

**ACADEMIA „ȘTEFAN CEL MARE” A MINISTERULUI
AFACERILOR INTERNE AL REPUBLICII MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ”ȘTIINȚE PENALE ȘI DREPT PUBLIC”**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 349.6(043.3)

GLADCHI Mircea

**PROTECȚIA MEDIULUI PRIN PRISMA
CONCEPTELOR DE PROPRIETATE**

Teză de doctor în drept

552.04 – Drept funciar și al mediului

Autor:

Conducător de doctorat:

**TROFIMOV Igor,
doctor în drept, conferențiar
universitar**

Comisia de îndrumare:

**BELECCIU Ștefan,
doctor în drept, profesor universitar
ARMEANIC Alexandru,
doctor în drept, conferențiar universitar
ZAMFIR Pavel,
doctor în drept, conferențiar universitar**

CHIȘINĂU, 2023

© GLADCHI Mircea, 2023

CUPRINS

ADNOTARE.....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9
1. ANALIZA ABORDĂRILOR ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI MEDIULUI ȘI A PROPRIETĂȚII.....	18
1.1. Analiza materialelor științifice publicate la tema tezei în R. Moldova și peste hotare.....	18
<i>1.1.1. Analiza materialelor științifice din Republica Moldova.....</i>	19
<i>1.1.2. Analiza materialelor științifice de peste hotare.....</i>	22
1.2. Analiza practicii internaționale la tema tezei (inclusiv CJUE, CtEDO, arbitraj internațional).....	24
1.3. Concluzii la Capitolul 1.....	31
2. TANGENȚA DINTRE PROPRIETATE CA CONCEPT GENERAL, DREPTUL DE PROPRIETATE ȘI OBIECTELE DE MEDIU.....	33
2.1. Bazele conceptuale ale proprietății.....	33
<i>2.1.1. Esența și natura proprietății.....</i>	33
<i>2.1.2. Bazele dreptului de proprietate.....</i>	43
2.2. Raportul dintre obiectele de mediu și obiectul dreptului de proprietate.....	51
<i>2.2.1. Obiectul dreptului de proprietate.....</i>	51
<i>2.2.2. Obiectul de reglementare al dreptului mediului</i>	72
2.3. Principiile manifestării proprietății în raport cu obiectele de mediu.....	80
2.4. Limitele dreptului de proprietate, manifestarea rațională a atributelor dreptului de proprietate în raport cu obiectul dreptului mediului.....	87
2.5. Concluzii la Capitolul 2.....	96
3. FORMELE ȘI CONCEPTELE DE INTERACȚIUNE A OBIECTELOR DE MEDIU CU PROPRIETATEA ȘI MECANISMELE DE PROTECȚIE FORMULATE DIN ACESTE.....	101
3.1. Obiectele de mediu ce pot fi obiecte ale dreptului de proprietate.....	101
3.2. Colaborarea dintre divergențele dintre dreptul de proprietate și dreptul mediului ...	107
3.3. Manifestarea juridică a raporturilor de proprietate în legătură cu obiectele de mediu, acte permissive de mediu și concesiunile, drept manifestare a raporturilor de proprietate.....	119

3.4. Conceptualizarea problemei din perspectiva jurisprudenței CEDO.....	134
3.4.1. <i>Manifestarea în Convenție a reglementărilor de protecție a mediului și a dreptului de proprietate</i>	134
3.4.2. <i>Tratarea în jurisprudența CtEDO a raporturilor între dreptul de proprietate și protecția mediului</i>	139
3.5. Raporturile dintre investitori și stat vizavi de proprietate și protecția mediului.....	146
3.6. Problematika reglementării gestiunii resurselor naturale.....	154
3.7. Concluzii la Capitolul 3.....	163
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.....	167
BIBLIOGRAFIE.....	171
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	197
CV-UL CANDIDATULUI.....	198

ADNOTARE

**Gladchi Mircea, „Protecția mediului prin prisma dreptului de proprietate”,
teză de doctor în drept, Chișinău 2023.**

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 325 de titluri, 196 de pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 13 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: mediu, protecția mediului, dreptul mediului, obiectivele de mediu, proprietate, dreptul de proprietate, obiectul dreptului de proprietate, acte permissive, concesiuni, folosință rațională, interes public, resurse naturale, CtEDO, arbitraje internaționale, cvasilucruri.

Scopul lucrării: se manifestă prin formularea prin intermediul conceptului de „folosință rațională” a anumitor rigori ce vin în ajutorul protecției obiectivelor de mediu în momentele exercitării asupra lor a conceptelor de proprietate.

Obiectivele cercetării: crearea unei idei generale despre obiectul de reglementare a dreptului mediului și care sunt caracteristicile sale generale, cu un accent deosebit asupra manifestărilor și ce presupun resursele naturale; formularea și conceptualizarea unor principii ce ar guverna manifestarea proprietății sau a dreptului de proprietate în raport cu obiectivele de mediu; formularea prin prisma propunerii *de lege ferenda* a formelor corecte ale proprietății în raport cu resursele naturale.

Noutatea și originalitatea științifică: considerăm că abordările prezente în opera respectivă vădesc o bază solidă în ceea ce presupune conceptul de studiu și interpretare a obiectelor de mediu drept bunuri ale circuitului economic și, prin urmare, o manifestare a proprietății.

Rezultatul/rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice: constau în elaborarea unui cadru conceptual al mecanismelor de exploatarea a resurselor naturale, servind un dublu scop; primul fiind asigurarea integrală a conceptelor de protecție a mediului și al doilea manifestarea intereselor subiective ale exploatatorului.

Semnificația teoretică: analize profunde teoretico-practice în materia conceptelor de mediu, protecției și formelor de protecție ale acestuia, precum și o abordare separată detaliată asupra proprietății și mecanismelor de interacțiune cu obiectele de mediu.

Valoarea aplicativă: conferirea unui regim bine determinat ce predispune la aplicarea normelor convenite ce favorizează, în același timp, folosirea obiectivelor de mediu, dar și riscurile, și obligațiile survenite în legătură cu această folosință.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării pot fi utilizate pentru perfecționarea cadrului legislativ existent și a practicii judiciare în domeniul protecției mediului.

ANNOTATION

**Gladchi Mircea, "Environmental protection through the prism of property rights",
PhD thesis, Chişinău, 2023.**

Structure of the thesis: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography from 325 titles, 196 of basic text pages. The results obtained are published in 13 scientific works.

Keywords: environment, environmental protection, environmental law, environmental objectives, property, property right, object of property right, permissive acts, concessions, rational use, public interest, natural resources, ECtHR, international arbitrations, quasi-things.

The purpose of the work: it manifests itself through the formulation through the intermediary of the concept of "rational use" of certain rigors that come to the aid of the protection of environmental objectives in the moments of the exercise of property concepts on them.

The objectives of the research: creating a general idea about the regulatory object of environmental law and what are its general characteristics, with a emphasis on the manifestations and what natural resources entail; the formulation and conceptualization of principles that would govern the manifestation of property or property rights in relation to environmental objectives; formulation through the lens of the law proposal of the correct forms of property in relation to natural resources.

Scientific novelty and originality: we consider that the approaches present in the respective work show a solid basis in what the concept of studying and interpreting environmental objects as goods of the economic circuit and therefore a manifestation of property entails.

The results obtained: it consists of the elaboration of a conceptual framework of the mechanisms for the exploitation of natural resources, serving a double purpose; the first being the full assurance of environmental protection concepts, second being the subjective interests of the exploiter.

Theoretical significance: deep theoretical-practical analyzes in the field of environmental concepts, its protection and forms of protection, as well as a separate detailed approach to the property and mechanisms of interaction with environmental objects.

The applicative value: conferring a well-determined regime that predisposes to the application of the appropriate rules that at the same time favor the use of environmental objectives as well as the risks and obligations arising in connection with this use.

Implementation of scientific results: research results can be used to improve the existing legislative framework and judicial practice in the field of environmental protection.

АННОТАЦИЯ

Гладки Мирчеа, «Охрана окружающей среды через призму прав собственности», диссертация на соискания ученой степени кандидата юридических наук, Кишинэу, 2023

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 325 наименований, 196 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 13 научных работах.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, экологическое право, имущество, право собственности, объект права собственности, разрешительные акты, концессии, рациональное использование, публичный интерес, природные ресурсы, ЕСПЧ, арбитражи, квазивещи.

Цель диссертации: проявляется через формулировку посредством понятия «рациональное использование» определенных нормативов, приходящих на помощь охране экологических объектов в моменты осуществления на них имущественных понятий.

Задачи исследования: создание представления об объекте регулирования экологического права и его характеристиках, с акцентом на проявления и на то, что влекут за собой природные ресурсы; формулирование и концептуализация принципов, регулирующих проявление собственности в отношении объектов окружающей среды; формулирование через законодательство о формах собственности по отношению к природным ресурсам.

Научная новизна и оригинальность: подходы, представленные в работе, показывают прочную основу того, что влечет за собой концепция изучения объектов окружающей среды как товаров экономического кругооборота и, следовательно, проявления собственности.

Полученные результаты: заключаются в разработке механизмов эксплуатации природных ресурсов, преследующих двойную цель: во-первых, обеспечение концепций охраны окружающей среды, а во-вторых, проявление субъективных интересов эксплуататора.

Теоретическая значимость: глубокий теоретико-практический анализ в области понятий окружающей среды, ее охраны и форм охраны, а также отдельный детальный подход к свойствам и механизмам взаимодействия с объектами окружающей среды.

Практическая ценность: придание режима, который предрасполагает к применению правил, которые в то же время благоприятствуют использованию экологических целей, а также рискам и обязательствам, возникающим в связи с этим использованием.

Внедрение научных результатов: результаты могут быть использованы для совершенствования законодательства и судебной практики в области окружающей среды.

LISTA ABREVIERILOR

AII/IIA – Acorduri internaționale de investiții
alin. – aliniat
art. – articol
BGB – Codul civil German
BIT – Bilateral Investment Treaty
BVerfG – Constituția Germaniei
CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CtEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CC – Codul civil
CJUE/CJUE – Curtea de Justiție a Uniunii Europene
COP26 – The 2021 United Nations Climate Change Conference
H.G. – Hotărâre de Guvern
lit. – literă
OECD – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică
RDG – Republica Democrată Germană
RM – Republica Moldova
M.A.I. – Ministerul Afacerilor Interne
SUA / USA– Statele Unite ale Americii
v/vs – versus
para./§ – paragraf
UE/EU – Uniunea Europeană
UK – Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. Mediul și protecția mediului constituie un domeniu actual de cercetare al științelor juridice. Pe parcursul evoluției științei și acumulării informației în diverse domenii, se pune problema ocrotirii mediului înconjurător și folosirii raționale a resurselor și condițiilor naturale, pentru ca dezvoltarea umană să se desfășoare în armonie.

Dezvoltarea rapidă a umanității, însoțită de exploatarea exagerată a resurselor naturale, creșterea numărului populației, modificarea ecosistemelor existente și crearea ecosistemelor noi, au dus la alterarea stării de mediu per general, inclusiv, inevitabil, la epuizarea sau degradarea obiectivelor de mediu.

Cerința omului de a trăi într-un mediu curat, sănătos și frumos sub aspect estetic, în care generațiile viitoare să poată trăi în condiții civilizate, nepolluate, se poate asigura indiscutabil prin păstrarea vieții pe Pământ, nealterarea, dar și îmbunătățirea condițiilor de viață din punct de vedere calitativ. Fiind puse sub pericolul privării de unele condiții naturale necesare și esențiale, cum ar fi aer nepolluat, apă potabilă, precum și sub concursul factorilor naturali obiectivi, cum ar fi calamitățile naturale (cutremure, furtuni etc.), omul a conștientizat dreptul său firesc la un mediu neprimejdios din punct de vedere ecologic [252, p.11].

Abordarea concepțiilor date prin amplasarea a astfel de termeni, precum „folosința rațională” sau „dezvoltare durabilă”, facilitează incursiunile în materie de mediu și interacțiunea acestuia cu activitățile omului de producere și dezvoltare. Cu toate că în ultimii ani natura și-a intensificat avertismentele reflectate în catastrofele de proporții, iar autoritățile la nivel mondial tot mai frecvent atenționează subiecții ce desfășoară activități cu impact asupra mediului despre pericolul neglijenței manifestate în cursul exploatării resurselor naturale, totuși setea generată de progresul economic pare a fi mult mai aprigă [6; 7, p.11]. Retorica mondială a fost conceptualizată, în acest aspect, prin prisma Conferinței Organizației Națiunilor Unite cu privire la schimbările climatice, organizată la Paris în 2015 (COP21), ce s-a încheiat prin crearea unui acord global privind combaterea schimbărilor climatice, cunoscut drept Acordul de la Paris. Acordul de la Paris prezintă un plan de acțiune pentru limitarea încălzirii globale [2]. Pentru a atinge acest obiectiv pe termen lung, țările urmăresc să atingă un vârf global al emisiilor de gaze cu efect de seră, cât mai curând posibil, pentru a atinge o lume neutră din punct de vedere climatic până la jumătatea secolului [248]. În 2021, după 5 ani de la intrarea în vigoare a acordului respectiv, a fost organizată o nouă conferință (COP26) pentru a stabili noi priorități de activitate și s-a reiterat poziția față de folosirea durabilă a combustibilului solid, ca principal factor de emisie a gazului de seră și trecerea la alte forme de producere a energiei, pentru a nu împiedica dezvoltarea.

Predispoziția de a încadra obiectivele de mediu într-o instituție juridică caracterizează situația existentă în istoria dreptului. Având în vedere importanța obiectivelor respective, în o bună parte din sistemele legale s-a considerat relevant de a le acorda o nișă separată acestora în domeniul dreptului. Dreptul de proprietate a fost una dintre acele instituții juridice care a găzduit aceste obiective. Datorită evoluției cunoștințelor în domeniul mediului și al protecției mediului, caracterele noi atribuite acestora au depășit sfera de competență a instituției dreptului de proprietate. Însă necesitatea stringentă de a utiliza aceste bunuri rămânea în continuare. Drept urmare, s-a încercat extinderea domeniului dreptului de proprietate pentru a fi posibilă includerea acestor obiecte specifice, doar că prin elasticitatea respectivă, însoțită de aplicarea unor limitări și excepții, a fost creat un regim extraspecific incomod, care poate fi utilizat în detrimentul principiilor fundamentale de funcționare a instituției respective. Dreptul de proprietate fiind doar o manifestare a conceptului de proprietate, care după esența sa este unul economic, nu cuprinde toată întinderea relațiilor caracterizate ca „proprietate” – adică ceea ce ar putea fi considerat, într-o oarecare măsură, ca domeniul de stăpânire a unei persoane sau entități. Dreptul de proprietate vine cu o mulțime de principii și piloni care determină conceptual obiectul dreptului de proprietate și care este, de fapt, manifestarea acestui drept față de obiect.

Conceptul de proprietate se poate manifesta prin prisma mai multor instituții de drept și aplicabilitatea acestora devine evidentă în situația în care este imposibilă aplicarea instituției dreptului de proprietate, conceptualizată de doctrină și legiferată în Codul civil al Republicii Moldova. Spre exemplu, în cazul proprietății intelectuale, organelor corpului uman sau în situațiile de exploatare a resurselor naturale. Prin urmare, aceste obiecte au necesitatea de a se manifesta separat și distinct față de celelalte care sunt percepute ca obiecte ale dreptului de proprietate. Manifestarea specifică a acestor obiecte le extrage din conținutul reglementărilor dreptului de proprietate și le creează regimuri separate, unde acestea se simt confortabil și pot fi percepute în forma care coincide cu esența lor.

Totodată, actualitatea și necesitatea lucrării se manifestă prin existența neclarităților în materie de aplicare a reglementărilor de proprietate privind obiectivele de mediu. Abordările haotice și neclare în materie de gestionare și valorificare a resurselor naturale creează probleme în loc să ofere o protecție specifică acestor bunuri. Luând în considerație că obiectele de mediu sunt vitale pentru omenire, nu este acceptabil să avem niște reglementări obscure și contradictorii ce vizează abordările de folosire și forma de gestionare a resurselor naturale.

Scopul lucrării constă în cercetarea protecției mediului prin prisma conceptelor de proprietate, identificarea problemelor în aplicarea dreptului de proprietate asupra obiectelor de mediu și elaborarea recomandărilor privind perfectarea cadrului normativ de folosire rațională a

resurselor naturale. Scopul studiului, de asemenea, cuprinde stabilirea limitelor permise în vederea exploatării obiectelor de mediu, precum și determinarea formei și conținutului acestor limitări pe baza analizelor efectuate pe parcursul lucrării, care, per general, asigură protecția mediului ambiant.

Pentru atingerea scopului sus – menționat au fost trasate următoarele **obiective**:

- determinarea esenței și a naturii conceptului de proprietate, analizând rădăcinile economice și forma lor de manifestare în societate;
- conceptualizarea doctrinară juridică a ideii de proprietate și reglementările dreptului de proprietate;
- studiul abordărilor doctrinare ale problemei dreptului de proprietate în spațiul sistemelor de drept romano-germanice și *common law*;
- edificarea și concretizarea abordărilor legislative și doctrinare în RM vizavi de dreptul de proprietate și apartenența la un curent doctrinar;
- determinarea bunurilor ce pot fi obiecte ale dreptului de proprietate prin prisma conceptului doctrinar și legiferat adoptat de RM;
- crearea unei idei generale despre ceea ce presupune obiectul de reglementare a dreptului mediului și care sunt caracteristicile sale generale, cu un accent deosebit asupra manifestărilor și ce presupun resursele naturale;
- formularea și conceptualizarea unor principii ce ar guverna manifestarea conceptelor de proprietate sau a dreptului de proprietate, în raport cu obiectivele de mediu;
- identificarea limitărilor aduse atributelor dreptului de proprietate în cazul posibilității încadrării obiectivelor de mediu, resurselor naturale drept obiecte ale dreptului de proprietate și afectarea instituției respective de manifestarea limitărilor vizate;
- identificarea resurselor naturale sau a acelor obiective de mediu, ce ar putea fi obiect al dreptului de proprietate, și în caz că este posibil, cum are loc manifestarea acestei instituții vizavi de aceste obiecte;
- analiza interacțiunilor per general a intereselor legate de manifestarea dreptului de proprietate sau a proprietății în raport cu obiectivele de protecție a mediului și forma de manifestare a acestora;
- identificarea formei conceptuale de manifestare a proprietății față de obiectele de mediu ce nu pot fi obiectele dreptului de proprietate;
- exemplificarea tratării problematicei respective prin prisma practicii internaționale (CtEDO și tribunalele internaționale);

- formularea prin prisma propunerii *de lege ferenda* a formelor corecte de manifestare a proprietății în raport cu resursele naturale, cu stabilirea de rigori în exploatarea și manifestarea ideii de protecție a mediului.

Ipoteza de cercetare a lucrării presupune încadrarea definitivă a obiectivelor de mediu într-o formă determinată a unui concept de proprietate, în funcție de manifestările obiectului și trasarea unor parametri clari în ce privește forma și metoda de exploatare a resurselor naturale, în așa fel în care acțiunile date nu doar să minimalizeze riscurile de epuizare a resurselor ci și să stimuleze subiecții exploatatori la conservare sau regenerarea lor în scopul și interesul primordial de a asigura un mediu curat și sănătos. În paralel, are loc cercetarea interacțiunii per general a conceptelor de proprietate prin prisma diverselor manifestări instituționale cu reglementările ce urmăresc protecția mediului și faptul în care aceste reglementări determină sau modifică forma de comportament a proprietății.

Noutatea științifică.

Este prima lucrare științifică în domeniul dreptului mediului, în care este cercetată interdisciplinar problema protecției mediului prin prisma conceptelor de proprietate. Considerăm că abordările prezente în teză manifestă o bază solidă în ceea ce presupune conceptul de studiu și interpretare a obiectelor de mediu drept bunuri ale circuitului economic și, prin urmare, o manifestare a proprietății. Mai mult ca atât această manifestare a proprietății capătă elemente definitorii ce înglobează o protecție a bunurilor respective sub un aspect general social, reiterând attribute și valori de protecție a mediului.

Elementele de noutate științifică constau în următoarele:

1. Conceptualizarea și analiza detaliată a accepțiunilor doctrinare autohtone în ceea ce servește dreptul de proprietate. La acest compartiment, s-a acordat o atenție deosebită în diferențierea, în primul rând, a noțiunii și a ideii de proprietate, ca concept economic și tot ce include acesta cât și ulterioara naștere din acest concept a dreptului de proprietate, care nu mereu este capabil să acopere toate ramificațiile acesteia. În funcție de poziția doctrinară reflectată în baza normativă a statului, această categorie poate fi interpretată de diferite instrumente și instituții juridice. Atunci când vorbim despre dreptul de proprietate, și anume, divizările doctrinare, sunt determinate două principale curente prezente pe teritoriul Europei continentale, primul ce este expus începând cu Codul lui Napoleon și face baza sistemelor de drept inspirate din acesta, și al doilea este cel inspirat din concepțiile statuate în BGB. Este reiterată poziția conform căreia Codul civil al RM abordează instituția dreptului de proprietate sub aspectul doctrinei germane, care vine la rândul său, cu anumite restricții de aplicare și ideologii, ce sunt vitale în aplicarea acesteia vizavi de acele obiecte specifice ce sunt obiectele de mediu.

2. A fost delimitat faptul că obiectele de mediu, deși pot fi privite drept bunuri în circuitul economic, sub aspectul lor de manifestare, din punct de vedere material și juridic nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate sub aspectul doctrinar normativ adoptat de țara noastră. Drept excepție însă apare terenul ca fiind parte componentă indispensabilă, fundamentală a dreptului de proprietate, dar și fiind o resursă naturală ce necesită o protecție separată și distinctă. În acest context, au fost formulate rigori de comportare a dreptului de proprietate prin prisma unor principii ce facilitează protecția și grija proprietarului necesară de a se manifesta față de acest obiect specific.

3. În lipsa unei concepții clare de manifestare a proprietății față de obiectele de mediu, adică în ce formă și mod sunt plasate bunurile de mediu în circuitul civil, în caz că acest lucru este posibil, a fost necesar a determina cum are loc apariția raporturilor date și sub perspectiva căror instituții ar fi posibile acestea. S-a stabilit că mai relevante acestor criterii sunt instituțiile de drept diferite de instituția dreptului de proprietate și, conform analizei noastre, aceste instituții au fost determinate prin prisma autorizațiilor și concesiunilor. În acest sens, s-a constatat că instituția autorizațiilor de mediu, în sistemul normativ autohton, nu este suficient de dezvoltată pentru a oferi o protecție cuvenită obiectelor de mediu și necesită o abordare complexă.

4. La elaborarea conceptului de proprietate pentru obiectele de mediu, au fost formulate propuneri *de lege ferenda* în vederea dezvoltării instituțiilor aplicabile în situația când instituția dreptului de proprietate nu poate fi aplicată, sau aplicarea doar a acesteia este insuficientă. Pentru realizarea conceptului elaborat, au fost stabilite un șir de cerințe pentru a fi posibilă aplicabilitatea instituțiilor respective:

- forma actului de dare în folosință a resurselor de mediu;
- conținutul actului – exprimarea drepturilor și a obligațiilor părților;
- principiile ce guvernează actul respectiv;
- necesitatea elaborării unui act legislativ care va reglementa aceste acte de exploatare a resurselor naturale;
- unitatea și claritatea atribuțiilor autorităților publice în vederea gestionării actelor de exploatare a resurselor naturale.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese.

La realizarea lucrării a fost utilizat întregul complex de metode specifice de cercetare. Suportul metodologic al studiului îl constituie tezele fundamentale ale filosofiei, economiei, teoriei generale a statului și dreptului, dreptului constituțional, dreptului civil, dreptului administrativ, dreptului mediului, precum și ale altor discipline socioumane și juridice care reflectă tema investigată. Caracterul complex și interdisciplinar al studiului determină

diversitatea metodelor, procedeele și tehnicilor utilizate: metode generale (sistematică, logică, istorică, comparativă, interpretării literare, teleologică, modelarea) și procedee grafice (tabele, scheme).

Metoda istorică este utilizată pentru a analiza geneza termenului de *proprietate*, începând de la conceptul economic perceput până la manifestarea instituțiilor juridice de proprietate. Evoluția și dezvoltarea lor pe parcursul dezvoltării omenirii este vitală pentru a înțelege toate elementele definitorii ale acesteia. Studiul rădăcinilor dreptului de proprietate și ale dreptului mediului sunt vitale pentru a crea o viziune clară asupra subiectului respectiv și, practic, imposibil de a fi neglijat.

Metoda logică este aplicată pentru argumentarea poziției luate în vederea modului de interpretare a instituțiilor juridice și atributelor consecvente ale acestora.

Metoda sistematică este utilizată pentru a determina și corela ipotezele create într-un sistem unic coerent și util pentru abordarea problematicii complexe de interacțiune și protecție a mediului prin prisma proprietății.

Metoda comparativă abordează asemănările și deosebirile instituțiilor în cauză între ele ca făcând parte din același concept doctrinar, precum și trasarea altor elemente existente ale instituțiilor similare din alte forme doctrinare.

Metoda interpretării literare este folosită la cercetarea sensului sintactic al cuvintelor, expresiilor, termenilor.

Metoda teleologică - utilizată la studiul scopurilor și elucidarea finalității unor prevederi normative definitorii ale scopului cercetării.

Metoda modelării este folosită pentru crearea situațiilor ipotetice ce ar servi la desfășurarea conceptelor predispușe în lucrare.

Metodele grafice, cum ar fi tabelele și schemele, sunt utilizate pentru sistematizarea și explicarea formelor complexe de interacțiune instituțională descrise în lucrare.

Importanța teoretică.

Lucrarea este un studiu bine încheiat, cu analize profunde teoretico-practice în materia conceptelor de mediu, protecției și formelor de protecție ale acestuia, dar și o abordare separată detaliată asupra proprietății și mecanismelor de interacțiune cu obiectele de mediu. Sunt scoase în evidență manifestările acestora și multitudinea de probleme existentă la etapa actuală cu privire la figurile juridice folosite pentru a le reglementa. Ca să fie posibilă crearea unor idei bine încheiate în materia dată, au fost folosite pentru a determina globalitatea problematicii acte normative și concepte propuse de legislația altor state, cum ar fi: Belgia, Croația, Danemarca, Franța, Germania, Ungaria, Italia, Letonia, Olanda, Norvegia, Polonia, Portugalia, Slovenia,

Spania, Marea Britanie, Statele Unite, Federația Rusă și România. Aplicarea metodelor sus – menționate și abordarea lor cumulativă în raport cu reglementările specificate, oferă lucrării un suport bine determinat și solid în vederea edificării unei baze în materie de concepte de proprietate, ce vizează obiectivele de mediu și cum acestea afectează protecția mediului ambiant per general.

Valoarea aplicativă a lucrării se manifestă prin propunerile concrete ce țin în primul rând, de tratarea obiectivelor de mediu prin prisma unor concepte economice de proprietate și forma de materializare a acestora în perspectiva instituțiilor juridice. Conferirea unui regim bine determinat ce predispune la aplicarea normelor cuvenite ce favorizează, în același timp, folosirea obiectivelor de mediu, cât și riscurile și obligațiile survenite în legătură cu această folosință. Determinarea drepturilor și obligațiilor a exploatatorului de resurse, ce îl face competent de a asigura bunăstarea obiectelor aflate în gestiune și faptul că statul să fie mai conștient de sarcinile sale protecționiste ale unui mediu înconjurător sănătos în vederea determinării limitelor posibile de folosință a resurselor naturale vitale dezvoltării omenirii. Toate acestea și mai mult creează o claritate practică asupra actelor de gestiune a resurselor de mediu și metodelor de conferire a acestor bunuri în gestiunea cetățeanului.

Aprobarea rezultatelor.

Am pledat pentru promovarea ideilor noastre și a formelor propuse referitor la încadrarea obiectelor de mediu în circuitul economic prin intermediul conceptelor de proprietate la diferite forumuri și conferințe științifice. Începând cu anul 2018, am avut luări de cuvânt și am prezentat comunicări la Conferința științifico-practică internațională „Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere”; la Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, organizată anual de Universitatea de Stat din Moldova, edițiile 2018-2022; Conferința științifică interuniversitară a studenților-doctoranzi cu genericul „Prevenirea și combaterea criminalității - probleme, soluții și perspective”, ediția III-a din 2021 și Conferința internațională cu genericul „The 7th International Conference Ecological & Environmental Chemistry 2022”.

Conceptul de bază al lucrării, de asemenea, a fost reiterat în mai multe reviste științifice de profil, cum ar fi Analele științifice ale Academiei „Stefan cel Mare” a M.A.I; Revista „Legea și viața”, Revista științifică a Universității de Stat din Moldova „Studia Universitatis Moldaviae” și altele. Mai mult ca atât rezultatele obținute în teză au fost apreciate pozitiv și drept un lucru necesar de Agenția de Mediu a Ministerului Mediului al RM

Sumarul lucrării.

Teza este structurată în trei Capitoare, precedate de o Introducere. Capitoarele conțin concluzii elocvente pentru fiecare, iar la final sunt expuse Concluziile generale și recomandările. Pe lângă componentele structurale de bază, teza mai conține adnotări, lista abrevierilor, Bibliografie, Anexe, Declarația privind asumarea răspunderii și Curriculum vitae al autorului.

Introducere – este tratată edificarea conceptuală a lucrării, reprezentând justificarea existenței temei cât și baza efectuării studiului propus. Aceasta cuprinde următoarele compartimente: actualitatea și importanța temei, scopul lucrării, obiectivele lucrării, ipoteza de cercetare, noutatea științifică, metodologia cercetării științifice, importanța teoretică, valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor și rezumatul compartimentelor tezei.

Capitolul 1 intitulat „Analiza abordărilor în domeniul protecției mediului și a proprietății” este dedicat cercetării celor mai relevante opinii științifice existente la tema tezei, atât pe teritoriul Republicii Moldova, cât și în străinătate, accentuând cele mai relevante opinii și poziționarea doctrinară asupra problematicei de protecție a mediului și interacțiunea obiectelor de mediu cu conceptele de proprietate. Tot în acest capitol sunt analizate principalele precedente judiciare de ordin local sau internațional, care au un anumit aport calitativ asupra problematicei tezei de doctor.

În **Capitolul 2** intitulat „Tangența dintre proprietate ca concept general, dreptul de proprietate și obiectele de mediu” sunt expuse conceptele teoretico-practice ce vizează proprietatea și evoluția acesteia pe parcursul dezvoltării omenirii. Sunt efectuate cercetări cu referire la apartenența doctrinară a dreptului de proprietate, reglementat de legiuitorul autohton primordial în Codul civil și sunt elucidate anumite problematici cu privire la posibilitatea incluziunii obiectivelor de mediu. Sunt prezentate principii ce ar servi la ajustarea obiectivelor de mediu prin prisma instituției dreptului de proprietate și a conceptului de proprietate, precum și limitările impuse asupra atributelor dreptului de proprietate de specificul obiectelor de mediu. Capitolul este finalizat cu concluzii ce scot în evidență particularitățile obiectivelor de mediu ce necesită a fi protejate, dar și unele incompatibilități fundamentale cu ideile propuse de doctrina dreptului de proprietate.

Capitolul 3 intitulat „Formele și conceptele de interacțiune a obiectelor de mediu cu proprietatea și mecanismele de protecție formulate din acestea” redă conceptul principal al cercetării, unde expunem viziunea asupra faptului cum ar trebui să fie tratate obiectele de mediu prin prisma conceptului de proprietate. Această opinie este întărită de analizele fundamentale efectuate în capitoarele precedente, precum și cu ajutorul precedentelor create de diverse organizații internaționale. Toate acestea duc la fundamentarea și crearea anumitor viziuni noi, cel

puțin pentru doctrina și legislația națională, în vederea edificării unui concept de abordare a exploatării și folosirii resurselor de mediu. Capitolul este finalizat cu concluziile noastre ce vizează manifestarea corectă a conceptului de proprietate față de obiectivele de mediu.

La final, sunt prezentate **Concluzii generale și recomandări** ce scot în evidență importanța conceptuală a lucrării și oferă răspunsuri conceptuale la problemele majore identificate pe parcursul lucrării. Acestea contribuie semnificativ la ajustarea conceptelor legislative existente în cadrul problematicii respective și oferă soluții clare pentru a crea o claritate în vederea perfectării raporturilor respective.

1. ANALIZA ABORDĂRILOR ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI MEDIULUI ȘI A PROPRIETĂȚII

1.1. Analiza materialelor științifice publicate la tema tezei în R. Moldova și peste hotare

Datorită complexității materiei abordate, acesta este un subiect de discuție la intersecția mai multor științe. Deși aspectul primordial al tezei se axează pe aspecte tangențiale, în primul rând, între dreptul mediului ce este o ramură relativ nouă și dreptul civil, aceste criterii sunt completate persistent cu cunoștințe din alte științe, cum ar fi economie, ecologie, geografie, chimie și altele. Anume datorită genezei obiectelor propuse de a fi incluse în circuitul economic este necesar de a efectua un studiu detaliat al naturii acestora, fapt de care se preocupă și s-au preocupat alte științe ca de exemplu cele sus-menționate [3; 4, p.26; 16; 17; 25; 26; 27; 33; 34; 104; 105; 109; 118; 119; 126, pp. 189-193]. Este, practic, imposibil de a crea un tablou general despre problematica abordată, fără a face trimitere la diferite teze statuate în afara ramurilor sau științelor de drept. Prin urmare, abordarea semnificativă a problematicii este reflectată într-o categorie largă de lucrări, dar care, după părerea noastră nu abordează esența lucrării noastre.

Atunci când punem în discuție factorii determinanți ai contextului de protecție a mediului prin prisma conceptelor de proprietate, automat ies la iveală cel puțin doi termeni care merg cot la cot cu acesta, și anume, dezvoltarea durabilă și folosința rațională, opinii și manifestări ale acestor doi factori și ce ar presupune ei au fost expuse prin prisma mai multor opinii în diferite contexte și abordând diverse subiecte [137; 151, pp.21-24; 152; 167; 170; 172]. În ceea ce vizează obiectele de mediu aplicarea cadrului normativ ordinar este imposibil din cauza impactului ce îl au aceste obiecte față de viața societății. Relativ recent, problematica de interacțiune a problemelor ce vizează nemijlocit mediul și economia au fost sesizate destul de serios de o multitudine de instituții [130; 204; 205; 217-220; 225; 241; 244; 246; 256; 257-259; 263-265;] și organe [133]. Aceasta a devenit un subiect studiat pe scară largă datorită preocupărilor tot mai mari de mediu în secolul XXI. Economia mediului „întreprinde studii teoretice sau empirice ale efectelor economice ale politicilor naționale sau locale de mediu din întreaga lume. Aspectele speciale includ costurile și beneficiile politicilor alternative de mediu pentru a face față poluării aerului, calității apei, substanțelor toxice, deșeurilor solide și încălzirea globală” [130]. Poziția respectivă a fost reiterată și prin prisma organizării Conferinței Organizației Națiunilor Unite cu privire la schimbările climatice, ce s-a desfășurat la Paris în 2015 și s-a finalizat cu încheierea unui acord ce pune accentul clare pe sarcinile necesare a fi întreprinse de state pentru a reduce din factorii poluanți ai mediului și eficientizarea consumului de resurse naturale.

Necesitatea adaptării formelor de consum și rigorile de exploatare a obiectelor de mediu au evoluat în tandem cu omenirea. Datorită factorilor obiectivi, cum ar fi suprapopularea și consumul în continuare cât mai mărit de resurse pentru asigurarea existenței confortabile a populației respective, a fost necesar de a crea rigori pentru edificarea unor limite acceptabile. Desigur că aceste opinii, în primul rând au fost manifestate de comunitatea științifică globală [308].

1.1.1. Analiza materialelor științifice din Republica Moldova

În ceea ce ține de abordarea problematicii sub aspect autohton, varietatea lucrărilor științifice se materializează prin abordarea multidisciplinară și la diferite nivele de complexitate. Opinia referitoare la subiect variază în funcție de domeniul în care opera științifică ce abordează subiectul este scrisă. Primordial, subiectul dat este tratat de literatura dreptului civil, datorită caracterului nemijlocit al relațiilor care se manifestă prin prisma exploatării obiectivelor de mediu. Însă aspectul abordat este în perspectiva comportamentului raporturilor de drept civil ce au la bază aceste obiecte și nicidecum nu protecția lor prin prisma instituțiilor respective. Deși pe parcursul evoluției ramurilor de drept și a concepțiilor omenirii despre diverse lucruri, au fost introduse modificări și schimbări în ceea ce vizează aplicarea instituțiilor respective cu privire la obiectivele de mediu, scopul principal urmărit de acestea nu valorifica și caracterul exotic al acestora. O problemă ce apare des în retorica dreptului civil cu referire la dreptului de proprietate, a proprietății în raport cu obiectivele de mediu este posibilitatea încadrării acestora în categoria obiectelor dreptului de proprietate. În opinia autohtonă, există mai multe opinii la acest subiect. Ar fi bine să menționăm definiția preluată de S. Băieșu în descrierea acestora și anume „poate fi obiect al dreptului de proprietate nu pur și simplu marfa, ci rezultatul muncii omului, care îmbracă forma de marfă” [22, p. 61], care de fapt și influențează opinia acestuia referitor la ce poate fi și ce nu poate fi obiect al dreptului de proprietate din perspectiva creării unui concept prin care tot ce este prelucrat sau rezultat al muncii omului poate fi determinat drept obiect al dreptului de proprietate [14, p.168; 15-17]. Totodată, acestea trebuie să corespundă criteriilor de manifestare a dreptului de proprietate prin prisma atributelor sale, ce indică posibilitatea includerii în categoria dată doar a lucrurilor drept obiect. Aceeași opinie este redată și de O.A. Halabudenko în opera sa [322, p. 50] menținând parcursul rigid al obiectului dreptului de proprietate. Însă o opinie separată o are G. Ardelean care afirmă că „dreptul de proprietate nu poate exista, în principiu, decât asupra unor bunuri corporale. Exprimându-se cu sintagma „în principiu”, doctrina lasă să se înțeleagă că și bunurile necorporale pot constitui obiecte ale dreptului de proprietate” [5, p. 88]. Prin urmare, autorul propune extinderea acoperirii

dreptului de proprietate asupra obiectelor de diversă formă și diversă natură. Aceasta oferă posibilitatea acoperirii și obiectelor de mediu sub plapuma de reglementări a dreptului de proprietate. Opinia respectivă este acceptată și de I. Bîtcă care concluzionează că spațiul aerian este obiect al dreptului de proprietate, deoarece „supravegherea, apărarea sau paza spațiului aerian moldovenesc de către instituțiile statului ne confirmă faptul că spațiul aerian este un bun” [30, p. 36]. Problematika acestor relatări se manifestă prin aplicabilitatea instituției dreptului de proprietate asupra bunurilor nemateriale per general și o situație dificilă apare în raport cu obiectivele de mediu în special. Nu considerăm comodă abordarea respectivă din mai multe puncte de vedere ce ulterior vor fi expuse în lucrare. O cauză a apariției acestui dezacord de opinii este introducerea de către legiuitor a două noțiuni distincte, cum este bunul și lucrul, dar din păcate omite să utilizeze aceste noțiuni introduse conform definiției lor legale pe parcurs, pentru a caracteriza instituții ale dreptului civil. Aspectul dat este foarte important pentru stabilirea apartenenței juridice corecte a obiectivelor de mediu în cadrul unor instituții existente, pentru ca ulterior să poată fi determinate limitele de protecție acordate acestora. Acesta ies în evidență în abordările referitor la bunuri și lucruri ca de exemplu „...trebuie să atragem atenția asupra faptului că legiuitorul nu consacră statutul de bun oricărui lucru. Fiecare lucru este compus din elemente componente, care la rândul lor la fel sunt lucruri. Anumitor lucruri legiuitorul le atribuie calitatea de *bun*, iar alte lucruri nu sunt identificate drept un *bun* în mod separat” [251, p.115].

Opinia doctrinei civile autohtone nu delimitează clar și, de fapt, nu prea încearcă să atribuie rolul și apartenența resurselor naturale la o categorie specifică bine delimitată în interiorul circuitului civil. Din această cauză, posibil și apare o distorsiune de opinii în ceea ce privește cum și în ce formă ar trebui atribuite acestea în proprietate. Datorită interdependenței de alte ramuri de drept, subiectul dat este abordat inclusiv din perspectiva dreptului de mediu. Opinia generală însă asupra incursiunilor dintre aceste instituții este, de asemenea, foarte ambiguă, fără a fi delimitat un regim concret juridic al obiectelor de mediu și logica de dare a lor în exploatare. Nu există o calificare clară, puternic argumentată și exclusivă vizavi de opinia doctrinară privind modul de gestionare. Deși problematika este sesizată de specialiștii autohtoni [252, p.75; 266, p. 78; 19, p. 10], aceasta nu este abordată semnificativ pentru a crea o claritate cum ar trebui să fie percepute lucrurile în domeniul de utilizare a resurselor naturale, statului lor, și cum asemenea statut favorizează protecția acestora.

Au fost făcute încercări de a caracteriza anumite domenii mai înguste separat, de a le contura mai bine în vederea edificării cadrului normativ. Această tendință a fost accentuată mai mult în raport cu regimul juridic al terenurilor. Se reiterează caracteristica specifică a terenurilor

privită multidimensional, și anume - „măsurile de protecție și ameliorare a solului, au o importanță economică și socială vitală pentru viitorul țării, iar relațiile interumane care le generează constituie un obiect de reglementare juridică ce trebuie avut în vedere în mai multe ramuri de drept” [222] și manifestarea tendințelor protecționiste „cu condiționări și limitări ce ar prevedea dreptul de a procura terenuri numai în zonele defavorizate stabilite prin hotărâre de guvern și a terenurilor, care urmează a fi restabilite și valorificate prin programe speciale de protecție, ameliorare și utilizare durabilă a resurselor de soluri” [237]. Totuși, considerăm că cea mai oportună explicație este prin prisma identificării și nominalizării unui regim mixt de protecție a terenurilor în genere, „... este că terenul/pământul are trebui să fie perceput mai întâi ca o resursă naturală care are impune abordări puțin diferită și posibil mai speciale, conferindu-i terenului un oarecare respect, indiferent de metoda de exploatare a acestuia din partea proprietarilor și societății” [145], dar în pofida acestui fapt o fundamentalizare clară și concretă în ceea ce ar putea presupune aceasta nu a fost delimitată și perfectată de nimeni.

Datorită complexității și importanței subiectului propus, după cum s-a vorbit anterior, acesta a fost abordat și de alți savanți din alte domenii care accentuează de fapt același lucru. O abordare destul de reușită a subiectului dat sub aspect economic a fost efectuată de către Serafim Florea, Vladimir Iacovlev care abordează lacunele și problematica reglementărilor în domeniul resurselor naturale încă în 2009, și anume, „Neglijarea însemnătății resurselor naturale în Republica Moldova, în orice caz a celor agroclimatice, destul de favorabile, subaprecierea lor prin irosire și menținere într-o stare ecologică periculoasă, precum și neglijarea factorului uman prin admiterea dezastrului demografic, sunt acte condamnabile [24-26]. Gestionarea proastă a resurselor unui spațiu, care poate asigura cu prisosință securitatea alimentară a populației și moda de a da prioritate unor câștiguri bănești prin emigrarea în masă a celei mai valoroase părți a forței de muncă, sunt greșeli politice, economice și sociale care nu au nicio acoperire” [131, p. 55-60]. Din păcate putem afirma același lucru în 2022 unde nu avem o politică clar definită ce ar statua concret conceptul sub care are loc exploatarea resurselor naturale și o formă modernă de reglementare ce le-ar oferi tot sprijinul necesar și protecția. Abordarea nemijlocită a resursei cele mai importante și valoroase pentru teritoriul țării noastre, care este pământul, și eficacitatea exploatării acestuia este indispensabil de problematica protecției mediului și nu poate fi evitată la construcția fundamentală a unui stat de drept „Se impune un principiu de bază în evaluarea resurselor naturale și a factorilor de mediu încadrați în proces economic, cel productiv. Funcția productivă la indicatorii stabilității ecologice este primit ca avantaj exclusiv în dezvoltare viabilă” [117, p. 169; 169, p. 187].

1.1.2. Analiza materialelor științifice de peste hotare

În literatura internațională, subiectul dat este studiat mai pe larg, însă la fel ca și autohton această materie se află la o cale incipientă de dezvoltare în ceea ce vizează conceptele, bazele și principiile definitorii. Situația în genere însă stă cu mult mai bine, problematica interacțiunii dreptului de proprietate și a obiectivelor de mediu este tratată pe larg atât de doctrinari din jurisprudență, cât și din alte materii ce vizează relația respectivă cum ar fi economia. De fapt, un domeniu foarte răspândit la moment care oferă chiar și programe de studiu este „environmental economics” – economia mediului (ce nu trebuie confundat cu *ecological economics* abordând interdependența și coevoluția economiilor umane și a ecosistemelor naturale, atât intertemporal, cât și spațial, tratând economia ca un subsistem al ecosistemului mai mare al Terrei și punând accent pe conservarea capitalului natural), ce pune accentul pe problemele de mediu și cum afectează ele economia. Economia mediului se distinge de economia ecologică prin aceea că economia ecologică pune accent pe economie ca un subsistem al ecosistemului, cu accent pe conservarea capitalului natural [174, p. 13-23]. Un sondaj al economiștilor germani a constatat că economia ecologică și cea a mediului sunt școli diferite de gândire economică, economiștii ecologici subliniind sustenabilitatea „puternică” și respingând propunerea conform căreia capitalul creat de om („fizic”) poate înlocui capitalul natural [171]. Deși ambele școli par a fi domeniu interesant și important pentru lucrarea noastră, este necesar de menționat încă o dată că se urmăresc anume formele de protecție acordate de instituțiile ce definesc proprietatea. În cazul dat, cu anumite elemente de protecție în vederea conservării și regenerării resurselor naturale, vine doar economia de mediu care oferă pe prin plan problema de degradare a mediului și ulterior urmărește căile de soluționare a acesteia prin prisma intereselor economice. Principalele soluții care sunt oferite prin prisma studiului în domeniul respectiv au fost elaborate prin următoarele: Reglementări de mediu, Limite de poluare, Impozite și taxe pentru poluare și o definire mai bună a drepturilor de proprietate privind obiectele respective [175].

Subiectul vizat a dus de fapt la apariția așa – numitului concept de *comerț de emisii*. Acesta este o abordare de piață pentru controlul poluării prin oferirea de stimulente economice pentru reducerea emisiilor de poluanți [238]. Conceptul este cunoscut și sub denumirea de *plafon și comerț* sau *schemă de comercializare a emisiilor*. Schimbul de emisii de carbon pentru CO₂ și alte gaze cu efect de seră a fost introdus în China, Uniunea Europeană și în alte țări ca instrument – cheie pentru atenuarea schimbărilor climatice [125, 128]. Alte scheme includ dioxidul de sulf și alți poluanți. Subiectul respectiv este abordat mai detaliat pe parcursul lucrării, și anume,

formele de reglementare cât și conotațiile practice. Dar cert este că acestea au apărut drept forme datorită ingerinței economice de stimulare a caracterului protecționist de mediu.

Doctrina internațională abordează sub acest unghi modificările ce țin de sporirea productivității economice [293] dar și cum este afectată nemijlocit utilizarea într-un anumit format a bunurilor general accesibile sub egida resurselor naturale general accesibile asupra raporturilor economice [298]. Problema schimbărilor climatice și a efectelor sale asupra schimbului de bunuri în societate și valorificarea de noi economii sau bunuri [299] este iarăși un domeniu exclusiv ce necesită atenția reglementărilor de proprietate în raport cu interesele de mediu. Acestea au favorizat neîndoiește afirmarea ideilor anterioare și suplinirea lor cu intruziuni în materie de drept. Un aspect deosebit [231] este supus, atunci când această intruziune capătă rigori de modelare a activității economice care ulterior creează necesitatea de a exista o reglementare juridică ce ar asigura drepturile și interesele tuturor participanților la proces [230]. Respectiv, observăm că toate acestea duc la problematica interacționării formei conceptuale de proprietate și necesitățile stringente de protecție a mediului.

În ceea ce privește opiniile doctrinare juridice, acestea au abordări relativ diverse, mai mult în funcție de abordările referitoare la proprietate. Pe parcursul lucrării, vor fi analizate amănunțit opiniile doctrinare referitor la proprietate și felurile reglementării acesteia în cele mai dominante sisteme juridice de pe glob și nemijlocit pentru regiunea noastră. Incursiunile în materie dirijează direct felul în care obiectele de mediu sunt percepute de către societate, și anume, cum ele sunt utilizate și în ce formă. Cele mai simple abordări de fapt sunt realizate prin prisma sistemului anglo-saxon, unde conceptul de proprietate este mai mult tălmăcit și definit de către știința economică și materia dreptului nu face o mare delimitare, doar o reglementare generală bazată pe necesitățile societății și practicile create de-a lungul anilor [18]. Respectiv, tălmăcirea generală a subiectului este făcută anume sub acest aspect și a dreptului mediului. Caracterizarea dreptului mediului din perspectiva dreptului englez a fost făcută foarte reușit prin următoare definiție „dreptul mediului este un termen colectiv care cuprinde aspecte ale legii care asigură protecția mediului. Un set înrudit, dar distinct de regimuri de reglementare, acum puternic influențate de principiile legale de mediu, se concentrează pe gestionarea resurselor naturale specifice, cum ar fi pădurile, mineralele sau pescuitul” [232]. Însă abordarea principală se manifestă prin nevoia de o nouă privire asupra drepturilor de proprietate. În mod pozitiv, reglementările și legislația privind drepturile de proprietate au efecte diferite asupra alocării și distribuției de resurse naturale [176]. Proprietatea privată joacă două roluri opuse în situațiile mediului înconjurător. „În situația favorizată de majoritatea ecologiștilor, proprietatea privată este tipul rău. El transformă un ecosistem interconectat în unități artificiale de proprietate

individuală. Proprietarii acestor finite parcele au puține stimulente să investească în resurse ecosistemice și orice stimulent pentru a arunca deșeurile poluante pe alte parcele. Doar prin relocarea controlului asupra resurselor naturale într-o autoritate centrală, precum guvernul federal, putem lua decizii integrate menite să păstreze sănătatea întregului ecosistem. Pentru aceste tradiționale ecologiștilor, proprietatea privată este problema; controlul public este soluția” [202].

Afirmarea problemelor ecologice, recunoașterea dreptului fundamental la mediu și consacrarea legală a cerințelor de protecție a mediului au avut un impact semnificativ asupra drepturilor fundamentale ale omului, conduse de dreptul de proprietate. În acest context, proprietatea a dezvoltat o adevărată „funcție de mediu”. De exemplu, Constituția României din 8 decembrie 1991 prevede „sarcina pentru protecția mediului” (art. 44(7)), iar noul Cod civil român o consacră ca limită legală a exercitării dreptului de proprietate (art. 603) [121, p. 65]. Tot aceeași reglementare o putem găsi și în legislația civilă a Federației Ruse. Totodată, legislația ordinară exprimă numeroase exemple de aplicare a acestor limitări în interes de mediu, confirmate de practici judiciare naționale și internaționale.

1.2. Analiza practicii internaționale la tema tezei (CJUE, CtEDO, arbitraj internațional)

Protecția mediului și a resurselor naturale concordate la normele de protecție a dreptului de proprietate, desigur, au iscat subiecte de discuție și abordări novatorii în ceea ce presupune soluționarea litigiilor ce apar la intersecție. Datorită caracterului novatoriu al ramurii de drept al mediului, precum și relativa abstracțiune nerigidizată a acesteia au catalizat litigii ce au fost necesare de a fi soluționate la cele mai înalte nivele jurisdicționale. Respectiv, pentru a definitiva anumite aspecte și a fi clară tălmăcirea lor, diverse instituții naționale și internaționale au încercat să interpreteze conceptele de interacțiune a dreptului de proprietate și a protecției mediului [23, p. 59]. În vizorul nostru, au început să apară practici oferite de unele dintre cele mai importante organe de înfăptuire a justiției, cum este CtEDO, CJUE și arbitrajele internaționale, care conturează practicile și definesc rigorile pentru o varietate largă de subiecți și instituții.

Una din cele mai importante instituții regionale care afectează nemijlocit politicile țărilor și instituțiilor în vederea conceptualizării retoricii privind proprietatea și protecția mediului este Curtea de Justiție a Uniunii Europene.

Activitatea Curții se bazează pe reglementările statuate în tratatul constitutiv al Uniunii Europene iar și ulterior pe actele legislative emise de autoritățile competente în materializarea

uniformă pe întreg spațiul Uniunii a politicilor. Importanța acestor hotărâri luate de Curte este prin faptul că ele nemijlocit afectează nu doar țările care sunt părți componente ale Uniunii Europene, dar totodată și a acelor state care întrețin relații foarte strânse de comerț sau de altă natură ce pot fi afectate nemijlocit – de exemplu, cotele de pescuit oferite țărilor.

După cum a fost menționat, reglementările principale ce determină pilonii de activitate este Tratatul privind Uniunea Europeană și Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE). Din punct de vedere practic, anume TFUE manifestă principalele semne distinctive ce definesc funcționalitatea și direcția ulterioară a intereselor Uniunii. Reglementările ce vizează mediul sunt prevăzute în art. 191-193, Titlul XX al tratatului este exclusiv și denumit drept „Mediul”. Reglementările prezente statuează o imagine generică, abundentă, clar definită asupra cum și în ce formă ar trebui să fie calificate acțiunile Uniunii în direcția respectivă. În ceea ce privește dreptul de proprietate sau proprietatea și influența acesteia asupra dreptului mediului și politicilor de mediu, situația este puțin diferită, anume prin prezența reglementărilor din art. 345 „Tratatele nu aduc atingere regimului proprietății în statele membre” [262]. Norma dată accentuează faptul că dreptul de proprietate, sau proprietate per general, este lăsată la discreția țărilor membre, prin urmare, și acele reglementări cu privire la protecția mediului prin prisma dreptului de proprietate la fel este făcută exclusiv de legislația națională. Chiar până la intrarea în vigoare a convenției actuale Curtea deja a statuat că dreptul de proprietate este un principiu fundamental al dreptului Uniunii Europene [13] și făcând clar că deși primordial este datoria țărilor membre de a identifica și a reglementa relațiile de proprietate, aceasta nu le dă dreptul de a-și ignora obligațiile compensatorii. Interesant este, de asemenea faptul că pentru a argumenta poziția CJEU a folosit și Protocolul adițional nr.1 din CEDO pentru a statua implicit importanța proprietății ca pilon de bază al comunității europene. În același timp, Curtea nu abordează faptul în ce mod este efectuată reglementarea proprietății, ci dorește mai mult ca aceasta să fie prezentă și reglementată. Din această cauză, Curtea foarte rar poate trage concluzii că interesul general al societății ar fi o condiție de limitare a dreptului de proprietate, „Drepturile fundamentale recunoscute de Curte (dreptul de proprietate) nu sunt însă absolute, dar trebuie luate în considerare în raport cu funcția lor socială. În consecință, restricții pot fi impuse exercitării acestor drepturi, în special în contextul organizării comune a pieței, cu condiția ca aceste restricții în fapt corespund obiectivelor de interes general urmărite de Comunitate, și nu constituie, în ceea ce privește scopul urmărit, o situație disproporționată și intolerabilă interferență, afectând însăși substanța acestor drepturi” [14]. Observăm tendința universală de a redresa caracterul absolut al proprietății sub interesele generale ale societății manifestate inclusiv de practica acestei Curți. În vederea elucidării studiului nostru, este necesar de a menționa că

dreptul la un mediu sănătos este, de asemenea, o reiterare a intereselor societății ce prin urmare ar putea curba rolul și întinderea proprietății în vederea satisfacerii acestuia.

Drept consecință, prin perspectiva generală a concepțiilor abordate anterior și practica Curții, s-a format ideea că dreptul de proprietate poate fi folosit ca un scut pentru a proteja proprietarul împotriva reglementărilor de mediu sau ca un catalizator ce ar declanșa reglementările de protecție a mediului. Dacă ar fi să privim practica CJUE, este relativ clar că majoritatea acestora au caracter de scut de protecție pentru proprietar în vederea îngrădirii acestuia de reglementările „abuzive” de mediu. Este destul de clară ideea conform căreia, atât actele constitutive și funcționare a Uniunii, cât și CEDO nu asigură dreptul de a te bucura de proprietate/posesie într-un mediu plăcut și sănătos [108]. Prin urmare, practica Curții deși accentuează dezacordul asupra caracterului absolut al proprietății, spunând că acesta trebuie mereu privit în concordanță cu necesitățile societății, totodată afirmă că deși acesta poate fi limitat sau îngrădit, atare limită sau îngrădire trebuie să nu fie disproporțională sau intolerabilă ce ar duce la devalorizarea propriu-zisă a proprietății.

Diverse precedente și cazuri statuează cele expus mai sus dar unul din cele mai bine argumentate și ce desfășoară viziunea Curții în domeniul dat este cazul ERG [10]. În esența cazului a fost precizat că ar putea fi justificat dreptul operatorilor de a-și folosi terenul cu condiția ca aceștia să pună în aplicare măsurile de remediere a mediului necesare, pentru a-i obliga să ia efectiv acele măsuri [10, para. 85]. Măsura trebuie să fie „justificată de obiectivul de prevenire a deteriorării situației mediului” sau, „în conformitate cu principiul precauției, de obiectivul de a preveni apariția sau reapariția unor daune ulterioare asupra mediului asupra terenului respectiv” [10, para. 86]. Cu toate acestea, măsurile nu pot depăși limitele a ceea ce este adecvat și necesar pentru atingerea obiectivelor urmărite în mod legitim de legislația în cauză [255]. Prin urmare, limitele trebuie să fie introduse explicit și doar cu condiția că acestea urmăresc scopurile enunțate anterior și nicidecum nu afectează într-un alt fel atentarea la dreptul de proprietate existent și prerogativele sale de întindere. Conceptul de scut în cazul dat este faptul că, deși are loc ingerința în proprietatea privată a subiecților, această ingerință are loc doar cu condiția și sub întinderea necesității de protecție a mediului și a acțiunilor de reparare a mediului. Ea nu se extinde întru violarea dreptului de proprietate în afara scopului predisus.

Un alt precedent important pentru făurirea concepției referitor la abordările dreptului de proprietate și protecția mediului este cazul Križan [11]. Križan se referea la construirea unui depozit de gunoi de către Ekologická Skládka pe terenul fostelor zidării din orașul slovac Pezinok. Inspecția de mediu a acordat o autorizație integrată pentru construirea și exploatarea gropii de gunoi. Unii locuitori din Pezinok, inclusiv Joseph Križan, s-au opus și au contestat

decizia, solicitând anularea autorizației. Ekologická Skládka și-a invocat drepturile de proprietate prin prisma art. 17 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. În recurs, Curtea Supremă a suspendat funcționarea autorizației respective și l-a anulat, deoarece autoritățile competente nu au respectat regulile de participare publică și, în ceea ce privește evaluarea de mediu, nu au efectuat suficiente cercetări privind impactul asupra mediului al construcției. Ulterior, Curtea Constituțională a anulat decizia și a retrimis cauza spre examinare, Curtea Supremă a solicitat CJUE o hotărâre preliminară cu privire la încălcarea art. 17 din Cartă prin anularea autorizației pe motiv de încălcare a articolului 15-a din directivă. 96/61 și articolul 9 alin. (2) și (4) din Convenția de la Aarhus. După precizarea generală că un drept de proprietate nu este un drept absolut, Curtea a reținut că protecția mediului este unul dintre obiectivele de interes general și, prin urmare, este de natură să justifice o restrângere a utilizării dreptului de proprietate. În plus, Curtea a examinat dacă restricția era proporțională și a decis că „este suficient să se precizeze că Directiva 96/61 asigură un echilibru între cerințele acestui drept de proprietate și cerințe legate de protecția mediului”. Curtea a reținut că o decizie a unei instanțe naționale, luată în cadrul unei proceduri naționale de punere în aplicare a obligațiilor care decurg din articolul 15a din Directiva 96/61 și din art. 9 alin. (2) și (4) din Convenția de la Aarhus, prin care se anulează un permis acordată cu încălcarea dispozițiilor acestei directive nu este susceptibilă, în sine, să constituie o ingerință nejustificată în dreptul de proprietate al constructorului consacrat la art. 17 din Cartă. Acest caz arată că este posibil să se invoce dreptul de proprietate pentru anularea unui act permisiv și că interesele de proprietate și interesele comunității sunt cântărite la nivel abstract.

Mai sus am susținut că, în dreptul UE, doar ocazional dreptul de proprietate este invocat ca o armă pentru a declanșa protecția mediului. Majoritatea acestor cazuri se referă la răspunderea statului pentru neimplementarea directivelor UE de către statele membre. Un caz recent în acest sens este cazul Jutta Leth [12]. În speță, doamna Leth a susținut că statul membru (Austria) este obligat să plătească despăgubiri pentru scăderea valorii proprietății sale. Această scădere a fost rezultatul extinderii unei piste de aeroport, cu încălcarea Directivei EIA 85/337/CEE. CJUE a acceptat că expunerea la zgomot rezultată dintr-un proiect care face obiectul Directivei EIA are efecte semnificative asupra persoanelor, în sensul că o locuință afectată de acel zgomot devine mai puțin capabilă să își îndeplinească funcția și mediul, calitatea vieții și calitatea vieții indivizilor, potențial, sănătatea sunt afectate, o scădere a valorii pecuniare a acelei case poate fi într-adevăr o consecință economică directă a unor astfel de efecte asupra mediului. În pofida faptului, aceasta nu înseamnă în mod necesar că doamna Leth a trebuit să fie despăgubită, întrucât neefectuarea evaluării prevăzute de directivă nu constituie, în principiu, în

sine motivul scăderii valorii unui imobil. Cu alte cuvinte, chiar și cu o evaluare de mediu efectuată, extinderea pistei ar fi putut fi aprobată. Întrebarea fundamentală: legislația UE conține o regulă de a se bucura de posesia unei persoane într-un mod ecologic și, dacă da, încălcarea unei astfel de reguli declanșează compensații financiare, nu a fost abordată deloc [12, para. 49].

O altă practică importantă pentru elucidarea problematicii noastre este cea a Curții Europene a Drepturilor Omului. Abordarea acesteia este dintr-o altă perspectivă și desigur urmărește alt scop, dar datorită importanței subiectului, acesta desigur a fost extensiv analizat și de aceasta. Într-o serie de cazuri, CtEDO a subliniat importanța protecției mediului [49, 70, 83]. În absența unei dispoziții specifice care să se ocupe de protecția mediului, Curtea a subliniat că exercitarea efectivă a unor drepturi garantate în mod explicit, precum dreptul la viață și dreptul la respectarea vieții private și de familie depind de un mediu sănătos.

Potrivit jurisprudenței consacrate a Curții, dreptul la viață în art. 2 CEDO și dreptul la respectarea vieții private și de familie în art. 8 CEDO nu numai că protejează împotriva acțiunilor directe, ci creează și o obligație pozitivă a statului de a proteja viețile și bunăstarea celor aflați în jurisdicția sa. Autoritățile publice trebuie să ia măsuri adecvate de protecție chiar și atunci când aceste drepturi sunt amenințate de activitățile terților. Această obligație de protecție se aplică și riscurilor de mediu. Până în prezent, Curtea a aplicat art. 2 și art. 8 CEDO destul de prudent și într-un număr destul de limitat de cazuri. Obligațiile pozitive de protecție apar în contextul unor activități periculoase precum testele nucleare sau exploatarea fabricilor de produse chimice sau a locurilor de eliminare a deșeurilor. Art. 8 CEDO poate fi încălcat prin nerealocarea de către autorități a unei familii care locuiește într-o zonă grav poluată și să elaboreze sau să aplice măsuri eficiente de reducere a poluării industriale [49].

În general, Curtea acordă statelor o marjă largă de apreciere, atunci când stabilesc măsurile de protecție necesare. Această marjă poate fi suficient de îngustă pentru a stabili o încălcare a drepturilor omului în cauză în cazuri de neglijență gravă și atunci când sunt activități specifice dăunătoare sau periculoase pentru viață sau proprietate, care au putut fi prevăzute [74]. Mai multe obligații din partea statului pot fi asumate în cazul protecției de calamități naturale [41].

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului privind proprietatea și protecția mediului este încă în curs de dezvoltare. Curtea a stabilit câteva linii generale de argumentare, pe care le folosește din nou și din nou pentru a sublinia înțelegerea sa generală a relației dintre proprietate și protecția mediului. Cu toate acestea, unele întrebări și concepte fundamentale arată încă doar semne limitate de consolidare.

Protecția mediului este, în general, considerată a fi de interes public. Măsurile publice menite să promoveze protecția mediului pot limita, în consecință, utilizarea proprietății. Acest lucru este valabil mai ales în cazul legislației privind protecția mediului care definește domeniul de aplicare și conținutul proprietății și limitează utilizarea acesteia. Până în prezent, Curtea nu a considerat că nicio legislație generală a statelor membre care vizează protecția mediului să încalce art. 1 Protocolul nr. 1 CEDO [102].

Curtea și-a aplicat conceptul general al marjei de apreciere a statelor membre și în cauzele privind limitările de utilizare a proprietății. Acolo unde este în joc protecția mediului, această marjă de apreciere pare să fie și mai largă.

Există încă unele incertitudini cu privire la problema compensației. Deși limitările de utilizare a proprietății, în general, nu necesită neapărat nicio compensație, jurisdicția este oarecum mai obscură în cazurile referitoare la privațiunile clasice sau de facto. În acest caz, până în prezent, Curtea a trebuit să se pronunțe în principal în cauzele privind aplicarea legislației în materie de urbanism a statelor membre. În timp ce în multe cazuri de construcții, în principiu ilegale, Curtea a subliniat din nou marja largă de apreciere a statelor membre, în altele, acțiunile statelor membre de a refuza sau de a retrage autorizațiile de utilizare a terenurilor sau de a dispune desființarea construcțiilor sau restaurarea siturilor naturale au fost considerate a încălca dreptul de proprietate. În special, întrebarea dacă o anumită măsură națională solicită despăgubiri a fost tratată diferit în cazuri diferite, dar substanțial similare. În acest moment, competența Curții arată unele elemente arbitrarie și pare a fi greu previzibilă.

Dreptul de proprietate poate servi și ca instrument de protecție a mediului împotriva efectelor degradante ale acțiunilor statului sau ale părților private. Cu toate acestea, Curtea limitează obligațiile respective ale statului de a se abține de la acțiune sau de a proteja împotriva acțiunilor terților. Acceptă din nou o marjă largă de apreciere a autorităților publice. Potrivit Curții, art. 1 Protocolul nr. 1 CEDO nu poate fi considerat drept un drept de a se bucura de posesiunea proprie într-un mediu nealterat și plăcut. În cazurile privind dreptul de proprietate, solicitanții trebuie să arate că valoarea de piață a bunurilor lor a scăzut. Prin urmare, proprietatea în această privință este încă privită în principal doar drept un interes economic.

Consecințele acordurilor internaționale de investiții (AII) pentru politicile de mediu au fost pe agenda birocratilor de mediu și a ONG-urilor cel puțin de la începutul anilor 1990. O varietate de temeuri juridice pot fi disponibile pentru un investitor ale cărui drepturi de proprietate sunt limitate de măsurile statelor gazdă, inclusiv în special stipulări privind exproprierea, tratamentul corect și echitabil, nediscriminarea și transferul. În aceste tratate, clauzele de expropriere asigură un nivel minim de protecție a investitorilor străini. O astfel de

protecție poate depăși protecția oferită de clauzele de tratament național în cazurile în care atât investitorii interni, cât și cei străini sunt privați de investițiile lor fără compensație. Dreptul de a iniția o cauză în arbitraj internațional este asigurat, astfel încât investitorii să aibă acces la căi de atac efective, fără a fi nevoiți să se bazeze pe instanțele statului gazdă. Principalele alternative la arbitrajul internațional ar fi protecția diplomatică prin soluționarea diferendelor dintre stat și stat sau ca investitorii să aducă cauze în fața instanțelor pentru drepturile omului sau ale organelor din tratate.

În ciuda atenției semnificative în timpul negocierii tratatelor, în jurisprudență și în doctrină, problemele exproprierii indirecte și compensațiilor rămân controversate în dreptul internațional al investițiilor. Evoluțiile recente pot indica direcția limitării puterii de apreciere a tribunalelor și extinderii libertății guvernelor de a reglementa activitățile investitorilor, fără a-și asuma responsabilitatea de a compensa. Cu toate acestea, am văzut, de asemenea, că rămâne o incertitudine semnificativă și că practica tratatelor și jurisprudența sunt destul de departe de a stabili abordări comune.

Există tendința de a acorda o atenție deosebită libertății de reglementare a țărilor în legătură cu măsurile luate pentru protejarea mediului în tratatele investiționale ale anumitor țări americane și europene. Până acum, nu par să existe efecte semnificative ale acestei tendințe în jurisprudență, în ciuda faptului că problema se află pe ordinea de zi de mai bine de douăzeci de ani. Un număr semnificativ de cazuri au fost depuse de investitori europeni împotriva Spaniei [37, 39, 44, 45, 46, 56, 57, 68, 73, 81, 83], Republicii Cehe [38, 55, 59, 79, 72, 86, 87] și Italiei [40] în temeiul Tratatului Cartei Energiei privind măsurile de sprijinire a producției de energie regenerabilă (energie solară), precum și a două cauze intentate împotriva Canadei [69, 88] având temei NAFTA privind tarifele pentru energie din surse regenerabile poate constitui oportunități semnificative pentru arbitrajele internaționale de a clarifica prevederile relevante, inclusiv clauzele de expropriere. Sunt disponibile puține informații cu privire la cererile și stadiul procedurilor în aceste cazuri.

Observăm că problematica studiului nostru este abordată pe larg atât și în practică de către instituții internaționale, care la moment, deși propun anumite soluții pentru întrebările ce apar, nu există încă o conceptualizare sigură ce vizează protecția mediului și interacțiunea cu dreptul de proprietate.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Analiza materialelor prezentate la tematica tezei a fost expusă și structurată conform relevanței lor asupra pilonilor definitori ai lucrării. Atât doctrinarii cât și expunerile practice au

relatat existența problemei în abordările la intersecția dreptului de proprietate și a obiectelor de mediu. Este evident că subiectul dat este tratat de o mulțime de alte științe, ce încearcă să eficientizeze interesele departamentale ținând cont de principiul fundamental de protecție și conservare a resurselor de mediu. Abordările respective modelează comportamentul uman, valorile sociale și forma în care omenirea valorifică aceste resurse care au existat și au facilitat dezvoltarea pe parcursul mileniilor. Însă acestea nu sunt suficiente pentru a modifica comportamentul uman, căci în unele cazuri aceste abordări se contrazic. Anume din acest considerent a apărut necesitatea reglementărilor în domeniul proprietății – ce ar permite o colaborare eficientă și accesibilitate asupra resurselor naturale ce nu vor contraveni, dar vor spori caracterul protecționist al acestora oferit de legislația de mediu.

O opinie universal expusă și prezentă în narările expus anterior este că conceptul de proprietate ce abordează obiectele de mediu trebuie să aibă un juridic mai special, limitat, ce ar conferi un pachet de drepturi mai restrânse titularilor, condiționându-i la anumite acțiuni de protecție, conservare și îmbunătățire a acestora. Este vădit faptul că în funcție de forma doctrinară a dreptului de proprietate și a sistemului juridic, aceste concepte diferă și sunt abordate diferit. Unii încearcă de a le îngloba sub egida dreptului de proprietate schimonosindu-l în așa fel încât el să satisfacă rigorile de protecție propuse de dreptul mediului. Alții pledează pentru crearea unor instituții noi ce ar ține exclusiv de reglementarea raporturilor existente între acei exploatatori de resurse în scopuri economice și resursele propriu-zise. Argumentările acestora sunt diverse și izvorăsc primordial din conceptul doctrinar de care se conduc. Opiniile acestora sunt destul de importante pentru a elucida anumite circumstanțe factice în vederea comportamentului per general ce reies din conceptul de proprietate și modul, și formele în care acesta interacționează cu obiectele de mediu.

Concluzia generală este că, deși abordat diferit, majoritate opiniilor ajung la ideea că acestea necesită un regim special de exploatare, ba chiar mai mult, obiectele de mediu în o bună parte de situații dictează anume ele cum va fi modelat dreptul ce le guvernează sau drepturile ce le afectează tangențial. O idee principală dezvoltată prin prisma expunerilor practice este că raporturile dintre proprietate și obiectele de mediu nu mereu au aceeași viziune și același scop comun. Anume în așa situații este necesar a determina ce este prioritar în apărarea intereselor subiecților iscați. Este evident că în astfel de situații se pun pe cântar un interes personal de drept privat și un interes public de drept al mediului. După cum a fost observat, există cazuri când se dă dreptate intereselor de drept privat, deși acestea până la urmă sunt modelate de decizia instanței pentru a acomoda interesele societății la un mediu sănătos.

Abordările și exigențele predispuse de doctrinarii autohtoni, cei străini cât și de instanțe ajung la concluzia că este necesar de a fi modificată percepția proprietății vis-a-vis de obiectele de mediu ce nu corespund doctrinelor rudimentare ce se materializează prin prisma drepturilor reale. Unele păreri încearcă insistent să reformeze instituția dreptului de proprietate, pentru a fi posibilă includerea obiectelor de mediu. Considerăm însă inoportună această opinie, din perspectiva doctrinei abordate de legislația autohtonă, fiindcă ea va genera mai multe probleme decât soluții. Soluția totuși se materializează undeva la mijloc, atribuind caractere de ordin administrativ raporturilor dintre exploatatori și obiectele de mediu.

Este vădit faptul că atitudinea atât a doctrinei autohtone, cât și a celei internaționale predispune spre modificări ce vizează regimul juridic de tratare și interpretare a normelor ce guvernează obiectele de mediu. Abordările puțin diferă, dar este cu siguranță delimitată acea linie roșie ce demarchează conceptul de bază. Scopul nostru este să deslușim principiile prezente atât în doctrina națională, cât și în cea internațională, urmate de existența practicii corecte în materie pentru a defini locul și rolul obiectelor de mediu în totalitatea conceptelor de proprietate.

Abordările exigente, ce pun în față caracterul protecționist al mediului, caracterizează per general opiniile prezente la moment în majoritatea opiniilor expuse și existente ce vizează problematica respectivă, fie ea din domeniul dreptului, economiei sau altor științe ce tratează subiectul cu o importanță deosebită. Însă este necesar să nu uităm de importanța intereselor subiective personale, ce pot exista în raport cu obiectele de mediu, care de altfel sunt generatoare de progres, ordine și bunăstare, cu condiția că sunt folosite diligent, rațional și precaut. Anume din aceste cauze este necesar a determina limita de ingerință a caracterului protecționist al mediului în interesele private ale conceptelor de proprietate.

La moment, practicile CtEDO și cele ale CJUE sunt cele mai relevante în materia respectivă și denotă viziunea comportamentului dorit în materie de soluționare a problemei. Însă, după cum s-a observat, și aceasta nu este fără curențe și incertitudini. Abordările de la o Curte la alta diferă, dar și felurile în care sunt argumentate pozițiile, punându-le dese ori pe părți diferite ale baricadei. Tocmai din aceste considerente și pentru a asigura coexistența conceptului de mediu sănătos în raport cu utilizarea obiectelor de mediu în activități economice și nu numai, este necesară definitivarea pilonilor conceptuali ce vizează aceste raporturi juridice și acele limite clar definite, pentru a fi posibilă asigurarea generațiilor viitoare cu valori și bunuri din ambele părți menționate.

2. TANGENȚA DINTRE PROPRIETATE CA CONCEPT GENERAL, DREPTUL DE PROPRIETATE ȘI OBIECTELE DE MEDIU

2.1. Bazele conceptuale ale proprietății

2.1.1. Esența și natura proprietății

Proprietatea este atribuită acelor tipuri de tematici asupra cărora omenirea pe parcursul veacurilor și-a frământat mințile. Lupta nu se limitează doar la tărâmul intelectual. De fiecare dată când are loc o revoluție socială, una din părțile componente ale ideologiei se răsfrânge asupra raporturilor existente de proprietate și dorința de a le modifica. În unele cazuri aceste experimente au succese, în alte cazuri ele eșuează. Se întâmplă că societatea trecea la o nouă etapă de dezvoltare socială din cauza acestora. Sau din cauza ruperii și reorganizării relațiilor de proprietate, era lovită de degradare și intra într-un impas din care nu știa cum să iasă [286, p. 401].

De la bun început, omul putea sesiza ideea bunului ce îi aparține lui, ce aparține unui terț sau un lucru comun (ex., aerul, apa etc.). Ideea și raporturile legate de proprietate au fost și sunt izvorul majorității problemelor apărute între oameni, și anume, faptul că individul dorește bunuri ce nu îi aparțin, conflicte conturându-se atunci când se doresc obiecte din proprietatea altuia. Din cauza naturii umane și a existenței dorinței de a deține în proprietate bunuri au început să se făurească instrumente de protecție a acestora, precum și instrumente de preluare a proprietății. Astfel o necesitate de apariție a statului și a dreptului este însăși necesitatea protejării bunurilor individului, mecanisme inventate de omenire pentru a proteja proprietatea și obținând un monopol asupra consumului de resurse naturale.

Un alt aspect important pentru dorința veșnică de a deține bunuri de către om este natura limitată a acestora. Toate bunurile de pe planeta noastră au o caracteristică comună, aceasta se manifestă prin caracterul finit. Dacă facem trimitere la știința economică, atunci însăși definiția economiei se face prin prisma studiului modului în care societatea folosește resursele limitate de care dispune pentru a produce bunuri ce le distribuie membrilor săi în scopul satisfacerii nevoilor pe care le au. Un alt economist celebru, Jacques Genereux ajunge la concluzia că cea mai adaptată definiție a științei economice moderne ar fi: Economia studiază modul în care indivizii sau societatea utilizează resursele rare de care dispun, la un moment dat, în vederea unei cât mai bune satisfaceri a nevoilor existente în acel moment. Ambele definiții, de altfel extrem de asemănătoare, exprimă ideile centrale ale obiectului științei economice. Prima idee este raritatea resurselor, iar cea de-a doua, ca o consecință a primei, necesitatea folosirii cât mai eficiente a acestor resurse rare. O logică mai simplă și mai corectă nici nu ar putea exista. Este logic că, în

condițiile existenței unor resurse rare, singura posibilitate de acoperire a nevoilor pe care le are individul este folosirea cât mai eficientă a acestor resurse. Alta ar fi situația dacă resursele ar fi nelimitate sau chiar abundente și dacă nevoile ar fi constante sau măcar posibil de limitat la o anumită măsură. Din păcate, situația este tocmai inversă. A fost și va fi întotdeauna inversă, adică, resursele sunt din ce în ce mai puține, iar nevoile din ce în ce mai mari.

Resursele sunt limitate, fiindcă însuși mediul natural este limitat. Este limitat de mărimea planetei, de raportul dintre apă și uscat, de formele de relief, de accesibilitatea diferită în funcție de climă, de cataclismele naturale etc. Resursele sunt limitate nu numai pentru că n-ar exista, ci și datorită unor restricții de accesibilitate, cum ar fi: proprietatea în care se află, barierele administrative și teritoriale sau gradul insuficient de dezvoltare a tehnologiilor apte de a le descoperi și exploata [103].

Este necesar de constatat că proprietatea ca concept este în primul și în primul rând un concept economic, anume din această cauză trebuie să reflectăm asupra ei mai întâi de toate din această perspectivă. Relațiile economice de împrumut se manifestă prin diferite forme, în funcție de cine le este subiectul: o persoană, un grup de persoane sau colectivul organizat, statul sau societatea. Respectiv, în funcție de aceștia este determinată și proprietatea. Aceste forme economice de împrumut sunt denumite **forme ale proprietății** [311, p. 22]. Din delimitarea elementară a proprietății trebuie să constatăm că proprietatea – este atitudinea omului față de obiect [286, p. 402]. Formele proprietății pot fi formulate și categorisite în funcție de necesitate, pentru suplinirea cerințelor omului.

Când vorbim de proprietate, ca un concept economic, în interesul lucrării îl divizăm în trei categorii:

- *bunurile ce îmi aparțin;*
- *bunurile ce aparțin altuia;*
- *bunurile comune.*

Încercarea de a defini *bunurile ce îmi aparțin*, este foarte simplă; sunt acele bunuri ce sunt folosite nemijlocit, de obicei pot fi obiecte ale dreptului de proprietate și, în caz de necesitate, se aplică orice formă și metodă de a proteja aceste bunuri. Tranzitând în materie juridică aici ne referim la toate obiectele ce pot fi considerate deținute cu drept de proprietate de către o persoană, dar nu ne limităm la ele. Categoria respectivă de fapt este una cu mult mai largă și o caracterizăm la moment doar prin atitudinea subconștientă a omului față de obiect, faptul că el percepe ceva drept „al meu”, indiferent de formă și conținut. *Bunurile ce îmi aparțin* sunt de obicei tratate cu o importanță deosebită, atitudinea față de bun a proprietarului sau a posesorului este una mai deosebită. Acesta se comporta cu grijă și își manifestă o atașare spirituală față de

obiectele date, fapt ce a fost sesizat încă în dreptul privat roman. Conceptul de proprietate, în dreptul roman, era înțeles ca drept care consacră apartenența unui lucru corporal la un subiect determinat pe calea excluderii terților [201, p. 43]. Tot aici trebuie de menționat elementele constitutive ale posesiunii, care consta în a avea un lucru la dispoziție, cu intenția de a se considera proprietar al acelui lucru. Posesiunea în dreptul privat roman avea două elemente, și anume, elementul material *corpus* – care desemna deținerea lucrului și actele efectuate de posesor pentru exercitarea stăpânirii de fapt asupra lucrului; și un element intenționat *animus* – care consta în voința de a stăpâni lucrul și de a se comporta ca un adevărat proprietar asupra lucrului în cauză [22, p. 21]. Definiția actuală a posesiunii exprimată în Codul civil al Republicii Moldova reduce puțin din caracterul de *animus* prezentat de teoreticieni în cadrul teoriei subiective și anume art. 482 alin (1) spune că *Posesiunea se dobândește prin exercitarea voită a stăpânirii de fapt a bunului*; unde sintagma „exercitare voită” trebuie să fie înțeleasă doar sub aspectul că posesorul conștientizează că posedă lucrul și dorește posesia respectivă, dar este cu mult mai restrânsă decât atitudinea manifestată de către proprietar. În art. 484 CC legiuitorul face diferențierea dintre posesorul sub nume de proprietar și posesorul de drept limitat, unde în alin. (2) specifică că este posesor sub nume de proprietar persoana care exercită posesia asupra bunului cu intenția de a se comporta cu el ca un proprietar, unde el evidențiază faptul că proprietarul sau în cazul dat posesorul, sub numele de proprietar trebuie să aibă o atitudine specială față de bun și anume „intenția de a se comporta cu el ca un proprietar”.

Deci observăm că proprietarul, pe lângă faptul că deține dreptul de a-și exercita atribuțiile sale asupra bunului avut în proprietate, manifestă și un atașament psihologic față de obiectul respectiv. După părerea noastră, caracterul psihologic este foarte important, fiindcă anume acesta a impus omul să conceptualizeze metode și instrumente de protecție a proprietății. Instituțiile sus-menționate doar ajută la determinarea conceptului și nici de cum nu îl definesc în întregime. Posibil, noțiunea de patrimoniu este cea mai potrivită pentru a îngloba toate condițiile posibile; doar că patrimoniul conform ideii sale este o ficție juridică care există atât pe timpul vieții titularului său, cât și după moartea acestuia, ceea ce intră în contradicție cu ideea existenței atitudinii specifice asupra obiectului care poate fi manifestată de titular doar în timpul vieții acestuia.

Bunurile ce aparțin altuia, se manifestă prin acele obiecte aflate în posesia altei persoane, despre care noi sesizăm sau vizualizăm și presupunem că au un proprietar concret sub forma unei persoane fizice sau juridice. Raporturile legate de obiectele străine pot fi diverse; începând de la respectarea drepturilor proprietarului și neamestecul în exercitarea atributelor sale asupra bunului său, la limitarea acestor exercitări din cauza încălcării unor drepturi subiective sau a ordinii

publice, la ulterioara dorință de a dobândi bunurile date pe cale legală sub aspectul diferitelor tipuri de tranzacții sau chiar și ilegală prin săvârșirea unor infracțiuni sau contravenții, sau a altor acțiuni, unde mai putem adauga deteriorarea bunului. Raporturile respective pot fi caracterizate sub forma de acțiuni sau abstențiuni care sunt pretinse de subiectul activ față de cel pasiv, caracterizate mai mult de fapt prin abstențiuni. Drept concluzie, este că, în cazul categoriei respective de bunuri, noi sesizăm faptul existenței unei consecințe în cazurile dorinței de a ne amesteca în funcționarea relațiilor dintre proprietar și bun. Toate ingerințele fiind urmate de necesitatea de a compensa proprietarul (în cazul delictelor sau în cazul tranzacțiilor – vânzare-cumpărare, locațiune etc.), iar în cazurile mai grave survenind și alte tipuri de răspunderi ca de exemplu cea penală sau contravențională, etc.

Pentru a fi înțeleasă mai bine, categoria respectivă trebuie privită din perspectiva terților în cadrul reglementărilor proprietății. Bunurile asupra cărora noi nu avem stăpânire și nu ne aparțin, dar știm și conștientizăm că aparțin altei persoane.

A treia categorie, și posibil cea mai importantă pentru conceptul lucrării, sunt *bunurile comune*. Dacă bunurile ce îmi aparțin mie și bunurile ce aparțin altuia, în mare parte sunt sintagme autodefinite, în cazul bunurilor comune, situația poate deveni puțin mai complexă. Această categorie include în ea acele bunuri/obiecte care noi le folosim firesc, fără a conștientiza că ele aparțin cuiva. Accesul liber și neîngrădit ne permite utilizarea acestora, fără ca să avem vreo limitare morală subconștientă impusă de o sancțiune în cazul *bunurilor ce aparțin altuia*, sau dorința de a proteja, a păstra, a avea comportamentul deosebit, în cazul *bunurilor ce îmi aparțin*. Aici vorbim despre obiecte de diversă natură și de la diferite extreme, începând de la lucruri aparent neimportante de care ne folosim în fiecare zi (aerul, apa, lumina solară etc.) până la obiecte ce am putea presupune că sunt protejate de cineva, dar din cauza neglijenței sau naturii umane noi uităm despre măsură și limite, de exemplu, apa din robinet în restaurant, săpunul lichid din băile comune, sau orice alt bun/substanță ce aparent aparține cuiva, dar este predispus publicului ca acesta să se utilizeze de el după propria inițiativă. Conceptul respectiv a fost expus într-un articol destul de cunoscut „*The Tragedy of the Commons*” (*tragedia comunelor*) de Garrett Hardin [156], care dă următorul exemplu. Imaginați-vă o pășune deschisă tuturor, este și firesc că orice păstor va dori să mențină pe această pășune numărul maximal de vite. Această logică a funcționat pe parcursul secolelor datorită epidemiilor, războaielor și altor calamități care echilibrau numărul de oameni și animale sub limita de întreținere a pășunii respective. Însă la un moment dat se ajunge la stabilitate socială, performanță tehnică și științifică, care exclud factorii sus-menționați, și anume aici logica firească umană de a utiliza la maximum *bunurile comune* cu cruzime generează *tragedia*. Ca o ființă rațională, fiecare păstor urmărește scopul să-și mărească

profitul. Având atare scop, acesta se întreabă, „care ar fi utilitatea în raport cu scopul meu, dacă eu aş adăuga încă un animal la cireada mea?” Această *utilitate* are un component pozitiv şi un component negativ. Componentul pozitiv este că datorită măririi cirezii cu un animal păstorul va dobândi ulterior un profit suplimentar din vânzarea acestuia, adică utilitatea pozitivă poate fi estimată la +1. Componentul negativ se manifestă prin faptul că păstorul contribuie la păşunatul excesiv cu încă un animal, dar datorită faptului că păşunea este utilizată de mai mulţi păstori, consecinţele păşunatului excesiv vor fi distribuite între toţi păstorii, respectiv componentul negativ al utilităţii pentru păstorul individual va fi doar o fracţiune din -1. Prin urmare, adunând componentul pozitiv cu cel negativ, păstorul raţional concluzionează că cel mai corect şi logic lucru pentru el este să adauge încă un animal la cireada sa. Ulterior, acesta nu se limitează doar la un animal. De asemenea, ceilalţi păstori, care utilizează păşunea respectivă, ajung la aceeaşi concluzie, creând tragedia comunelor. Fiecare om este blocat într-un sistem care îl încurajează să îşi mărească cireada fără limită – într-o lume care este limitată [156, p. 1244]. Existenţa conceptului de bunuri comune permite omenirii să exploateze la maximum acele resurse naturale limitate.

Este corect de menţionat că acest concept este total diferit de *proprietatea comună*; acesta fiind o clasificare, în mare parte, atribuită primei categorii, parte componentă a bunurilor ce îmi aparţin. Proprietatea comună se manifestă prin faptul că asupra unui bun au dreptul de proprietate doi sau mai mulţi titulari; ceea ce nu este adevărat în cazul bunurilor comune, unde titular asupra bunurilor sau nu există, sau percepţia sa este atât de transparentă încât ea poate fi uşor ignorată şi exploatată de către terţi. De asemenea, o deosebire evidentă este calitatea subiecţilor. În cazul proprietăţii comune, aceştia sunt proprietari, determinaţi după cote-părţi sau devălmăşie, unde fiecare este proprietar al părţii sale determinate sau al bunului integral, determinând atât soarta bunului integru sau după caz a cotei sale. În cazul bunurilor comune, calitatea subiectului care foloseşte aceste bunuri este discutabilă. În unele situaţii ea poate fi argumentată la nivel de posesor, în majoritatea cazurilor însă subiecţii pot fi identificaţi ca simpli utilizatori/folositori. După părerea noastră, încadrându-i în calitate de posesor, tot nu va fi corect, deoarece calitatea respectivă ar necesita şi apariţia anumitor drepturi în raport cu obiectele date, începând de la prezumţia proprietăţii şi finalizând cu acţiunile posesorii.

Determinarea calităţii subiecţilor în tipurile respective de relaţii ar putea fi făcută prin prisma următorului exemplu. Pe o insulă trăiesc trei triburi aborigene a căror activitate de bază este pescuitul. Toate trei triburi folosesc oceanul drept sursă de bază de existenţă, adică în cazul nostru oceanul este parte a categoriei bunurilor comune şi, respectiv, tot ce oferă oceanul la fel, inclusiv peştele. Revenind la problema noastră cu subiecţii, atât timp cât pescarii din diferite

triburi pescuiesc peștele din ocean, nimeni din aceste triburi nu are vreo pretenție, dar odată ce cineva dintr-un trib atentează la peștele pescuit de un pescar din alt trib, vor apărea probleme. De unde și întrebarea de ce asupra unui bun, care aparent este din domeniul comun, pescarul manifestă necesitatea de a-l proteja într-un caz și nu în celălalt. Explicația poate fi una simplă, odată ce individul depune un anumit efort, cât de nesemnificativ ar fi acesta pentru a deține un anumit bun, acesta este perceput automat subconștient ca parte componentă a patrimoniului său. Anume în acest moment subiectul poate fi determinat ca posesor. În cazul exemplului nostru, momentul când peștele este prins și plasat în barca sau lada pescarului, este momentul când acest pescar își apreciază efortul și plasează bunul respectiv sub protecția sa. Dorința de a dobândi acel pește, efortul depus și materializarea acestora transpune obiectul respectiv din categoria bunurilor comune în categoria bunurilor personale ce îi aparțin pescarului. Proprietatea este o relație socială, care conține un substrat material și conținut volitiv. Proprietatea este o relație patrimonială, dar printre relațiile patrimoniale ea ocupă un loc primordial [286, p. 402].

Pe parcursul istoriei și al concepțiilor politice, bunurile comune și discrepanța lor cu celelalte categorii menționate era lărgită sau micșorată. Drept exemplu poate fi adus curentul politic de socialism extrem, comunismul sau, pe celălalt spectru, capitalismul. Ideologia comunistă este construită pe faptul proprietății comune asupra mijloacelor de producție, lipsa claselor sociale, banilor și a statului. Perspectiva comunismului asupra proprietății presupune administrarea rațională a acesteia în comun de către toți participanții societății. Capitalismul, pe de altă parte, se bazează pe protejarea și accentuarea proprietății private a mijloacelor de producție și operarea acestora orientate spre profit. Ambele curente își au aspectele atât pozitive cât și cele negative. În cazul comunismului, după cum am menționat anterior, natura umană face utilizarea și îngrijirea bunurilor comune mai puțin optimală, omul după natura sa având o atitudine neglijentă față de bunurile comune [147]. În cazul capitalismului, utilizarea proprietății private ne rațional pentru obținerea profitului maximal duce la deteriorarea bunului mai rapid.

În literatura socioeconomică, inclusiv în cea juridică este răspândită ideea că proprietatea este dobândirea de către individ sau de către un colectiv, de mijloace sau obiecte de producție, înăuntru sau, după caz, determinată de forma societății sau ce țin de forma societății, după regulile căreia se face împrumutarea. Determinarea proprietății cu ajutorul categoriei de împrumutarea face trimitere la lucrările lui K. Marx, în care categoriile proprietății și împrumutării se leagă reciproc una de alta [286, p. 403]. Adică, mijloacele de dobândire a proprietății pot și sunt determinate exclusiv de atitudinea socială față de bun, precum și de relațiile sociale existente. Să luăm exemplul nostru cu pescarul, atât timp cât bunul/locul din care acesta extrage acel pește nu este ocrotit de o anumită normă socială sau juridică și nu aparține

nimănui, el este liber să se împrădiarească cu fructele produse de acesta. Cu totul altă situație va fi în cazul când acea porțiune de lac sau ocean va fi, conform unui acord sau unei cutume/uzanțe distribuită altui trib și, respectiv, pescarul va atenta la proprietățile acelui trib din care acesta nu face parte. Metoda de împrădiare este aceeași, dar determinarea caracterului ei este diferită în funcție de existența sau inexistența unei relații sociale ce guvernează domeniul respectiv.

Care este calitatea subiectului în raport cu *bunurile comune*? La moment, acesta poate fi caracterizat drept consumator/utilizator/folositor, cea din urmă, probabil, fiind cea mai relevantă, făcând tangența cu atributul de folosință și în mare parte caracterizând relația apărută între subiect și bun. Calitatea respectivă îi oferă subiectului posibilitatea de a folosi *bunurile comune* după propriul plac și după propria convingere, nefiind limitat, sau fiind limitat doar de propria convingere și subconștient. Limitarea respectivă va fi conceptualizată prin termenul de *folosință rațională*. Termenul respectiv va avea drept scop determinarea comportamentului subiecților în raport cu *bunurile comune* și metoda în care aceste bunuri trebuie să fie exploatate și sub ce aspect pentru a conserva utilitatea lor.

Obiectele la fel pot fi divizate în funcție de manifestarea categoriilor sus-menționate. Pentru categoria bunurilor ce îmi aparțin și bunurilor ce aparțin altora, categoria de obiecte în mare parte se încadrează obiectele dreptului de proprietate. Tot aici putem adăuga însă și obiectele proprietății intelectuale și organele omului, și alte obiecte care nu pot fi privite ca obiecte ale dreptului de proprietate dar pot fi compartimentate drept obiecte ale proprietății ca de exemplu taxele, impozitele, pensiile și altele. Perspectiva categoriei respective reamintim că se manifestă prin conștientizarea atitudinii specifice față de bunuri, totul ce este conștientizat ca al meu sau al altuia poate fi inclusă în categoria respectivă, indiferent de forma care o manifestă. Categoria *bunurilor comune* conține în sine obiecte ce sunt greu de perceput și limitat, de exemplu, aerul, apa solul etc.

Revenind la exemplul anterior unde pescarul extrăgea peștele din ocean, masa respectivă de ape este un bun comun care, teoretic și practic, nu poate fi îngrădit, datorită existenței curentului de ape, migrației peștelui și altor fenomene naturale care nu pot fi supuse stăpînirii umane. Deși spațiul poate fi delimitat provizoriu, conținutul acestui spațiu va suferi schimbări și permutații cu masele de apă adiacente, prin urmare, nu poate fi impusă limitarea circulației curenților maritimi sau circulației peștilor în interiorul acelui bazin acvatic, unica limitare care poate fi instituită în raport cu acest bun este doar limitarea individului din alt trib de a pătrunde pe acel teritoriu artificial îngrădit și determinat. Fix aceeași situație este cu aerul, este posibilă îngrădirea teritorială, dar imposibilă îngrădirea materială a aerului propriu-zis, anume din acest

considerent este și imposibil de a spune că este posibilă manifestarea dreptului de proprietate asupra aerului, care este mereu în mișcare și e imposibil de a fi demarcat decât convențional teritorial. În pofida acesteia utilizarea lui este vitală, atât pentru supraviețuirea umană cât și pentru alte ramuri ca, de exemplu, industria. Solul are aceeași soartă, deși îngrădirea acestuia este mai reală și sesizabilă, solul ca obiect este la fel unul de folosință comună. Îngrădirea este manifestată prin termenul de teren, unde o suprafață a solului sau a pământului este determinată pentru a fi folosită în scopul intereselor proprietarului, dar în cazurile deplasării, erodării, alunecărilor și altor fenomene naturale, când solul părăsește teritoriul demarcat inițial, acesta în majoritatea cazurilor nu va fi revendicat (excepții pot fi manifestate prin prisma art. 520 CC alin. (3); „Proprietarul terenului din care o apă curgătoare a smuls brusc o parte de mal din teren, alipind-o la terenul altuia, nu pierde dreptul de proprietate asupra părții desprinse, dacă o revendică în termen de un an de la data când proprietarul terenului la care s-a alipit partea a intrat în posesiune” [95]. Observăm însă că, în cazul dat, iarăși legiuitorul se referă la faptul că prin acest fenomen are loc micșorarea terenului delimitat și stabilit conform dreptului de proprietate și nicidecum nu la faptul că solul este obiect al dreptului de proprietate și trebuie revendicat de acesta. Cu alte cuvinte, se referă la spațiu și nu la substanță). Obiectele de mediu nu sunt o categorie unică ce poate face parte ca obiect al *bunurilor comune*. Cum a fost menționat anterior, această categorie poate include și acele lucruri care, deși au teoretic un proprietar, prezența acestuia face imposibilă sesizarea sa sau însuși proprietarul oferă acces liber la folosirea și posesia lor. Drept exemplu pot servi lucrurile oferite gratuit fără anumite limitări, de exemplu, săpunul lichid în restaurante, dezinfectantul în perioada de pandemie, șervețelele și alte obiecte ce întrunesc criteriul respectiv. În această ordine de idei, ar fi bine să menționăm un exemplu ce s-a întâmplat în Minsk în 2015 la deschiderea noului restaurant Burger King [305], unde după procurarea unui meniu ce conținea băutura Pepsi, clientul avea dreptul să suplinească paharul nelimitat de câte ori dorește. Respectiv, acest caz s-a soldat cu situația că persoanele au început să abuzeze de sistemul dat aducând de acasă butelii de 5 litri, pe care aceștia le umpleau cu Pepsi, folosindu-se de caracterul relativ gratuit al băuturii din acest restaurant. Observăm că calitatea bunului în cazul respectiv nu determină apartenența acestuia la o anumită categorie, ci predispoziția atât a proprietarului cât și a folositorului le include acestea în categoria bunurilor comune. Cu alte cuvinte, folositorii pot să abuzeze de acel bun predispus gratuit la nesfârșit, atât timp cât acesta este existent și nu a fost deja consumat de alții, fiind limitat doar de natura finită a substanței/bunului sau de propriul subconștient care poate să limiteze individul la un consum rațional, ce va satisface nemijlocit propriul interes și nu va duce la abuz sau supraconsum, ceea nu este mereu și pentru toți posibil.

Deși noțiunea de „proprietate în sens economic” este privită ca cea mai profundă și cea mai intimă relație de bază – și există, ea niciodată nu ne apare nouă – nici ca un fenomen de sine stătător și nici în formă juridică. Savantul V.P. Șkredov în lucrarea sa ”Метод исследования собственности в Капитале Маркса” a explicat destul de convingător că tendințele economiștilor de a arăta existența proprietății de sine stătătoare duc de obicei la ceea ce fenomenele juridice se dau drept fenomene economice [316, p. 8]. Prin urmare, acele categorii și obiecte care sunt determinate drept proprietate în sens economic nu mereu trebuie să se regăsească fiind definite și caracterizate prin prisma dreptului de proprietate, acestea putând lua forma unei alte reglementări care până la urmă va oferi protecția și bunăstarea necesară (exemplu – proprietatea intelectuală). Totodată, trebuie de menționat că anume dreptul de proprietate impune o utilizare mai rațională asupra obiectelor de proprietate economică, dar și asupra obiectelor de mediu. Anume prin limitele impuse de dreptul de proprietate categoriilor de persoane (atât proprietar cât și terți) are loc raționalizarea folosirii bunurilor.

Categoria *bunurilor comune* este o parte foarte importantă pentru conceptualizarea lucrării respective, pentru că tocmai din această categorie fac parte acele obiecte ale dreptului mediului. Este corect de menționat că această categorie nu se limitează la obiectele de mediu, însă acestea fac parte componentă destul de importantă (Fig 2.1).

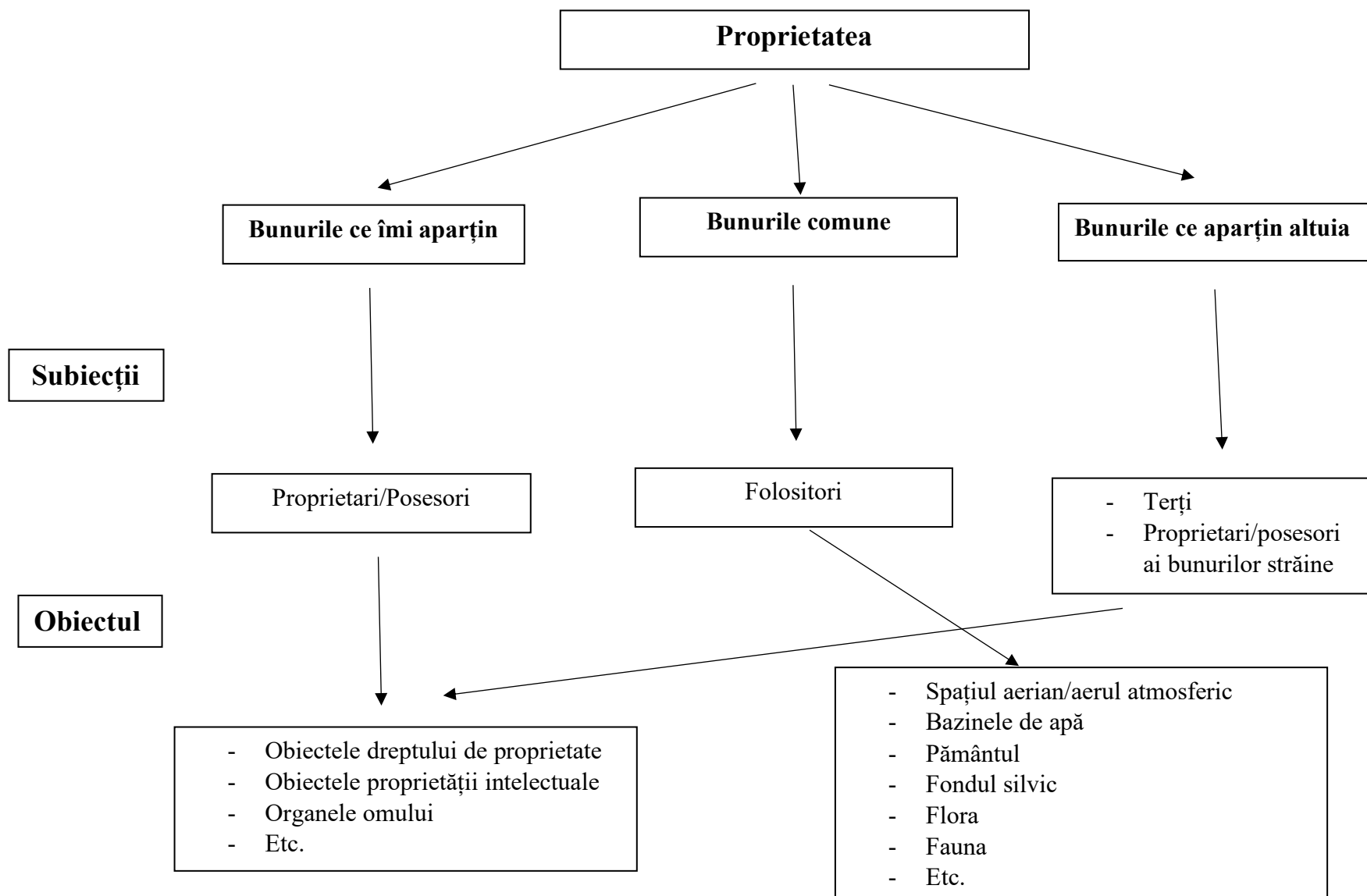

Fig. 2.1. Manifestarea conceptelor de proprietate

2.1.2. Bazele dreptului de proprietate

Evoluția dreptului de proprietate pe continentul Europei a avut un istoric destul de complex și controversat. Pe parcursul evoluției societății, pe acest teritoriu, au existat mai multe concepte și forme de sesizare a dreptului de proprietate. Unele concepte erau create pe baza unor ficțiuni care erau transpuse și implementate în viața cotidiană, ficțiunea manifestând un mijloc mai ușor de a-i da un anumit veșmânt relațiilor existente. Altele însă erau principilizate și elaborate drept urmare a anumitor evenimente și comportamentului uman în cazul relațiilor respective.

În spațiul european au fost formate trei manifestări ale reglementării acestuia: Reglementările *Common law*, Reglementările *Codului lui Napoleon* și Reglementările din *BGB*¹ având drept inspirație pandectele lui Iustinian.

Evoluția dreptului de proprietate sub egida *Common law* s-a format, în mare parte, în epoca feudală sub influența nemijlocită a caracterului și principiilor acestei perioade. Din punctul de vedere al conceptelor teoretice și al funcționării instituției respective, dreptul englez s-a îndepărtat cel mai mult de concepțiile dreptului privat roman și, respectiv, conceptele dreptului civil. Făurit de conceptele feudale, dreptul englez sub aspect juridico-legislativ din păcate nu manifesta progrese deosebite, iar practica necesita soluții noi la tipuri de relații care nu erau prevăzute de fondul normativ prezent. Curțile au fost obligate la un moment dat să ia decizii noi și să își creeze propriile norme de care se vor ghida pentru a soluționa probleme generate în primul rând de incapacitatea statului de a suplini legislația proprie cu acele norme necesare reglementării veșnicei evoluții a relațiilor. Prin urmare, aceasta a fost cauza și rezultatul apariției sistemului dualist *Common law*, care presupunea că pachetul normativ creat de parlament și pachetul normativ creat de instanțele de drept coexistă în paralel neexistând un raport de subordonare, cu valoare egală, dar distincte, care acționează pe planuri diferite, având izvoare și destinatari diferiți. În consecință, cele două sisteme juridice nu se pot intersecta în nicio situație, fiecare dintre ele reglementând un domeniu specific de raporturi juridice. În acest caz, instanțele căpătau calitățile unui legiuitor în cadrul statului pentru a soluționa problemele prezentate în fața lor.

Deși aparent generat dintr-o stagnare legislativă, sistemul respectiv a început să genereze idei și concepte noi, ba chiar avansate în unele situații, comparativ cu dezvoltarea dreptului civil pe continentul european. Dreptul de proprietate englez a căpătat trăsături moderne cu mult înaintea pătrunderii în Anglia a doctrinei moderne a contractelor. Ca urmare, numeroase relații

¹ prescurtare pentru Bürgerlichen Gesetzbuch – Codul civil German, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1900

contractuale care în dreptul civil sunt garantate de dreptul obligațiilor (conceput în tradiția clasică a juristului roman Gaius) în *Common law* aparțin dreptului de proprietate. Caracteristica de proprietate a unui număr de relații care în dreptul civil ar fi de natură contractuală a creat astfel de circumstanțe încât la momentul în care în Anglia s-a dezvoltat în cele din urmă legea contractelor, această caracteristică a fost considerată ca fiind un instrument indezirabil în supravegherea tranzacțiilor, pe care dreptul de proprietate le reglementa eficient [201 p. 15]. Aspectul respectiv, după cum a fost menționat anterior, a dat naștere la crearea instituțiilor noi care, din punctul de vedere al dreptului continental civil, erau vădite a fi atribuite dreptului obligațional, de a-și găsi dezvoltarea și interpretarea sub egida dreptului de proprietate. Unul dintre aceste exemple ar fi *tutela proprietății* sau *garda proprietății* în engleză *property guardianship*, care se manifesta de altfel prin un contract ce năștea drepturi și obligații specifice.

Property guardianship – nu există o definiție legală sau oficială a acestui fenomen, dar este acceptat pe larg precum că tutorele (gardianul) proprietății este acea persoană care conform unui contract locuiește într-o clădire sau o parte a clădirii care, în caz contrar, va fi pustie, cu scopul principal de a asigura securitatea proprietății [228]. În dreptul continental european, acest raport este unul clasic determinat de regulile dreptului obligațional, unde avem doi subiecți concret determinați, cu drepturi și obligații reciproce, în cazul de față unul se obligă să protejeze proprietatea în schimbul recompensei oferite de proprietar materializate prin forma permisiunii de adăpostire pe teritoriul edificiului sau al terenului. Însă instituția respectivă, în *Common law* era determinată drept una parte componentă a dreptului de proprietate, argumentându-se relațiile deosebite pe care gardianul le are în raport cu edificiul în care locuiește și, în același timp, și îl protejează.

O altă divizare bizară, din perspectiva dreptului continental, era existența termenelor de "*real property*" și "*personal property*" care ar fi traduse ca *proprietatea reală* și *proprietatea personală*, care, în mare parte, au fost născocite pentru a atribui mijloace de protecție și instrumente reparatorii corelate cu bunurile posibil de a fi incluse în categoriile date. *Personal property* se referă la două categorii de bunuri distincte – *choses in possession* – vizează bunurile susceptibile de a fi posedate, *choses in action* – se au în vedere alte bunuri, ca de exemplu: creanțele, mărcile de fabrică și de comerț, drepturile de autor etc. *Real property* desemnează sistemul drepturilor reale imobiliare, al diferitelor forme de proprietate și de închiriere. Conform dreptului englez, pentru păstrarea unor aparențe ale relațiilor de proprietate de tip feudal, fără acoperire în actualitate, terenurile întregii țări aparțin coroanei. Practic, în această accepțiune, cei ce dețin terenurile nu sunt adevărații proprietari, dreptul lor asupra imobilelor fiind consecința raporturilor de vasalitate dintre rege și supuși [245, p. 585]. În sistemul *Common law*,

proprietatea reală este protejată printr-o acțiune reală, iar proprietatea personală printr-o acțiune personală. Această distincție, destul de protejată la început, a devenit obscură din cauza a doi factori. Primul factor este apariția Legii engleze a Actului de Proprietate din 1925, care a unificat în parte reglementările juridice referitoare la proprietatea reală și cea privată, eliminând diferența dintre remediile existente, pe baza cărora fusese făcută separarea [201, p. 16]. În urma elaborării acestui act normativ, unii doctrinari englezi lăsau să se înțeleagă că delimitarea dintre proprietatea reală și proprietatea personală este asemenea distincției făcute de dreptul civil între bunurile mobile și cele imobile și, respectiv, normele ce se referă la determinarea acestora și acțiunile specifice orientate obiectului. Din păcate, analogia respectivă nu este corectă datorită scopului ce îl urmăresc reglementările de Common law, care percepe dreptul de proprietate ca pe o instituție abstractă, nepunând accentul asupra obiectului nemijlocit, ci mai mult pe beneficiile care individul le poate extrage din aceste categorii. Al doilea factor ce a condus la crearea obscurității este dezvoltarea și apariția conceptului de „equity” în *Common law*. Termenul „equity” tradus literal ar însemna echitate, însă este corect de menționat că etimologia cuvântului respectiv în esența și utilizarea sa în *Common law* nu are nicio legătură cu echitate sau dreptate, corectitudine, ci se referă la un anumit pachet de norme care și-au avut originea într-un anumit tip de instanțe judiciare. „Equity” și-a avut originea în „The Court of Chancery” care a decis administrarea unui nou pachet de legi diferite de sub unele aspecte de cele de Common law. Unul din preceptele fundamentale ale „equity” este acela că ea acționează *in personam*. Aceasta înseamnă că ordinele emise de Cancelar sunt destinate reclamantului în persoană, fără a avea vreun efect direct asupra structurii relației juridice care este în continuare guvernată de Common law. Reclamantului totuși i se impunea adesea să se conformeze unei injoncțiuni prin intermediul unei executări specifice, care putea să includă și un ordin de restituire [201, p. 16]. Fapt ce era contradictoriu ideilor expuse anterior, unde ordinele de restituire făceau parte din domeniul acțiunilor orientate spre protecția dreptului real de proprietate, și nu a dreptului personal de proprietate.

Este corect de menționat că tocmai revoluția franceză și efectele acesteia de a se debarasa de concepțiile feudale au dus atât la schimbări majore în ceea ce ține de dreptul continental, cât și a dreptului englez care s-a manifestat prin Actul Dreptului de Proprietate din 1925² ce a încercat unificarea dispersiunii dintre conceptele de proprietate reală și proprietate personală pentru a știrbi din caracterul feudal al *Common law*. Din păcate, dezicerea de ideile feudale ce guvernează

² Law of Property Act 1925 – este un act normativ statutar al Parlamentului Regatului Unit care a apărut drept intenție de a moderniza conceptele dreptului real în dreptul englez. Actul dat este actualizat până în prezent și este nucleul dreptului englez de proprietate funciară.

dreptul de proprietate în acest sistem a fost imposibil, pe parcursul timpului aceste două instituții au fost diferențiate, într-atât de tare încât la moment ele fiind două ramuri de drept separate. Pe de altă parte, în Statele Unite, unde a fost preluat același sistem Common law, rădăcinile feudale sunt cu mult mai adâncite, anume din cauza inexistenței influenței sus-menționate, și într-o oarecare măsură se poate de spus că instituția dreptului de proprietate este una care înglobează atât caracterele dreptului obligațional amestecate cu dreptul feudal englez.

Bazele reglementării *Codului lui Napoleon*, ca și în mare parte a întregii Europe continentale au fost diversitatea curentelor filosofice și a dreptului roman punând la bază teoria conceptualizată asupra contractului ca sursă de obligații, iar noțiunea de obligație fiind fundamentală pentru teoria europeană a dreptului.

Fiind înfrânt politic, odată cu nașterea statutului modern, feudalismul a fost incapabil să-și pună amprenta pe structura și clasificarea dreptului civil de proprietate. Poate din cauza că dreptul de proprietate nu avea de-a face cu atât de multe tranzacții tehnice, este un fapt real că Revoluția Franceză a fost remarcabil de eficientă în a crea un conținut tehnic pentru cruciada sa antifeudală. În timpul Revoluției Franceze, devenise o modă să se considere că diviziunea drepturilor de proprietate era o caracteristică a feudalismului. În consecință, se credea că numărul de drepturi restrânse de proprietate trebuia controlat și limitat cu strictețe. S-a dezvoltat teoria *numerus clausus* care afirma că interesele de proprietate divizate trebuie restrânse la un număr mic de tipuri bine definite [201, p. 21]. Conceptul proprietății ca un drept natural și orientările filosofice iluministe raționaliste și naturaliste cu referire la importanța Statului și a Dreptului în făurirea societății contemporane, ideea contractului social, principiile unui stat de drept, urmate de libertatea contractuală, individualizarea pedepselor și alte concepte juridice revoluționare pentru perioada respectivă, au dus la reinventarea instituției dreptului de proprietate și relațiilor de proprietate.

Principala caracteristică a dreptului natural, promovată de Grotius și Pufendorf, este aceea că acesta viza în mod exclusiv umanul, în sensul că spre deosebire de Antichitate și Evul Mediu, dreptul natural era cunoscut în primul rând, în funcție de natura proprie ființei umane și apoi de natura lucrurilor, și de rolul pe care societatea îl rezervă. Conform teoriei dreptului natural, toți oamenii au drepturi înnăscute, care sunt oferite nu de un act juridic, ci de Divin, Natură sau Rațiune. Separând omul de Divinitate, teoreticienii dreptului natural au pus în centru preocupărilor ființa umană, ca raportare simplă la sine, făcând astfel din aceasta unica sursă a dreptului. Divinitatea se invocă cu insistență, fără însă ca legătura cu ea să rezulte dintr-o necesitate filosofică. De aceea dreptul natural este căutat în ființa umană, locul de întâlnire a principiilor înnăscute. Principiul suprem este dreapta Rațiune la care însăși Divinitatea nu poate

să se opună, atunci când se invocă principiile imuabile ale dreptului natural [221, p. 87]. Respectiv ideea principală promovată era că dreptul este un principiu născut odată cu omul și prin atentarea la aceste valori și principii se atentează la bunăstarea individului. Când este vorba despre răsfângerea teoriei respective asupra dreptului civil, ideea principală promovată era că acestea sunt drept urmare a unei obligații care este impusă prin propriul consimțământ. Relațiile civile fiind necesare omului de a supraviețui, omul fiind o ființă slabă are nevoie de bunuri/obiecte pentru a fi satisfăcută, alegând traiul în societate care compensează cerințele respective.

Codul lui Napoleon reprezintă cea mai apropiată manifestare a conceptului naturalist asupra proprietății, care ar presupune asimilarea transferului de proprietate ca instrument de exercitare a puterii umane asupra propriei persoane, asupra activității sale, asupra propriei libertăți [201, p.22]. Adică, era făcută paralela între libertatea persoanei și proprietate; orice atentare asupra proprietății era conceptualizată drept un atac direct asupra libertății persoanei. Tendințele respective observăm că au fost păstrate până în prezent, făcând referire la art. 544 Codul Francez „La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements.” – Proprietatea este dreptul de a se bucura și de a dispune de lucruri în modul cel mai absolut, cu condiția ca acesta să nu fie utilizat în scopuri interzise de legi sau reglementări. Tendințele respective, de asemenea, le regăsim în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, unde dreptul la proprietate a fost inclus abia în primul Protocol adițional, și acela având un domeniu de interpretare extensiv care trebuia, într-o oarecare măsură, să acomodeze concepțiile prezente în mai multe state europene, inclusiv Marea Britanie cu concepțiile sale diferite cu privire la obiectul dreptului de proprietate și ce ar presupune dreptul de proprietate în general.

Pe parcursul anilor, practicienii și teoreticienii au ajuns la concluzia că ideologia curentului dreptului natural era prea abstractă punând pe prim-plan caracterul absolut al dreptului de proprietate și că tratarea astfel a instituției în interesul satisfacerii ficțiunii ducea la apariția mai multor probleme. Anume aici s-a început a pune accentul pe ultima sintagmă a definiției date de *Codul Napoleonian*, și anume, limitarea dreptului de proprietate, sau a caracterului absolut al acestuia prin prisma „de lege sau reglementări”. Una din consecințele creării și menținerii restricțiilor asupra dreptului de proprietate, ca excepții de la definiția dreptului natural, a constituit ruptura definitivă dintre dreptul privat și dreptul public. Dreptul privat era perceput ca cel care distribuia drepturi absolute de proprietate, Reglementările dreptului public erau invocate pentru a limita egoismul individual [201, p. 24].

Revoluția Franceză a inspirat multe state de pe continentul european, inclusiv România. Cea mai importantă operă juridică a domniei lui Alexandru Ioan Cuza este Codul civil de la 1865. Acesta a fost elaborat pe baza unui proiect mai vast care s-a inspirat masiv din Codul civil francez al împăratului Napoleon I din 1804. Codul civil a preluat și unele articole din Codul civil Italian și din legislația civilă belgiană, fiind o actualizare în pas cu timpul și un transplant juridic mai mult sau mai puțin reușit, aflat adesea în incompatibilitate flagrantă cu religia și obiceiurile țării [100].

În secolul XIX, perioada Germaniei divizate, doar lucrările teoretice fundamentale aveau o importanță cognitivă pentru juriștii germani, care lucrau în condițiile particularității juridice. Influența filosofiei germane și tendințele acesteia către sistemele universale [316, p. 7] au creat conceptul teoretizării excesive a instituțiilor de drept, printre acestea, desigur, fiind și unul din cele mai importante, proprietatea.

Savanții germani și-au bazat cercetările și ideologiile inspirate din pandectele lui Iustinian în coraport cu curentul filosofic german în apogeu. Juriștii au devenit mai logici, dar nu mai puțin abstracți și nici mai accesibili sau mai interesați față de unele tradiții academice. Dreptul de proprietate era clasificat în categoria mai largă a „drepturilor subiective”. Savanții germani ținteau spre o abordare „științifică” a dreptului. Căutând să deducă regulile juridice din concepte clar definite, acești savanți au încercat să definească conceptele juridice cât mai general, pentru ca din ele să se deducă un număr cât mai mare de reguli concrete [201, p. 24]. Respectiv, dreptul de proprietate, tranzitând din conceptul naturalist înrădăcinat pe timpuri în doctrina și legislația franceză și preluată de cea germană, în faptul că aceasta reprezenta întruchiparea manifestării dreptului subiectiv absolut. Printre teoreticienii doctrinei germanice s-au evidențiat Friedrich Karl Von Savigny, care a fost unul dintre fondatorii școlii de drept istorice – care presupunea delimitarea și constituirea instituțiilor de drept prin prisma cercetării și analizei provenienței și transformarea lor istorică. În 1814 curentul naționalismului german, inspirat de războiul de independență față de Napoleon, a dus la aceea că profesorul A.F.J. Thibaut să ceară crearea unui cod civil unificat pentru toate statele Germane. Savigny s-a opus însă acestei tendințe de codificare imediată în faimoasa sa publicație „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft”³ care a inițiat o viziune nouă în domeniul jurisprudenței. Pentru Savigny, o codificare grăbită trebuia evitată, deoarece predispunerea pentru o astfel de codificare ar fi fost o analiză profundă și amănunțită a spiritului și tendințelor unei anumite comunități. Prin urmare, lucrările sale puneau accent deosebit asupra modificării și

³ Vocația timpului nostru pentru legislație și jurisprudență – 1814.

transformării dreptului roman prin prisma comunității germane, astfel sistematizând și analizând noi instituții, sau redefinindu-le pe cele vechi. Savigny a definit dreptul de proprietate ca fiind „întinderea nelimitată și exclusivă a unei persoane asupra proprietății” [312, p. 479] în lucrarea sa *System des heutigen römischen Rechts*⁴. Definiția respectivă era transpunerea tehnică a unei teorii deja exprimate de filosoful german Hegel în lucrarea sa foarte influentă de jurisprudență. Potrivit lui Hegel, interesul colectiv reprezintă ceva ontologic, diferit de suma intereselor individuale. De aceea, proprietatea privată nu era recunoscută ca o instituție care promovează progresul social, ci doar ca un mijloc de a garanta exprimarea consimțământului liber individual⁵. De aici pornește ideea de iubire de sine inalienabilă în exercitarea drepturilor de proprietate și a necesității unor reglementări de drept public, care să limiteze această exercitare egoistă [201, p. 25]. Ideea respectivă a fost ulterior ajustată de un alt mare teoretician, care a contribuit la definitivarea pozițiilor dreptului civil german, Rudolf von Ihering, numit și părintele jurisprudenței sociologice. În lucrarea sa „*Geist des römischen Rechts*”⁶ el a analizat relația dreptului în raport cu schimbarea societății, iar în „*Der Zweck im Recht*”⁷, el argumenta că dreptul este instrumentul de protecție al individului și al intereselor sociale, coordonându-le și astfel minimalizând riscul de conflict. Dacă conflictul era de neevitat, el atribuia o greutate mai mare intereselor sociale, astfel subordonând individul și dorințele acestuia față de societate. Accepțiunile respective au fost exprimate și în raport cu proprietatea, diminuând în continuare caracterul absolut al dreptului de proprietate și demonstrând necesitatea limitării dreptului de proprietate în scopul și direcția ordinii publice.

BGB-ul întruchipa în sine toate concepțiile respective nou-apărute și rumegate intensiv de filosofi germani, și drept urmare a apărut un Cod civil care deși drept imbold a avut fenomenele descrise anterior cât și *Codului lui Napoleon*, conceptual era total diferit și aborda problematica instituției de proprietate într-o manieră a raționamentului școlii de drept germane. De exemplu, § 90 din BGB dă o definiție a lucrurilor ca unic concept care poate fi obiect al dreptului de proprietate și le explică astfel: „Lucrurile în înțelesul prezentei legi sunt doar

⁴ *Sistemul dreptului Roman modern*. Vol 1 – 1840.

⁵ Pe de altă parte, Garrett Hardin în lucrarea sa *The Tragedy of the Commons*, unde abordează problema resurselor finite și cea a suprapopulației, lansează ideea că anume proprietatea privată poate limita consumul excesiv al individului având o atitudine mai deosebită față de bunurile care le deține decât cele de uz comun. Presupunem că ar fi corect de menționat că într-o oarecare măsură proprietatea privată poate fi privită ca un rău necesar, în funcție de perspectiva sub care este privită, fiind în același timp un fenomen care stagnează progresul și dezvoltarea, pe de o parte – făcând trimitere la obiectele proprietății intelectuale ca unul din cele mai vădite exemple; și fiind acela care naște și dezvoltă posibilitatea și dorința de a exprima consimțământul liber și individual ce duce la dezvoltare personală și dorința de a crea, pe de altă parte.

⁶ *Spiritul dreptului roman 1852-1865*.

⁷ *Dreptul ca mijloc pentru sfârșit 1877-1883*.

obiectele fizice”⁸ care este contradictorie curentului naturalist și întinderii largi, absolute, consacrate în *Codul lui Napoleon*. BGB are tendințe de a delimita concret domeniul aplicabilității drepturilor reale și dorința de a nu fi confundat cu dreptul obligațional și obiectul acestuia.

La moment, comunitatea globală continuă să confirme că teoria este binevenită, dar nu tot timpul este pusă în capul mesei, atunci când este vorba despre soluționarea litigiilor juridice. Dacă vorbim de jurisprudența europeană, care a acumulat un masiv enorm normativ, a creat într-o oarecare măsură și o practică unificată consistentă care asigură funcționarea corelativă a acestui sistem, neimpunând o revizuire sau o argumentare detaliată a bazei acesteia. Respectiv, lucrările teoretice fundamentale în domeniul vizat au scăzut din cauza relevanței și necesității acesteia [316]. Însă a fost observat destul de corect de către U. Mattei că „odată cu evoluția de la forme mai simple de organizare ale societății la unele mai complexe, cum sunt și sistemele de drept contemporan, bazele fundamentale ale dreptului de proprietate rămân aceleași” [300, p. 48].

Cu părere de rău, noi nu putem, pur și simplu, atribui această practică și să o prelevăm în sistemul nostru juridic, din cauza diferențelor social-culturale care există și sunt relevante în funcție de evoluția cultural-economică. Din această cauză, noi trebuie să cizelăm și să îmbunătățim conceptele teoretice existente, să aprofundăm cercetările teoretice, astfel ca deciziile luate de cei care aplică legea să nu iasă din anume ideologii esențiale de bază și să presupună un caracter uniform cu tendințele doctrinare teoretice.

Teoria drepturilor reale ale Republicii Moldova, în mare parte, este puternic inspirată din doctrina rusă, care, la rândul său a fost cizelată și formată în baza doctrinei germane. Adică, pentru a explica fenomenele și a înțelege corect conceptul de proprietate reglementat în actele noastre normative, ar trebui mai întâi de toate să atragem atenția anume la aceste școli de drept (ulterior, denumite ruso-germane). Doctrina românească se bazează pe tendințele și ideile concepute de teoria franceză în temeiul acelor principii și acelor valori fundamentalizate și conceptualizate de *Codul lui Napoleon* și după. Cum spunea Ion Predescu, judecător la Curtea Constituțională a României, în lucrarea sa *Elogiu Codului civil* „Sub aspectul conținutului

⁸ Conceptul respectiv a fost preluat și de legiuitorul Republicii Moldova, în art. 455 Cod civil, el definește bunurile drept lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale. După care în alin. (2) el ține să menționeze că lucrurile sunt obiectele corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile. Respectiv, sunt diferențiate noțiunile de lucruri și bunuri, unde relația lor poate fi descrisă ca una de parte – întreg; **bunurile** fiind noțiunea mai largă, iar **lucrurile** reprezentând doar obiectele materiale care pot fi atinse și sesizate. În legislația Federației Ruse este de asemenea făcută distincția dintre lucruri și alte bunuri patrimoniale (art.128 Cod civil al Federației Ruse). Iar pe de altă parte, Codul civil Românesc definește bunurile ca fiind lucruri corporale sau necorporale, care constituie obiectul unui drept patrimonial (art. 535).

dispozițiilor cuprinse în Cod, acesta, păstrând modelul francez, pune în centrul reglementării protecția individului, prin asigurarea ocrotirii acestuia și a proprietății, precum și prin asigurarea egalității juridice în fața legii. Normele dreptului civil definesc persoana, reglementând condiția juridică a acesteia și reglementează majoritatea relațiilor care se stabilesc între persoane în ceea ce privește interacțiunea socială a lor, precum și relațiile care se stabilesc între persoane cu privire la bunuri. Actele juridice, sub aspectul încheierii, derulării, modificării, încetării efectelor lor, problematica izvorâtă din competențele persoanei de a încheia acte juridice civile, actele și faptele cauzatoare de prejudicii, garanțiile ce însoțesc contractele civile, drepturile reale, proprietatea și probleme legate de proprietate, problematica moștenirii, toate aceste instituții a căror importantă și actualitate nu trebuie să le mai subliniem își găsesc reglementarea în cuprinsul Codului civil” [129].

Prin urmare, alinierea și egalarea instituțiilor poate duce, în unele momente, la niște consecințe nedorite ajungând la niște concluzii alogice, în ceea ce privește interpretarea prin prisma teoriei române civile a dreptului civil din Republica Moldova, fapt ce duce ulterior la confuzii și erori ce țin de practică, apariția obscurității în lucrări științifice, cât și elaborarea și promovarea actelor legislative noi care nu corespund curentelor formulate în legislația civilă autohtonă.

Respectiv, pentru a înțelege corect pachetul normativ ce reglementează dreptul de proprietate, este necesar să ne consultăm cu inspirațiile teoretice ce au stat la baza acestora, și anume, în baza acestora să realizăm poziția teoretică autohtonă care va sta la baza modificărilor, devierilor și abrogărilor normelor existente.

Pentru a aborda strategic corect tema propusă spre cercetare, este obligatoriu a delimita ce presupune obiectul dreptului de proprietate în legislația Republicii Moldova, deoarece anume după determinarea obiectului dreptului de proprietate noi vom putea construi corect propuneri relevante ce ar presupune protecția dreptului de mediu prin prisma instrumentelor oferite drepturilor reale.

2.2. Raportul dintre obiectele de mediu și obiectul dreptului de proprietate

2.2.1. Obiectul dreptului de proprietate

După cum a fost statuat anterior, determinarea și delimitarea obiectului dreptului de proprietate este un prim pas pentru a aplica just prevederile ce țin atât de instituția dreptului de proprietate cât și de coroborarea acestuia cu alte instituții și ramuri de drept.

Rădăcinile obiectului dreptului de proprietate le regăsim iarăși în știința economică și iarăși este necesar să analizăm dacă orice ce poate fi definit ca obiect al proprietății poate fi și

obiect al dreptului de proprietate. Răspunsul simplu la această întrebare este nu (tranzitoriu acest subiect s-a analizat anterior, când s-a vorbit despre obiectele ce cad sub incidența categoriei proprietății sub aspect economic), dar unde trasăm linia de demarcare a ceea ce constituie proprietate și ceea ce constituie obiect al dreptului de proprietate – este principala dilemă care afectează nemijlocit lucrarea. În mod tradițional, juriștii au fost chemați să grupeze aceste resurse diferite în categorii juridice mai largi sau mai restrânse, pentru ca discursul juridic asupra proprietății să fie mai ușor de manevrat. Probabil, în niciun domeniu al dreptului nu vom întâlni o mai mare diversitate ca în cea pe care am putea-o numi „cea a obiectului dreptului de proprietate” [201, p. 69]. Pe lângă criteriul sus-enunțat referitor la obiectul proprietății, aspectul economic și obiectul dreptului de proprietate, este iarăși necesar de menționat criteriul de apartenență la un curent juridico-doctrinar. După cum a fost analizat anterior, dezvoltarea și evoluția dreptului de proprietate pe continentul european, am diferențiat două curente importante, și anume, curentul condus de Codul lui Napoleon și doctrina acestuia, și cel ce are la bază doctrina germană și BGB. Respectiv, din considerentul abordării diferite în materie de instituții, obiectul instituțiilor este la fel diferit, ceea ce e caracteristic și în cazul dreptului de proprietate.

Ar fi corect de menționat că teoria dreptului de proprietate în spațiul *Common law* este una bizară și puțin relevantă pentru dezvoltarea și interpretarea instituției respective în dreptul civil. Doctrinarii economiști ai acestui spațiu și-au asumat responsabilitatea de a fundamenta caracterile proprietății, ba chiar de a formula ideile și conceptele de interpretare a dreptului de proprietate și a obiectului acestuia. De fapt, juriștii *Common law* nu venerează atât de mult clasificările, respectiv o concepție clară referitor la obiect și diferențierea acestuia de dreptul de proprietate ei nu au, dar cele mai apropiate teorii pe care am putea să le folosim în interesul lucrării sunt acelea concepute la intersecția dreptului *Common law* și a economiei. Una din cele mai cunoscute teorii din domeniul dat este *teoria economică a drepturilor de proprietate*. La bazele acesteia s-au situat doi vestiți economiști americani Ronald Cause și Armin Alchian, după care, conceptul respectiv a fost dezvoltat de alți economiști, cum ar fi H. Demsetz, D. Nort, R. Posner și alții. Abordarea acestor savanți asupra problematicii respective se face prin prisma debarasării de ideea standardă economică de proprietate și recurgerii la utilizarea noțiunii de drept de proprietate. Aceasta schimbă accentul de pe resursa limitată ca întruchiparea proprietății pe faptul că aceasta este un mănunchi de drepturi de utilizare a resursei [107]. Adică, manifestarea proprietății de fapt sunt drepturile asupra obiectului care este resursa limitată.

Acest mănunchi de drepturi poartă denumirea de „Bundle of Right (Honore's List)”⁹, în continuare pachetul de legi, care era compus din 11 elemente [157].

- 1) Dreptul de a poseda – dreptul de a avea control fizic exclusiv asupra bunurilor.
- 2) Dreptul de a utiliza – dreptul de a utiliza atributele bunurilor în interes propriu.
- 3) Dreptul de a administra – dreptul de a decide cine și cum va dispune de bun.
- 4) Dreptul la venituri din bun – dreptul de a dispune de rezultatele în urma utilizării bunului.
- 5) Dreptul la capital – dreptul de a aliena lucrul și libertatea de a consuma, a cheltui sau al distruge în totalitate sau parțial.
- 6) Dreptul la securitate – dreptul de a fi protejat împotriva exproprierii bunurilor și de acțiunile terților.
- 7) Dreptul la transmisibilitate – dreptul de a transmite bunurile prin succesiune.
- 8) Dreptul de a poseda fără termen – dreptul de a poseda bunul nelimitat în timp pe parcursul vieții.
- 9) Interzicerea de utilizare negativă – Dreptul de a utiliza bunul în așa mod, încât aceasta să nu afecteze drepturile terților.
- 10) Dreptul de a asigura executarea – Dreptul de a folosi bunul pentru garantarea executării unei obligații.
- 11) Dreptul la caracterul rezidual – Se referă la existența altor tipuri de relații atât materiale cât și procedurale a căror existență asigură reanimarea raporturilor încălcate.

Conform autorului listei, pentru a fi recunoscut proprietarul drept unul definitiv, el trebuie să dețină o majoritate, dar nu necesar toate din aceste elemente [157, p. 370]. Conceptul respectiv este unul destul de flexibil datorită caracterului de liberă alegere a acelor elemente cât și numărul lor din *pachetul de legi*, pentru a determina ce poate fi obiect al dreptului de proprietate sau dacă în raport cu obiectul respectiv există anumite relații. Prin urmare, autorii teoriei economice a dreptului de proprietate, accentuează că drepturile de proprietate de fapt sunt niște ”reguli de joc” acceptate de către indivizi ce presupune tipurile de relații în raport cu bunurile, pe care orice persoană trebuie să le respecte în raporturile sale cu alți indivizi sau să sufere consecințe restrictive în cazurile nerespectării acestora, unde bunurile nefiind definite concret dar asupra cărora poate fi aplicate toate sau o bună parte a *pachetului de legi* descris anterior. ”Drepturile de proprietate – sunt drepturile de control a utilizării anumitor resurse și repartizarea îngrădirilor și foloaselor apărute pe parcursul perioadei de control. Anume drepturile de

⁹ Lista lui Honore, sau mai frecvent este întâlnit doar prin sintagma *Bundle of rights* ce conține toate drepturile necesare pentru a deține proprietatea totală asupra unui lucru/bun utilizată în doctrina Common law cât și în cea economică. Lista respectivă a fost concepută de A.M. Honore în lucrarea sa *Ownership*, 1961.

proprietate - sau ceea ce conform opiniei oamenilor sunt regulile de joc corespunzătoare – determină, cum anume în societate se desfășoară procesele de cerere și ofertă” [324, p. 71]. Un alt aspect important care este scos în evidență de teoria respectivă este importanța relativitatea rarității sau limita resurselor. Obiectul relațiilor sus menționate trebuie să satisfacă criteriile generale de încadrare în obiectul de studiu al științei economice, cu alte cuvinte obiectul drepturilor de proprietate poate fi tot ce este definit sau încadrat drept resursă indiferent de cât de abstract este acest concept. Cu alte cuvinte, relațiile de proprietate – este un sistem de eliminări din accesul asupra resurselor materiale și nemateriale. Dreptul de proprietate se manifestă prin excluderea terților de a se folosi de resursele limitate. De asemenea asigurarea de a te bucura de dreptul de proprietate este lovit de cheltuieli. În unele situații cheltuielile necesare pentru menținerea dreptului de proprietate sunt mult prea mari pentru a justifica deținerea acestuia. Economistul Thrainn Eggertsson, explică aceasta printr-un exemplu, unde proprietarul deține un imobil într-o regiune cu un nivel înalt de criminalitate, și cheltuielile pentru întreținerea imobilului aduc valoarea acestuia pentru proprietar aproape de zero, astfel motivându-l de a se debarasa de acest imobil.

Revenind la conceptul obiectului dreptului de proprietate în accepțiunea dreptului European continental, acesta după cum a fost menționat la fel este relativ divers. Școlile principale care vor fi analizate sunt cele de inspirație din Codul Civil lui Napoleon și BGB. Anterior s-a abordat diferența respectivă dar acum accentul va avea tentă asupra obiectului nemijlocit a dreptului de proprietate și cum determinarea obiectului respectiv influențează dezvoltarea ramificărilor și tratărilor altor instituții de drept sau alte ramuri de drept, în cazul nostru dreptul mediului și obiectul acestuia inclusiv.

Principala diferențiere, sau una din cele mai importante diferențieri între aceste școli, este de fapt posibilitatea de a atribui protecția dreptului de proprietate unor bunuri patrimoniale nemateriale inclusiv și răsfrângerea acestuia asupra unor drepturi. Conceptul respectiv este acceptat de Școlile izvorâte din conceptul propus de Codul lui Napoleon, și este dur pe de altă parte criticat de doctrinarii școlii BGB.

Echivalentul noțiunii de obiect al dreptului de proprietate în legislația Franceză este cunoscută sub sintagma „les biens”, ce includ în sine atât lucrurile cât și drepturile sau bunurile corporale/nemateriale.

Pentru o perioadă îndelungată această problemă a fost expusă ambiguu, datorită infiltrării teoriei germane asupra drepturilor subiective care și-a pus amprenta și asupra literaturii juridice franceze. Încercarea retorică de a reduce obiectele dreptului de proprietate la lucrurile reale și de a analiza bunurile corporale ca niște drepturi subiective, au fost determinate drept insuficiente

și nesatisfăcătoare în raport cu regulile stabilite de Codul Civil francez la fel și evoluția contemporană a acestuia. Deși unii autori încă critică această opinie [112, p.353] vasta majoritate a doctrinarilor francezi admit bunurile nemateriale drept obiecte ale dreptului de proprietate [36, pp. 1603-1607; 247, pp. 66-80; 242, pp. 94-113; 275, p. 33.].

Potențiale obiecte ale dreptului de proprietate conform doctrinei franceze includ:

- lucrurile;
- drepturile incorporale, cum ar fi: orice drept real diferit de dreptul de proprietate, definite de art. 5443 al Codului civil Francez, obligații contractuale sau delictuale, acțiuni civile, acțiuni și părți din capitalul social al companiilor și altele;
- proprietăți incorporale, cum ar fi: oficiile ministeriale, edificiile comerciale sau agricole, drepturile de proprietate intelectuală [227. p.154].

Argumentul doctrinarilor școlii germanice este că asupra obiectului dreptului de proprietate este necesară mereu posibilitatea exercitării posesiunii materiale, fără aceasta, și anume, rigiditatea acestui atribut determină existența sau inexistența dreptului de proprietate asupra bunului. Este posibilă oare proprietatea fără posesie? Practica arată că mereu, unde ea este permisă, imediat apar situații de încălcări în masă și haos, create nu de incompetența organelor de control și a instanțelor de judecată, ci de obscuritatea relațiilor [316, p. 9]. Știința economică permite și acceptă ca obiectele proprietății să nu manifeste calificativul material susceptibil posesiei, ceea ce s-a observat și prin descrierea teoriei economice a dreptului de proprietate. O lucrare fundamentală ce și-a pus drept scop delimitarea dreptului de proprietate, de proprietate ca concept economic este lucrarea E.V. Ustiujanina „Проблемы развития отношений собственности в современной российской экономике”, care propune că fenomenul de proprietate suferă mutații și diversificări în funcție de epoca istorică [320]. Respectiv, problema dreptului de proprietate asupra obiectelor care nu sunt obiectele posesiunii, adică, obiectele asupra cărora nu putem manifesta stăpânire fizică, care pot fi luate fără aplicarea violenței, prin urmare, este greu sau imposibil de protejat de interferența terților. Aici putem aborda problematica mai multor obiecte care, aparent, ar fi obiecte ale dreptului de proprietate dar datorită faptului că nu putem exercita posesiunea fizică asupra lui, acesta capătă un regim diferit. Categoria respectivă conține, dar nu se limitează la obiectele de proprietate intelectuală care au un regim specific în majoritatea sistemelor de drept, și cum am spus anterior, tot aici putem include construcția fizică fictivă a titlurilor de valoare, a căror valoare și utilitate nu poate fi nemijlocit posedată, sau mai bine spus, posedarea „hârtiei” nu ne conferă drepturi exclusive

asupra bunurilor ce stau în spatele acesteia¹⁰. Bunurile digitale sunt o altă categorie problematică apărută care include obiecte de la valute electronice, titluri de valoare electronice, obiecte ale proprietății intelectuale păstrate în formă electronică și multe altele. Aceste categorii de obiecte au dus la crearea unei noi categorii care este întâlnită sub denumirea de ”cvasilucruri”. Cvasilucrurile sunt acele tipuri de obiecte care nu corespund tuturor criteriilor (de obicei, unui criteriu), pentru a fi percepute ca lucruri în înțelesul lor clasic, dar datorită esenței sale și dorinței legiuitorului acestea au fost atribuite la lucruri. Acest termen este, de asemenea, întâlnit în literatura de specialitate sub denumirea de „lucru nematerial” care deseori este utilizat în diverse contexte și definind diferite obiecte [276, 277, 295, 321]. Legiuitorul nostru totodată menționează categoriile respective în Codul civil, Cartea a doua, Titlul I, Patrimoniul, prin prisma art. 480 și mai recent apariția art.477 și 478 care se referă nemijlocit la bunurile digitale¹¹ [302, 313, 319]. Considerăm că astfel legiuitorul încearcă să atragă atenția asupra obiectelor respective și faptul că el încearcă, într-o oarecare măsură, să le dea un veșmânt juridic sub acoperământul bunurilor și al patrimoniului. De asemenea, anume prin faptul că legiuitorul le recunoaște, el totodată încercă să le confere anumite forme de protecție prin prisma diverselor instituții, inclusiv, poate că și prin prisma dreptului de proprietate? Însă, după cum a fost menționat acestea nu pot face obiecte ale dreptului de proprietate anume din cauza imposibilității manifestării atributului de posesiune. Situația respectivă poate crea mai multe probleme decât soluții, prin faptul că legiuitorul acceptă existența cvasilucrurilor redată în art. 477 și 478, dar nu le conferă protecții și reglementări amănunțite, cum ar fi, de exemplu, cazurile proprietății intelectuale, unde acestea sunt reglementate și definite amănunțit de legi speciale. Astfel pot fi create anumite precedente periculoase în practică, unde se încearcă de a le conferi acestor bunuri anumite statute de obiecte ale instituției în care acestea nu pot fi astfel deteriorându-se conceptele teoretice ale instituțiilor respective și de fapt creând probleme în aplicabilitatea integrală a instituției pentru bunurile date; care după cum am menționat anterior sunt „cvasilucruri” ce nu dețin toate elementele necesare pentru a fi considerate lucruri [144].

Un precedent interesant a fost creat în Franța, unde în 2019, o instanță de judecată din Paris s-a expus referitor la bunurile digitale deținute de o persoană în librăria sa de pe Steam

¹⁰ Situație similară în aplicabilitatea și funcționarea dreptului de proprietate intelectuală, unde cartea sau creația artistică, indiferent de forma ei, este suportul care conține întruparea rezultatului intelectual al individului, unde obiectul respectiv odată cu transmiterea sau deteriorarea lui nu afectează existența dreptului și a creației. Fix așa și în cazul titlurilor de valoare, existența fizică a acestora este doar o dovadă a faptului că subiectul deține anume bunuri și nu reprezintă nemijlocitul bun deținut. Așa deci posesia se manifestă doar asupra suportului în ambele cazuri, și nu asupra obiectului nemijlocit.

¹¹ În legislația rusă aceste categorii de bunuri sunt introdusă sub termenul de „drepturi digitale” (Цифровые права), caracterizându-le în primul rând sub aspect de drepturi asupra anumitor bunuri nemateriale și neatingând aspectul de posibilă interpretare a acestora sub conceptul unui bun.

[240]. Steam este o platformă globală de distribuție digitală a jocurilor video pentru Windows, Linux și MacOS, dezvoltată de Valve Corporation. Aceasta permite utilizatorilor să cumpere și să joace jocurile pe calculator [240]. Speța avea la bază problema revânzării jocurilor cumpărate de pe această platformă, adică cazurile când persoana după ce procura produsul digital dorea să îl vândă unui terț. Argumentul adus de companie a fost că – persoanele nu procură bunuri în formă digitală, dar mai degrabă un abonament de a accesa și a utiliza conținutul și serviciile oferite de platforma Steam [132]. Curtea însă a clasificat aceste achiziții ca licențe și nu ca abonamente, respectiv permițând posibilitatea de a efectua revânzarea echivalent jocurilor pe suport fizic. Curtea a argumentat că îngrădirea dată încalcă principiul consacrat în legislația europeană, și anume, *circuitul liber al bunurilor în interiorul Uniunii* [108], care presupune că toate bunurile comercializate pe teritoriul UE nu necesită o permisiune a proprietarului inițial pentru a fi recomercializate. După cum observăm în cazul indicat curtea a atribuit acestor bunuri digitale statut definitiv de lucruri (cvasilucruri). Aceasta i-a permis încadrarea obiectelor respective drept obiecte ale dreptului de proprietate sub concepția doctrinei franceze; ceea ce permite ulterior aplicarea tuturor celorlalte instituții de protecție și dispoziție ce le găsim în arsenalul dreptului de proprietate. O hotărâre definitivă în acest caz deocamdată nu există [260], dar presupunem că aceasta va fi menținută și de instanțele ierarhic superioare.

Principiul respectiv trebuie să fie reținut și în raport cu obiectele de mediu și anume ingerința și satisfacerea de acestea a criteriilor necesare pentru a fi considerate obiecte ale dreptului de proprietate. Nu toate obiectele de mediu satisfac criteriile necesare pentru a fi considerate obiecte ale dreptului de proprietate, tocmai din cauza caracterului nematerial sau impalpabil.

Apare totuși întrebarea – care este obiectul dreptului de proprietate? Ce concept trebuie să acceptăm și să percepem pentru a defini și a pune punct de unde până unde vorbim despre obiecte ale dreptului de proprietate și ce trăsături sunt necesare pentru a întruni condițiile acestuia. Desigur, toate acestea vor fi făcute în coraport cu legislația autohtonă și doctrina care argumentează poziția legiuitorului.

Pentru a defini anumite lucruri despre obiectul dreptului de proprietate, este necesar să analizăm percepția de *bun* în legislația autohtonă. Termenul dat este definit de Codul civil în art. 455 alin. (1) „Bunuri sunt toate lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale” [95]. Definiția respectivă ne induce să desprindem că bunurile conțin atât *lucrurile* susceptibile apropierii individuale sau colective și *drepturile patrimoniale*. Cel mai contradictoriu și am spune noi specific legislației noastre, este caracterizarea elementului de *lucru* în legislația noastră. Legiuitorul în alin. (2) al aceluiași articol imediat definește acest

element prin; *Lucruri sunt obiectele corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile*. Respectiv, corelația dintre *bun* și *lucru*, conform art. 455 constă în faptul că bunul este genul, iar lucrul este specia [21, p. 79]. Anterior, termenii respectivi au fost utilizați conform conotației respective, și anume, *lucrurile* fiind o subcategorie a bunurilor, care sunt parte a obiectului dreptului civil. Respectiv, orice lucru este bun, și nu orice bun este lucru.

În literatura de specialitate există și alte opinii referitoare la coraportul respectiv. Prin „lucruri” înțelegem tot ce există în realitate, în lumea înconjurătoare, și sunt perceptibile prin simțurile noastre, precum și ceea ce există în imaginația omului, cum sunt pământul, aerul, lumina soarelui, casa, podul, scaunul, cartea, înțelepciunea ș.a. Am văzut că prin „bunuri” înțelegem lucrurile ca valori economice, care sunt utile pentru satisfacerea nevoilor materiale și spirituale ale omului și care sunt susceptibile de apropiere sub forma de drepturi patrimoniale. Lucrul este deci genul, iar bunul constituie specia. Lucrul are întotdeauna o existență materială, fiind perceptibil simțurilor noastre, indiferent de starea lor fizică (solidă, lichidă sau gazoasă) [192, p. 231]. Observăm că ideea respectivă este contrară celei enunțate în legislația Republicii Moldova. Expunerea legislativă a conceptului vizat îl observăm chiar prin prisma art. 535 Codului civil Român, unde este dată definiția bunurilor: „*Sunt bunuri lucrurile, corporale sau necorporale, care constituie obiectul unui drept patrimonial*” [96]. Adică, observăm cum categoria de lucruri prin definiția legislativă este privită, în primul rând, ca o noțiune mai largă fiind corporale sau necorporale și care, pentru a fi clasificate drept bunuri, trebuie să fie obiect al unui drept patrimonial. Logica gândirii juridice respective a fost argumentată anterior prin prisma curentului inspirat din dreptul natural, ceea ce este perfect sesizabil punând pe prim plan relațiile apărute între oameni în raport cu bunul și neglijând reglementarea relațiilor dintre om și bun.

După cum am menționat anterior, în doctrina germană și în cea rusă se pune accentul pe obiectele materiale, percepute în legislația noastră drept *lucruri*, drept unicele obiecte posibile a dreptului de proprietate. Începând cu legislația germană, § 90 al BGB definește bunurile/lucrurile pentru interesele Capitolului ce denotă exclusiv drepturile reale, prin următoarea sintagmă: *lucrurile în înțelesul legii sunt doar obiectele fizice*. Legiuitorul german, cu alte cuvinte, delimitează și specifică concret ce sunt lucrurile și care trebuie să fie interpretarea lor. Definiția notată este dată pentru a identifica posibilele obiecte utilizate pentru reglementarea drepturilor reale.

Legiuitorul rus, de asemenea are o structură interesantă a reglementărilor ce privesc bunurile. Art. 128 Cod civil rus expune obiectele dreptului civil: „Obiectele drepturilor civile includ lucruri (inclusiv banii în numerar și valorile mobiliare documentare), alte bunuri, includ

drepturi patrimoniale (inclusiv banii fără numerar, valorile mobiliare nedocumentare, drepturi digitale); rezultatele lucrărilor și prestări de servicii; rezultate protejate ale activității intelectuale și mijloace echivalente (proprietate intelectuală); bunuri necorporale” [285]. Articolul respectiv denotă toate formele obiectelor protejate sau care pot fi tratate sub prisma dreptului civil. Observăm că legiuitorul rus plasează o multitudine de categorii unele fiind mai concrete, altele mai obscure pentru a fi identificate de fapt obiectele pentru diferite tipuri de raporturi juridice de drept civil. Respectiv, delimitarea constatată este utilizată pentru satisfacerea necesităților diferitelor tipuri de instituții existente în dreptul civil. Pentru satisfacerea intereselor studiului nostru, este importantă diferențierea categoriei de lucruri de bunuri, drepturi și alte tipuri de obiecte reglementate de Cod. Coroborarea în această manieră a obiectelor dreptului civil mai este cunoscută sub forma *principiului specializării* (Spezialitaetsprinzip, Bestimmtheitsgrundsatz) [24, p. 31-32; 24, p. 209, p. 223-225]. Acest principiu pune anumite limite și specificări asupra obiectelor diverselor instituții ale dreptului civil. Ca, de exemplu, în baza acestui principiu, drepturile reale, spre deosebire de cele obligaționale, pot fi instaurate asupra unui obiect determinat specific, și nu asupra unei totalități de bunuri [309, p. 11]. Aici putem să ne referim inclusiv la unele obiecte de mediu, cum ar fi fondul forestier [223], regnul animal, flora, fauna, subsolul, resursele funciare etc. care sunt totalități de bunuri care ar putea fi obiecte ale tranzacțiilor civile, dar în forma respectivă nu sunt obiecte ale drepturilor reale.

Conceptul în discuție mai este cunoscut în doctrină sub termenul de „dualitatea dreptului civil”. Dualitatea se referă la rigiditatea dreptului de a nu fi în același timp atribuit diverselor categorii. În cazul nostru, aceste categorii sunt drepturile reale și drepturile obligaționale. Principiul respectiv este prezent în toate sistemele de drept ce au la bază conceptul dreptul privat roman care se manifestă prin cele două acțiuni, *actio in rem* și *actio in personam*. Dualitatea dreptului civil, și anume, diviziunea dintre drepturile reale și cele obligaționale se răsfrânge asupra mai multor categorii ale raportului juridic, nu doar asupra obiectului reglementat. Ca, de exemplu, în cazurile drepturilor obligaționale pot fi determinat, imediat și fără probleme subiecții (creditorul și debitorul) unei relații. În cazul drepturilor reale, subiecții determinați sunt proprietarul sau deținătorii de alte drepturi reale limitate. Ceea ce privește cealaltă parte, aceștia sunt determinați drept terți, fără o anumită față sau personalitate juridică, căpătând-o doar în momentele ingerințelor nemijlocite de către acestea în treaba subiecților determinați. Dualitatea dreptului civil este un facilitator în ceea ce servește conceptele abordate cu privire la obiectele dreptului de proprietate în teoria și practica curenților de drept inspirate din doctrina ruso-germană, inclusiv pentru țara noastră. După cum a fost afirmat anterior, tocmai aici rigiditatea și diferențierea dintre aceste două categorii se manifestă mai profundat.

Legiuitorul nostru a încercat să facă același lucru în raport cu obiectele reglementate de raporturile civile, clasificând fiecare obiect pentru a delimita tipurile de instituții specifice din dreptul civil. Delimitarea *bunurilor* ca fiind compuse din *drepturi* și *lucruri* de fapt deschide ușa spre conceptualizarea criteriilor necesare pentru a determina trăsăturile curentului doctrinar adoptat de către legiuitor. Deși este efectuată această delimitare, Codul, în majoritatea cazurilor, utilizează termenul *bun*, chiar și atunci când, evident, este vorba de *lucruri* [21, p.79] (de exemplu, în art. 459-471, 482-499, 500-530, 536-542 etc.), ba chiar mai mult, recent în art. 1108 alin. (4), ce se referă la contractele de vânzare-cumpărare a apărut o reglementare cu conținutul următor: „Dispozițiile prezentului capitol se aplică și vânzării-cumpărării drepturilor și altor lucruri, cum ar fi energia electrică, energia termică, gazul și apa, furnizate prin rețea, precum și conținutul digital, în măsura în care aceste dispoziții nu contravin naturii acestor drepturi sau lucruri” [95]. Problema care este depistată în fraza citată este utilizarea termenului de lucru, care nu coincide și nu reflectă explicațiile legiuitorului din art. 455 alin. (2) – lucrurile fiind obiecte corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile. Problema frazei din art. 1108 alin (4) este că după cuvintele drepturi și lucruri (ceea ce de fapt ar constitui categoria de bunuri conform art.455), legiuitorul dă exemple ale obiectelor ce în niciun caz nu pot fi încadrate drept lucruri, cum ar fi energia termică, gazul, energia electrică, apa, bunurile digitale. Aceste categorii, după cum a fost specificat anterior, ar putea fi incluse în categoria cvasilucrurilor (Fig. 2.2) care nu dețin toate elementele de a fi considerate lucruri, au elemente tangențiale cu drepturile și sunt încadrate de către legiuitor în categoria bunurilor. De altfel, pentru a nu crea mai multe discrepante în concepțiile juridico-teoretice existente, propunem înlocuirea termenului de *lucru* din aliniatul respectiv pe cel de *bun*, sau introducerea unei categorii noi de cvasilucruri în Cartea a doua, Titlul I, și atribuind toate obiectele enumerate de către legiuitor ce nu sunt lucruri și nici drepturi, dar fac parte din categoria de bunuri în această categorie. Deși legiuitorul plasează construcția respectivă, după cum am observat prin formulările utilizate ulterior, acesta poate crea anumite ambiguități de interpretare. După cum a fost menționat deja, sunt articole în CC al RM care exclusiv ar trebui să utilizeze termenul de *lucru* datorită conotației acestuia anume cu domeniul de reglementare, și aici ne referim desigur la drepturile reale.

Legiuitorul abordează tema dreptului de proprietate foarte atent, evitând să dea o definiție a acestuia, dar din construcția legală ce o avem în art. 500 alin. (1) CC este destul de clar ce conotație are acesta, și anume – „Proprietarul are drept de posesiune, de folosință și de dispoziție asupra bunului” [95].

Observăm cele trei atribute ale dreptului de proprietate care au fost menționate anterior – posesiunea, folosința și dispoziția. Tot aici delimităm și obiectul asupra căruia se răsfrâng aceste atribute, care în articolul dat este prezentat sub forma de *bun*. După cum am prezentat anterior poziția noastră conform ideologiei propuse de Cod, este că ar fi corect ca această instituție să folosească termenul de *lucru*.

Utilizând termenul de *bun*, doar se creează iluzia acoperirii unei categorii mai mari decât este prezentată și duce la posibilele erori de interpretare, inclusiv în interesul lucrării noastre cu referire la obiectele de mediu.

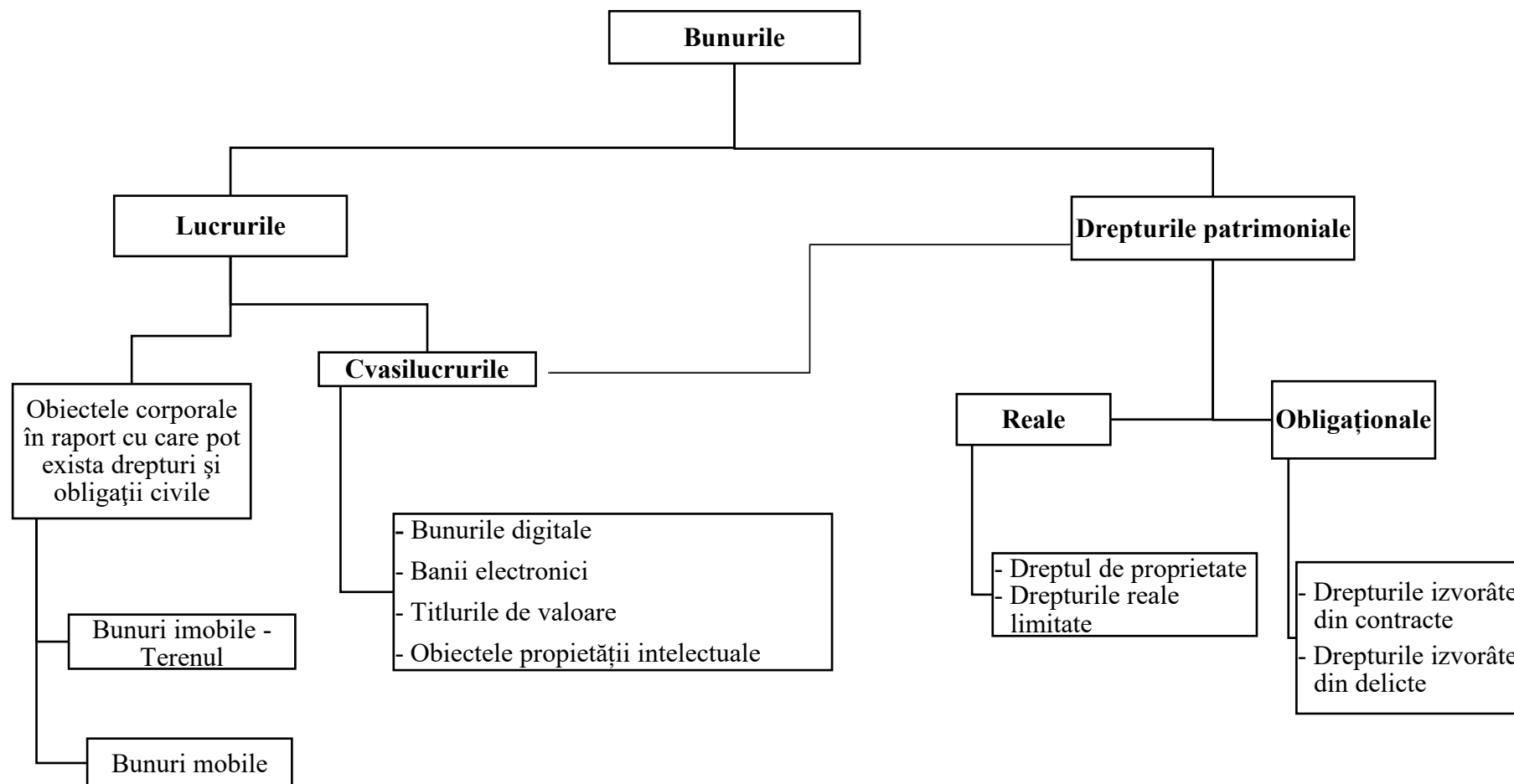

Fig. 2.2. Clasificarea bunurilor

Dar presupunem că termenul de bun este uzual folosit de legiuitor pentru a crea o falsă consistență în instituțiile sale și obiectele sale de reglementare, ceea ce nu este așa, după cum am menționat anterior, conform ideii dualismului în dreptul civil.

Din cele trei atribute enunțate, cel mai relevant a fi tălmăcit pentru caracteristicile lucrării noastre, este acel de *posesiune*. În literatura de specialitate, există diferite opinii asupra posesiunii. Într-o opinie, posesiunea constă în prerogativa titularului dreptului de proprietate de a stăpâni în fapt bunul. În altă opinie, posesiunea este posibilitatea proprietarului de a stăpâni bunul ce-i aparține în materialitatea sa, comportându-se față de toți ceilalți ca titular al dreptului de proprietate. E.A. Suhanov numește posesiunea *atribut al dreptului de proprietate*, bazat pe lege (ori asigurat juridic) care dă persoanei posibilitatea de a avea la sine bunul și de a-l întreține în gospodăria sa [22, p. 56].

Posesiunea ca atribut al dreptului de proprietate se manifestă prin exercitarea nemijlocită a deținerii corporale/materiale a bunului. Stăpânirea de facto a bunului trebuie să fie posibilă de către proprietar, unde și apare problema delimitării obiectelor dreptului de proprietate. Anterior, a fost menționat despre posibilitatea sau imposibilitatea existenței construcției dreptului de proprietate asupra obiectelor ce nu pot fi posedate, sau posesia asupra acestora poate fi interpretată sub un caracter extensiv. Dacă ne referim la doctrină și conceptele acceptate de către legiuitor, coroborate cu formulările sale referitor la bunuri și expunerea altor instituții din categoria drepturilor reale¹², observăm că atributul de posesiune trebuie privit și analizat cât mai exact posibil. Adică, odată ce individul poate manifesta deținerea sau posedarea a întregului obiect delimitat fizic, atunci putem vorbi despre posesie ca atribut al dreptului de proprietate. Problema respectivă a fost scoasă la iveală în raport cu ”cvasilucrurile”, deoarece cum a fost subliniat anterior aceste obiecte deși sunt stipulate și percepute de către Codul civil, respectiv fac parte din circuitul civil, deseori nu manifestă o formă fizică ce ar conferi valoarea lor sau însuși obiectul protejat sau chiar esența lui (bunurile digitale, proprietatea intelectuală etc.).

Cum are loc posesia obiectelor de mediu (resurse minerale, păduri, apele)? Practica arată că forme adecvate aici nu s-au găsit, respectiv, nu putem vorbi despre drept de proprietate [316, p. 9]. Deși sunt unele forme care pot fi în același timp și obiecte ale dreptului de proprietate cât și obiectele de mediu – terenul.

Cel de al doilea atribut al dreptului de proprietate este folosința. De regulă, atributul de folosință este legat nemijlocit de atributul de posesiune, dar sunt cazuri când însăși esența

¹² Cum ar fi și instituția posesiunii reflectate în art. 482 CC al RM, care, de asemenea, abordează o teorie dictată în primul rând de obiectul asupra căruia se răsfânge actul de deținere decât asupra trăirilor sufletești pe care posesorul le are în raport cu acest obiect – diferențierea dintre teoria obiectivă și cea subiectivă a posesiunii.

folosinței unui bun se manifestă prin aceea că proprietarul pierde temporar posesiunea. Referitor la definiția folosinței, legiuitorul ca și în cazul posesiunii, nu definește acest atribut, însă diverse definiții pot fi extrase din doctrină. Folosința este o prerogativă în al cărei temei proprietarul poate întrebuința bunul în interesul său, percependu-i fructele (naturale, civile, industriale). Într-o altă opinie, folosința oferă proprietarului facultatea de a întrebuința bunul său, culegând sau percepend în proprietate toate fructele pe care acesta le produce. De asemenea, prin folosință se înțelege posibilitatea proprietarului de a sustrage din bun calitățile utile ale acestuia în scopul satisfacerii necesităților sale materiale și culturale [22, p.58]. Dreptul de folosință mai este privit ca exploatarea în baza legii a proprietății pentru a extrage din ea efectele utile [287, p. 27]. Dreptul de folosință este posibilitatea asigurată de lege de a dobândi din bun proprietăți benefice în procesul de utilizare a bunului în interes personal sau de producție [286, p. 406].

Observăm că esența dreptului de folosință se manifestă prin exploatarea lucrului pentru a dobândi foloase care sunt în interesul proprietarului. Conceptual, manifestarea atributului respectiv ar presupune exploatarea la maxim a bunului pentru dobândirea maximală de profituri. Însă, în legătură cu anumite obiecte ale dreptului de proprietate inclusiv acele obiecte de mediu care pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, sau acele acțiuni întreprinse de proprietar în procesul de folosire a bunului care prejudiciază obiectele de mediu și nu doar¹³, legiuitorul a fost nevoit să instaureze anumite limitări. O astfel de limitare a căpătat o denumire specială „folosință rațională”. Termenul specificat este folosit pentru prima dată în legislație în legea cu privire la protecția mediului înconjurător din 16.06.1993 în art. 1: „Relațiile omului și societății cu mediul se reglementează de Constituție, de prezenta lege și de prevederile altor legi și acte legislative ce țin cont de problematica protecției mediului și **folosirii raționale** a resurselor naturale” [189].

Dispoziția este atributul care oferă proprietarului dreptul de a dispune de obiect și ai determina statutul juridic. Anume acest atribut oferă posibilitatea ca acest bun să fie obiect al diferitelor tranzacții și parte a circuitului civil. Anume acest atribut diferențiază proprietarul de ceilalți potențiali posesori.

O altă problemă care este necesară să o abordăm în cadrul acestui subiect sunt expunerile legale cu referire la proprietate în cadrul Constituției RM. Conceptul relatat în art. 9 și 127 ale Constituției sunt diferite de reglementările dreptului de proprietate ca drept real în Codul civil [101]. Practica respectivă nu este ceva nou și de fapt se regăsește în mai multe sisteme legislative europene. Noțiunea proprietății sau a obiectului dreptului de proprietate este diferită, de

¹³ Aici, în mare parte, ne referim la limitele dreptului de proprietate și nemijlocit la limitarea folosinței caracterizată atât prin instituții de drept civil – dreptul de vecinătate, alte tipuri de drepturi reale care grevează anumite atribute inclusiv folosința; cât și alte ramuri de drept, făcând trimitere inclusiv la art.500 alin. (3) CC al RM.

exemplu, în legislația germană. După cum am menționat anterior, BGB definește ca obiect al dreptului de proprietate doar lucrurile, iar Constituția Germaniei (Grundgesetz) reglementează proprietatea, în așa fel încât aceasta acoperă cu mult mai multe elemente, cum ar fi:

- dreptul de proprietate în concepția dreptului civil;
- drepturi izvorâte din obligații și delict;
- proprietatea intelectuală;
- drepturile la beneficiile social-administrative (pensiile, autorizațiile licențele etc.);
- drepturile asupra unei afaceri (colectivitate de bunuri și drepturi) [227, p. 174].

Tot aici sunt atribuite și oportunitățile de piață, factorii de reducere a costurilor, locurile profitabile de desfășurare a afacerilor, accesul liber al pescarului sau al fermierului la locul său de muncă. Aceste obiecte, în mare parte, au fost atribuite drept obiecte ale proprietății prin prisma cazuisticii elaborate de Curtea Federală Constituțională a Germaniei (BVerfG).

Situația similară există și la noi. Constituția, pentru a nu îngreuna drepturile și libertățile cetățenilor, utilizează termenul de proprietate în manieră extensivă apelând de fapt la concepțiile economice ale proprietății și nicidecum la cele juridice. Art.9 alin. (1) explică într-o oarecare măsură conceptele sesizate de Constituție drept proprietate. *Proprietatea este publică și privată. Ea se constituie din bunuri materiale și intelectuale* [101]. Observăm delimitarea dintre proprietatea publică și privată efectuată, care are un rol destul de important, și tot aici observăm părțile componente constitutive ale proprietății ce presupun bunurile materiale și intelectuale. Deși anterior am spus că prin reglementările constituționale legiuitorul a încercat să cuprindă o categorie mai largă, anume prin sintagma *bunuri materiale*, el, din păcate, le îngustează. Comparativ cu exemplul dat *supra* din legislația germană, observăm că aici de fapt involuntar sunt excluse anumite drepturi și libertăți. Art. 127 al Constituției vine cu precizări și manifestări ale formelor proprietății în viziunile constituționale, încadrând obiectele de mediu drept domeniul de reglementare al proprietății publice.

Efectele reglementărilor date sunt logice și se atribuie după cum am menționat anterior conceptului de proprietate sub aspect economic. Cu regret însă legiuitorul în momentul elaborării actului nu a prevăzut sau a neglijat anumite obiecte care nu pot fi incluse în criteriul de *bunuri materiale* și aici ne referim la acele exemple de drepturi patrimoniale sau la acea categorie enunțată anterior, cum sunt *cvasilucrurile*.

Efectele atribuirii obiectelor de mediu stipulate în art. 127 alin (4). al Constituției la categoria obiectelor exclusive ale proprietății publice are nemijlocit rolul său important pentru gestionarea acestora, dar după cum am notat anterior, categoria respectivă nu este formulată conform principiilor de funcționare a dreptului de proprietate reglementat de CC [95, 101]. Deși

vorbim despre obiectul exclusiv al proprietății publice, acest obiect este formulat sub pretextul și conceptul economic. Întrucât cum a fost menționat și anterior, posesiunea acestora este imposibilă, respectiv construcția dreptului de proprietate asupra obiectelor ce nu pot fi posedate este imposibilă. Într-o oarecare măsură, ne ciocnim iarăși de conceptul dualismului dreptului, unde aparent același obiect este reglementat și interpretat diferit de ramuri diferite de drept, dar de fapt noi ar trebui să conștientizăm forma și conotația utilizată de legiuitor în diferite ramuri de drept, pentru a trata obiectele specifice în raportul lor de cauzalitate corelativ cu instituția și ramura de drept determinată.

În această ordine de idei, delimităm că de fapt obiectele de mediu, deși sunt percepute drept obiecte ale proprietății sub aspect economic, ele nu în toate cazurile și ipostazele sunt obiecte ale dreptului de proprietate. Bunurile definite prin prisma totalității de alte bunuri și obiecte nu pot fi obiectul dreptului de proprietate, dar lucrul individual din această totalitate poate fi. Întrebarea rămâne cât de mult va afecta grevările acelui bun individual asupra totalității de bunuri care în mare parte sunt formele de manifestare a obiectelor dreptului de mediu.

Pentru a definitiva plasamentul obiectelor de mediu ca fiind sau nefiind obiecte ale dreptului de proprietate, este necesar să caracterizăm tipurile de raporturi și statutul special al acestora, inclusiv participanții la aceste raporturi. În astfel de scop a fost elaborată schema (Fig. 2.3), unde au fost predispușe toate componentele necesare pentru a arata relevanța raporturilor dreptului de proprietate în raport cu obiectele de mediu cât și cu obiectele descrise anterior.

Din punct de vedere structural, aici au fost expuse cele trei elemente ale raporturilor juridice, ele fiind: subiectul, obiectul și conținutul, precum și obiectele nemijlocite asupra cărora se aplică aceste raporturi.

Subiecții care pot fi identificați în raporturile de proprietate și în cele legate de obiectele de mediu sunt statul și persoanele fizice sau juridice.

Categoriile respective clasice manifestă, în același timp, unele deosebiri în raport cu ramurile de drept din care acestea fac parte, și manifestă ca atare tendințele de raporturi apărute de drept public și de drept privat raportate la obiectele expuse. Dacă ne referim exclusiv la subiecții dreptului civil, atunci aici literatura de specialitate determină două mari categorii, și anume, în funcție de tipul subiectului și în funcție de conținutul drepturilor și obligațiilor pe care le au participanții la raport [251, p. 99]. În funcție de tipul subiectului sunt cele două categorii de persoane fizice și persoane juridice determinate de Codul civil al RM în art. 2 alin. (5). În funcție de conținutul drepturilor și obligațiilor sunt diferențiate subiecții activi și subiecții pasivi. În raportul juridic civil, persoana care dobândește drepturi civile poartă denumirea de *subiect activ*, iar persoana care îi incumbă obligații civile se numește *subiect pasiv* [21, p. 70]. În raport cu

dreptul obligațional aceștia capătă caracteristici specifice sub denumirea de creditor – fiind subiectul activ, și debitor – fiind subiectul pasiv. În raport cu drepturile reale, subiectul activ fiind deținătorul drepturilor reale, și unicul subiect determinat, iar subiectul pasiv fiind terții, având obligația de a nu interveni sau a împiedica exercitarea drepturilor de către proprietar sau deținător al altor drepturi reale. Caracteristica respectivă este importantă pentru schema noastră (Fig. 2.3), deoarece subiecții noștri interacționează cu obiectele propuse prin prisma diverselor ramuri de drept.

Statul în contextul nostru este privit atât ca un subiect separat în contextul relațiilor sale de drept public în raport cu obiectele predispuse, cât și ca persoană juridică de drept public în raporturile sale de drept privat [251, p. 99]. Pentru a arata mai ușor raporturile respective, acesta a fost plasat separat.

Obiectele redate în schemă (Fig. 2.3) reflectă viziunile expuse anterior în acest paragraf. Prin urmare, principalele obiecte în raport cu care vor fi analizate tipurile de raporturi apărute vor fi obiectele dreptului de proprietate, alte bunuri nemateriale patrimoniale și obiectele de mediu. Desigur, obiectele de mediu ar putea fi incluse în una din categoriile expuse anterior, dar pentru a diferenția specificul obiectului dreptului de mediu cu alte obiecte în raport cu care ar putea împărtși aceeași categorie. De asemenea, nu trebuie să se confunde obiectul raportului juridic civil cu bunurile care constituie un element material exterior acestui raport. În vorbirea curentă, iar uneori chiar și în literatura de specialitate, se afirmă că bunul este obiectul raportului juridic civil, ceea ce în limbaj juridic nu este corect [21, p. 75]. Respectiv, categoria dată se referă la acele bunuri sau obiecte în raport cu care apar relațiile/raporturile juridice.

Anterior, am analizat amănunțit ce ar constitui obiectul dreptului de proprietate și în concluzie s-a ajuns că anume lucrurile definite conform art. 455 alin. (2) CC al RM pot fi unicul obiect asupra căruia se răsfrânge dreptul de proprietate. Totodată, din această categorie putem diferenția alte două clasificări importante ce se manifestă prin bunurile imobile și bunurile mobile.

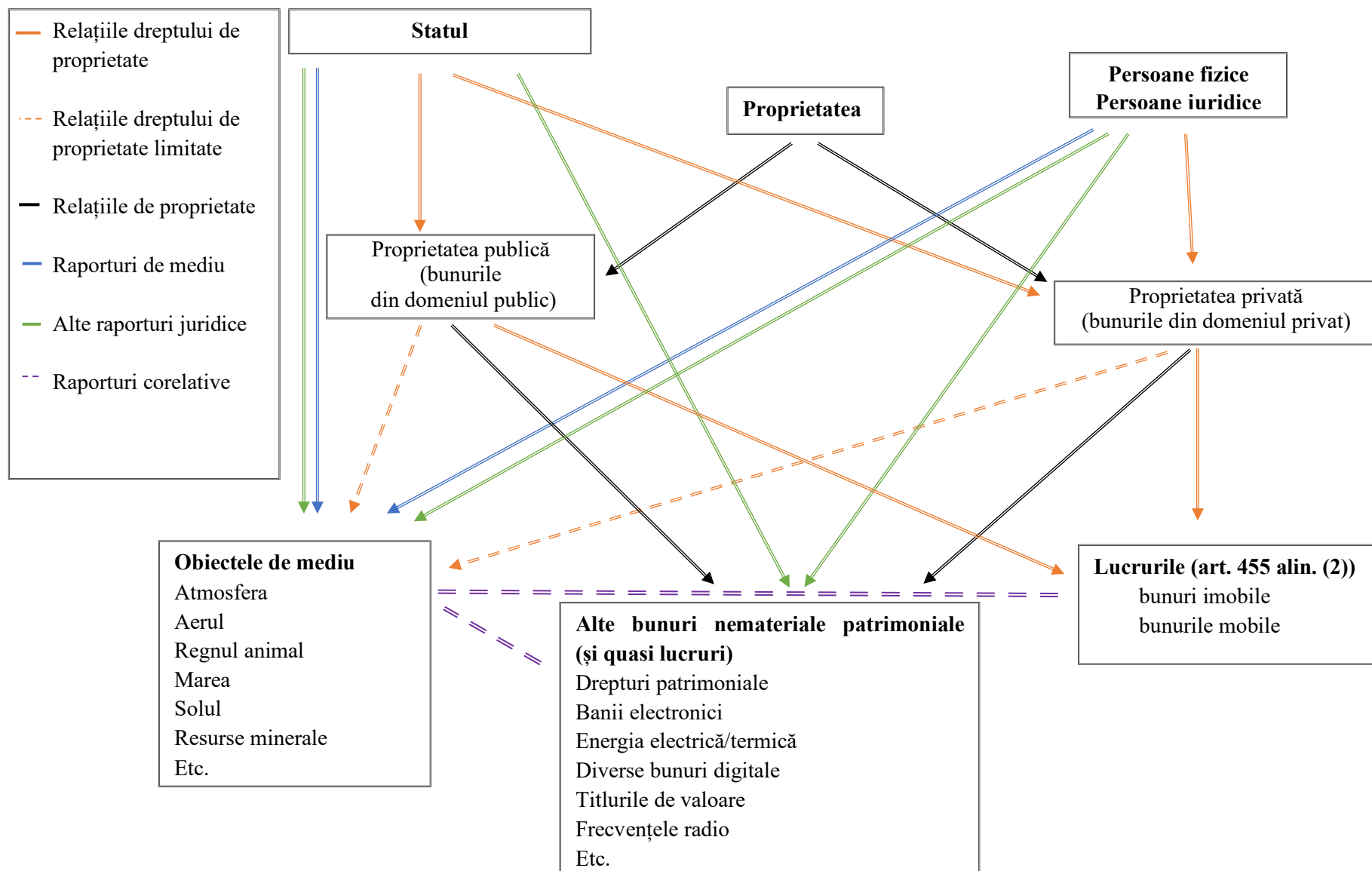

Fig. 2.3. Raporturile de proprietate
68

Bunurile imobile sunt identificate prin prisma art. 459 alin. (2) CC al RM ca fiind doar *terenurile înregistrate în registrul bunurilor imobile sub număr cadastral distinct* [145]. Terenul poate fi definit ca porțiune de pământ concret determinată, deci vorbim despre o porțiune a „pământului” concret determinată și limitată în spațiu [145, p. 258]. Specificul obiectului dat este manifestat prin accepțiunea și importanța sa asupra lucrării date, și anume că acesta poate fi tratat și sub aspectul dreptului de mediu. Legea cu privire la resursele naturale în Anexa nr.1 clasifică pământul drept o resursă naturală [185]. Nu există vreo distincție ce ar presupune că anumite tipuri de terenuri sunt resurse naturale și anumite tipuri de terenuri nu sunt [314]. Prin urmare, toate terenurile îmbracă mantia de resursă naturală ce conferă teoretic un alt șir de drepturi și obligațiuni exercitate de către proprietar. Anume din această cauză elementul corelativ dintre obiectele dreptului de proprietate și obiectele de mediu este reprezentat în schema noastră.

Respectiv, în raport cu terenul/pământul ca fiind determinat drept unicul bun imobil, se poate de ajuns la concluzia că este un obiect complex, care este supus reglementărilor atât ale dreptului de proprietate, cât și ale dreptului mediului, care de fapt urmăresc scopuri total diferite.

Bunurile mobile sunt categoria de bunuri care pot fi mișcate dintr-un loc în altul fie independent, fie prin intervenția terților, fără a-și schimba valoarea economică și destinația sau conținutul său [251, p. 115]. Art. 459 alin. (5) CC al RM caracterizează drept bunuri mobile, „bunurile care nu sunt raportate la categoria de bunuri imobile, inclusiv banii, valorile mobiliare și alte titluri de valoare, sunt considerate bunuri mobile” [95]. Conducându-ne de această regulă, toate bunurile, cu excepția acelor care nu corespund încadrărilor de bunuri imobile, sunt bunuri mobile, inclusiv banii și titlurile de valoare. Este corect să reamintim că astfel, după cum s-a menționat anterior, legiuitorul de fapt presupune noțiunea de lucruri, și nu cea de bunuri, ceea ce duce la încadrarea banilor și titlurilor de valoare sub aspectul de cvasilucruri. Banii fiind o categorie specială de bunuri care, datorită priorităților lor deosebite, reprezintă un echivalent general al tuturor celorlalte bunuri, constituind un instrument general al schimbului [21, p. 85] și după cum am stipulat anterior, datorită dorinței legiuitorului, acesta l-a integrat în categoria respectivă, deși el nu conține elementele necesare de a fi perceput drept unul. Titlurile de valoare fiind documente constitutive și constatatoare, întocmite într-o formă anumită, incorporând un drept de creanță [21, p. 75] care, la fel, satisface criteriul de cvasilucru dar pentru a le oferi o anumită protecție mai specială acesta le aliniază direct la categoria bunurilor mobile.

Cea de-a doua categorie identificată în schema (Fig. 2.3) sunt bunurile nemateriale patrimoniale. Bunurile care au conținut economic, dar nu manifestă o formă materială care le-ar satisface importanța sau valoarea. Reprezentarea acestora poate fi făcută prin anume lucruri simbolice sau pot fi manifestate prin anumite suporturi materiale. Categoria respectivă, după

cum observăm, se caracterizează prin așa obiecte ca drepturile patrimoniale, obiectele proprietății intelectuale, banii electronici, bunurile digitale și altele. Categoria respectivă este foarte importantă pentru lucrarea noastră, datorită faptului că după cum a fost identificat anterior, acestea nu sunt obiecte ale dreptului de proprietate, dar în același timp pot fi percepute drept proprietatea cuiva. Importanța am menționat anterior, este iarăși în raport cu obiectele de mediu, care pot la fel avea caracteristici asemenea acestor obiecte. De exemplu, avem acele obiecte colective cum ar fi regnul animal protejate de dreptul mediului sau apele curgătoare, aerul atmosferic; asupra cărora de facto nu poate fi exercitată posesiunea, dar pot fi într-o oarecare manieră prezente în circuitul civil (nu ca obiectele dreptului de proprietate).

Natura obiectelor de mediu și interrelația lor cu obiectele dreptului civil vor fi analizate ulterior. Importanța schemei respective (Fig. 2.3) este de a arăta că acestea pot fi și sunt obiecte ale circuitului civil, dar nu necesar obiecte ale dreptului de proprietate. Schema (Fig. 2.3) plasează obiectele de mediu ca fiind de diversă natură, unele satisfăcând definițiile și conceptele generale referitor la obiectul dreptului de proprietate (de exemplu, terenul), iar altele nu. Este important de menționat, de asemenea, că majoritatea obiectelor dreptului mediului nu sunt de fapt de sine stătător obiecte ale circuitului civil, ci, mai degrabă, este dreptul de utilizare al acestora în interesul subiectului determinat. Prin urmare, în multe cazuri este conferit dreptul de exploatare sau utilizare în diverse scopuri, în funcție de resursa naturală predispusă subiecților. Monopolul asupra resurselor naturale îl deține statul, după cum a fost stipulat și anterior conform art. 127 al Constituției RM, dar statul nu deține dreptul de proprietate asupra acestor obiecte tot din cauza argumentelor enunțate anterior. Este doar o manifestare a proprietății ca concept ce se materializează prin faptul că acesta oferă permisiunea ca ceilalți subiecți să utilizeze aceste resurse.

Ultimul element expus în schemă (Fig. 2.3) sunt tipurile de relații apărute în raport cu obiectele propuse și care satisfac scopul studiului. În interesul lucrării au fost prezentate doar tipurile de relație care ar putea afecta obiectele de mediu și raporturile acestora în legătură cu alte obiecte și subiecți analizați anterior. Au fost identificate trei tipuri de relații importante în raport cu acestea, și anume: relațiile dreptului de proprietate, raporturile de mediu și alte tipuri de relații și raporturi juridice.

Relațiile dreptului de proprietate au fost analizate extensiv până acum, dar pentru a definitiva lucrurile, s-a arătat existența acestora eminate atât de persoanele fizice și cele juridice, cât și de stat ca subiect complex. Tot aici am menționat existența regimurilor diferite ale obiectelor dreptului de proprietate, și anume, manifestarea dreptului de proprietate asupra bunurilor din domeniul privat și bunurilor din domeniul public. Prin urmare, statul manifestă

dreptul de proprietate atât asupra bunurilor din domeniul public sau a bunurilor din domeniul privat care se exprimă nemijlocit prin exercitarea celor trei atribute a dreptului de proprietate asupra lucrurilor. Pentru persoanele fizice, dreptul de proprietate se manifestă doar la bunurile din domeniul privat. Aici subiectul își poate manifesta toate interesele sale subiective în raport cu bunul. Raporturile dreptului de proprietate, după cum s-a menționat anterior deși se manifestă asupra bunurilor de destinație diferită au drept urmare același obiect care se materializează prin sintagma de lucru.

A doua categorie de raporturi care vor fi analizate sunt alte tipuri de relații apărute în raport cu obiectele date. Deși au o definiție mai generală, în mare parte ne referim la acele raporturi de drept privat sau public care oferă posibilitatea subiecților de a folosi obiectele delimitate de noi. Aici atribuim toate raporturile obligaționale subiective care pot să apară între subiecți corelativ cu obiectele expuse de noi. Respectiv, pentru lucrarea noastră, au fost exprimate drept acele relații care se atribuie la alte bunuri patrimoniale, dar care nu sunt lucruri. Tot aici se atribuie și acele raporturi apărute în raport de utilizare și de exploatare a resurselor naturale. Acestea fiind posibile de a fi deținute de ambele tipuri de subiecți specificați, unde după cum am spus anterior statul, deși deține monopolul asupra acestora, poate ceda prin prisma anumitor acte, permisiunea de a exploata și utiliza resursele date. Ca de exemplu contractele de concesiune, eliberarea licențelor, autorizațiilor și altor tipuri de acte permissive în raport cu aceste obiecte.

Raporturile date prioritar au fost reprezentate în raport cu obiectele care nu sunt afectate de dreptul de proprietate, dar asta nu înseamnă că aceste raporturi nu se răsfrâng și asupra lucrurilor ca obiecte, doar că reprezentarea lor nu era necesară pentru interesele lucrării noastre. Acestea fiind un obiect generic al dreptului civil care nu este necesar de analizat sub aspectul dat.

Al treilea tip de raport principal, redat în schema noastră, este cel de dreptul mediului. Era și firesc reprezentarea acestora luând în considerare interesul lucrării noastre și reprezentarea obiectelor de mediu separat. După cum observăm, aceste raporturi se manifestă direct între stat și obiectele de mediu sau persoane fizice și juridice, și obiectele de mediu. Conotația acestora și manifestarea lor în funcție de subiect este diferită. Sub aspectul persoanei fizice acestea se manifestă ca dreptul la acces și de a se bucura de aceste obiecte. Din punctul de vedere al statului, aceste raporturi se manifestă atât prin dominația nemijlocită asupra acestora, cât și obligația de a le proteja în interesul cetățenilor. Raporturile de dreptul mediului se manifestă, pe de o parte, prin necesitatea de protecție și conservare a resurselor naturale și dreptul de a le folosi rațional, pe de altă parte [267-274; 279-283].

Pe lângă raporturile principale, această schemă reprezintă și niște raporturi adiacente. Aceste raporturi sunt într-un caz raporturile dreptului de proprietate limitate asupra obiectelor de mediu și raporturile de proprietate.

Raporturile dreptului de proprietate limitate asupra obiectelor de mediu reprezintă de altfel interesul principal al lucrării, accentuând că sunt obiecte ale mediului ce pot fi percepute ca obiecte ale dreptului de proprietate, dar tot în același rând observăm că ne referim la dreptul de proprietate limitat. Limitele acestuia sunt condiționate de obiectul specific asupra căruia acestea se răsfrâng. Anterior, am prezentat ideea regimurilor diferite ale bunurilor asupra cărora se manifestă același drept de proprietate. În funcție de regimul bunurilor, are loc și intervenția anumitor limite sau specificuri de aplicare a dreptului de proprietate. În cazul nostru, obiectele de mediu la fel manifestă anumite specificuri care presupun limitarea atributelor dreptului de proprietate.

Raporturile de proprietate în schema respectivă arată legătura dintre conceptele manifestate anterior ca proprietate sub aspect economic și cea sub aspect juridic –

dreptul de proprietate. Reprezentarea acestor raporturi este exprimată pentru a ne reaminti că de fapt sub aspect general toate obiectele propuse pot fi privite ca obiecte ale proprietății. Ideea principală este, că deși nu toate obiectele reprezentate pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, ele se încadrează sub ideea și conceptul general de proprietate.

Prin urmare, această schemă manifestă toate ideile exprimate anterior și constituie baza de facto conceptuală a ideilor, care vor fi dezvoltate ulterior în lucrare.

2.2.2. Obiectul de reglementare al dreptului mediului

Ramura de drept, cunoscută sub denumirea de *dreptul mediului*, este una relativ nouă și a căpătat amploare la mijlocul secolului XX. Pornind inițial de la ideea unui drept pentru mediu, urmat de aceea a unui drept care să ocrotească ființa umană de un mediu deteriorat (poluat), se ajunge, în final, la ocrotirea ființei umane și a mediului în care ea își desfășoară activitățile, ca la un tot unitar, așa după cum am menționat, omul făcând parte din mediu.

În ceea ce privește delimitarea obiectului raportului de dreptul mediului de cel al altor ramuri de drept, ținem să menționăm că această sarcină apare drept una de esență atât pentru raportul juridic de mediu ca atare, cât și pentru ramura dreptului mediului. O mare perioadă de timp, acestea fiind incorporate în cadrul altor ramuri de drept, cum ar fi cel administrativ, civil și altele. Normele de dreptul mediului au fost nevoite să se autoînfirmă ca fascicul aparte cu toate caracterele unei ramuri de drept autonome. Aceasta a fost posibil doar prin identificarea obiectului propriu de reglementare, iar prin urmare, și a obiectului propriu raportului juridic,

numit de mediu. În așa fel, este necesar de a delimita cadrul raporturilor de dreptul mediului prin prisma obiectului acestor raporturi. Asemenea sarcină vom încerca s-o realizăm prin răspunsul la următoarele întrebări:

1. Care este criteriul după care putem diferenția obiectul raportului de dreptul mediului de cel al altor ramuri de drept, pentru cazurile în care apar tangențe în reglementarea acestora? [214; 215, p. 79].
2. Care este obiectul propriu al dreptului mediului?

Pentru interesul lucrării noastre, este mai important și necesar de a da răspuns anume la aceea de a doua întrebare, dar acesta nu poate fi analizat și conceptualizat fără a înțelege prima. Din această cauză se va încerca de a da conceptul general în ceea ce constituie obiectul propriu al dreptului mediului.

Pentru a da răspuns la *prima întrebare*, este necesar să analizăm necesitatea apariției reglementărilor speciale în acest domeniu. Ca fenomen social, dreptul mediului este acela care, prin conținutul său, contribuie la sănătatea publică și la menținerea echilibrelor ecologice [288-292; 294; 297; 307; 325]. Cu alte cuvinte, odată ce societatea a devenit conștientă de gravitatea problemelor ecologice și de interesul general pe care îl implică, au luat naștere și raporturile juridice legate de protecția și conservarea mediului, în baza reglementărilor dreptului pozitiv.

Ca urmare a transformărilor care au avut loc în cadrul raporturilor dintre om (societate) și mediu, a luat naștere și se dezvoltă continuu o categorie de relații sociale privind protecția, conservarea și ameliorarea mediului ambiant, cu trăsături specifice, care nu constituie obiect de reglementare pentru niciuna dintre ramurile tradiționale ale dreptului.

Considerăm astfel că, în circumscrierea grupului de norme ale dreptului mediului, trebuie să pornim de la precizarea noțiunii de mediu și a semnificațiilor sale în plan juridic, precum și a înțelesurilor legale ale noțiunilor de protecție, conservare și dezvoltare a acestuia. Și mai ales pentru a introduce un minimum de precizie absolut necesară juridicului [124, p. 89; 127, p. 4]. Noțiunea de mediu este vitală pentru a conceptualiza obiectul și de altfel există mai multe definiții și accepțiuni asupra subiectului dat. Legislația autohtonă de altfel tot încearcă să perceapă esența termenului vizat prin prisma reglementărilor constituționale și prin legea privind protecția mediului înconjurător.

Definitivarea conceptului de mediu a avut mai multe tentative pentru a-i atribui toate elementele necesare, potrivit Consiliului internațional de limbă franceză al colocviului internațional „Enseignement et Environnement“ (Aix en Provence, 1972), mediul reprezintă „ansamblul, existent la un moment dat, al aspectelor fizice, chimice, biologice și sociale, susceptibile de a crea un efect direct sau indirect, imediat sau ulterior asupra viețuitoarelor,

omului și activităților umane“. În cadrul aceluiași colocviu, comisia pentru limba engleză formulează o definiție în care consideră mediu „ansamblul tuturor ființelor și lucrurilor care compun spațiul apropiat și îndepărtat al omului, care îi poate determina sau schimba existența și poate influența total sau parțial modul său de viață“ [127, p.5].

Mediu este totalitatea factorilor naturali și a celor creați prin activități umane, care în strânsă legătură, interacțiune influențează echilibrul ecologic, determină condițiile de viață pentru om și cele de dezvoltare a societății umane [193, 194].

Noțiunea de mediu poate fi examinată în sens restrâns și în sens larg.

În sens restrâns: drept punct de reper este ființa umană și reprezintă totalitatea factorilor ce ne înconjoară.

În sens larg: totalitatea factorilor biotici, abiotici și antropici în raport cu un obiect (grup de obiecte) și care (factorii) se găsesc într-o strânsă interdependență cu acest obiect (grup). În scopul evitării eventualelor confundări ale termenilor „natură” – „mediu”, este necesar a stabili prin ce diferă sensul lor. Termenul „natură” cuprinde în sine totalitatea factorilor abiotici și biotici [omul]. Termenul „mediu” cuprinde totalitatea factorilor naturali [fenomenele antropice – create de om]. Deci, termenul „mediu” are un sens mai cuprinzător.

O definitivare stabilă a ceea ce constituie obiectul raportului juridic în literatura de specialitate nu este. Dar cu toate acestea, există anumite opinii și concepte definitive. După cum a fost menționat anterior, obiectul raportului juridic trebuie să fie mereu subînțeles ca acele acțiuni sau inacțiuni ale subiecților reflectați în norme. Pe lângă acestea, avem și obiectele propriu-zise asupra cărora se manifestă aceste acțiuni sau inacțiuni și aici enumerăm toate resursele naturale, și nu doar. În literatura de specialitate, divizarea respectivă este la fel cunoscută și sub sintagma de obiect intrinsec și obiect extrinsec [252, p. 47] al dreptului mediului.

Obiect de reglementare – ce studiază știința dată, care sunt domeniile ei de investigație. Circumscrierea obiectului unei științe reclamă, întâi de toate, fixarea fenomenelor cercetate, apoi a unghiului de investigare și a nivelului de generalizare științifică la care operează studierea fenomenelor date [111, p. 20].

Obiectul de reglementare al Dreptului mediului sunt relațiile sociale specifice referitoare la protecția, conservarea și dezvoltarea resurselor naturii și a celorlalte componente ale mediului.

Obiectul de reglementare a Dreptului mediului – relațiile sociale ce apar între persoane fizice sau juridice în legătură cu folosirea, conservarea, dezvoltarea și protecția factorilor de mediu

Pot fi distinse următoarele grupe de relații sociale ce constituie obiectul de reglementare al Dreptului mediului [252, p. 21]:

- relațiile sociale legate de folosirea rațională a componentelor abiotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de folosirea rațională a componentelor biotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de folosirea rațională a componentelor antropice ale mediului;
- relațiile sociale legate de conservarea componentelor abiotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de conservarea componentelor biotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de conservarea componentelor antropice ale mediului;
- relațiile sociale legate de dezvoltarea componentelor abiotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de dezvoltarea componentelor biotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de dezvoltarea componentelor antropice ale mediului;
- relațiile sociale legate de protecția componentelor abiotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de protecția componentelor biotice ale mediului;
- relațiile sociale legate de protecția componentelor antropice ale mediului.

Aceste categorii de obiecte manifestă obiectul distinct al ramurii dreptului mediului. Dar după cum am menționat anterior, acesta este obiectul intrinsec, sau nemijlocitele relații protejate și reglementate de dreptul mediului. După cum observăm, aceste categorii se bazează pe patru tipuri de relații manifestate asupra diferitelor obiecte, și anume, relații de folosire rațională, conservare, dezvoltare și protecție [146].

Atunci când vorbim despre obiectul intrinsec al dreptului mediului, deosebim în funcție de conținut două categorii de forme ale acestuia, și anume, acțiuni și inacțiuni.

Acțiuni sunt acele manifestări materiale și de altă natură pe care subiectul este îndreptățit să le manifeste în raporturile sale cu dreptul mediului. Toate activitățile ce presupun implicarea participantului drept un subiect activ și sunt orientate pentru realizarea acelor categorii de obiecte ale raporturilor de mediu, expuse anterior avându-le drept obiective.

Inacțiunile presupun atât abstențiunile subiectului cât și acțiunile care trebuia să le întreprindă, dar nu le-a întreprins în raport cu obiectele de reglementare ale dreptului mediului. Abstențiuni constituie acea stare de lucruri, când subiectul pasiv este obligat față de subiectul activ să nu întreprindă oarecare acțiuni, fie privind lezarea unui drept absolut, fie privind abținerea de la realizarea unei acțiuni, care, în caz contrar, ar fi putut s-o ducă la realizare. Astfel, o bună parte a raporturilor de mediu sunt raporturi care presupun ca obiect abținerea de la realizarea cărora actelor de folosire sau deteriorare a resurselor de mediu. Cea de-a doua categorie se manifestă prin faptul că subiectul trebuia sau era obligat să întreprindă anumite acțiuni în raport cu obiectul de mediu pentru folosirea rațională, conservare, dezvoltare sau

protecție, dar din anumite motive acesta nu le-a întreprins, ducând la deteriorarea calității obiectelor de mediu.

Obiectul extrinsec se manifestă prin acele obiecte, bunuri și lucruri asupra cărora aceste relații se reflectă. Obiectul extrinsec al raportului de dreptul mediului îl formează:

a) componentele abiotice ale mediului (resursele de apă, aerul atmosferic, resursele de zăcămintele ale subsolului, spațiile subterane, resursele funciare);

b) componentele biotice ale mediului (regnul animal și regnul vegetal);

c) componentele antropogene ale mediului (confortul în cadrul localității – amenajarea teritoriului, condițiile sanitare de viață a populației, condițiile sanitare de muncă a populației, deșeurile de producție și menajere, substanțele nocive, substanțele radioactive, materiile secundare [22, p. 58]. Dreptul de folosință mai este privit ca exploatarea în baza legii a proprietății pentru a extrage din ea efectele utile [287, p. 27]. Dreptul de folosință este posibilitatea asigurată de lege de a dobândi din bun proprietăți benefice în procesul de utilizare a bunului în interes personal sau de producție [286, p. 406].

Afirmând că mediul cuprinde totalitatea de componente abiotice, biotice și antropice, unde componentele abiotice și biotice își au o existență aparte, independentă de om, iar apariția componentei antropice este legată de activitatea umană. După cum a fost analizat anterior, toate aceste componente se includ de fapt în noțiunea de mediu și, prin urmare, constituie nemijlocit obiectul extrinsec de realizare a normelor juridice de mediu.

Dacă analizăm prima și a doua categorie, componentele abiotice și cele biotice, ele în ansamblu formează resursele naturale, care la rândul lor sunt reglementate și protejate după cum am spus anterior prin prisma diverselor reglementări, începând de la cele constituționale și continuând cu legi speciale și alte acte normative. Resursele naturale sunt substanțe care apar în mod natural, dar în forma lor relativ nemodificată. O materie este considerată o resursă naturală, atunci când activitățile primare asociate cu aceasta sunt extragerea și purificarea, ele fiind opuse creației. Mineritul, extragerea petrolului, pescuitul și silvicultura sunt, în general, considerate industrii ale resurselor naturale, în timp ce agricultura nu. Acest termen a fost introdus unei audiențe largi de către E.F. Schumacher în cartea *Small is Beautiful* din anul 1970.

Resursele naturale sunt componente care există fără contribuția oamenilor. Aceste resurse naturale sunt diverse – de la resurse regenerabile la resurse neregenerabile, care trăiesc în resursele nevăzute, tangibile la resursele intangibile. Resursele naturale sunt esențiale pentru supraviețuirea oamenilor și a tuturor celorlalte organisme vii.

Resursele naturale sunt: solul, căldura, soarele, minereurile, energia mareelor, lumea vegetală și cea animală, căldura interioară a pământului și puterea vântului. Aerul atmosferic,

clima, radiația cosmică, stratul de ozon sunt considerate componente ale naturii indirect legate de activitatea de producție a omului și constituie condițiile de existență a oamenilor. Resursele naturale se prezintă, în același timp, drept componente ale mediului ambiant și categorie economică [114, p. 21; 154, 155]. Poate anume din cauza interpretării acestora ca niște categorii economice, omenirea a considerat să ofere o protecție și distincție mai deosebită domeniului respectiv.

Legea cu privire la resursele naturale din 1997 definește resurse naturale drept obiectele, fenomenele, condițiile naturale și alți factori, utilizabili în trecut, prezent și viitor pentru consum direct și indirect, care au valoare de consum și contribuie la crearea de bunuri materiale și spirituale. De asemenea, legea ține să divizeze aceste resurse naturale în mai multe categorii, cum ar fi: resursele naturale renovabile și nerenovabile, resursele naturale naționale și locale, resursele naturale curative și resursele naturale transfrontaliere [149, 253].

Dacă e să facem o caracteristică separată fiecăreia din componentele menționate, atunci constatăm următoarele.

Solul – este una dintre cele mai importante componente de mediu și pentru lucrarea noastră, datorită formei pe care acesta o îmbracă în raport cu alte ramuri de drept. Solul, prin poziția, natura și rolul său, reprezintă o componentă a biosferei și un produs al interacțiunii dintre mediul biotic, reprezentând un organism viu, în care se desfășoară o viață intensă și în care s-a stabilit un anumit echilibru ecologic [32, p. 18; 35, p.85; 197, p. 240]. Solul reprezintă stratul superior și afânat al scoarței pământului în care se dezvoltă viața vegetală și care acoperă subsolul. Constituind suport și mediu de viață pentru majoritatea formelor de vegetație, solul este unul din principalii depozitari ai părții vii a uscatului și a potențialului său biologic [203, p. 45]. Solul este un element important al biosferei, fiind în strânsă corelație cu subsolul. Folosirea și protecția acestei resurse naturale este de diversă natură, fiind posibil prin prisma diferitelor instituții de drept, inclusiv a dreptului de proprietate.

Subsolul – partea scoarței terestre aflată sub stratul de sol fertil, iar în lipsa acestuia, sub suprafața terestră și fundul bazinelor de apă curgătoare, care ajunge la adâncimi accesibile pentru cercetare geologică și valorificare, este definiția consacrată în art. 1 Codul subsolului [99]. Compoziția chimică a subsolului influențează starea de fertilitate a stratului superior al solului. Datorită însușirilor sale, resurselor naturale, bogățiilor pe care le cuprinde, cu rol deosebit asupra dezvoltării generale a societății, se impune folosirea subsolului prin toate mijloacele, inclusiv cele juridice, care sunt cele mai eficiente. Este necesară o protecție a resurselor naturale, o gestiune durabilă a acestor materii prime printr-o exploatare și o explorare eficientă [92; 93; 113, pp. 86-89; 115, pp.50-52]. Datorită legăturii organice dintre sol și subsol, regimul lor juridic și

folosirea lor sunt reglementate de multe ori în același context, dar legislația RM reglementează acestea prin două acte normative distincte și separate, ele fiind Codul subsolului și Codul funciar.

Apa – este vitală existenței vieții pe pământ. Pe lângă necesitatea de existență a majorității organismelor, aceasta este utilizată în agricultură, industrie, servicii, dezvoltare urbanistică, transport și navigații, pescuit și altele [106; 113, p.65-68; 115, p. 43-48]. Fiind clasificată de legea cu privire la resursele naturale drept una renovabilă, apa poate constitui o necesitate și valoare extraordinară în regiunile unde din cauza climei sau din cauza altor factori (inclusiv antropici) accesul la ea este limitat. În Republica Moldova reglementările principale ale regimului juridic al apelor le găsim în Legea apelor nr. 272 din 23-12-2011, și anume: „Apa reprezintă o resursă naturală regenerabilă, vulnerabilă și limitată, un element indispensabil pentru viață și societate, un factor determinant în menținerea echilibrului ecologic, o materie primă pentru activități productive, o sursă de energie și o cale de transport” [180]. Observăm că sunt enumerate toate domeniile principale de utilizare ale apelor, de la un element indispensabil al vieții și societății până la faptul că aceasta este tratată ca o cale de transport [206-213].

Aerul – care reprezintă un amestec unic de gaze (azot și oxigen, mici cantități de argon, neon, heliu, cripton, xenon, radon, dioxid de carbon, hidrogen, vapori de apă și diverse particule) de importanță vitală majoră, în care pot viețui organisme vii, cel mai mobil component al mediului, nedefinit prin hotare și care, ca urmare a mișcării maselor sale, răspândește urmările influenței antropogene la distanțe imprevizibile – definiția legală a aerului dată în Legea privind protecția aerului atmosferic din anul 1997 [188]. Fiind parte a acelui trio de bază al resurselor naturale (apa, aerul și solul), aerul este un component esențial existenței vieții pe pământ [150]. Ca și în cazul celorlalte elemente din acest trio, aerul este folosit pentru satisfacerea multor necesități, începând cu asigurarea vieții, cât și asigurarea proceselor de producție, agricultură, sursă de energie, industrie, transport și altele. Interacțiunea diversă cu această resursă interpune obiectul fiind atribuit diverselor categorii de bunuri și obiecte având explicații și interpretări prin prisma diverselor ramuri de drept în contextul diferitelor tipuri de relații [120]. După cum a fost analizat anterior, acesta însă nu poate face obiect al dreptului de proprietate nici sub un aspect, fapt ce va fi desfășurat ulterior în lucrare.

Fondul forestier (sau fondul silvic, sau pur și simplu, pădurile) – reprezintă o componentă a resurselor naturale de esență biotică. Deși legiuitorul face o diferențiere între aceste definiții, pentru esența delimitării conceptului la etapa actuală nu este atât de necesară analiza și delimitarea lor. Cu toate acestea, putem spune că Codul silvic definește drept fond forestier în art. 2: „...pădurile, terenurile destinate împăduririi, terenurile afectate gospodăriei

silvice, precum și terenurile neproductive, incluse în amenajamentele silvice sau în Cadastrul funciar ca păduri și/sau plantații forestiere” [98]. Adică putem distinge că fondul forestier este compus din două elemente de bază – pădurile și terenurile. Codul, de asemenea, vine să definească pădurile în art. 3 care sunt „...element al landşaftului geografic, unitate funcțională a biosferei, compusă din comunitatea vegetației forestiere (în care domină arborii și arbuștii), păturii vii, animalelor și microorganismelor, care în dezvoltarea lor biologică sunt interdependente și acționează asupra habitatului lor” [98]. De asemenea, specifice sunt terenurile din fondul forestier, clasificându-le în trei categorii: 1) terenuri pentru împădurire (și reîmpădurire); 2) terenuri afectate ale gospodăriei silvice; 3) terenuri neproductive: mlaștini, stâncării, pante abrupte, alunecări de teren, solonețuri etc. Respectiv, observăm că este vorba despre un obiect complex constituit din mai multe elemente, dintre care unul fiind terenul cu o destinație sau formă specifică și celălalt fiind *pădurea* care la rândul său este o totalitate de elemente complexe.

Regnul animal, fiind un alt element important definitoriu al dreptului mediului se caracterizează prin existența și conviețuirea speciilor diverse de animale de diferite forme și de diferită natură. Regnul animal include multiplicitatea faunei sălbatice terestre și acvatice, înrolate în multiple relații reciproce din cadrul mediului natural, și care servesc drept surse pentru obținerea unor materii prime industriale, medicinale, produse alimentare și altor valori materiale. Relațiile în domeniul protecției și folosirii animalelor (mamifere, păsări, reptile, amfibii, pești, insecte, crustacee, moluște ș.a.) domestice, precum și a animalelor sălbatice întreținute în captivitate sau semicaptivitate în scopuri economice, științifice, cultural-educative și estetice sunt nemijlocit percepute și protejate de legislația de mediu în vigoare.

În ceea ce privește *a doua întrebare*, referitoare la tangențele de reglementări ale dreptului mediului cu obiectele altor ramuri de drept, constatăm că și alte ramuri de drept identifică în calitate de obiect al raporturilor sale acțiunile sau abstențiunile legate de folosirea resurselor naturale, așa cum și înseși resursele naturale. Este vorba, spre exemplu, de dreptul civil sub aspectul diferitelor instituții, inclusiv dreptul de proprietate, care au ca obiect al raporturilor juridice acțiunile și inacțiunile legate de protejarea componentelor mediului, la fel ca și dreptul contravențional, și dreptul penal. În aceste cazuri, apar în mod firesc mai multe întrebări: unde se termină obiectul raportului de mediu și începe cel civil? Unde se termină obiectul raportului de mediu și începe cel administrativ? Unde se termină obiectul raportului de mediu și începe cel penal etc. [214, p. 80; 233, 235]. Răspunsul la aceste întrebări este unul relativ simplu, fiecare din aceste ramuri de drept având un obiect distinct și un scop determinat, respectiv percep situația sub un aspect individual și generic obiectului cointerestat. Ba chiar mai

mult, anume datorită acestui lucru, în funcție de situație pentru a dobândi un precedent pozitiv pentru viitor, ramurile de drept care pot afecta același obiect trebuie să funcționeze în concordanță una cu alta și să nu creeze situații unde reglementările acestora se bat cap în cap. De exemplu, faptul că prin prisma reglementării și protecției unor relații determinate pentru o ramură de drept, reglementarea dată să ducă la implementarea unor instrumente suplimentare ajutătoare de protecție a obiectelor de mediu. Prin urmare, subiectul venind cu un pachet de instituții care au menirea de a proteja diverse tipuri de relații, dar în raport cu un obiect.

Esența delimitării și examinării obiectului dreptului de mediu este pentru a arăta și a înțelege principalele forme care vor fi analizate în raport cu tematica lucrării noastre. După cum au fost analizate și caracterizate obiectele posibile de a fi încadrate în calitate de obiecte ale dreptului de proprietate, exact așa și aici au fost determinate cele care sunt obiectele dreptului de mediu și dacă acestea, după caracteristica dată anterior, pot fi încadrate ca obiecte ale dreptului de proprietate.

Obiectele dreptului de mediu au anumite însușiri care le transformă mai mult în colectivități de bunuri și valori, care în consecință sunt greu de gestionat și greu de controlat. Din această cauză, observăm că ideea principală manifestată prin reglementările de mediu se referă la manifestarea a patru tipuri de accepțiuni, și anume, folosirea rațională, dezvoltarea, conservarea și protecția. Respectiv, dacă una sau mai multe din acestea coincid cu interesele proprietarului de a le poseda, folosi sau dispune, putem vorbi despre o interacțiune și tangență între aceste ramuri de drept.

2.3. Principiile de manifestare a proprietății în raport cu obiectele de mediu

Poate cel mai influent articol scris vreodată în domeniul mediului este eseuul lui Garrett Hardin despre Tragedia comunelor, care arată modul în care funcționează utilizatorii individuali (de ex., pescari, fermieri, păstori) care se orientează să producă eficiență maximă, indiferent de mijloace (de ex., poluare, folosirea intensivă, distrugerea resurselor) care sunt în detrimentul pe termen lung al tuturor [156]. Articolul subliniază în moduri elegante modul în care câteva presupuneri plauzibile cu privire la comportamentul uman (de ex., predispoziție de a-și ajuta copiii, înclinația de a lua ceea ce este necesar pentru a supraviețui, o predilecție de a favoriza prieteni și asociați peste străini, bariere în calea comunicării) conduc la previziuni ale utilizării excesive și daune ireparabile ale resurselor ca sisteme de sprijin. Relevanța eseului lui Hardin se manifestă prin descrierea sa adecvată a unui model simplu care este confirmat empiric de nenumărate experiențe pe pământ, de la supraexploatarea animalelor pe terenuri limitate, la comportamentul uman de-a lungul veacurilor, la contemporan – activități de poluare care

amenință viața pe pământ, așa cum o cunoaștem noi. Fenomene de încălzire globală, distrugerea pădurilor tropicale, deșeurile din spațiul cosmic, poluarea și degradarea stratului de ozon sunt tragedii ale comunelor la macronivel. Prea mult pășunat, pescuit excesiv, mulțimile din parcurile naționale sunt tragedii ale bunurilor comune la micronivel [229, p. 39]. Abordările lucrării respective au fost marcate anterior cu referire la aspectele legate de proprietate și soluțiile, și conceptele care le propune.

Analiza efectuată prin prisma tragediei comunelor, de fapt este o variantă a paradoxului cunoscut sub denumirea de „dilema prizonierului”, care presupune manifestarea următoarei situații – Doi prizonieri sunt bănuți că au săvârșit o infracțiune. Pedepsa maximă pentru această infracțiune este de cinci ani. Prizonierii sunt ținuti separat și li se propun următoarele soluții. Dacă unul dintre ei mărturisește și astfel își împovărează partenerul, atunci scapă nepedepsit – celălalt trebuie să ispășească o pedeapsă de cinci ani. Dacă cei doi decid să nu mărturisească, rămân doar dovezi prezumtive care le vor aduce o pedeapsă de doi ani. Dacă amândoi mărturisesc, pe fiecare îl așteaptă o pedeapsă de patru ani. Prizonierii sunt interogați separat unul de celălalt, astfel încât niciunul dintre ei nu va cunoaște nici înainte și nici după convorbire intenția celuilalt.

Această dilemă poate fi numită paradox, deoarece decizia prizonierilor luată individual și conștient (aceea de a mărturisi) și decizia colectivă (aceea de a coopera) sunt divergente.

În literatura de specialitate, fenomenul dat este exprimat printr-o matrice în felul următor [229, p. 40]:

		Prizonierul A	
		Cooperează	Mărturisește
Prizonierul B	Cooperează	A-2; B-2	A-0; B-5
	Mărturisește	A-5; B-0	A-4; B-4

Rezultatele obținute:

0 – „temptation” – trădare unilaterală – libertate personală;

2 – „reward” – cooperarea lui A cu B – decizia colectivă cea mai prielnică;

4 – „punishment” – pedeapsă pentru trădare bilaterală;

5 – „sucker's payoff” – recompensa ratatului.

Acest model, la fel ca și tragedia comunelor, se manifestă prin asumția comportamentului uman real. Ideea consacrată în dilema prizonierului este aceea că ea descrie o lume în care sunt beneficii din cooperare, oportunități din decizii egoiste și capcane pentru cei care doresc să exploateze aceste oportunități. Prin urmare, în cazul nostru, dacă ambii cooperează și nu divulgă informația capătă 2 ani, dar teoretic unul dintre ei ar putea acționa în

interes propriu mizând pe bună-credință a celuilalt. În cazul când ei ambii decid să mărturisească, ei de fapt își manifestă o miniversiune a teoriei comunelor făcând tot posibilul pentru a-și maximiza profiturile, dar de fapt ei rămân în pierdere în raport cu situația când, pur și simplu, cooperau.

Dreptul mediului poate fi privit ca experimente ce ar soluționa problemele propuse atât de tragedia comunelor, cât și de dilema prizonierului. Ideea predispusă de conceptul dat este aceea a unei coersii reciproce din acord reciproc, ceea ce presupune că legislația ar impune o strategie de cooperare sau ar incrimina posibilitatea de abatere de la aceasta.

Până nu demult, omul trăia în condiții de resurse naturale inepuizabile – viteza consumului resurselor regenerabile era relativ redusă, iar a celor neregenerabile – mică. Acum există o situație calitativ nouă – nivelul consumului resurselor regenerabile a început să depășească viteza regenerării lor și a devenit evidentă limita rezervelor multor genuri de resurse neregenerabile, în particular, a cărbunilor fosili.

Deoarece viteza regenerării resurselor animale și vegetale depind, în mare parte, de activitatea omului, apare necesitatea de a echilibra volumul consumului și a regenerării resurselor naturale. În caz contrar, odată cu creșterea consumului se va micșora capacitatea de regenerare a sistemelor naturale din cauza epuizării bioproductivității.

Deoarece epuizarea în timp a resurselor neregenerabile este inevitabilă, problema constă nu în a „întinde” resursele cât mai mult timp, ci de a găsi substituenți naturali sau sintetici, ori de a găsi posibilități de regenerare a lor utilizând materie primă secundară. Dintre resursele naturale neregenerabile, cele mai consumate sunt cărbunii fosili și petrolul. După calculul specialiștilor, rezervele de combustibil vor ajunge încă 50-100 de ani [114, p. 12; 116, p. 25-28]. Ce va fi mai departe? Centralele termoelectrice, transportul, industria chimică și petrochimică își vor înceta activitatea. Prevăzând aceste urmări, chiar de pe acum trebuie căutate diferite surse de combustibil alternativ. Există orientarea de a utiliza, în calitate de combustibil, hidrogenul gazos rezultat la electroliza apei și metanolul provenit din prelucrarea lemnului, resurse care sunt regenerabile. Dar și la rezolvarea problemelor tehnologice de obținere în proporții mari a hidrogenului și metanolului, apare problema producției de energie electrică care are limitele sale ecologice [114, p. 22].

Pentru a oferi răspunsuri problemei respective, au fost propuse mai multe posibile variante cu referire la obiectele dreptului mediului. Prima variantă a fost acordarea statutului de proprietate privată anumitor resurse naturale. Pentru a vizualiza mai bine exemplele date, drept obiect al discuției va servi rezervația naturală de stat „Pădurea Domnească”. După cum am spus, prima soluție a fost oferirea teoretică a acestui bun în proprietate privată. Respectiv, aceasta ar

limita accesul și utilizarea resursei naturale fiind îngrădită de dominația individului. A doua soluție ar fi menținerea acestora în proprietate publică, dar condiționând accesul pe teritoriul acestei rezervații în baza anumitor criterii, cum ar fi, de exemplu, în baza capitalului financiar deținut de o persoană, sau fiind determinat de loterie aleatoriu. Un alt criteriu ar fi în bază de merite definite de anumite criterii prestabilite și acceptate. Sau, de asemenea, ar putea fi cine primul vine, acela are acces soldându-se cu niște cozi imense pentru a avea acces în rezervație. De-a lungul anilor, toate aceste măsuri au fost încercate și întreprinse ca experimente legale într-un context sau în altul.

Drept rezultat, au fost create mecanisme de cooperare sau compromisuri bazate pe consens, ce permit exploatarea resurselor naturale, în așa formă încât aceasta să nu fie prejudiciabilă sau auto-distrugătoare. Abaterea de la aceste norme naște ulterior apariția răspunderii de diferită natură și aplicarea mecanismelor coercitive.

Observăm că, pentru a conferi anumite semne protective de utilizare a resurselor naturale, pe parcursul discursului a fost menționată de mai multe ori ideea atribuirii acestora sub forma proprietății. Este necesar de menționat că forma proprietății descrise în paragraful respectiv nu se referă la acel drept de proprietate analizat anterior, dar este vorba de proprietate ca concept economic. După cum am stipulat anterior, proprietatea sub aspect economic poate fi manifestată prin mai multe forme, fiind atât parte a drepturilor reale, obligaționale, dacă vorbim despre dreptul civil, ba chiar tranzitând în alte ramuri de drept. Respectiv, pentru a putea încadra obiectele dreptului mediului în anumite raporturi ce ar presupune punerea lor într-un circuit civil într-o oarecare formă, este necesar de a formula anumite principii.

Principiile date urmăresc scopul de utilizare a obiectelor de mediu în interesul celor care nemijlocit le gestionează sau urmăresc scopul transmiterii lor sau a unei părți componente în gestiunea altor persoane. După cum a fost demonstrat anterior, vorbim despre anumite obiecte specifice și încadrarea lor în circuitul civil cât și atribuindu-le la categoria de proprietate sub formă economică ar presupune anumite limitări și nuanțe de exploatare.

Primul principiu care va fi enunțat și analizat va fi *principiul cooperării*. Acest principiu rezultă din teoriile și lucrările expuse anterior (tragedia comunelor și dilema prizonierului) și nu doar care presupune, în contextul nostru, că atunci când este vorba despre exploatarea resurselor naturale care conform esenței lor sunt unele finite, este necesar ca între cei ce le folosesc să fie o cooperare și o înțelegere referitor la cotele de consum sau referitor la cantitățile posibile explorabile etc. Cooperarea ar presupune găsirea unui compromis între subiecți, ceea ce ar impune limitarea reciprocă și ce va duce ulterior la posibilitatea inducerii unei conservări a resurselor naturale cauzate anume de cooperare și ajungere la un compromis. Haideți să luăm

exemplul analizat anterior în Paragraful 2.1 referitor la pășune și vitele care sunt păscute pe ea concomitent de mai mulți proprietari. Atât timp cât această pășune este un bun al statului sau, cu alte cuvinte, nu aparține niciunuia individual sau colectiv dintre proprietari, aceștia vor încerca să facă tot posibilul pentru a-și maximiza profitul minimalizând cheltuielile necesare. Drept urmare, are loc deteriorarea rapidă a pășunii rezultând în imposibilitatea de folosire a acesteia nu doar de persoana/persoanele care au suprasolicitat-o, dar și pentru persoanele care o foloseau ordinar cât și pentru cei care urmau să o folosească. Lipsa cooperării între aceștia a făcut ca bunul să fie irosit și lăsat pentru o perioadă nedeterminată să regenereze. Lipsa cooperării, de asemenea, poate duce la imposibilitatea regenerării resursei date, fiindcă unul dintre acești proprietari de bovine la cea mai mică apariție a învelișului verde va monopoliza pășunea și o va face inutilizabilă din nou pentru o perioadă de timp. Prin urmare, atunci când vorbim despre utilizarea unei resurse naturale aceasta trebuie să fie făcută prin cooperare – atât între coproprietari în cazul utilizării în comun, cât și între proprietar și terți, terții fiind acele persoane care deși nu folosesc pășunea dată în scopul urmărit de proprietar, existența acesteia le favorizează drepturile la un mediu sănătos cât și aspectul estetic sufletesc. Principiul cooperării presupune că cel care primește în gestiune o resursă naturală este ținut obligat să manifeste o atitudine colegială de compromis în raport cu celelalte persoane, indiferent cine ar fi ele pentru a beneficia în continuare de gestiunea resursei și nu a deteriora raporturile și drepturile altor persoane în tangență cu această resursă.

Următorul principiu formulat va fi principiul *folosirii raționale*. Folosința rațională în contextul dat nu trebuie să fie încurcată cu dreptul de folosință sub nicio formă, ca atribut al dreptului de proprietate. Termenul de folosință în contextul vizat sunt toate metodele de utilizare și exploatare a resurselor naturale conferite prin prisma diverselor acte normative și prin prisma diverselor instituții de drept. Respectiv, în contextul notat, ar trebui de menționat că baza raporturilor date, deși dominat de cele private nu se limitează la acestea. De exemplu, aerul atmosferic care este atribuit prin Constituție statului cu caracter de proprietate (care, după cum a fost menționat anterior, nu este dreptul de proprietate prevăzut de Codul civil) care se manifestă prin deținerea monopolului asupra acestei resurse. Din punct de vedere practic, asta ar însemna că orice formă de exploatare a aerului pe teritoriul Republicii Moldova va fi condiționată de acceptul sau dezacordul statului cu formele de folosire a acestuia. Acceptul sau dezacordul de exploatare a acestei resurse naturale, desigur, va fi condiționată de mai mulți factori, dar unul dintre ei este dacă exploatarea în forma propusă este practică și rațională ce nu ar duce la deteriorarea bunului nemijlocit sau au suprasolicitarea și distrugerea lui. Darea în folosință a resurselor naturale, după cum a fost menționat, poate fi dată prin diverse instituții și diverse

forme de acte și raporturi, ideea folosinței raționale presupune că, indiferent de tipul și natura juridică a raportului de dare în folosință, față de obiectele dreptului de proprietate, acesta trebuie să fie exercitat rațional. Dacă termenul de folosință a fost explicat și într-o oarecare măsură perceput, atunci ce ar presupune termenul de folosință rațională? Folosința rațională manifestă ideea de exploatare a resursei naturale în contextul și ideea consumului, acesta fiind moderat, fără a duce la deteriorarea și supraconsumul acesteia. Dacă ne întoarcem la exemplul nostru cu păștorii, vacile și pășunea, atunci folosirea rațională ar presupune utilizarea pășunii, în așa fel și formă cum ar fi situația când aceștia ar alterna pășunile în funcție de ani sau condiții climaterice, pentru a permite regenerarea învelișului ierbos de la suprafața și nu ar duce la distrugerea ireparabilă din cauza suprasolicitării acesteia.

Următorul principiu care ar putea fi folosit pentru a defini raporturile de proprietate în corelație cu obiectele de mediu este *dispoziția limitată*. Dispoziția va fi analizată în contextul respectiv drept un atribut ce ar permite unui subiect împuternicit cu o anumită formă de proprietate, de a încheia contracte de dare în exploatare a resurselor naturale. Prin termenul de „dispoziție limitată” se vor analiza situațiile în care obiectele de mediu nu pot fi transmise într-o oarecare formă de gestionare din cauza anumitor factori. Unul dintre factori va fi calitatea subiectului în mâinile căruia va fi transmisă resursa dată. Un criteriu ar fi faptul dacă subiectul întrunește condițiile de cetățenie impuse pentru anumite obiecte (ex., terenurile agricole). Un alt criteriu care poate fi întâlnit este deținerea de unele criterii sau aptitudini specifice sau necesare subiectului pentru a fi capabil de a *folosi rațional* obiectul de mediu predispus, ca de exemplu având niște studii într-un domeniu specific sau având capacitatea financiară de a asigura anumite condiții de exploatare corectă a acestora. Limitarea dispoziției presupune faptul că obiectul de mediu nu poate fi predispus în folosire exclusivă oricui. Principiul dat presupune controlul asupra subiecților care pot exploata în exclusivitate, sau deține monopolul asupra unei resurse naturale. Resuscitând exemplul nostru anterior cu pășunea, în cazul numit limitarea dispoziției s-ar manifesta prin faptul că pășunea respectivă ar fi acordată în folosință exclusivă doar a celor proprietari de vaci care au cunoștințele necesare sau studii în domeniul respectiv, ce ar presupune că ei vor folosi acea pășune rațional pentru a conserva calitățile ei utile pentru vitele proprietarilor. Respectiv, observăm că principiul dispoziției limitate urmărește selectarea subiecților capabili și echipați de a folosi corect obiectele de mediu. Principiul dat facilitează aplicarea mai eficientă a celorlalte principii manifestând un control mai detaliat asupra accesului corect de folosire și exploatare a obiectelor de mediu.

Următorul principiu este *principiul protecției obiectelor aflate în gestiune*. Acest principiu este bazat pe funcțiile de bază și pe obiectele definitorii ale raporturilor de mediu.

Principiul dat manifestă un alt caracter, subiectul căruia îi este împuternicită resursa naturală trebuie să manifeste pentru a o folosi ca resursă naturală. Protecția resursei naturale aflată în gestiune se manifestă obiectiv prin asigurarea folosirii nemijlocite neîntrerupte de factori externi și terți. Însă aceasta nu este suficient pentru atare obiect specific. Când vorbim despre principiul protecției resurselor naturale aflate în gestiune, protecția acestora nu se limitează doar la impedimentele terților manifestate asupra folosirii acesteia, dar și la protecția acestuia, indiferent dacă este el exploatat sau nu și indiferent de forma factorilor ce îl afectează. În unele situații, resursele naturale sunt intenționat plasate în gestiunea unei instituții sau a unui subiect pentru exclusivul interes de a le proteja. Prin urmare, componenta dată este vitală întru elaborarea și gestionarea ideilor de proprietate reflectate asupra obiectelor de mediu. Se poate pretinde protecția obiectelor de mediu, fără ca acestea să fie atribuite în gestiune exclusivă cuiva, de persoane adiacente care doar doreau să se bucure de un mediu natural sănătos și estetic plăcut. În literatura de specialitate, se menționează că funcția de protecție a resurselor naturale se atribuie statului, el fiind cel care urmărește scopul de a menține controlul exclusiv asupra lor, dar retorica ideii noastre este că obligativitatea de protecție a acestor componente se manifestă prin prisma tuturor subiecților ce beneficiază de resurse naturale. Subiectul care gestionează nemijlocit una din ele și care extrage anumite foloase este în primul și în primul rând obligat să protejeze interesele proprii, care vor duce la satisfacerea unui rol mai important, după cum a fost stipulat anterior.

Următorul principiu este *principiul conservării bunurilor*. Principiul dat merge în tangență cu celelalte anterior enunțate, și anume, folosirea rațională și protecția. Principiul conservării resurselor naturale presupune menținerea formei maximal posibilă, asemenea celei în care a fost preluată cu referire la obiectele percepute. Deși principiul dat este și poate fi aplicat pentru toate situațiile ce presupun raporturile de mediu, în contextul respectiv acesta va fi analizat sub perspectiva relațiilor de proprietate ce pot apărea în raport cu resursele naturale. Conservarea ca concept presupune menținerea calităților estetice, funcționale și de componență ale resurselor naturale. Conservarea de obicei presupune efectuarea anumitor acțiuni sau inacțiuni în interesul menținerii acestei stări de fapt. Deși de cele mai dese ori conservarea presupune abținerea în raport cu obiectele de mediu, în cazul exploatării acestora conservarea poate fi făcută prin intermediul efectuării anumitor acțiuni concrete orientate spre conturarea intereselor principiului dat. Pentru a explica acest principiu, vom recurge iarăși la exemplul nostru cu pășunea. Acțiunile de conservare în exemplul dat ar presupune atitudinea proprietarilor vacilor de a se abține de la supraconsum sau îngrădirea teritoriului pentru a-l demarca și a demonstra grija față de aceasta. Cu alte cuvinte, toate acțiunile ce sunt efectuate de către

folositorii obiectelor de mediu trebuie să fie făcute cu intenția și predispoziția de a conserva bunul exploatat [123].

Ultimul principiu elaborat va fi *principiul dezvoltării moderate*. Principiul manifestă de altfel o esență pentru consumarea resurselor naturale. Ca și principiul anterior, acesta este extras din raporturile dreptului mediului. Conceptual vorbind, iarăși atribuim caracterul dat pentru persoanele care dețin în proprietate resurse naturale. Cei ce exploatează resursele naturale trebuie să o facă urmărind, de asemenea, scopul de a dezvolta și a îmbunătăți aceste resurse naturale. Observăm că de fapt dezvoltarea ca principiu este o evoluție naturală a principiului de conservare. Dacă conservarea presupune menținerea situației bunurilor în momentul preluării lor de către subiectul care urmează să le folosească, atunci dezvoltarea ar presupune îmbunătățirea calității bunurilor comparativ cu situația când acestea au fost preluate. Obiectiv, acest principiu poate fi greu de realizat, dar subiectul care este supus exploatării nemijlocite trebuie să manifeste intenția de dezvoltare moderată a obiectului afectat. Exemplificând situația dată (folosind exemplul anterior), s-ar pretinde o atitudine de îmbunătățire a pășunii care este supusă folosirii. În cazul nostru, acesta poate fi manifestat prin faptul că, în momentul în care pășunea nu este utilizată cu scopul de a conserva calitățile ei și de a o folosi rațional, folositorii prelucrează terenul sădind suplimentar semințe de iarbă sau folosirea de anumite îngrășăminte suplimentare.

Aceste șase principii manifestă împrejurările și caracteristicile pe care subiecții trebuie să le respecte și să le posede în cazurile folosirii exclusive sau neexclusive a bunurilor de mediu. După cum am fost spus anterior, tipurile de folosire a acestor obiecte pot fi redate prin diverse instituții și ramuri de drept, dar toate trebuie să fie manifestate prin prisma acestor principii vitale, conceptualizării proprietății asupra resurselor naturale. Chiar și banalul acces liber la resurse naturale, urmărit de către fiecare ființă vie, trebuie să întrunească cumulativ toate aceste principii, începând cu simpla cooperare în ceea ce servește folosirea obiectului și terminând cu ideea de menținere sau chiar îmbunătățire a formei resursei naturale de care s-a beneficiat [143].

2.4. Limitele dreptului de proprietate, manifestarea rațională a atributelor dreptului de proprietate în raport cu obiectul dreptului mediului

Limitele dreptului de proprietate ca instituție a dreptului civil se manifestă prin reglementări ce ar interveni pentru a impune anumite restricții proprietarului în exercitarea atributelor dreptului de proprietate. Esența analizei instituției date relevă din conceptul principiilor anterior enunțate în raport cu diversele forme de proprietate, dar în continuare ne vom referi exclusiv la formele dreptului de proprietate vizavi de resursele naturale, care prin urmare vin cu anumite limitări și manifestări deosebite.

În retorica dreptului civil, un drept de proprietate este conceptualizat ca o entitate ermetică, complet izolată de lumea exterioară. Fiecare entitate este delimitată de granițele sale. În cadrul acestor granițe, proprietarul este suveran. Urmând riguros această concepție, țările de drept civil nu au făcut distincții între activitățile care se desfășoară în afara granițelor proprietății care o pot afecta pozitiv (precum amenajarea unei grădini în beneficiul pământului din vecinătate) și activități care pot afecta proprietatea în mod negativ (de ex., construirea unui cimitir ce aduce prejudicii valorii pământului din vecinătate) [201, p. 129]. Observăm cum factorii externi care aparent nu influențează asupra obiectului propriu-zis și manifestările atributelor dreptului de proprietate asupra obiectului, pot influența anumite calități ale acestuia. Construcția respectivă închisă, de fapt, a împiedicat pentru o perioadă îndelungată tratarea problemelor legate de terenuri sub aspectul dreptului obligațional (delictele). De asemenea, este relevant de menționat că Common law abordează strategic problematica dată sub denumirea de *reasonable use*¹⁴ (folosință rezonabilă) care presupune ideea unei utilizări ce nu ar prejudicia subiecții din jur. Această teorie este bazată pe necesitatea și dorința de a obține beneficii mai mari din utilizarea obiectelor aflate în proprietate, dar acestea trebuie să fie făcute într-un quantum rezonabil.

Există un principiu general comun în toate sistemele juridice care introduce obligația de a evita folosirea (sub aspect extensiv) proprietății într-un mod care cauzează prejudicii substanțiale și inacceptabile unui terț sau unei comunități. Acest principiu este extensiv prezent în majoritatea sistemelor de drept, regăsindu-se în § 823 BGB, art. 1382 Cod napoleonian și alin. (5) Art. 500 Cod civil al RM și după cum a fost menționat anterior de precedentele judiciare din țările *Common law* [95]. Problema respectivă poate fi tratată și sub conceptul abuzului de drept. Însă iarăși această problemă este tratată diferit de diverse sisteme de drept. În unele sisteme, ideea abuzului de drept este considerată contradictorie din punct de vedere logic, argumentându-se că este stranie situația când este conferit un drept de proprietate ca mai apoi să ii fie refuzată protecția din cauza că s-a abuzat de uzul acestui drept. Unde se află granița dintre uzul original conferit de dreptul de proprietate și un abuz? De exemplu, în timp ce utilizarea tipică a unei cărți este pentru a fi citită și acesta este motivul pentru care cei mai mulți oameni o cumpără, unora s-ar putea să le placă să aprindă focul cu ea, sau, chiar dacă sunt agramați, să facă paradă de biblioteci rafinate. Niciun sistem juridic nu poate refuza protecția proprietarului idiosincratic al

¹⁴ Teoria folosirii rezonabile explică dreptul proprietarului riveran de a utiliza în mod rezonabil apa sa pentru dorințe naturale sau artificiale. Conform teoriei utilizării rezonabile, fiecare proprietar are dreptul de a folosi orice apă, cu condiția ca utilizarea să fie rezonabilă în raport cu utilizarea altor proprietari de terenuri riverane. Proprietarii de terenuri situate lângă un râu sau un pârâu au dreptul să utilizeze în mod rezonabil apa care curge pe lângă pământul lor pentru dorințele lor naturale sau artificiale. Pentru prima dată această teorie a fost abordată și discutată în cazul *Scott v. Slaughter*, 237 Ark. 394, 397 (Ark. 1963)

acestor cărți, pretinzând că el a făcut abuz de dreptul său de proprietate [201, p. 131]. Respectiv, evoluția acestei instituții propriu-zise a avut o altă conotație în acele sisteme de drept, care nu acceptă instituția dată în forma ei generală, propunându-se anume instituții alternative ca, de exemplu, în legislația italiană în art. 833 Cod civil propune instituția de *aemulatio* – *Atti di'emulazione* – ce ar fi traduse ca acțiuni de *rea – credință*. Acest articol prevede că proprietarul nu are dreptul să acționeze pe proprietatea sa, în așa fel încât să afecteze terțe persoane. După modificările recente ale Codului civil, legiuitorul autohton a considerat că ar fi benefic să se expună și el asupra ideii de abuz de drept în art. 13 alin. (1) „Niciun drept subiectiv nu poate fi exercitat predominant în scopul de a cauza altei persoane un prejudiciu sau a-i dăuna în alt mod (abuzul de drept)” – dar observăm că deși intitulat abuzul de drept, acesta mai mult se încadrează în situațiile anterior prevăzute, și anume „acțiunile cu rea-credință” [95]. Toate aceste principii duc la o concluzie clară în ceea ce privește protecția proprietarului de anumite interferențe exterioare ce ar produce disconfort în utilizarea bunului său. Aceste limitări sunt impuse pentru toți cu ideea de a menține ordinea publică și a nu crea litigii nedorite pentru subiecții ce consumă sau utilizează bunuri în apropiere unul de altul. Totodată, acestea facilitează o altă idee ce s-a discutat anterior referitor la cooperarea și raționamentul utilizării bunurilor aflate în gestiune.

Luând în considerație cele expuse anterior, referitor la limitele dreptului de proprietate în general, referitor la tangența acestora cu obiectele de mediu, este necesar de a studia care sunt acele manifestări ale acestora în reglementările dreptului de proprietate și unghiul lor specific în raport cu bunurile de mediu ce pot fi obiecte ale dreptului de proprietate. Pentru a studia acest fenomen mai amănunțit, este necesar să desecăm acele trei atribute ale dreptului de proprietate, posesia, folosința și dispoziția și să le studiem când și cum are loc limitarea întinderii acestora în funcție de obiectul specific ce ne afectează pe noi.

Folosința limitată

Conceptul legat de folosință a fost abordat și anterior în ceea ce ține de principiile generale ale proprietății asupra obiectelor de mediu, însă conceptele generale stipulate aici vor urmări nemijlocita interpretare a atributului de folosință a dreptului de proprietate. Termenul respectiv este folosit pentru prima dată în legislație în Legea cu privire la protecția mediului înconjurător din 16.06.1993 în Art. 1 [189]. Relațiile omului și societății cu mediul se reglementează de Constituție, de prezenta lege și de prevederile altor legi și acte legislative ce țin cont de problematica protecției mediului și folosirii raționale a resurselor naturale.

Ce ar presupune termenul de „folosință rațională” rămâne la discreția legiuitorului. Sintagma respectivă poate fi tălmăcită sau privită din mai multe puncte de vedere. Un punct de

vedere ar fi utilizarea unei resurse naturale în așa fel încât atingerea sa să nu prejudicieze nici mediul înconjurător, nici sursa respectivă de resurse naturale. O altă interpretare ar putea fi sub aspect economic, valorificarea rațională la maximum a resursei respective pentru a obține un venit cât mai impunător de pe o suprafață sau cantitate minimă.

Dreptul la folosință ca atribut al dreptului de proprietate se manifestă diferit în funcție de bunul deținut în proprietate. Ca, de exemplu, Codul civil prevede posibilitatea limitării dreptului de folosință sau dispoziție a unor categorii de proprietari în funcție de bunurile care le au în posesie.

Când vorbim despre limitele dreptului de proprietate în general, există mai multe cazuri când aceasta este posibil. Doctrina prevede două divizări când discutăm despre limitele dreptului de proprietate, limitele obiective, sau materiale și limitele legislative. Limitele materiale sunt definite de însăși întinderea în spațiu a obiectului limitând odată cu obiectul și ideea de drept de proprietate asupra lui. Limitele legislative sunt acele limite care statul le oferă pentru a proteja anumite valori sau alți subiecți de drept ca, de exemplu, limitele dreptului de proprietate în probleme ce țin de dreptul de vecinătate (aici în mare parte este vorba despre limitarea dreptului de folosință) sau limitele dreptului de proprietate în ceea ce ține de posibilitatea exproprierii terenurilor agricole (limitarea dispoziției), sau restricția aplicată terenurilor agricole cu bonitate înaltă de a fi utilizate doar în scopul agricol, adică iarăși avem o restricție a folosirii bunului determinată de destinația terenului. Subiectul respectiv este unu destul de important pentru abordarea problematicii noastre.

Este necesar de menționat că deși relațiile legate de folosirea componentelor de mediu, având ca obiect resursele naturale, pot să se refere la obiectul dreptului civil și, prin urmare, pot fi raporturi civile. Acestea se explică prin faptul că expresia cu sens larg „folosirea componentelor de mediu” este legată de problema dreptului de proprietate, dreptului de uzufruct, dreptului de servitute, dreptului de gaj etc. Însă referitor la dreptul mediului, avem ca obiect al raporturilor de mediu un drept specific, și anume folosirea rațională. Instituirea acestui drept specific rezidă în faptul că realizarea unei protecții a factorilor de mediu, fără o reglementare a unei folosințe raționale a componentelor mediului, nu ne poate oferi realizarea scopului general al dreptului mediului [252, p. 31].

Ce este folosirea rațională – folosirea rațională trebuie să fie interpretată drept o folosire limitată a proprietarului în posesia unei resurse naturale, sau în cazurile când activitatea subiectului respectiv poate sau afectează nemijlocit mediul și prin activitatea acestuia exploativă poate produce deteriorări ale mediului ambiant. Adică este vorba despre anumite limite impuse proprietarului sau posesorului de exploatare a unui bun care este sau ar putea afecta mediul

ambiant. Aceste limite, de obicei, sunt impuse de către stat prin elaborarea legislației în domeniul respectiv. Alt termen care ar putea fi folosit, sau este folosit în acest aspect în doctrină și, după părerea noastră, mai reușit, este folosință oneroasă limitată [227, p. 13] sau folosință limitată în interes public [227, p. 16]. Termenii respectivi de fapt redau caracterul acțiunilor din perspectiva persoanelor fizice sau juridice ce dețin în proprietate bunuri care ar putea afecta nemijlocit mediul înconjurător, sau exploatarea lor duce la afectarea nemijlocită a mediului înconjurător. Folosința oneroasă limitată exprimă caracterul restrâns al proprietarului de exploatare al bunului care este o resursă naturală sau poate afecta mediul, într-un mod ce nu îi va permite exploatarea sa la maximum din cauza riscului de uzură sporită sau deteriorare, sau imposibilitatea conservării resursei naturale sau a mediului înconjurător [289]. Folosința limitată în interesul public exprimă un alt aspect al fenomenului, dar tratat sub altă înclinație, adică observăm că iarăși este vorba despre limitarea atributului de folosință, doar că aici avem indicarea scopului și faptul că limitarea respectivă se face în folosul comunității.

Considerăm abordarea întrebării respective destul de interesantă și utilă pentru prezent. Folosința obiectivelor strategice pentru dezvoltarea normală a unei comunități poate fi pusă în pericol din cauza necunoașterii sau abuzului care are loc în raport cu acestea. Exploatarea resurselor naturale fără o oarecare limită duce nemijlocit la epuizarea lor și distrugerea calităților de mediu în care s-au format și au existat. Folosința rațională trebuie să fie un termen mai des utilizat, care ar permite publicului să tragă la răspundere proprietarii care, prin acțiunile proprii, duc la deteriorarea sau înrăutățirea condițiilor de mediu [254].

Posesia limitată

Manifestarea posesiunii este un element – cheie pentru posibilitatea exercitării dreptului de proprietate. Conceptul de posesiune în calitate de atribut al dreptului de proprietate este definit în doctrină într-o multitudine de forme și conținând diverse elemente definitorii. Posesiunea este stăpânirea de fapt a bunului exercitată de proprietar și protejată de forța coercitivă a statului, impunându-i pe terți de a se abține de la acțiuni ce ar încurca posesia [284, p. 82]. Posesiunea este acel atribut al dreptului de proprietate bazat pe lege (sau asigurat juridic) care dă persoanei posibilitatea de a avea la sine bunul și de a-l întreține în gospodăria sa [311, p. 27]. Definiția cea mai simplă și acceptată ar fi că posesiunea reprezintă stăpânirea în fapt a bunului.

Fiind un element indispensabil, aceasta manifestă esența și puntea de legătură în exercitarea celorlalte atribute. Fără a fi posibilă posesia, după cum a fost relatat și anterior, este imposibil să discutăm despre existența unui drept de proprietate asupra bunului. Anume acest criteriu manifestă și explică posibilitatea încadrării diverselor obiecte în componența dreptului de

proprietate. Însă odată ce este posibilă posesiunea, aceasta nu este numaidecât să fie exercitată de proprietar, fiind posibilă exercitarea acesteia de către o altă persoană, dar în interesul proprietarului. Cu referire la limitarea posesiei în raport la obiectele de mediu, trebuie să abordăm problematica respectivă sub un unghi mai delicat. Unica posibilitate care o depistăm este situația când există o limită materială asupra unui obiect al mediului. Pentru a elucida situația respectivă, ar fi binevenit de dat un exemplu: Avem în proprietate un teren pe teritoriul căruia curge un pârâu, Ne aflăm în situația când pe teritoriul nostru trece constant o cantitate anumită de apă, respectiv apare întrebarea ce drepturi avem noi asupra acestui bun. Din logica enunțată anterior s-ar putea de spus că din momentul pătrunderii apei pe teritoriul nostru ea este proprietatea noastră și odată cu ieșirea acesteia de pe teritoriul nostru, aceasta nu mai este. Respectiv, asupra unui astfel de fenomen instabil este destul de greu a instaura un drept de proprietate care s-ar conforma principiilor stipulate de-a lungul anilor. Exact aceeași situație se poate analiza în raport cu aerul atmosferic [296], care este o resursă ce circulă liber de pe proprietăți pe proprietăți și manifestarea dreptului de proprietate nu se manifestă asupra aerului ca substanță propriu-zisă, ci asupra fâșiei determinate în baza teritoriului sau terenului. Făcând trimitere la Codul civil al RM art. 463 alin. (1) „Proprietatea terenului se întinde și asupra subsolului și a spațiului de deasupra terenului, cu respectarea limitelor legale”, observăm că acesta este atent în cazul dat de a face caracterizarea întinderii dreptului de proprietate [95]. Prin urmare, unică accepțiune care ar putea fi studiată în raport cu limitele dreptului de a poseda ca atribut al dreptului de proprietate este că acesta nu poate fi limitat. Proprietarul sau posedă bunul, sau nu îl posedă și imposibilitatea de a-l poseda condiționează de altfel existența sau inexistența dreptului de proprietate asupra obiectului în cauză.

Dispoziția limitată

Dispoziția limitată ca atribut al dreptului de proprietate se manifestă exclusiv prin imposibilitatea sau posibilitatea condiționată de a transmite în proprietate obiectele de mediu. Condiționarea acesteia poate fi de diversă natură, dar în majoritatea cazurilor se referă la calitatea subiectului în mâinile căruia sunt transmise acestea. Prin dispoziție se înțelege posibilitatea stabilirii statutului juridic al bunurilor (vânzarea, transmiterea prin moștenire, donarea, etc.). Ca rezultat al exercitării dreptului de dispoziție, proprietarul intră în relații juridice cu persoane terțe [22, p. 60]. Dispoziția este acel atribut care determină și îi este caracteristic doar proprietarului. Dacă celelalte atribute pot fi cedate și exercitate de către alte persoane în cadrul altor raporturi de drept, începând cu cele obligaționale și analizând cu cele reale (drepturile reale limitate), atunci în cadrul dispoziției acest lucru nu este posibil. Sunt însă situații când unui subiect îi sunt atribuite niște forme limitate de dispoziție, ca de exemplu, în cazurile

sublocațiunii. Caracterul acestui atribut manifestă dorința proprietarului de bun să intre în raporturi de diversă natură cu alte persoane. O problemă abordată în doctrină este care ar fi diferența dintre atributul de folosință și cel de dispoziție. Într-o oarecare retorică, este posibilă argumentarea că eu ca proprietar folosesc bunul prin faptul că îl transmit în posesie/folosință sau chiar proprietate altei persoane. În literatură de specialitate, există diferite păreri asupra conținutului și corelației dintre dreptul de folosință și cel de dispoziție. De exemplu, M. M. Agarkov și A. V. Venediktov atribuie dispoziție bunului și distrugerea lui. Alții, de exemplu D.M. Ghenkin, sunt de o altă părere și anume, că distrugerea bunului este rezultatul folosinței bunului și nu al dispoziției. Aceștia din urmă își argumentează opinia prin următoarele probe: orice folosire a bunului duce, în ultimă instanță, la distrugerea lui. Unele bunuri sunt distruse printr-un act de folosință (materie primă, petrol), altele prin folosință îndelungată (bunuri determinate individual) [22, p. 59]. Se aduce argumentul că de fapt distrugerea bunului aflat în proprietate ce nu rezultă din consumarea produsului este un fenomen foarte rar. Dorința proprietarului de a se debarasa de un obiect anumite, fără a urmări scopul utilității lui, ci doar dorința de a înceta legătura cu acesta se manifestă prin ideea de a dispune de bun. Deși rar, acesta nu poate fi atribuit unei alte concepții și manifestă dorința proprietarului de a dispune în forma respectivă de bunul său. În concluzie însă, poate fi stipulată principala deosebire între folosință și dispoziție ca atribute ale dreptului de proprietate că folosința se manifestă prin utilizarea și exploatarea calităților utile ale bunului, iar dispoziția manifestă schimbarea statutului juridic al bunurilor manifestat prin diferite tipuri de acte [284, p. 102].

Limitarea dispoziției, după cum a fost stipulat anterior, este în raport cu posibilitatea de a încheia anumite tipuri de acte în raport cu anumite tipuri de subiecți. Pentru a aduce argumente în favoarea ideii date, oferim drept exemplu art. 539 Cod civil al RM intitulat Înstrăinarea bunurilor, pe care, conform legii, persoana nu le poate avea în proprietate, și anume „dacă, în temeiurile prevăzute de lege, persoana a dobândit dreptul de proprietate asupra unui bun care, conform legii, nu poate să-i aparțină cu drept de proprietate, proprietarul este obligat să înstrăineze bunul timp de un an din momentul dobândirii dreptului de proprietate sau în alt termen stabilit de lege” [95]. Din acest articol extragem ideea că sunt situații când nu toți subiecții sunt împuterniciți să dețină în proprietate anumite lucruri. Întrebarea care este logic să apară, în raport cu care obiecte este impusă această interdicție, și ulterior, în raport cu care subiecți și în baza căror principii. Pentru început, vom da exemplul conform căruia doar cetățenii Republicii Moldova pot deține în proprietate terenurile agricole. Articolul 6 al Legii privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului spune că dreptul de vânzare-cumpărare a terenurilor cu destinație agricolă aparține statului, persoanelor fizice cetățeni ai

Republicii Moldova, precum și persoanelor juridice al căror capital social nu conține investiții străine [187]. În cazul în care cetățenii străini sau apatrizii devin proprietari de terenuri cu destinație agricolă sau ale fondului silvic prin moștenire legală sau testamentară, ei au dreptul de a le înstrăina prin acte juridice între vii numai cetățenilor Republicii Moldova. Observăm că legiuitorul specifică cine și cui îi poate fi dat în proprietate un teren agricol. În cazul nostru, calitatea de proprietar este strâns legată de calitatea de cetățean.

În același timp, în legea cu privire la arendă în agricultură avem definiția dată pentru arendaș ca fiind persoană fizică și/sau persoană juridică, cu domiciliul (sediul) în Republica Moldova, care ia în arendă bunuri agricole [179]. Bunurile agricole nu se limitează doar la terenurile agricole, ci sunt mijloace fixe, cum ar fi terenuri cu destinație agricolă, inclusiv din intravilanul localităților, și ale fondului de rezervă, mașini, utilaje și instalații destinate lucrărilor agricole, construcții, inclusiv construcții hidrotehnice, platforme și spații de depozitare destinate păstrării producției agricole, cu terenurile aferente acestora, animale care se folosesc în procesul agricol și, după caz, mijloace circulante. Observăm că în contractul de arendă nu se face o referire restrictivă asupra naționalității subiectului. Aici avem doar criteriul de domiciliu, important pentru desfășurarea și căpătarea unui astfel de statut. Se poate face asemănarea cu sistemul de drept anglo-saxon, unde indicele de bază pentru determinarea unei legi aplicabile cât și apartenenței unui individ la un sistem anumite al unei țări este tocmai cel al domiciliului sau reședinței, întrucât cetățenia cade pe plan secundar din cauza presupunerii posibilității de a nu fi perpetuu. Iarăși avem limitarea dispoziției prin condiționarea calității de rezident al persoanelor ce urmăresc a fi arendași.

Un alt aspect al limitării dispoziției poate fi privit sub aspectul de preemțiune [148]. Caracterul de limitare al dispoziției sub forma de preemțiune în cazurile de vânzare-cumpărare a unor categorii de bunuri. Dreptul de preemțiune este un drept specific atribuit, de regulă, în cadrul raporturilor de înstrăinare contra plată a bunurilor, deci atunci când este vorba de contracte de vânzare-cumpărare.

Ce presupune dreptul de preemțiune? Acesta presupune o favoare acordată cumpărătorului de a fi specific determinat prin lege sau contract, unde vânzătorul este obligat să înainteze oferta de a cumpăra bunul mai întâi acestei persoane sau grup de persoane, și după recepționarea refuzului poate încheia acte ce vizează bunul respectiv cu terțe persoane. După părerea noastră, dreptul de preemțiune poate fi privit ca o limitare a dispoziției proprietarului, fiind obligat să își vizeze oferta cu o persoană împuternicită prin lege (sau contract) să fie prima în linie de a beneficia de dreptul de a cumpăra sau nu bunul proprietarului, poate chiar contrar voinței acestuia. Reglementarea acestei instituții o putem găsi în Art. 1143 Cod civil, și anume:

„Dacă proprietarul unui bun (persoană obligată) a acordat un drept de preemțiune prin contract sau este obligat prin lege să respecte un drept de preemțiune al unei alte persoane (titular al dreptului de preemțiune) și dorește să vândă sau a vândut acel bun unui terț, titularul dreptului de preemțiune este îndreptățit să cumpere cu prioritate bunul în condițiile de vânzare oferite terțului. Titularul dreptului de preemțiune poate renunța la el. În acest caz, se aplică dispozițiile legale privind remiterea de datorie” [95]. Dreptul de preemțiune în cazul contractelor de vânzare cumpărare (CC al RM art.1143) poate fi instituit de lege sau de contract, domeniile de aplicare a acestora, de asemenea, variază în funcție de necesitatea socială. Pentru interesul lucrării noastre este mai relevant caracterul impus al acestui drept de către legislație. Luând iarăși în considerație obiectele specifice analizate anterior și caracteristicile lor, cel mai relevant exemplu în cazul dat ar fi drepturile de preemțiune în cazul arendei. Dreptul de preemțiune al arendașului (1295 alin (4),(5) și Art. 1293 alin. (5) în colaborare cu Art. 435 alin. (2) CC al RM). Arendașul are drept de preemțiune în cazul vânzării de către arendatorul proprietar a bunurilor date în arendă. Observăm că proprietarul este ținut să informeze și să propună oferta de vânzare, inclusiv arendașului. În cazurile în care arendașul este de acord cu oferta propusă, proprietarul este obligat să îi vândă acestuia terenul agricol în cauză. Limitarea atributului de dispoziție prin preemțiune – îngrădirea vânzătorului la liberă alegere a cumpărătorului, și anume, în cazurile când avem acceptarea aceleiași oferte de către deținătorul dreptului de preemțiune și un terț. Această limitare însă dispare în cazurile existenței a doi sau mai mulți titulari ai preemțiunii care pretind de a cumpăra bunul, unde deja proprietarul alege cine dintre aceștia va dobândi bunul vizat. Limitarea respectivă, deși minoră, poate fi esențială în termene ce determină soarta viitoare a bunului înstrăinat de vânzător. În contextul terenurilor agricole, pot fi date exemple când proprietarul, nedorind să înstrăineze arendașului/coproprietarului terenul din cauza administrării proaste, găsește un terț în care are încredere că se va isprăvi în valorificarea eficientă și rațională. Respectiv, în așa cazuri, această instituție poate prejudicia interesele vânzătorului. În același timp, anume această instituție asigură că bunul va fi dobândit de o persoană care va manifesta diligență și grijă față de bunul vizat datorită interacțiunii sale anterioare cu acesta fiind drept coproprietar sau arendaș [142].

În contextul necesității deținerii anumitor calități ale subiectului pentru a fi posibilă proprietatea asupra unui obiect specific al dreptului mediului, este necesar de a menționa practicile întâlnite peste hotare. De exemplu, în Japonia pentru ca terenul agricol să fie procurat sau transmis în arendă este obligatoriu ca cumpărătorul să treacă evaluarea unei comisii create de Ministerul Agriculturii. Subiectul trebuie să întrunească următoarele condiții: 1) terenul preluat trebuie să fie folosit rațional; 2) terenul trebuie să întrunească condițiile de suprafață; 3) nu

trebuie să existe impedimente pentru culturile agricole învecinate; 4) în cazul contractului dearendă, acesta trebuie să prevadă o clauză ce ar presupune rezoluțiunea contractului în cazul folosirii nerațională; 5) activitatea agricolă trebuie să fie efectuată cu implicarea forțelor de muncă locale; 6) proprietarul sau cel puțin o persoană din entitatea ce preia terenul trebuie să posede studii sau să fie implicată anterior în activitate agricolă [224]. Observăm mai multe caracteristici interesante utile pentru dezvoltarea tematicii abordate de noi în lucrare, dar, la moment, ne vom opri asupra celui de al 6-lea punct ce prevede anumite calități specifice necesare deținute de către persoana care dorește dobândirea terenului. O astfel de idee a fost invocată relativ recent și în Codul funciar al RM în art. 38¹: „Folosirea terenurilor cu destinație agricolă în activități de turism rural (agroturism). Proprietarii terenurilor cu destinație agricolă pot amplasa pe aceste terenuri structuri de primire turistică, din categoria pensiunilor agroturistice, fără schimbarea destinației terenurilor respective. Dreptul stabilit anterior poate fi exercitat dacă proprietarul terenului cu destinație agricolă practică activitate agricolă de cel puțin 5 ani” [97]. Statul limitează folosința bunului aflat în proprietate (cu destinație agricolă) în funcție de însușirile proprietarului. Legiuitorul condiționează un tip de activitate pe terenul respectiv de calitățile proprietarului, ca acesta anterior să fi activat în domeniul agriculturii timp de 5 ani. După cum observăm, calitățile persoanei pot duce atât la limitarea dispoziției, cât și la limitarea folosinței impuse de legiuitor în raport cu aceste obiecte specifice.

Prin urmare, ajungem la concluzia că dreptul de proprietate, atunci când este posibil a fi exercitat în raport cu obiectele de mediu, se manifestă prin anumite îngrădiri supuse proprietarului ce reiese nemijlocit din calitatea lucrului împrumutat. Aceste limitări sunt impuse cu scopul de a respecta principiile enunțate anterior referitor gestiunea obiectelor de mediu în cadrul proprietății.

2.5. Concluzii la Capitolul 2

Capitolul respectiv conceptualizează caracterul sub care trebuie analizat conceptul proprietății în raport cu obiectele de mediu. Au fost aduse dovezi pertinente și argumentări logice referitor la abordările care ar trebui de privit conceptul dreptului de proprietate. Pornind de la viziunile doctrinare adoptate de legiuitorul autohton, a fost necesar de a face mai multe precizări în raport cu ceea ce poate sau nu poate fi obiect al dreptului de proprietate. În același timp, au fost abordate ideile ce constituie obiecte ale dreptului mediului și dacă acestea pot sau nu pot fi determinate în calitate de obiecte ale dreptului de proprietate. Drept rezultat, au fost conceptualizate anumite rigori vizavi de problematica abordată de teză în general.

A fost delimitat faptul că asupra majorității obiectelor reglementate de dreptul mediului este complicată aplicarea conceptelor abordate de dreptul de proprietate conform concepției tratate de legiuitorul nostru, însă acestea fac parte dintr-un concept general perceput ca proprietate. După cum s-a specificat în acest articol, conceptul de proprietate este unul mai mult economic ce permite manifestarea acelor idei și concepte care înglobează în general manifestarea umană asupra caracterului de a deține ceva de a utiliza și de a exploata ceva. Accentul se pune pe tratarea doctrinară a problemei de proprietate, care este una foarte îndelungată și conceptul care a fost preluat de legislația autohtonă în materie de drepturi reale. Diferențierile doctrinare deși minore, sunt destul de consistente și principiale în vederea determinării formei în care sunt abordate unele elemente definitorii ale dreptului continental în materie de proprietate. După cum am accentuat anterior, pe parcursul capitolului, conceptul abordat de legislația autohtonă se manifestă prin prisma doctrinei ruso-germane, care denotă viziuni separate față de abordările conceptualizate în țările ce au preluat drept bază *Codul lui Napoleon*. Deși sub aspect de elemente conceptuale ele sunt asemenea, caracterul acestor elemente și metodologia abordării lor diferă, în unele cazuri chiar semnificativ. Aceste diferențe și accepțiuni au fost în detaliu analizate în acest capitol pentru a pune accentele corecte asupra unor probleme ce ar putea sau nu ar putea să apară pentru viitor.

Pe parcursul expunerii în acest capitol a fost subliniată importanța și deosebirea dintre dreptul de proprietate și proprietatea ca noțiune mai generală. Efectele acestei delimitări au reflectări directe asupra modului în care tratăm obiectele de mediu și metodelor de abordare în raport cu ele. Conceptul proprietății este unul general care întruchipează atașamentul unei persoane/ființe față de un obiect, fiind el material sau imaterial. Acest sentiment persistă atât la ființele raționale, după cum este omul, cât și la cele fără rațiune, animalele ce marchează teritoriul pentru a-și determina spațiul de dominație și în caz că cineva pătrunde pe acest spațiu, ele sunt gata să îl protejeze. Conceptul respectiv este prezent și la om doar că în perioada contemporană el a devenit mai rafinat și mai sofisticat, în vederea protecției și delimitării acelor bunuri care ar putea fi denumite proprietate. Prin urmare a fost tranzitată importanța acestui concept pentru delimitarea conceptului de protecție a obiectelor de mediu prin prisma proprietății. Importanța se manifestă prin faptul că anume pentru aceste obiecte este mai apropiată aplicarea ideii de proprietate, decât cea a dreptului de proprietate. Conceptul de proprietate este dezvoltat foarte bine de savanții și doctrinari din domeniul economic. Acest subiect este unul predominant în știința economică datorită esenței în sine a naturii disciplinei. Economia este știința ce studiază fenomenele prin care are loc prelucrarea și transformarea de către om a unor resurse în produse finite, pentru a crea bunuri necesare existenței societății

creând un anumit circuit bine definit. Respectiv, ideea de obiecte ale mediului sau de resurse naturale se poate include perfect în această definiție, fiindcă majoritatea resurselor finite existente pe Terra sunt parte componentă ale acestora.

Pe de altă parte, dreptul de proprietate se manifestă puțin diferit. Caracteristica acestui drept, ceea ce el denotă și obiectele care le afectează sunt cu mult mai restrânse ca prima categorie. Pe parcursul capitolului, am analizat care ar putea fi obiectele dreptului de proprietate și ce caracteristici ar trebui să posede un bun pentru a fi determinat ca obiect al dreptului de proprietate. Au fost analizate mai multe concepte și accepțiuni doctrinare cu referire la interpretarea dreptului de proprietate și respectiv, a obiectelor de proprietate. Au fost predispușe concepte doctrinare care vin foarte aproape sau chiar egale cu conceptul economic. Însă acest concept nu a fost reflectat în legislația națională și respectiv doctrina națională. Totodată, ideea conceptualizată de legiuitorul moldav este manifestată prin faptul că doar lucrurile sunt obiectele dreptului de proprietate, iar lucrurile sunt niște obiecte corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile. Prin urmare, calificativul dat nu coincide mereu cu ceea ce presupun obiectele de mediu.

Din retorica respectivă, a fost necesar a delimita care totuși sunt obiectele de mediu, sau obiectele dreptului de mediu, pentru a fi fideli identificării conceptului și a observa firul legal de posibilitatea integrării acestora în categoria dreptului de proprietate. Așadar, au fost identificate obiectele de reglementare a dreptului mediului, diverse raporturi ce apar cu privire la componentele abiotice, biotice și antropice ale mediului. Componentele abiotice ale mediului există și nu se limitează la: resursele de apă, aerul atmosferic, resursele de zăcămintele ale subsolului, spațiile subterane, resursele funciare. Componentele biotice ale mediului sunt regnul animal și regnul vegetal. Componentele antropogene ale mediului sunt confortul în cadrul localității – amenajarea teritoriului, condițiile sanitare de viață a populației, condițiile sanitare de muncă a populației, deșeurile de producție și menajere, substanțele nocive, substanțele radioactive, materiile secundare [318]. Accentul prioritar este pus asupra problemei dacă acestea ar putea fi sau nu atribuite în calitate obiecte ale dreptului de proprietate, și dacă da, atunci în ce circumstanțe și sub ce forme. Respectiv pe parcursul capitolului, a, analizat formele sub care acestea apar și în ce perspective. Au fost trase concluziile de rigoare că unele componente de mediu pot fi atribuite la categoria de obiecte ale dreptului de proprietate, celelalte însă nu îndeplinesc cerințele necesare, pentru a putea fi protejate prin prisma acestei instituții. Respectiv, colectivitățile de bunuri, cum ar fi regnul animal, regnul vegetal nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, însă obiecte individuale din aceste categorii ar putea fi. Aerul, apa, lumina solară la fel nu pot fi caracterizate ca obiecte ale dreptului de proprietate datorită formei pe care acestea o

posedă și faptul că nu satisfac criteriul de lucru corespunzător nu putem aplica toate cele trei atribute ale dreptului de proprietate [323]. Dar reglementări ce țin de modul de exploatare, felul de exploatare, cantitățile de exploatare sunt reglementate prin prisma diverselor ramuri de drept, prin urmare, acestea ar trebui să aparțină cuiva. Aici din nou avem intervenția categoriei mai largi a proprietății predispuse de savanții economiști, care încadrează toate aceste bunuri sub dominionul statului. Statul fiind acel subiect care se ocupă de gestionarea acestora, fiind limitat de spațiul asupra căruia se răsfârge și oferă posibilitatea accesului la aceste resurse, dar într-un mod dirijat și moderat. Statul aprobă împuternicirile de a avea și a da accesul la aceste resurse finite, însă forma pe care aceste împuterniciri o întruchipează nu corespunde cu criteriile statuate pentru dreptul de proprietate în concepția legiuitorului. Din acest considerent, deși tangențial relevant, noi nu putem utiliza în raport cu majoritatea acestor obiecte termenul de „drept de proprietate”.

În pofida acestui fapt, avem și obiecte care pot fi încadrate în categoria obiectelor de proprietate, ba chiar mai mult, unele manifestând însăși esența dreptului de proprietate, cum ar fi pământul. În vederea evidențierii acestor idei, au fost predispuse niște încercări de a conceptualiza anumite principii în vederea comportamentului necesar de reglementare vizavi de obiectele de mediu care sunt și obiecte ale dreptului de proprietate. Principiile formulate au fost următoarele: principiul cooperării, folosirea rațională, dispoziția limitată, protecția obiectelor aflate în gestiune, conservarea bunurilor și dezvoltarea moderată. În opinia noastră, aceste principii sunt vitale pentru gestionarea obiectelor de mediu care se află atât în proprietate cât și în alte forme de exploatare ce permit liberul acces asupra lor. Toate formele de exploatare a resurselor naturale trebuie să se dirijeze de aceste principii, pentru a asigura o anumită continuitate a obiectelor și faptul că ele vor fi menținute într-o stare pasibilă de a fi folosită pentru o perioadă cât mai îndelungată de timp. Accentul se pune pe faptul că, în situația respectivă, orice formă de exploatare trebuie să fie ghidată anume de aceste principii fie ea manifestată prin instituția dreptului de proprietate, fie prin alte forme de acoperăminte juridice.

Însă când vorbim despre manifestarea dreptului de proprietate în raport cu obiectele de mediu este logic, în urma celor expuse, că acesta este unul limitat și nu se conduce în întregime de toate favorurile și principiile consacrate de doctrină și legislație. În vederea conceptualizării acestuia, cel mai efectiv este de a arăta limitările sale prin prisma limitelor atributelor dreptului de proprietate, și anume, posesia, folosința și dispoziția.

Fiecare din aceste atribute își are manifestarea sa proprie în raport cu obiectele de mediu, începând cu folosința limitată, sau cum a fost analizată de noi în lucrare, folosința rațională și finalizând cu dispoziția limitată. Toate caracterele respective influențează tratarea obiectului

asupra căruia acestea se răsfrâng pentru a corespunde cu acele principii enunțate anterior. Prin urmare, caracterele dreptului de proprietate în raport cu obiectele de mediu sunt profund modelate pentru a satisface cerințele obiectului specific.

Tot aici am analizat și unele caractere pe care trebuie să le posedă subiectul în unele cazuri, pentru a fi împuternicit să exploateze aceste obiecte. Aceste criterii merg într-un tandem cu limitele predispuse pentru obiectele discutate și faptul că pentru interesul social este mai importantă gestiunea lor corectă prioritară. Toate acestea ne conduc să concluzionăm că interacțiunea obiectelor de mediu și a proprietății se manifestă printr-o multitudine de raporturi, inclusiv de drept privat, unele chiar de drept de proprietate, însă după cum am accentuat anterior, nu totul se reflectă sau poate fi reflectat prin prisma acestei instituții, iar ceea ce poate fi reflectat prin prisma ei vine concomitent cu o pleoră de limitări și ajustări pentru a conferi o nișă specifică obiectului de mediu exploatat.

Acest capitol a urmărit scopul de a definitiva și a pune baza teoretică în vederea exemplificării și analizei situațiilor ce presupun interacțiunea dintre dreptul de proprietate, proprietate și obiectele de mediu și care sunt formele și criteriile ce ar trebui să fie luate în considerare întru elucidarea problematicii în raport cu obiectele de mediu și exploatarea lor de către om.

3. FORMELE ȘI CONCEPTELE DE INTERACȚIUNE A OBIECTELOR DE MEDIU CU PROPRIETATEA ȘI MECANISMELE DE PROTECȚIE FORMULATE DIN ACESTEA

3.1. Obiectele de mediu ce pot fi obiecte ale dreptului de proprietate

Analiza anterioară asupra diverselor curente de drept și ceea ce este considerat a fi obiecte ce fac parte componentă a instituției de drept al proprietății și acele ce fac parte din dreptul mediului ne indică asupra complexității tratării subiectului respectiv. Am discutat anterior despre criteriile necesare pentru ca un bun să întrunească calitățile necesare de a fi nominalizat drept obiectului de proprietate, la fel cum a fost discutat și despre ceea ce anume constituie obiectele dreptului de mediu. Activitatea de protecție, conservare, dezvoltarea și folosire a obiectelor de mediu trebuie să fie aplicate concomitent vizavi de atributele dreptului de proprietate în raport cu obiectele care pot face concomitent obiectul ambelor ramuri de drept.

În contextul retoricii respective și pentru a concentra atenția asupra problematicii lucrării, este necesar de a accentua că anume aici ne vom referi la resursele naturale ce pot fi privite drept obiecte de proprietate și dacă acestea, în genere, pot fi percepute ca obiecte ale dreptului de proprietate. Anterior, am vorbit despre care este obiectul dreptului de mediu, și anume ne refeream la obiectul extrinsec nominalizat în Paragraful 2.3. Solul, subsolul, apa, aerul, regnul animal și fondul forestier au fost identificate drept principalele categorii ce sunt supuse reglementărilor de mediu. Protecția acestora este vitală și necesară, dar este nevoie de identificat dacă protecția lor se limitează doar la acea predispusă de dreptul mediului sau este posibilă încadrarea lor sub protecția altor instituții și ramuri de drept. Răspunsul la această întrebare este unul simplu, da, aceste obiecte sunt protejate și de alte ramuri și instituții de drept pe lângă cele de mediu, dar scopul prezentului paragraf este să determinăm dacă acestea sunt posibile de a fi încadrate ca obiecte ale dreptului de proprietate.

Reglementările existente în momentul actual oferă posibilitatea interpretării extensive a subiectului respectiv. Însă trebuie să ținem cont de când și unde acestea pot fi într-adevăr folosite și sub ce aspect ele permit intruziunea acestor obiecte în alte ramuri de drept. Pentru a iniția cercetarea aspectului respectiv, este necesar să începem cu acele reglementări existente în Constituție cu referire la subiectul dat. Constituția ține să definească dreptul la proprietate privată și protecția acestuia în art.46. Deși legiuitorul exprimă ideea de divizare a dreptului de proprietate, în cel de proprietate privată și publică, fapt cu care nu suntem de acord, dreptul de proprietate fiind unic, dar se exprimă diferit, în funcție de obiectele asupra cărora se răsfrânge, fiind obiecte din domeniul public sau obiecte din domeniul privat, ceea ce pe noi ne interesează

este intenția legiuitorului de a conferi cetățenilor dreptul de proprietate și ulterioară lui protecție. Atenția noastră este captată mai mult de alineatul (5) al acestui articol, și anume, Art. 46 alin. (5) Constituția RM, „Dreptul de proprietate privată obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului înconjurător și asigurarea bunei vecinătăți, precum și la respectarea celorlalte sarcini care, potrivit legii, revin proprietarului” [101]. Observăm ca, după cum a fost menționat și anterior, statul chiar și aici menționează expres obligativitatea proprietarului de a utiliza bunul său, în așa fel încât acesta să nu aducă prejudicii mediului înconjurător. Iarăși facem referință la acele limitări ale dreptului de proprietate care se regăsesc și în Constituție cu referire la protecția mediului înconjurător. Limitările respective se manifestă atât în cazurile când dreptul de proprietate se manifestă asupra unui obiect de mediu, cât și cazurile când utilizarea proprietății poate prejudicia un obiect de mediu.

Mai mult ca atât, în Art. 127 alin. (3) Constituție a RM, se menționează expres apartenența resurselor naturale sub dominionul veșmântului statului în următoare formă: „Bogățiile de orice natură ale subsolului, spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, căile de comunicație, precum și alte bunuri stabilite de lege, fac obiectul exclusiv al proprietății publice” [101]. După cum observăm, resursele naturale sub orice formă sunt atribuite regimului de proprietate publică. Interpretarea termenului respectiv va fi făcută în conformitate cu teoria autohtonă ce vizează drepturile reale și proprietatea. Mai întâi de toate, reamintim că dreptul de proprietate este unic și indivizibil și el poate fi manifestat asupra obiectelor care aparțin domeniului privat sau domeniului public. În articolul sus-menționat este vorba despre proprietatea publică, ce va fi interpretată ca o formă a proprietății în aspect economic. Despre formele proprietății am vorbit anterior și au fost exemplificate posibilitățile existenței unei multitudini de forme ale proprietății considerând dorința autorului și în funcție de diferite criterii. Formele proprietății, după cum am discutat anterior, sunt exclusive caracterizării economice a proprietății, respectiv în cazul dat avem reiterarea formei de proprietate economică atribuită obiectelor respective. Statul își îngădește obiectele vizate spre folosirea lor nemijlocită. Statul interpretează obiectele date prin categoria de „al meu”, dar nicidecum nu le atribuie exclusivitatea obiectelor dreptului de proprietate a acestor obiecte. Anume așa trebuie să fie interpretat articolul respectiv, pentru a nu crea confuziuni în retorica lucrării și bazele teoretice ale dreptului de proprietate.

În art. 417, Cod civil, legiuitorul face distincție între bunurile din domeniul public și bunurile din domeniul privat. Iarăși vorbim despre faptul că dreptul de proprietate este unic, și doar bunurile în raport cu care acesta se răsfrânge pot avea regimuri diferite, în cazul dat, distincția se face între cele de domeniu public și privat. Importanța acestui articol pentru lucrarea

noastră este datorită faptului că acesta încearcă să numească care sunt acele bunuri din domeniul public, inclusiv face referire la obiectele de mediu. În alin. (3) al acestui articol legiuitorul reflectează asupra acestora: „Bogățiile de orice natură ale subsolului, spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, căile de comunicație, precum și alte bunuri stabilite de lege, fac obiectul exclusiv al proprietății publice” [95]. Existența articolului respectiv și a celorlalte abordate se manifestă prin prisma conceptului de proprietate sub aspect economic și la fel conceptul adoptat de CC al RM, denumit ca patrimoniu. Poate fi făcut argumentul că de fapt proprietatea ca concept economic este mai largă, cuprinzând nu doar drepturile, obligațiile patrimoniale și bunurile, dar discuția respectivă considerăm că a fost deja epuizată și nu prezintă importanță în momentul actual în lucrare. Conceptul de patrimoniu înglobează toate elementele cu caracter patrimonial, dar obiectele sus-menționate, nu toate dintre ele manifestă acest caracter, însă în raport cu aceste obiecte pot apărea drepturi sau obligații patrimoniale, respectiv este necesar de a le atribui într-un anumit domeniu pentru conceptualizarea reglementărilor exercitării acestora. Dar considerăm relevant să abordăm în contextul dat ideea de caracteristică generală a bunurilor din domeniul public, deoarece, după cum vedem, toate aceste obiecte relevante sunt categorizate anume așa. Problema regimului juridic și imposibilității de a califica proprietatea prin conceptul de publică sau privată a fost discutată anterior și la moment, relevăm doar că obiectele de mediu enumerate sunt considerate a fi bunuri din domeniul public. Codul civil în același Art. 471, alin. (4) exprimă care sunt acele caractere generale aplicabile pentru bunurile date, și anume, *Bunurile domeniului public sunt inalienabile, inesizabile și imprescriptibile.*

Caracterul inalienabil presupune faptul că aceste bunuri sunt scoase din circuitul civil. Acest caracter, în genere, poate fi determinat de natura bunului sau de faptul că acest bun a fost inclus în categoria bunurilor domeniului public. Unii autori consideră că inalienabilitatea înseamnă interzicerea nu numai a înstrăinării, dar și a dezmembrării dreptului de proprietate [28, p. 48]. Codul civil al Republicii Moldova împărtășește această opinie interzicând ca bunurile din domeniul public să facă obiectul dezmembrămintelor drepturilor de proprietate [22, p. 70] sau redefinirea lor recentă în drepturi reale limitate. Astfel art. 605 alin. (3) CC prevede că „...obiect al uzufructului poate fi orice bun neconsumptibil care se află în **circuit civil**, mobil sau imobil, corporal sau incorporeal, inclusiv o masă patrimonială, o universalitate de fapt sau o parte din ea” [95]. Și conform art. 638 CC în cazul uzului și abitației se aplică aceleași prevederi.

Caracterul inesizabil presupune că bunurile incluse în categoria respectivă nu pot fi urmărite de creditori pentru satisfacerea obligațiilor. Acest caracter este în tandem cu caracterul inalienabil și faptul că bunurile nu pot fi parte a circuitului civil vădesc situația că acestea nu sunt

urmăribile de creditori sau nu pot fi gajate și manifestate sub orice alta formă de asigurare a obligației.

Caracterul imprescriptibil se referă, în mare parte, la prescripția achizitivă, adică uzucapiunea. Ideea este că bunurile acestei categorii nu pot fi dobândite prin uzucapiune, ceea ce este reiterat încă o dată prin a doua frază din același alineat. *Dreptul de proprietate asupra acestor bunuri nu se stinge prin neuz și nu poate fi dobândit de terți prin uzucapiune.*

În urma elucidării caracteristicilor respective, rămâne întrebarea – dacă tot ce este identificat drept bun al domeniului public poate fi încadrat ca obiect al dreptului de proprietate? După părerea noastră, categoria bunurilor din domeniul public înglobează în sine atât lucrurile cât și acele drepturi subiective asupra obiectelor insesizabile/inalienabile conform naturii lor, care la fel sunt atribuite în categoria respectivă. Unele dintre ele sunt chiar menționate în alin. (3) menționat *supra*, cum ar fi spațiul aerian, apele, bogățiile de orice natură ale subsolului, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental. Acest lucru este exprimat în Fig. 2.3, unde în categoria bunurilor din domeniul public persistă obiecte care nu sunt și nu pot face parte din categoria obiectelor dreptului de proprietate, respectiv sunt redate conexiuni prin prisma altor raporturi juridice.

Din perspectiva celor expuse, putem diferenția, cel puțin, două categorii unde avem interacțiunea dreptului de proprietate cu obiectele de mediu; și anume, categoria unde *obiectele de mediu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate* și categoria *obiectelor de mediu care nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate*, cea din urmă însă poate fi afectată de relațiile de proprietate ce izvorăsc din utilizarea acestora, deci până la urmă legătura dintre obiectele de mediu și instituția dreptului de proprietate este una relativ strânsă și în același timp destul de specifică. În retorica respectivă este necesar de a reaminti despre conceptul *dreptul de beneficiere* care reprezintă o instituție de drept ce reglementează raporturile sociale ce apar în procesul utilizării sau folosirii obiectelor naturii și resurselor naturale în scopul satisfacerii necesităților de ordin economic, cultural, estetic, de însănătoșire care ar putea fi și este aplicată în raport cu celelalte obiecte de mediu care nu sunt obiecte ale dreptului de proprietate.

Din categoria obiectelor de mediu ce pot fi obiecte de proprietate, trebuie să menționăm că în baza analizelor anterioare și concluziilor asupra acestora, este posibil de a încadra doar pământul/solul/terenul ca un element ce satisface condițiile impuse anterior față de ambele sfere de reglementare. Pământul fiind una din cele mai exploatabile resurse prezente și care manifestă întruchiparea conceptualizării incipiente a ideii de proprietate.

Pe parcursul istoriei, pământul servea drept mărul discordiei în apariția diferitelor conflicte de ordin național și internațional. Dorința de a dobândi suprafețe de teren în scopul

satisfacerii intereselor personale sau urmărirea unui scop mai major a existat și există până în prezent.

Sistemele juridice sunt de acord că pământul este obiect al dreptului de proprietate de o importanță deosebită [201, p. 77]. Pământul a fost și este utilizat de oameni atât în scopuri de a crește pe el diferite plante necesare ca alimente sau ca materie primă în industrie, cât și pentru construcția edificiilor cu diverse destinații. În esență, pământul a fost și este cauza celor mai sângeroase conflicte ale umanității. În temei, pământul este, prin natura sa, cel mai prețios bun economic și cel mai important mijloc de producție al omului. Prin însușirile lor specifice – el este, mai ales, nemișcat, indestructibil, limitat și pentru oricine perceptibil – se deosebește fundamental de celelalte mijloace de producție menite să satisfacă nevoile omenești [201, p. 247].

Necesitatea de a dobândi noi pământuri pentru a le folosi în scopuri economice, strategice sau ambelor a fost și este una dintre cele mai primordiale trăsături ale omenirii – pământul fiind acel mijloc prin care omul putea să își afirme statutul, conceptele și ideile, datorită gradului de avuție în societate și importanță. Cu alte cuvinte, pământul și deținerea unor porțiuni mari de pământ au fost și sunt un factor important în evoluția omenirii, de aceea este important să înțelegem întocmai ce este pământul, pentru a putea trage concluziile necesare pentru reglementarea acestuia.

La etapa actuală, esența naturii juridice a pământurilor este guvernată de mai multe ramuri de drept. Aspecte ce țin nemijlocit de esența acestuia și utilizare fiind reglementate de dreptul civil, dreptul funciar și dreptul mediului. Fiecare dintre acestea încearcă să definească și să delimiteze pământul ca o necesitate specifică de reglementare, fără a aborda obiectul drept unul complex, nenominalizând sau nominalizând limitat celelalte laturi importante ale acestuia. Dreptul civil și cel funciar, în mare parte, abordează pământurile în aceeași manieră. Apar discrepanțe, însă când vorbim despre abordările din domeniul mediului – atribuindu-i pământului categoria de resurse naturale – aceasta impune un șir determinat de reguli și limitări diferite. Deci, întrebarea principală este dacă, noțiunile percepute de dreptul civil și cel al mediului sunt diferite sau ele vorbesc despre același obiect omițând detalii neimportante din perspectiva fiecărei ramuri de drept. Ce totuși este pământul – un simplu bun imobil asupra căruia putem exercita nestingherit cele trei atribute ale dreptului de proprietate și ne bucurăm la maxim de caracterul perpetuu al dreptului de proprietate, sau este o resursă naturală care impune anumite limitări și responsabilități.

Definiția cuvântului „pământ” în actele normative nu este, deci vom utiliza definiția dată de DEX pentru a crea un punct de reper, și anume – Scoarță a globului terestru pe care trăiesc

oamenii și celelalte vietăți [110]. Definiția respectivă poate fi aplicată în toate cazurile ce ne interesează pentru crearea unei idei asupra problematicii care dorim să o analizăm.

Legislația dreptului civil operează cu noțiuni de „teren”, ceea ce poate fi definit ca porțiune de pământ concret determinată, deci vorbim despre o porțiune a „pământului” concret determinată și limitată în spațiu. Modificările recente ale Codului civil accentuează că terenul este acel bun care definește sau se egalează cu noțiunea de bun imobil. „Bun imobil se consideră terenul înregistrat în registrul bunurilor imobile sub număr cadastral distinct” [95, art. 459 alin. (2)]. Tot odată avem încadrarea pământurilor drept resursă naturală conform anexelor legii cu privire la resursele naturale [185, Anexa nr. 1]. Respectiv, pământul sau, mai bine zis, terenul este o resursă naturală. Nu avem vreo distincție ce ar presupune că anumite tipuri de terenuri sunt resurse naturale și anumite tipuri de terenuri nu sunt. Prin urmare, toate terenurile îmbracă mantia de resursă naturală ce conferă teoretic un alt șir de drepturi și obligațiuni exercitate de către proprietar. Aceste drepturi și obligații sunt coroborate cu drepturile omului la un mediu sănătos consfințite și în Constituția Republicii Moldova [101, art. 37]. În mare parte, acestea sunt restrictive pentru proprietar în exercitarea celor trei atribute ale dreptului de proprietate și limitând acțiunile acestuia cu scopul protecției resurselor naturale. *Relațiile care apar în cadrul folosirii resurselor naturale sunt reglementate de Constituție, de Legea cu privire la protecția mediului înconjurător, de Codul apelor, Codul subsolului, Codul funciar, Codul silvic, de prezenta lege și de alte acte normative* [97, 98, 99, 101, 158, 159, 162-165, 180, 181, 184, 185, art. 2]. Observăm că este omis Codul civil, posibil din cauza lipsei de modificări ale articolului respectiv după apariția acestuia, dar de asemenea trezește suspiciuni asupra existenței de corelații între aceste acte normative cu privire la același obiect.

Codul funciar la fel are niște reglementări ce se referă la dreptul de proprietate asupra terenurilor. „Terenurile în Republica Moldova pot fi în proprietate publică și privată. Statul ocrotește în egală măsură ambele tipuri de proprietate. Raporturile de proprietate asupra pământului se stabilesc de legislație” [97, art. 3]. Codul funciar prezintă o viziune universală, fără a da specificuri referitor la obiectul pământului, deși ulterior face diferențiere în funcție de destinație cât și vorbește despre protecția ecologică a terenului [97, art. 5].

Terenul – bun imobil: resursă naturală

Pământul/terenul este un bun complex care impune anumite restricții în exploatare din mai multe perspective. Complexitatea acestuia se manifestă exact prin ceea ce a fost descris anterior – manifestarea solului ca resursă naturală îngrădit teritorial și vital pentru orice activitate a omului. Trebuie remarcat faptul că terenul sub un aspect este bun imobiliar, iar în alt aspect este o parte integrantă a mediului. Toate aspectele respective – și primul, și al doilea, și al treilea

formează caracterul principal al acestuia – fiind o parte integrală a naturii [315]. Dreptul privat prevede acele restricții care se materializează, în mare parte, prin prisma relațiilor de vecinătate, referindu-se foarte superficial la posibila existență a altor limitări [95, art. 500 alin. (3),(4)]. Ideea care se încearcă a promova, este că terenul/pământul are trebui să fie perceput mai întâi ca o resursă naturală care impune abordări puțin diferite și posibil mai speciale, conferindu-i terenului un oarecare respect, indiferent de metoda de exploatare a acestuia din partea proprietarilor și societății. Scopul este pentru a oferi cunoștințe și posibilitatea de a aplica metoda de protecție administrativă de mediu pentru ocrotirea terenurilor. Art. 5 Cod funciar ar trebui să fie unul de căpătâi pentru definirea și exploatarea terenului. Protecția ecologică a terenurilor – „Terenurile, ca spațiu de importanță vitală, ca mijloc de producție agricolă și spațiu de amplasare a tuturor obiectelor de activitate umană sunt protejate de stat. Protecția ecologică [310] a terenurilor este prioritară altor forme de activitate” [97, art. 5]. Din ce în ce mai des ne ciocnim de probleme majore ce țin de mediu. Un mod de a evita crearea situațiilor neplăcute ce afectează grupuri foarte mari de populație ar fi tratarea acelor obiecte considerate fundamentale și rigide, prezente în orice ramură de drept sub un aspect mai adecvat secolului XXI. Aici se include și pământul. Acțiunile și tratările actuale ale legislației în vigoare sunt limitative și permit abuzul acestei resurse naturale din mai multe perspective [139, 145].

3.2. Colaborarea și divergențele dintre dreptul de proprietate și dreptul mediului

Subiectul respectiv este unul relativ dificil de a fi expus datorită rigorilor relatate anterior referitor la dreptul de proprietate și la obiectul dreptului de proprietate. În cazul în care dorim să arătăm toate mijloacele prin care aceste instituții colaborează, în unele situații va fi necesar de a utiliza conceptul de proprietate în *largo sensum* ce denotă acea masă de valori definită prin viziunea economică. Dar acest aspect mai detaliat va fi discutat prin manifestarea altor mijloace de protecție, care vor fi analizate ulterior, acest compartiment se va axa strict pe interacțiunea pozitivă sau negativă a dreptului de proprietate conceptualizat din perspectiva Codului civil sau din perspectiva Constituției cu referire la protecția mediului.

Apariția și conlucrarea dreptului de proprietate cu dreptul mediului poate fi privit, după cum s-a menționat, prin prisma a două aspecte – atunci când acestea colaborează pentru a ajunge la un numitor comun și se suplinesc una pe alta pentru a întări argumentele manifestate de părți – și situațiile când acestea sunt pe poziție de adversari și apar divergențe între interesele deținătorului dreptului de proprietate și interesele de protecție a mediului. Prima categorie include și situațiile când obiectele dreptului de proprietate sunt și obiectele care intră sub incidența dreptului de mediu, facilitând un regim mai special de folosire al acestora, dar și o

atenție sporită din partea statului referitor la protecția obiectului, în unele situații chiar de însuși proprietarul bunului. Cea de-a doua manifestare presupune aplicare a anumitor măsuri de către autoritățile publice întru limitarea folosinței bunului, obiect al dreptului de proprietate sau chiar lipsirea acestuia pentru a ocroti interesele de mediu. Imaginea devine mai complexă dacă mai adăugăm și situația când bunurile care sunt considerate obiecte de mediu intră în contradicție cu anumite reglementări de mediu. Un exemplu ar fi acțiunile unui fermier de producere a biomasei ce intră în contradicție cu legislația de mediu ce reglementează biodiversitatea [227, p. 9] – aici putem vorbi despre cultivarea rapiței, care făcută incorect, poate duce la ulterioară degradare a terenului și pune în pericol ulterioară posibilitate de a fi cultivat cu alte recolte. Deși cultivarea acestor culturi este benefică pentru producerea biocombustibilului, este considerat că excesul acestora prejudiciază calitatea solului, ceea ce a fost și reglementat în Hotărârea de Guvern nr. 1157 din 13.10.2008 cu privire la aprobarea Reglementării tehnice „Măsurile de protecție a solului în cadrul practicilor agricole” „În scopul evitării și minimalizării diverselor forme de degradare a solului: eroziune cu apa și/sau eoliană, reducere a rezervelor de humus și elemente biofile, compactare și destructurare, supraumezire, salinizare și solonețizare, alunecare și surpare de teren, poluare fizică, chimică și biologică utilizatorii întreprind măsurile de precauție stipulate în continuare ...reducerea ponderii rapiței până la 5% în componența asolamentelor și efectuarea sistematică a lucrărilor de redresare a stării fizice a solurilor în cadrul terenurilor ocupate de acestea” [166, pct. 4, 6]. Un alt exemplu ar fi dorința deținătorilor de teren agricol de a construi instalații de producere a energiei eco, regenerabile, ca de exemplu panourile solare și morile de vânt. Acest subiect însă a fost soluționat relativ recent prin acceptarea în anumite cazuri în dependență de anumiți parametri a construcției acestor instalații pe terenurile agricole [226].

Toate aceste relații și abordări, ce reprezintă coliziunea acestor două instituții pot fi reprezentate în tabelul 3.1. Tabelul redă interesele legiuitorului și folosirea proprietății în interesele economice și cele de mediu. Intersecția acestora prin manifestarea raporturilor ce apar între caracteristicile menționate denotă o gamă relativ stabilă de situații.

Prima categorie prezentată de tabel sunt raporturile în care interesele statului și interesele proprietarilor sunt strict economice. Cu alte cuvinte, raporturile în care statul reglementează activitatea economică și stabilește anumite rigori protecționiste pentru întreprinzători în aplicarea bunurilor sale pentru atingerea scopurilor propuse. Aceste rigori în majoritatea legislațiilor se manifestă prin reglementările în materie de concurență loială între întreprinzători asigurând un mediu prielnic și echilibrat pentru a fi posibilă dezvoltarea unei afaceri și gestionarea proprietății.

Tabelul 3.1.**Relații între interesele economice și interesele de mediu**

Interesele legiuitorului Folosirea proprietății▼	Economic	Mediu
Economic	Reglementările în materie de concurență	Utilizarea proprietății de natură industrială și respectarea reglementărilor de mediu
Mediu	Proprietarii de imobile locative împotriva poluatorilor de mediu industriali	Activitățile de producere a obiectelor prietenoase mediului împotriva biodiversității

Cea de-a doua categorie este manifestarea raporturilor care apar din interesele legiuitorului de mediu și folosirea proprietății în interes economic. Aceste raporturi se manifestă de cele mai dese ori sub litigiile ce apar între persoanele fizice care suferă din cauza anumitor prejudicii cauzate de activitatea industrială din vecinătate. Relațiile date se manifestă prin faptul că deținătorii de locuințe din apropierea industriei sunt prejudiciați prin survenirea anumitor poluatori de diversă natură din partea antreprenorilor. Manifestarea intereselor legiuitorului se manifestă prin căile oferite acelor persoane fizice de a-și proteja interesele și a-și asigura un mediu sănătos de trai. Raporturile date se manifestă prin stabilirea de către stat a unor rigori de utilizare a bunurilor industriale și cote de poluare prestabilite, care ar fi acceptabile pentru a nu prejudicia viața și sănătatea cetățenilor din apropiere, dar din anumite motive acestea sunt încălcate și cetățenii au de suferit.

Următoarea categorie este interacțiunile dintre relațiile legiuitorului în vederea sporirii economiei și conformarea antreprenorilor industriali la rigorile de mediu impuse. Drept exemple ar putea fi existența acordurilor investiționale, unde investitorii sunt favorizați de a-și desfășura activitatea într-o anumită regiune sau o anumită țară, dar totodată își asumă responsabilitatea față de reglementările de mediu. Ba chiar mai mult, acordurile respective conțin așa-numita clauză de mediu, care previne ca statul gazdă al investițiilor să ofere anumite scutiri sau beneficii ce sunt în detrimentul reglementărilor de mediu în vigoare. Contrar relațiilor descrise mai sus, raporturile respective au rolul de a asigura activitatea cât mai favorabilă a antreprenorului, iar acesta diligent se conformează rigorilor de protecție a mediului.

Ultima categorie de relații manifestă rigori de utilizare proprietății în interese de mediu și reglementările legiuitorului referitoare la formele în care aceste rigori trebuie executate pentru a

nu aduce atingere intereselor statului. Aceste forme de relații sunt reprezentante cel mai bine prin exemplul adus anterior cu cultivarea rapiței, care în caz că este cultivată excesiv duce la erodarea și degradarea solului. Astfel de exemple sunt prestabilite în mai multe domenii ce au legătură cu biomasa și biocombustibilul și urmăresc ca procesul de producție a materialelor prietenoase mediului la fel să corespundă rigorilor de protecție a mediului.

Respectiv, din cele expuse observăm că interacțiunea dintre proprietate și protecția mediului este una destul de vastă. De ce accentuăm termenul de proprietate, și nu dreptul de proprietate, fiindcă este important de evidențiat că anume acest aspect extensiv de interacțiune predomină raporturile de mediu. Căci, după cum a fost analizat anterior, dreptul de proprietate în concepția legislației autohtone presupune abordarea problemei doar prin prisma obiectelor corporale și manifestă doar un singur obiect comun care ar satisface criteriile de a fi totodată centru al raporturilor de mediu și al celor de drept de proprietate, care este pământul. Prin urmare, este destul de interesant a include în categoria respectivă obiecte patrimoniale care nu satisfac criteriul dreptului de proprietate, dar duc nemijlocit la sporirea patrimoniului individului. Este corect de menționat unele aspecte care sunt considerate a fi incluse în domeniul proprietății și au tangență nemijlocită cu mediul, cum ar fi permisele sau concesiunile de a exploata resursele naturale. Un alt lucru interesant în această retorică, cu privire la permisele și concesiunile acordate pentru exploatare a obiectelor de mediu, este că permisele de emisiune a substanțelor poluante nu sunt considerate drept proprietate de majoritatea statelor europene și nici de jurisprudența CtEDO [227, p. 10]. Însă autorul M. Dușu este de o altă opinie [122, p. 94]. El consideră că odată ce acestor obiecte (ex.: cote de emisie a gazelor cu efect de seră) li s-a atribuit posibilitatea de a fi comercializate [161], prin urmare, acestea ar putea fi categorisite drept bunuri și ar fi considerate drept proprietate. Dar, presupunem, că în situația respectivă legislația în vigoare pur și simplu nu a fost actualizată în materie de percepere a rigorilor de mediu în raport cu cotele de emisie și cum acestea ar trebui să fie interpretate. Facem analogie cu legislația Cehiei care prevede un regulament similar în ceea ce privește cotele de emisie a dioxidului de carbon și, respectiv, autorii Ilona Jancarova, Jakub Hanak și Vojtech Vomacka [227, p. 114] care consideră că în cazul dat, pur și simplu, actul nu este racordat la doctrina propusă de noul Cod civil al Cehiei și necesită a fi revizuit, dar totodată dau un exemplu care presupune posibilitatea de transmitere a anumitor cote în situațiile când se ajunge la limitele propuse de stabilire a calității aerului, iar poluatorul are nevoie de mai mult, respectiv statul nu poate autoriza permise noi, dar oferă posibilitatea de a negocia o preluare a unor părți din aceste cote de la alți poluatori. Procedura respectivă este efectuată strict în evidență cu organele statului și acestea în orice moment pot să întrerupă tranzacția respectivă. De asemenea, actul respectiv are

forma unui contract administrativ încheiat între persoana care are necesitate de cote suplimentare și autoritatea competentă în emiterea a astfel de certificate, cu inscripții că persoana care va ceda din cota sa de poluare va fi compensată conform prevederilor actului [227, p. 119]. Adică observăm o tendință clară a statului de a nu predispune obiectele de mediu în mâinile persoanelor private și de a exclude orice posibilitate ca aceste permise să fie interpretate drept proprietate.

Returnând-ne la retorica anterioară referitor la protecția mediului prin prisma elementelor dreptului de proprietate, este necesar să reiterăm poziția de limitări ale dreptului de proprietate care vine ca un mecanism de protecție, inclusiv pentru mediu. Subiectul respectiv a fost abordat anterior și manifestă o pleoră de caracteristici care influențează atât obiectele de mediu ce pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, cât și utilizarea acelor obiecte ce nu sunt obiecte ale mediului, în așa fel în care să nu aducă ingerințe mediului.

Referitor la problemele expuse anterior ce se manifestă prin ciocnirea dintre aceste două ramuri de drept și faptul cum ele se manifestă, pâi aici putem accentua mai multe mecanisme, începând de la cele care sancționează proprietarul, de la cele mai drastice, cum ar fi depozedarea-exproprierea și analizând cu penalități pecuniare, cât și situații în care interesele proprietarului pot fi îndreptățite – acestea manifestându-se mai des prin lipsa mecanismului compensatoriu în urma îngrădirilor impuse cu caracter mai drastic.

Axându-ne pe reglementările de proprietate ce sunt făcute cu interes de a restricționa utilizarea acestora în interesele de mediu, este necesar să accentuăm mai multe prerogative, unele dintre care vor fi analizate mai bine în paragraful ce vorbește despre practica CtEDO în acest domeniu. Dar ca o introducere, majoritatea țărilor europene, inclusiv și RM prevăd ca reglementările ce limitează proprietatea în toate formele ei posibile să fie adoptate de parlament și să urmărească scopul unui interes social și respectarea principiului proporționalității [90, art. 52]. După cum a fost menționat, ar fi corect să vorbim despre toate formele de limitare a proprietății în raport cu interesele de mediu începând de la cea mai gravă, care presupune depozedarea, până la simple limitări ale anumitor attribute ale dreptului de proprietate, cum a fost stipulat anterior. Dacă începem cu caracterul de depozedare, este necesar să ne referim expres la formele juridice pe care acesta le îmbracă, și anume, în legislația națională, după părerea noastră se potrivesc – exproprierea pentru o cauză de utilitate publică și confiscarea. Deși analizând mai aprofundat putem vorbi și despre instaurarea unor servituți sau a altor obligații reale, de asemenea ca forme de îngrădire, preluare, depozedare a bunurilor. În acest context, radierea dreptului fără a fi prezent vreun transfer de proprietate tot este considerată o metodă de depozedare – exemplu ar fi în cazul modificărilor de legislații ce ar conferi regimuri juridice diferite bunurilor. Aici observăm că cercul de drepturi devine mult mai larg incluzând atât

drepturile reale cât și cele obligaționale. Spre fericirea noastră, legiuitorul a prevăzut aceste circumstanțe incluzând toate caracterele posibile pentru definirea aplicabilității majorității instituțiilor menționate anterior.

Exproprierea pentru o cauză de utilitate publică este o formă de cedare forțată a proprietății reglementată și bine definită de mai multe acte normative. Mențiunea acesteia este regăsită în primul rând în Constituție art.46 alin. (2) „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire” [101]. Conceptul exproprierii presupune o preluare forțată a bunurilor din domeniul privat în domeniul public, în scopul efectuării de lucrări pentru cauză de utilitate publică de interes național sau de interes local, cu o dreaptă și prealabilă despăgubire. Elementele definitorii ale acesteia sunt următoarele: 1) cedarea/preluarea forțată a bunurilor; 2) reglementată de lege; 3) cauza de utilitate publică; 4) despăgubire echitabilă. Din ideea acestei instituții este clar că exproprierea este făcută de către stat sau de către autoritățile publice locale în vederea anumitor interese publice cu prezența unei despăgubiri echitabile. O distincție specifică în cazul dat pentru această instituție este manifestarea formei exproprierii. Legislația autohtonă prevede prin prisma reglementărilor legale în materie că exproprierea poate fi manifestată prin depozitare completă a bunului sau prin preluarea dreptului de folosință a unui bun imobil pe un anumit termen [177]. În doctrină forma respectivă de expropriere mai este cunoscută sub termenul de *limitare oneroasă* [227, p. 17], și anume, atunci când proprietarul este forțat de a ceda atributul de folosință a dreptului de proprietate în interesul de utilitate publică, dar totodată își păstrează dreptul de proprietate asupra terenului în cauză. Manifestarea respectivă a exproprierii prin așa-numita limitare oneroasă manifestă criterii distincte de limitarea obișnuită ce este statuată de lege expres și nu presupune necesitatea unor contra prestații și diferă de exproprierea prezisă prin faptul că bunul nu este preluat de la proprietar, doar anumite atribute în raport cu bunul respectiv sunt limitate și limitarea dată are loc cu oferirea unui mecanism compensatoriu proprietarului.

Ceea ce ne interesează pe noi în instituția respectivă este dacă exproprierea dată poate fi efectuată cu scopul de a proteja mediul. Pentru aceasta, este necesar de a analiza dacă scopul de utilitate publică reglementat prevede și anumite interese legate de protecția mediului. Aceste reglementări le putem găsi în art. 5 al Legii exproprierii pentru cauză de utilitate publică nr. 488 din 08.07.1999 și anume, care este interpretarea utilității publice a legiuitorului [177]. Din acestea în interesul studiului nostru ar apărea reglementările statuate în literele *f), i), m), n), q)*.

f) instalațiile pentru protecția mediului; – Opinia noastră ar fi ca aceste instalații să fie denumite instalații care contribuie la protecția mediului, fiind mai corect explicată natura lor și nelimitând importanța lor doar la protecția mediului. În această categorie pot fi incluse stații de

epurare a apelor, depozitele de pesticide, complexe ce duc la reciclarea deșeurilor sau depozitarea lor și altele. Dacă ne referim exclusiv la fiecare, atunci în cazul stațiilor de epurare vorbim de instalații cu rolul de a aduce apa menajeră la o anumită condiție acceptabilă, pentru ca ulterior ea să fie primită și utilizată de ecosistemul din care a parvenit. Pentru fiecare tip de ape deversate, există un nivel optim de curățare. Pe de o parte, cu cât epurarea este mai adâncă, cu atât cheltuielile economice sunt mai mari. Pe de altă parte, începând de la un nivel anumit de epurare, aruncarea apelor devine nevătămătoare. Acest aspect trebuie luat în considerație la argumentarea economică a stațiilor de purificare și a metodelor de purificare. Astfel, în funcție de metodele folosite, nivelul curățirii apelor reziduale poate să ajungă în principiu la 95% și chiar la 98-99%. La ridicarea nivelului de purificare de la 85 la 95 % cheltuielile cresc de 2-3 ori, iar mai sus de 95 % acestea cresc de aproximativ de 10 ori pentru fiecare procent de epurare suplimentar [116, p. 78-80; 117, p. 164]. În același timp, chiar fără curățire aprofundată, cheltuielile pentru construcția stațiilor de epurare reprezintă 30-50% din investițiile totale în obiectivul industrial. În legătură cu aceasta, devine tot mai evident că instalațiile de epurare a apei, cu rare excepții, nu rezolvă problemele ocrotirii mediului acvatic natural de efectele poluării [113, p. 227]. Însă pentru construcția lor, este necesar de suprafețe vaste de teren din cauza tehnologiilor folosite, care presupun mai multe faze de filtrare a apelor. De obicei, aceste instalații cuprind stația de epurare propriu-zisă și bazine de acumulare (în funcție de tehnologiile folosite). Respectiv, acestea de obicei sunt construite pe terenurile localității și după caz are loc schimbarea destinației acestora, dar pot fi situații când locul strategic convenit pentru construcția instalațiilor sunt terenurile aflate în proprietatea altor persoane. În astfel de situații invocând interesul public este posibilă aplicarea exproprierii cu condiția unei despăgubiri corecte și echitabile.

Tot în acest context, ar fi corect de menționat și depozitele de pesticide. Datorită caracterului și naturii substanței acestor componente, este necesară o protecție deosebită în ceea ce ține de păstrarea lor corectă. Republica Moldova este unul dintre statele care a moștenit o cantitate enormă de pesticide care au o componentă dăunătoare și din cauza lipsei de atenție în ceea ce ține de gestionarea acestora au început a cauza probleme majore pentru diverse localități în preajma cărora erau amplasate. Acestea au dus nemijlocit la poluarea solului, a apelor și au pus în pericol sănătatea cetățenilor. În vederea diminuării problemei respective, au fost întreprinse mai multe acțiuni de către stat și autoritățile publice locale în colaborare inclusiv cu organisme internaționale [117, p. 28]. Drept urmare, au fost create mai multe reglementări în domeniu ce ar preveni scurgerea acestor substanțe toxice în mediu. Au fost efectuate mai multe încercări de a ține evidența numărului și stării acestor depozite, cât și ghiduri referitor la

parametrii tehnici necesari de a fi respectați, pentru ca depozitele date să nu constituie un pericol pentru mediu și sănătatea cetățenilor. Aceste rigori presupun o anumită distanță minimă de la spațiile locative, fermele de vite și avicole, precum și de locurile de staniște a animalelor, este necesar să se afle departe de sursele de apă, ca fântâni, izvoare și alte acumulări de apă pentru uz casnic, irigare și adăpare, deoarece acestea ar putea fi contaminate de eventualele scurgeri din depozit [196, p. 5] și suprafețele suficiente de teren pentru a adăposti toate aceste pesticide și a fi posibilă operarea fără probleme a acestora. Respectiv, observăm existența unor rigori bine determinate care ar putea necesita exproprii ale unor terenuri pentru a satisface aceste cerințe.

În această categorie ar putea fi incluse multe alte instalații de genul dat, inclusiv terenurile folosite pentru depozitarea gunoiului, stații de reciclare, incineratoare etc. Toate acestea au nevoie de suprafețe de obicei voluminoase de teren, care presupun anumite rigori tehnice specifice pentru a proteja tipul de activitate specifică care se realizează pe suprafețele acestora, cât și mediul, și sănătatea celor din jur: i) combaterea eroziunii de adâncime, sistemele de irigare și desecare; m) precum și a parcurilor naționale, rezervațiilor naturale și a monumentelor naturii; n) prevenirea dezastrelor naturale: cutremure, inundații, alunecări și prăbușiri de terenuri, alte fenomene naturale periculoase; q) salvarea, protejarea și asigurarea reproducerii speciilor de plante, de animale, tuturor reprezentanților naturii vii, aflate pe cale de dispariție [177, art. 5] – au o tangență cu protecția mediului și aceste acțiuni, sau scopul acțiunilor coincide concomitent cu anumite interese de mediu, fie ele păstrarea biodiversității pe o anumită porțiune de teren, fie prin asigurarea mediului prielnic pentru dezvoltarea anumitor culturi sau chiar protecția acestora de acțiunile omului sau a altor fenomene naturale. Deși fiecare din ele ar putea fi studiat separat, ele nu constituie o importanță majoră pentru obiectul studiului nostru. Principal este că acestea să fie delimitate și percepute ca anumite acțiuni intentate, inclusiv cu scopul de a proteja obiectele de mediu.

Un alt aspect relevant în acest fir narativ este prezența Capitolului V în Legea privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului din 25.07.1997, și anume, așa-numitele reglementări ce vizează prețul normativ al pământului în procesul înstrăinării forțate a terenului [187]. Teoretic, aici ne aflăm în cazul unei situații de caducitate a normelor datorită existenței reglementărilor exclusive cu referire la expropriere ce ar trebui să fie concepute identice. Este necesar de menționat că orice tip de cedare forțată a proprietății trebuie să fie făcută în conformitate cu art.46 din Constituție ce presupune că „Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire” [101], care este exprimată de fapt și prin textul nemijlocit al acestui capitol, unde în art. 15 alin. (1)-(2) se explică esența acestei înstrăinări forțate „...înstrăinarea forțată a terenurilor

se efectuează de către Guvern de comun acord cu autoritățile respective ale administrației publice locale în scopul satisfacerii necesităților funciare ale statului. Înstrăinarea forțată a terenurilor în scopuri agricole este determinată de necesitatea creării unor unități agricole de stat (științifice sau experimentale). Înstrăinarea forțată a terenurilor în alte scopuri decât cele agricole este admisă numai în cazurile utilității publice” [101]. Din esența acestor reglementări ar părea că statul efectuează anumite exproprieri legate de necesitățile sale funciare care, din anumite motive, ar crea o iluzie că nu ar fi orientate în interesul public? Ceea ce ar fi alogic. Legiuitorul ulterior vine cu anumite exemplificări ce includ aceste înstrăinări funciare în interesul domeniului științific sau experimental, care este vădit separat în textul legii de cele de utilitate publică. Am putea oare afirma ca statul să efectueze anumite înstrăinări forțate a terenurilor în scopurile financiare, științifice sau experimentale care nu ar fi de interes public? După părerea noastră acesta este ireal. Reiterăm, prin urmare, poziția noastră că formulările respective sunt prost gândite și nu au o logică argumentată necesitând pur și simplu radierea lor și includerea acestor motive în una dintre litere art. 5 alin. (1) a Legii nr. 488 din 08-07-1999 exproprierii pentru cauză de utilitate publică, deși acestea deja s-ar fi putut regăsi prin reglementările prezente deja existente din această lege [177, 191].

Prin urmare, observăm că depozedarea forțată a proprietății cunoscută sub forma de exproprieri este folosită inclusiv pentru a satisface anumite interese legate de protecția mediului. Aceste exproprieri necesită și o dreaptă și prealabilă despăgubire. Caracterul compensator pentru exproprierea pentru utilitate publică este unul obligatoriu și indivizibil de procesul de înstrăinare forțată. Acest mecanism este reglementat amănunțit de actele normative în vigoare și urmărește scopul ca proprietarul expropriat să nu rămână defavorizat de procesul exproprierii. Acest principiu este statuat și în CEDO pe care Curtea o desfășoară printr-o practică destul de bogată în interpretarea ideii de dreaptă și prealabilă despăgubire, cât și forma și metoda de determinare a acesteia.

În acest context, presupunem că este relevant să abordăm și așa-numitul concept de expropriere indirectă. Această formă este realizată prin faptul că persoanei îi este dreptul de proprietate asupra bunurilor, dar în schimb nu mereu există un mecanism compensatoriu și scopul exproprierii poate deroga de la caz la caz. Aceste forme ale exproprierii se manifestă prin schimbări radicale de politici și legislații. Temeiuri pentru aceste schimbări pot fi diverse, începând de la simpla circumstanță de divizare a drepturilor de exploatare a resurselor naturale de cel de proprietate, făcând necesare acte suplimentare pentru a avea acces la ele, până la schimbări radicale de regimuri ce vizau redistribuirea terenurilor proprietăților bazate pe anumite argumentări legate de esența politică de guvernare a statului. Necesitatea divizării dreptului de

exploatare a resurselor naturale de terenurile pe care acestea se află a apărut pe parcursul evoluției istorice a omenirii. Inițial, resursele minerale care erau aproape de suprafața pământului sau chiar pe suprafața acestuia tradițional erau percepute ca parte componentă a dreptului de proprietate asupra terenului. Însă necesitatea protecției apelor artizanale și alte motive pecuniare au facilitat necesitatea ca statul să dividă drepturile de exploatare de dreptul de proprietate asupra terenului, ceea ce ca urmare rezultă într-o limitare sau expropriere a acestora din domeniul proprietarului. Necesitățile date au avut în consecință dizolvarea dreptului asupra acestor obiecte și atribuindu-le un regim nou de exploatare mai specific și concret determinat. Atât Codul civil cât și Constituția RM specifică că „Bogățiile de orice natură ale subsolului, spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului continental, căile de comunicație, precum și alte bunuri stabilite de lege, fac obiectul exclusiv al proprietății publice” [101, art.127 alin. (4); 95, art. 471 alin (3)], respectiv suportând această idee și atribuind resurselor naturale un regim al bunurilor din domeniul public, ce prin urmare va necesita o altă abordare, mai specială pentru a fi exploatare.

Cea de-a doua formă este ușor a fi explicată prin analiza istorică a schimbării regimurilor juridice și politice care au guvernat țara. Începând de la acele reforme de împrumutarea țăranilor ce au avut loc pe parcursul istoriei, analizând cu regimul comunist și căderea acestuia, care au dus la noi reforme de distribuire și redistribuire a terenurilor, cât și unele politici mai recente care urmăresc atribuirea terenurilor cu destinație agricolă rezervate pentru necesitățile dezvoltării sociale a localităților rurale pentru persoanele din familia în care nici-unuia dintre membri nu i s-a atribuit cotă de teren echivalent [89], care de fapt tot sunt o urmare a evenimentelor izvorâte din colapsul regimului comunist. Un caz interesant în acest sens este Jahn și alții vs Germania [58] examinat la CtEDO, unde terenurile unui nobil au fost expropriate datorită presupusei colaborări a acestuia cu regimul Fascist. Aceasta a avut loc în perioada ocupației de către Uniunea Sovietică a teritoriului care mai apoi a fost cunoscut sub denumirea de Republica Democrată Germană. Aceste terenuri au fost în proprietatea statului și ulterior au fost repartizate noilor proprietari care erau fermieri cu puțin pământ sau chiar fără pământ. Acest lucru a fost efectuat printr-un act și ei erau denumiți *Neubauern* – noii fermieri. Repartizarea aceasta însă a fost efectuată în stilul sovietic, dreptul de proprietate aparținând în continuare statului, iar așa-numiții noii fermieri erau obligați să lucreze pământul în formele colectivităților create și, respectiv, să extragă anumite foloase. Actul numit de asemenea prevedea posibilitatea moștenirii terenurilor date în situația menținerii continuității lucrării acestora. În ultimii ani de existență a RDG, dreptul de a moșteni a fost lărgit și pentru cazurile când nu se asigura continuitatea lucrării terenului. După reunificarea Germaniei, acest drept a fost din nou luat

datorită efectuării unei noi reforme ce afecta gestiunea terenurilor întregii țări. Examinarea cazului dat a fost unul foarte complex și desigur au fost multe opinii separate, dar totodată a fost creată o opinie referitor la situația creată. Respectiv, Curtea a decis că dreptul la succesiune dobândit de noii fermieri și urmașii acestora a fost un drept, dar unul instabil datorită situației de schimb continuu de politici fundamentale în stat – prin urmare, Curtea nu a sesizat o violare a dreptului de proprietate sau a celorlalte cerințe invocate de reclamanți.

Ambele forme manifestă criterii clare de deposedare și pot căpăta titlul de expropriere, însă spre deosebire de forma studiată anterior aici nu avem nici așa-numita utilitate publică vădit reglementată și nici existența unei despăgubiri sau proceduri bine pusă la cale. Aceste forme însă apar datorită unor necesități conceptuale politice sau sociale și în funcție de forța convingerilor ce a stat în urma exproprierilor, acestea pot dura și căpăta semnificație de pilon de bază de conduită sau, după trecerea unei perioade, poate duce la redivizare și colaps.

Cea de a doua formă care va fi analizată și considerăm că este relevant, este confiscarea. Confiscarea este o formă de deposedare a proprietății în legătură cu activitățile ilicite legate de aceste bunuri sau aceste bunuri au fost dobândite din activități ilicite. Care este relevanța acestei forme de deposedare cu interacțiunile legate de proprietate și protecția mediului? În primul rând, manifestăm existența infracțiunilor de mediu, ceea ce prin urmare ar putea avea anumite obiecte ce ar facilita comiterea infracțiunilor de genul dat și ar prezenta valoare pentru stat [304]. Ca formă deosebită a acestei deposedări putem menționa mai multe elemente distinctive. Mai întâi este vorba despre motivul apariției acestei instituții care se manifestă prin comiterea unei infracțiuni sau contravenții, sau a altor forme de acte ilicite și faptul că aceste bunuri au fost dobândite în urma efectuării acestor infracțiuni sau contravenții, sau au facilitat săvârșirea lor. Cel de-al doilea element important pentru noi este că bunul este trecut în proprietatea statului fără vreo anumită despăgubire pentru proprietar, condiție ce este argumentată prin prisma primului element. Fiind o instituție ce interacționează cu o pleoră de tipuri de răspundere, ea își găsește reglementare în mai multe acte normative, precum și în forma ei variază de la caz la caz. În raport cu obiectul nostru de studiu, aceasta ar putea avea manifestarea prin prisma infracțiunilor sau contravențiilor ce țin de protecția mediului [306]. Atunci când anumite instalații sau obiecte facilitează generarea situațiilor descrise anterior, acestea ar putea fi confiscate cu intenția de a genera resurse financiare ce ar facilita repararea prejudiciului cauzat.

Cea de-a doua manifestare a divergențelor dintre manifestarea dreptului de proprietate și protecției mediului, apoi aici este necesar a discuta despre limitările legale conferite anumitor forme de realizare a proprietății și scopul direct orientat spre protecția de mediu. Limitele respective pot fi aduse în perspectiva atât a obiectelor ce ar putea fi calificate drept obiecte de

mediu și obiecte ale dreptului de proprietate, cât și prin prisma formelor specifice de reglementare atribuite obiectelor de mediu. Când ne referim la formă specifică de reglementare atribuită acestor obiecte, desigur este vorba de acele permise de exploatare și concesiuni. Considerăm că prin însăși forma de neatribuire a acestor obiecte calificativul de obiect al dreptului de proprietate are loc limitarea exclusivă rigidă a formelor de manifestare a proprietății și barierele de drepturi legate de acestea. Existența formelor respective a fost favorizată de conceptul și vitalitatea acestor obiecte care a necesitat o abordare diferită care nu putea fi lăsată necontrolată de către stat. Respectiv așa-numitele acte permissive care sunt eliberate de organele statului în raport cu anumite activități exclusive ce atentează la interesele de mediu, țin să minimalizeze și să ajusteze forma de folosire a resurselor naturale. Deși unele sisteme legislative consideră aceste permise drept obiecte ale dreptului de proprietate și le conferă o protecție suplimentară, în legislația noastră, conform doctrinei preluate, acestea nicidecum nu pot fi obiect al dreptului de proprietate din cauză formei pe care aceste acte le îmbracă.

Cea de-a doua perspectivă este colaborarea dintre aceste două instituții. Colaborarea este făcută prin prisma diferitelor instituții și forme de realizare a necesităților omului ce vizează nemijlocit obiectele de mediu. Colaborarea, de asemenea, poate fi privită prin prisma mai multor unghiuri, începând de la faptul că dreptul de proprietate și interesele de mediu urmăresc același scop, ca de exemplu, interesele de vecinătate etc. sau modelarea conceptului de proprietate, în așa fel încât să poată manifesta intenția corectă a legiuitorului și a limita ingerința beneficiarului în conceptul de mediu sănătos.

Deși manifestarea dreptului de proprietate și protecția mediului ca instituții urmăresc scopuri total diferite, ele pot avea anumite interconexiuni, unde apar niște reglementări specifice cu referire la asigurarea bunăstării proprietarului în vederea exercitării normale a calificativelor sale de posesie, folosință și dispoziție în raport cu bunul său. Aceste reglementări se manifestă de fapt prin anumite limitări predispușe celorlalți proprietari, care ar împiedica exploatarea abuzivă sau în detrimentul celorlalți proprietari sau coproprietari. Manifestările date se exemplifică prin așa-numitele limite ale dreptului de proprietate care au fost analizate anterior, doar că aceste limite beneficiază ceilalți proprietari care sunt ocrotiți prin acestea de intruziuni în manifestarea normală a drepturilor lor. Exemple demne de menționat în situațiile respective sunt rigorile referitoare la utilizarea apelor [95, art. 590-593], atentea inadmisibilă [95, art. 588], cât și regula generală stabilită în art. 587 CC. „Proprietarul terenului sau al unui alt bun imobil nu poate interzice influența pe care o exercită asupra bunului său gazul, aburul, mirosul, funinginea, fumul, zgomotul, căldura, vibrația sau o altă influență similară provenită din terenul vecin dacă nu împiedică proprietarul în folosirea bunului sau dacă încalcă nesemnificativ dreptul acestuia”

[95, art. 587], unde legiuitorul operează cu așa termen ca încălcare nesemnificativă. Criteriul de semnificativitate a încălcărilor rămâne a fi determinat de instanța de judecată. Totodată, aceste manifestări pot foarte bine să fie combinate cu rigorile de mediu și dreptul la un mediu sănătos pentru a sesiza răspunderea de mediu și a întări poziția formulată de reclamant în vederea înlăturării cauzelor tulburărilor produse.

Cea de-a doua manifestare a colaborării proprietății cu interesele de protecție a mediului este crearea regimurilor specifice de exploatare a resurselor de mediu, care urmăresc manifestarea corectă prin prisma mecanismelor specifice care pot îngloba principiile prioritare de protecție a mediului cât și manifestarea principiilor enunțate anterior referitor la manifestarea proprietății vizavi de obiectele de mediu. Accepțiunea conform căreia obiectele dreptului mediului nu pot fi și nici nu trebuie să fie obiecte ale dreptului de proprietate, presupunem, că a fost explicată și exemplificată anterior. Anume din aceste considerente, ele necesită o reglementare separată cu forme deosebite de protecție ce îi permit, în același timp, valorificarea lor în interes economic și ocrotirea de manifestare a unor atribute nedorite sau atentarea asupra extinderii drepturilor. Aceste forme au fost formulate în baza a mai multor mecanisme, dar predominante avem două, și anume, actele permissive în materie de mediu și concesiunile de mediu. Aceste forme atribuie anumite drepturi celor care se angajează să fie subiecți ai acțiunilor de exploatare a resurselor de mediu și manifestă anumite cerințe atât față de calitatea subiectului cât și față de forma în care acesta va desfășura activitatea. Respectiv forma dată nu poate căpăta caracteristicile unui drept real, ci doar manifestarea restrictivă a unor drepturi pe care statul binevoiește să le ofere, în schimbul desigur a unei remunerații.

Formele colaborării manifestă necesitatea subjugării conceptelor de proprietate de un drept care este aparent mai superior și poate fi definit simplu prin dreptul la un mediu sănătos care necesită divergențe de la regulile instituite inițial, pentru a putea asigura bunăstarea omenirii.

3.3. Manifestarea juridică a raporturilor de proprietate în legătură cu obiectele de mediu, actele permissive de mediu și concesiunile, drept exercitare a raporturilor de proprietate

Dorința exploatării obiectelor de mediu și utilizării lor în diferite forme de existență a omului a facilitat necesitatea abordării lor într-un context mai privat, propriu, care ar presupune apartenența acestora unui singur individ sau unui grup de persoane. Datorită formelor care obiectele de mediu le înfășoară și care au fost studiate anterior, și faptului că din punct de vedere strategic, funcțional, instituțional și practic integrarea acestora în obiecte ale dreptului de

proprietate creează mai multe probleme decât soluții, doctrinariii cât și legiuitorii au fost puși în fața unei dileme care necesită o rezolvare pragmatică. Soluția pragmatică care a fost formulată de majoritatea legislațiilor relevante în domeniul respectiv este prin acordarea așa-numitor acte permissive sau permise și concesiuni ce permit accesul la aceste obiecte persoanelor fizice sau juridice. Dreptul de proprietate analizat ca un drept concret subiectiv poate fi insuficient pentru a caracteriza raporturile date. Nu întâmplător, dreptul de proprietate în unele doctrine [315, p. 66] asupra resurselor naturale este numit drept categorie ecologico-economică. Respectiv, pentru formularea unui concept general referitor la manifestarea proprietății vizavi de aceste obiecte, este necesar de a lua în considerație mai multe specificuri caracteristice doar acestora, și anume: de mediu, economic, de sănătate, recreațional, estetice, culturale și altele. Din cauza manifestării formelor și caracterelor diverse, a fost foarte complicat de a trata acestea sub un aspect pur economic, cerând o abordare deosebită formulată prin instituții de drept noi, ce ar asigura o protecție cuvenită în toate prerogativele de manifestare a lor.

Dacă ne referim în general, formele proprietății manifestate în raport cu obiectele de mediu pot fi explicate prin prisma a patru categorii:

- dreptul de proprietate manifestat asupra pământului care include atât și plantele ce cresc pe el. Subiectul dat a fost abordat extensiv anterior și a fost determinată importanța regimului juridic al acestui obiect definitor atât pentru instituția dreptului de proprietate, cât și pentru obiectele dreptului mediului și formele de protecție;
- manifestarea prin prisma obligațiilor contractuale – transportarea obiectelor către o uzină sau prejudiciile aduse uzinei cauzate din lipsa de materie primă etc.;
- concesiunile. Manifestarea prin prisma concesiunilor, sau a contractelor de concesiune se referă la acele raporturi între stat și întreprinzător în vederea efectuării unor lucrări vizavi de obiectele de mediu. De obicei, acestea se manifestă prin posibilitatea de a extrage și a folosi anumite tipuri de resurse minerale de diversă natură pe suprafețe foarte largi de teren;
- actele permissive în materie de mediu. Aici ne referim la toate formele de acte eliberate de stat în vederea manifestării acordului de a folosi, sau a avea acces la resursele naturale în vederea realizării unor necesități mai puțin generale de către persoanele fizice sau juridice. Drept exemplu pot servi autorizațiile acordate pentru pescuit, autorizațiile de folosire specială a apei care poate fi manifestată prin o mulțime de acțiuni, începând de la captarea apei din sursele de apă de suprafață și din cele subterane, pentru alimentarea cu apă destinată consumului uman până la deversarea apelor uzate [180, art. 23].

Diferența dintre manifestarea concesiunilor și simpla acordare a actelor permissive de mediu este puțin cam știrbită. În cazul în care apare întrebarea, care este diferența sau când

aplicăm o formă sau cealaltă, explicația simplă este că depinde de cantitatea și valoarea lucrărilor planificate în vederea exploatarei resurselor naturale poate fi distincția dintre ceea ce necesită doar o simplă autorizație de mediu, sau necesită elaborarea și proiectarea unui contract de concesiune care vine cu toate formele și procedurile prestabilite de legislație. În acest context, ținem să menționăm reglementările art. 4 din Legea nr. 121 din 05.07.2018 cu privire la concesiunile de lucrări și concesiunile de servicii, care prevede că „prezenta lege se aplică concesiunilor a căror durată este de cel puțin 5 ani, dar nu mai mare de 35 de ani, a căror valoare estimată, calculată fără TVA, este egală cu sau mai mare decât următoarele praguri valorice: a) pentru contractele de concesiune de lucrări – 10 000 000 de lei” [183, art. 4], de unde deducem că pentru a apărea necesitatea de a trata o manifestare a proprietății prin prisma unei concesiuni, este necesar de a fi întrunite cumulative două condiții, și anume, condiția cu referire la perioada desfășurării lucrărilor și valoarea pecuniară a lucrărilor respective.

Pentru a clarifica situația creată, este necesar să accentuăm anumite elemente definitorii ale obiectelor de mediu care, posibil, nu au fost desfășurate suficient anterior, și anume, manifestarea acestora prin prisma bunurilor domeniului public. Bunurile din domeniul public capătă anumite caractere juridice stipulate de art. 471 alin. (4) CC, și anume, „Bunurile domeniului public sînt inalienabile, insesizabile și imprescriptibile”[95]. Datorită dobândirii de aceste caractere a unui bun, apare în genere întrebarea dacă această categorie poate fi calificată ca obiect al dreptului de proprietate sau, pur și simplu, o altă formă de manifestare a proprietății. Este de asemenea important de menționat formularea alin. (2) al aceluiași articol „Din domeniul public al statului sau al unităților administrativ-teritoriale fac parte bunurile determinate de lege, precum și bunurile care, prin natura lor, sunt de uz sau de interes public” [95]. Prin urmare, deducem că bunurile din domeniul public pot fi atribuite prin lege la această formă și cel mai important pentru noi este că prin natura lor sunt de uz sau de interes public ce le încadrează în această categorie. Obiectele de mediu anume fac parte din acelea care conform naturii lor sunt de uz sau de interes public, și anume datorită formei date necesită o abordare specifică în ceea ce privește modul de exploatare a lor în vederea conservării și protecției intereselor cetățenilor și a statului. O bună parte din reglementări în domeniu atribuie obiectele de mediu exclusiv la categoria de bunuri publice, folosite în interes public [98, art. 6 alin. (1)].

Care este de fapt distincția dintre bunurile de uz și interes public și unde anume plasăm bunurile din domeniul mediului. Distincția principală dintre bunurile de uz și cele de interes public este de fapt libertatea de acces la acestea. Bunurile de uz public ale domeniului public al statului sau unităților administrativ-teritoriale sunt acele bunuri ce aparțin tuturor, accesul la ele fiind nelimitat cu respectarea condițiilor generale de utilizare, aflate în gestiunea statului sau a

unităților administrativ-teritoriale [5, p. 100]. În categoria dată, cele mai bune exemple sunt parcurile, drumurile publice și altele, care presupun un acces liber al omului de a se bucura de ele în orice moment, indiferent de circumstanțe. Desigur, atentarea negativă la aceste bunuri va sesiza autoritatea statului de a întreprinde măsuri coercitive. În funcție de forma de utilizare a obiectelor de mediu, acestea ar putea fi incluse aici și spre exemplu se oferă reglementările cu privire la folosirea apei, unde se face o distincție între folosirea generală [180, art. 22] și folosirea specială a apei [180, art. 23], unde folosirea generală ar coincide cu cele expuse referitor la bunurile de uz public și folosirea specială referindu-se la bunurile de interes public și nu doar. Păi ce totuși presupune bunurile din domeniul public ce sunt de interes public? Definiția legală o preluăm din art. 471 alin. (2) CC, propoziția a doua, și anume „Interesul public implică afectarea bunului la un serviciu public sau la orice activitate care satisface nevoile colectivității fără a presupune accesul nemijlocit al acesteia la utilizarea bunului conform destinației menționate” [95, art. 471 alin. (2)]. Din această definiție trebuie să extragem două elemente definitorii, și anume, faptul că bunurile date sunt utilizate în folosul comunității și că la aceste bunuri comunitatea nu are un acces liber. Deci, ar însemna că, deși servesc interesul public, la unele bunuri, pornind de la destinația lor socială, nu se admite accesul publicului fără o anumită autorizație contra cost, fie un motiv ce ar implica prestarea unui serviciu în favoarea persoanei [5, p. 101]. Având în vedere cele expuse și formulările legiuitorului privind de formele de folosire a apei, putem deduce că formele de folosire specială a apei necesită o formă suplimentară de acces pentru a fi posibilă aceasta, și anume, în cazul dat Autorizația de folosire specială a apei. Această regulă poate fi aplicată pentru majoritatea obiectelor de mediu, unde faptul că individul se poate bucura de acestea nestingherit, gratuit și fără a fi împiedicat de nimeni le-ar include în categoria obiectelor de uz public, dar odată ce aceste bunuri sunt dorite de a fi folosite într-o metodă specială specifică, aceste forme speciale specifice necesită o formă specială de acces la ele, cunoscută în legislația națională sub forma de acte permissive de mediu. Deși conceptul respectiv nu este uniformizat pe parcursul retoricii legislative în materie de mediu, forma dată ar trebui privită ca fiind unică ce abordează toate acestea pentru a uniformiza modul lor de exploatare. Conceptul numit ar putea fi exprompt formulat și pentru fondul forestier. Conform analizei noastre anterioare, obiectele de mediu nu pot fi incluse în categoria obiectelor dreptului de proprietate, fiind categorisite drept obiecte ale domeniului public ce la fel nasc întrebări referitoare la apartenența acestor categorii în cadrul obiectelor dreptului de proprietate, datorită caracterelor obligatorii pe care acestea le manifestă și care au fost discutate anterior. Prin urmare, pădurile ar trebui să fie tratate exclusiv ca bunuri din domeniul public, datorită faptului că pădurile sunt cu mult mai mult decât o simplă colectivitate de copaci, și

manifestă un ecosistem întreg ce afectează nemijlocit totul din jurul acestuia. Prin urmare, accepțiunea că acesta ar trebui să fie bun din domeniul public nu este atât de străină, inclusiv aplicarea acelorași idei cu referire la uz și calitatea terenului de sub pădure. Așadar, am avea uz general al pădurilor care ar presupune anumite acțiuni permise tuturor, fără a avea anumite acte ce ar favoriza accesul în aceste păduri și am avea uz special care ar condiționa pe cel ce dorește să folosească bunurile oferite de pădure într-un mod mai deosebit, ar trebui să primească o anumită formă de autorizație. La moment, această folosință specială se manifestă prin o pletoră haotică de acte eliberate sau încheiate cu diferite instituții ca, de exemplu, așa-numitele contracte de arenda terenurilor fondului forestier în scopuri de gospodărire cinegetică și/sau de recreere sau autorizația pentru tăierea în fondul forestier și în vegetația forestieră. Respectiv, în cazul în care avem situația că terenul de sub fondul silvic aparține cu drept de proprietate unei persoane fizice sau juridice, acest drept de proprietate nu s-ar răsfrânge automat și asupra pădurilor drept o întindere a dreptului de proprietate, ci pădurile ca componentă a mediului, ca ecosistem vor fi privite ca o entitate aparte, un bun al domeniului public, care pentru a fi exploatat are nevoie de autorizații și permise aparte, la fel ca și în cazul apei. Cele expuse anterior, nu ar trebui să fie confundate cu reglementările prevăzute în art. 460 alin (1) CC „Constituie parte componentă a bunului imobil lucrurile și lucrările atașate permanent la teren, precum clădirile, construcțiile subterane (chiar dacă se extind asupra altor terenuri), obiectele acvatice separate, plantațiile prinse de rădăcini, roada neculeasă. Această regulă se aplică indiferent dacă aceste părți componente sunt sau nu sunt înregistrate în registrul bunurilor imobile în mod separat” [95]. Care se referă nemijlocit la acele plantații constituite drept rezultat al activității agricole și nicidecum nu trebuie aplicate pentru păduri. Regimurile diferite care ar trebui să reglementeze obiectele de mediu este destul de evidentă.

După părerea noastră manifestarea bunurilor date sub aspectul concepției actuale ar trebui să fie în felul următor (Fig. 3.1), unde este clar diferențiat că toate obiectele de mediu sunt bunuri din domeniul public, dar în funcție de forma lor de folosință acestea pot fi de uz sau de interes public. Odată ce avem situația când bunurile date sunt percepute sub clasificatorul de interes public, acestea pot fi atribuite în folosință persoanelor fizice sau juridice. În cazul circumstanțelor de uz public, se presupune că orice om prin prisma dreptului la un mediu sănătos [101, art. 37] poate să își manifeste liber necesitățile de a beneficia de obiectele date cu condiția că nu încurcă altor persoane și nu prejudiciază alte interese. Prin urmare, în cazul obiectelor specificate în categoria de uz public în schema noastră, presupunem că orice om are dreptul să le utilizeze și să beneficieze de ele în proporții obiective atât timp cât sunt folosite rațional și nu capătă elemente economice.

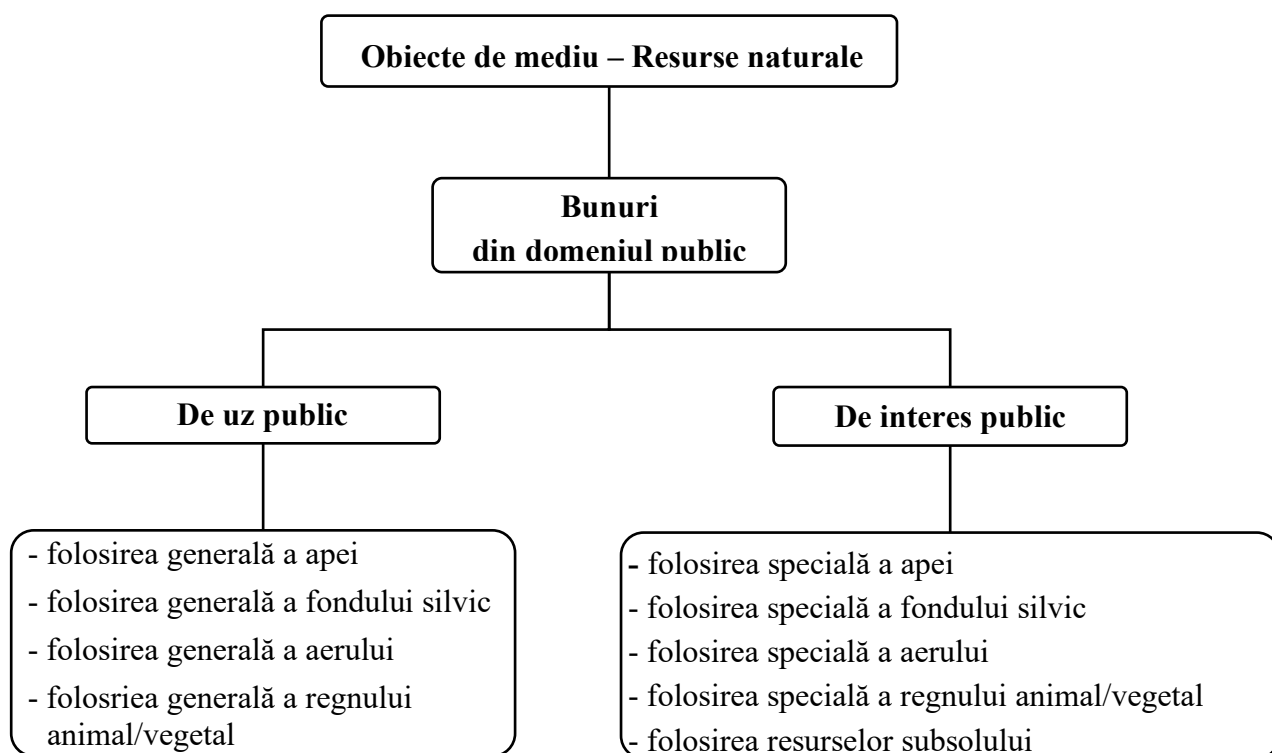

Fig. 3.1. Clasificarea resurselor naturale în funcție de obiectele de proprietate

Aici putem da exemplu de simpla consumare a apei, primblări prin pădure, respirarea aerului curat și altele. Cea de-a doua categorie manifestă situațiile când bunurile de mediu, resursele naturale sunt utilizate în interes public devenind bunuri din domeniul public de interes public. Forma respectivă se manifestă de fapt foarte eficient prin prisma acelei folosințe speciale a apei care a fost menționată anterior și care, după părerea noastră, poate fi atribuită altor resurse naturale. În categoria respectivă însă avem și folosirea resurselor naturale ale subsolului care, în opinia noastră, nu pot avea un alt tip de folosință decât cea specială.

Conceptul respectiv de tratare a bunurilor din domeniul public este, practic, univoc tratat pe tot teritoriul Europei continentale cu anumite excepții, desigur. Resursele naturale sunt definite ca părții vii sau nevii ale naturii care sunt utilizate sau pot fi utilizate de om pentru a-și satisface necesitățile. Aceasta presupune că de exemplu pământul, copacii, animalele, pietrele, apa și altele sunt considerate resurse naturale conform legilor de implementare a Directivei 2004/35/EC privind răspunderea pentru mediul înconjurător în legătură cu prevenirea și repararea daunelor aduse mediului. Însă interpretările referitor la definiția respectivă diferă [173, p. 62].

Un alt aspect important la subiectul respectiv sunt reglementările prevăzute de Legea cu privire la resursele naturale nr. 1102 din 06.02.1997, și anume Capitolele III și IV care prevăd

norme cu privire la dreptul de proprietate asupra resurselor naturale și gestiunea resurselor naturale [185]. Din start este necesar de menționat faptul că viziunile conceptuale referitor la subiectul dat sunt învechite și neactuale, chiar și în comparație cu cele mai vechi reglementări de mediu, nemaivorbind de cele mai recente, dar totodată manifestă anumite elemente și principii relevante ce ar putea fi reflectate în vederea formei și modului de gestiune a resurselor naturale. Mai întâi de toate, ar fi corect să începem de la art. 8 care prevede că proprietatea asupra resurselor naturale poate fi publică sau privată. Apare iarăși problema divizării proprietății și faptul că, din punct de vedere obiectiv, ar fi mai corect utilizat termenul de bunuri din domeniul public sau privat. Mai apoi delimităm situațiile când obiect al dreptului de proprietate, bunurile din domeniul privat ar putea fi atribuite la resursele naturale. Aici, după cum am menționat anterior poate fi acceptată doar viziunea că solul ca parte componentă a terenului poate fi parte a bunurilor din domeniul privat, respectiv se manifestă dreptul de proprietate asupra lor, dar cu anumite excepții și limitări care, de asemenea, au fost analizate anterior. Prin urmare, toate celelalte obiecte de mediu, resurse naturale pot fi incluse în categoria bunurilor publice, ceea ce presupunem eu nu chiar a fost intenția legiuitorului, dar este concluzia care trebuie să o facem noi. Totodată, aici ar trebui să mai menționăm formularea art. 127 alin. (4) al Constituției RM unde se accentuează că „...spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public,... fac obiectul exclusiv al proprietății publice” [101] și anume accentul pe faptul că spațiul aerian, apele și pădurile folosite în interes public, ce ar da o prezumție că ar putea fi un interes privat vizavi de obiectele date care nu l-ar include în categoria bunurilor publice, este un concept depășit, care creează mai multe probleme decât soluții (Fig. 2.3) și, conform analizei noastre anterioare, este practic imposibil de realizat datorită formelor complexe care le înglobează aceste obiecte, sau dacă este realizat are o multitudine de deficiențe și nu răsfrâng pe deplin problematica și necesită forme speciale de reglementare.

Vorbind despre reglementările Legii nr. 1102 din 06.02.1997, sunt de fapt foarte prielnice și binevenite principiile formulate în art. 11 cu privire la principiile de bază ale gestiunii resurselor naturale [185]. Considerăm că în reglementările respective au fost sesizate cele mai importante criterii de care ar trebui să ne conducem odată ce purtăm discuția despre darea în gestiune a resurselor naturale. Explicit aceste principii sunt folosite pentru a identifica formele de manifestare a raporturilor existente în corelație cu obiectele de mediu. Principiile date nu se referă la folosirea generală a resurselor naturale, dar exclusiv la așa-numita folosință specială care la moment este prezentă doar pentru apă, dar noi insistent promovăm ideea ca acest concept să fie atribuit tuturor resurselor naturale, după cum a fost stipulat și anterior. Prin urmare, alin.

(2) al acestui articol enumeră care ar trebui să fie acele criterii formulate drept principii ce ar trebui să stea la baza gestiunii resurselor naturale, și anume:

- asigurarea unei folosiri durabile (ce nu duce la degradare) a acestora;
- susținerea activității orientate spre folosirea rațională a resurselor naturale renovabile și economisirea celor nerenovabile;
- prevenirea efectelor negative ale activității economice asupra resurselor naturale.

Primele trei principii relatate au o tangență conceptuală una cu alta. Dacă din aceste trei principii ar fi creat unul, presupunem că nu va fi afectat foarte mult esența acestora. Esența principală a acestor trei este manifestarea formelor în care are loc folosirea resurselor naturale. Primul pune accentul pe folosire durabilă ce nu duce la degradare și al doilea vorbește despre încurajarea unei folosințe raționale a resurselor naturale, ce prin esența sa de fapt constituie același lucru, ba chiar mai mult, și al treilea vorbește despre prevenirea efectelor negative ale activităților economice în timpul gestiunii resurselor naturale. Prin urmare, opinia noastră ar fi că este suficient de a formula doar un principiu privit prin prisma folosirii raționale a obiectelor de mediu.

Ce ar presupune termenul de „folosință rațională”? Acest subiect rămâne la discreția legiuitorului organelor competente de mediu și a societății per general. Sintagma respectivă poate fi tălmăcită sau privită din mai multe puncte de vedere. Unul ar fi utilizarea unei resurse naturale, în așa fel încât atingerea lui să nu prejudicieze nici mediul înconjurător, nici sursa respectivă de resurse naturale. O altă interpretare ar putea fi sub aspect economic, valorificarea rațională la maximum a resursei respective, pentru a obține un venit cât mai impunător de pe o suprafață sau cantitate minimă.

Dreptul la folosință ca atribut al dreptului de proprietate se manifestă diferit în funcție de bunul deținut în proprietate. Ca de exemplu, Codul civil prevede posibilitatea limitării dreptului de folosință sau dispoziție a unor categorii de proprietari în funcție de bunurile care le au în posesie.

Când vorbim despre limitele dreptului de proprietate în general, există mai multe cazuri când aceasta este posibil. Doctrina prevede două divizări când discutăm despre limitele dreptului de proprietate, limitele obiective, sau materiale și limitele legislative. Limitele materiale sunt definite de însăși întinderea în spațiu a obiectului limitând odată cu obiectul și ideea de drept de proprietate asupra lui. Limitele legislative sunt acele limite care statul le oferă pentru a proteja anumite valori sau alți subiecți de drept, precum limitele dreptului de proprietate în probleme ce țin de dreptul de vecinătate (aici în mare parte este vorba despre limitarea dreptului de folosință) sau limitele dreptului de proprietate, în ceea ce ține de posibilitatea exproprierii terenurilor

agricole (limitarea dispoziției) sau restricția aplicată terenurilor agricole cu bonitate înaltă de a fi utilizate doar în scopul agricol, adică iarăși avem o restricție a folosirii bunului determinată de destinația terenului. Subiectul respectiv este unul destul de important pentru abordarea problematicii noastre.

Este necesar de menționat că deși relațiile legate de folosirea componentelor de mediu, având ca obiect resursele naturale, pot să se refere la obiectul dreptului civil și totodată, pot fi raporturi civile. Acestea se explică prin faptul că expresia cu sens larg „folosirea componentelor de mediu” este legată de problema dreptului de proprietate, dreptului de uzufruct, dreptului de servitute, dreptului de gaj etc. Însă referitor la dreptul mediului, avem ca obiect al raporturilor de mediu un drept specific, și anume, folosirea rațională. Instituirea acestui drept specific rezidă în faptul că realizarea unei protecții a factorilor de mediu, fără o reglementare a unei folosințe raționale a componentelor mediului, nu ne poate oferi realizarea scopului general al dreptului mediului [252, p. 31].

În ceea ce ține de folosință rațională – folosirea rațională trebuie să fie interpretată drept o folosire limitată a proprietarului în posesia unei resurse naturale, sau în cazurile când activitatea subiectului respectiv poate sau afectează nemijlocit mediul și prin activitatea acestuia exploativă poate produce deteriorări ale mediului ambiant. Adică, este vorba despre anumite limite impuse proprietarului sau posesorului de exploatare a unui bun care este sau ar putea afecta mediul ambiant. Aceste limite, de obicei, sunt impuse de către stat prin elaborarea legislației în domeniul respectiv.

Alt termen care ar putea fi folosit, sau este folosit în acest aspect în doctrină și după părerea noastră mai reușit, este folosință oneroasă limitată [227, p. 13] sau folosință limitată în interes public [273, p. 16]. Termenii respectivi de fapt redau caracterul acțiunilor din perspectiva persoanelor fizice sau juridice, ce dețin în proprietate bunuri care ar putea afecta nemijlocit mediul înconjurător, sau exploatarea lor duce la afectarea nemijlocită a mediului înconjurător. Folosința oneroasă limitată exprimă caracterul restrâns al proprietarului de exploatare a bunului care este o resursă naturală sau poate afecta mediul, într-un mod ce nu îi va permite exploatarea sa la maximum, din cauza riscului de uzură sporită sau deteriorare, sau imposibilitatea conservării a resursei naturale sau a mediului înconjurător. Folosința limitată în interesul public exprimă un alt aspect al fenomenului, dar tratat sub altă înclinație, adică observăm că iarăși este vorba de limitarea atributului de folosință, doar că aici avem indicarea scopului și faptul că limitarea respectivă se face în folosul comunității.

Tot aici putem discuta despre formele exproprierii indirecte care au fost abordate anterior, și faptul că prin această expropriere indirectă are loc limitarea în acțiuni a deținătorului de

drepturi în raport cu resursele naturale. Toate aceste limitări în primul și în primul rând sunt făcute pentru a proteja resursele naturale, dar totodată oferind posibilitate omului de a le exploata, exploatarea fiind în așa fel încât să nu ducă la distrugerea necontrolată și imediată a resursei.

- neadmiterea cumulării de funcții ce țin de gestiunea resurselor naturale cu activități de utilizare a acestora în scop de profit;
- folosirea contra plată a resurselor naturale, cu excepția cazurilor de regenerare a lor.

Un principiu foarte important, care ar presupune că orice folosire specială a resurselor naturale ar trebui să fie efectuată contra plată. Deși legea nu specifică forma de gestiune în interesul nostru este să menținem poziția statuată, deoarece o folosință generală nu ar necesita o plată pentru a avea acces la aceste bunuri. Mai mult ca atât, aici mai apare o întrebare referitor la acele autorizații de mediu emise pentru folosirea specială a apei care stipulează expres în Legea apelor nr.272 din 23.12.2011 în art. 27 alin. (1) că „Autorizația de mediu pentru folosință specială a apei, inclusiv pe termen lung, se eliberează cu titlu gratuit de către instituția competentă”, ce ar intra în contradicție cu principiul sus-enunțat [180]. Apare întrebarea – de ce o gestionare prin prisma autorizației emise ar fi primordial gratuită, acest efect fiind atât de important încât să fi fost necesară consfințirea lui în lege. Totodată, este necesar de menționat că Anexa 1 din Legea nr.160 din 22.07.2011 privind reglementarea prin autorizare a activității de întreprinzător, care la moment reglementează procedura de emitere, inclusiv a autorizațiilor de mediu, prevede că pentru a dobândi o autorizație de folosire specială a apei, persoana este taxată cu 1000 lei în cazul autorizației de scurtă durată – 3 ani și 3000 lei în cazul autorizației de lungă durată – 25 de ani [190]. O interesantă discrepanță între aceste două acte normative, care din păcate până la moment încă nu a fost elucidată. Tot aici ținem să menționăm că legea apelor nu prevede o autorizație pe termen scurt, cum este prevăzut în Anexă, ci doar o simplă autorizație pentru 12 ani, termenul căreia poate fi redus la dorința solicitantului [180, art. 26]. Considerăm că este necesar de a taxa orice acces „special” la resursele naturale, pentru a păstra un echilibru și o atitudine mai specială a exploatatorului față de obiectul predispus spre folosire.

O altă excepție în cazul dat o constituie gestiunea resurselor naturale cu scopul de a le regenera. Ar fi oare construcțiile ce servesc la tratarea apelor drept un exemplu? Posibil, legea însă nu vine să explice care ar fi circumstanțele și ce presupune regenerarea în contextul formulării principiului dat. Tot la manifestarea principiului vizat este necesar a menționa prezența în această lege a reglementărilor stipulate în Capitolul VI intitulat „Folosirea contra plată a resurselor naturale.” Deși concepțiile tratării subiectului dat considerăm că sunt depășite,

este necesar de a constata existența lor și faptul că legiuitorul a considerat important abordarea separată a problematicii respective statuând anumite reguli.

Aceste forme ale principiilor sunt foarte binevenite a fi aplicate în orice caz al manifestării gestiunii resurselor naturale. Exercitarea combinată a acestora evidențiază niște lucruri normale pentru orice tip de exploatare a lor.

După cum a fost reiterat, legislația RM prevede, spre dezamăgirea noastră, o mulțime de forme prin care sunt date în gestiune obiectele de mediu. Unul dintre cele mai standarde și acceptabile metode de legislația Europei continentale, inclusiv RM este contractul de concesiune.

Esența contractului de concesiune este relativ complexă, fapt ce este datorat de natura obiectului acestuia. Grație naturii obiectului, au fost necesare formulări complexe ce reglementează forma și conținutul acestuia luând în calcul de asemenea cine sunt subiecții. O definiție destul de reușită pentru a descrie acest act juridic este „concesiunea constă în administrarea de către un privat (persoană fizică sau juridică, inclusiv străină), pe propriul risc și pe propria răspundere, a unui serviciu public, bun public sau executarea unei lucrări în vederea eficientizării economice a acestora” [91, p. 179]. Abordarea specifică predispune la crearea de anumite reguli specifice care să guverneze raportul dat „clauzele de natură contractuală deosebesc actul de concesiune de actele unilaterale, de putere, ale autorității publice. Iar clauzele reglementare îl disting, îl separă de categoria contractelor civile” [20, p 24]. Prin urmare actul conține diferite tipuri de norme care ar trage tangențele acestuia atât pe domeniul privat cât și pe cel public.

Reglementarea acestuia este făcută prin prisma Legii nr. 121 din 05.07.2018 cu privire la concesiunile de lucrări și concesiunile de servicii, care definește clar scopul și principiile, dar și ce ar presupune acest tip de contract, totodată considerăm că au fost făcute și anumite omisiuni în vederea concretizării mai bune a obiectului contractului sau în raport cu ce bunuri pot avea loc aceste tipuri de raporturi, care era mai bine delimitat prin prisma legii anterioare nr. 534 din 13.07.1995 cu privire la concesiuni [183]. Definiția legală actuală este divizată între contractul de concesiune de lucrări și contractul de concesiune de servicii, în mare parte accentuând și făcând diferență între ce ar presupune *lucrări* și ce ar presupune *servicii*. Datorită faptului că pentru lucrarea noastră este mai important anume concesiunea de lucrări, tocmai această definiție va fi analizată. Așadar, concesiunea este „contract cu titlu oneros, încheiat în scris, prin care una sau mai multe autorități contractante încredințează executarea lucrărilor unuia sau mai multor operatori economici, precum și exploatarea bunurilor accesorii lucrărilor ce fac obiectul concesiunii, în care contraprestația pentru lucrări este reprezentată fie exclusiv de dreptul de a exploata lucrările ce fac obiectul concesiunii, fie de dreptul respectiv însoțit de o plată” [183, art.

3]. Problema principală care o observăm în contextul acestei legi, cât și nemijlocit a definiției date, este că nu avem o delimitare clară a ceea ce presupune sintagma „lucrare”. Deși legea face trimitere la atribuția Guvernului de a determina printr-o hotărâre de Guvern care ar fi lista lucrărilor ce ar putea fi date în concesiune, considerăm o oportunitate pierdută de a formula un concept vizavi de aceasta în interiorul legii. Totodată, atare lucru poate fi dedus din înseși formulările legii, și anume, din art. 2 alin. (1) lit. c) „utilizarea resurselor publice în condiții de eficiență, economicitate și eficacitate”; ceea ce induce că obiectul principal al tranzacției constituie de fapt resursele publice, ceea ce constituie și obiectul cercetării noastre. Considerăm însă că era mai reușit redat obiectul în legea ce reglementa contractul anterior și faptul că se accentua explicit asupra faptului că resursele și bogățiile naturale pot constitui obiecte ale acestei forme de act juridic „(2) Pot face obiectul concesiunii ... terenurile și alte resurse naturale, prospectarea, explorarea și valorificarea acestora”; [182, art. 3 alin. (2) lit. a]. Însă legea actuală face o tranziție cu mult mai bună în ceea ce privește delimitarea conceptului de concesiune și cum este necesară a fi efectuată procedura și controlul derulării relației respective.

În vederea conceptualizării studiului nostru, nu este atât de necesar să facem analiza aprofundată a acestui contract, dar mai mult să menționăm că anume prin intermediul lui este posibilă exercitarea proprietății asupra obiectelor de mediu. Statul manifestând o precauție deosebită pentru a determina ce, cum și în ce formă va putea da în gestiune aceste bunuri ale domeniului public, elaborând un tip de contract separat ce prevede o procedură separată complexă, pentru a verifica subiectul în a căror mâini va fi lăsat în gestiune bunul. Aceasta suplimentar este o dovadă că regimul juridic al bunurilor de mediu/resurselor naturale este unul specific, destul de complex și necesită o abordare separată.

După cum a fost menționat anterior, contractul de concesiune nu este unică metodă prin care pot fi atribuite resursele naturale în gestiune. Cea de-a doua metodă fiind autorizațiile de mediu sau actele permissive de mediu. Respectiv, faptul între când ar trebui să cerem eliberarea unei autorizații de mediu sau încheierea unui contract de concesiune, în mare parte, depinde de suma estimativă a lucrărilor preconizate.

Actele permissive de mediu, în toată splendoarea lor, constituie un domeniu foarte haotic și convulsiv de reglementări juridice. Din păcate, avem o varietate largă de reglementări ce dau naștere la diferite tipuri de acte permissive de mediu ce predispun la o folosire/gestionare a resurselor naturale, care au diferite intenții juridice și efecte. Subiectul respectiv este atât de fragil, încât chiar legislația care reglementează forma și eliberarea actelor respective este una conceptuală generală care nu prevede anumite forme specifice pentru actele permissive de mediu, sau cum ele ar trebui să fie interpretate. Site-ul Agenției de Mediu definește actele permissive ca

„document sau înscris constatator prin care autoritatea emitentă constată unele fapte juridice și întrunirea condițiilor stabilite de lege, atestând investirea solicitantului cu o serie de drepturi și de obligații pentru inițierea, desfășurarea și/sau încetarea activității de întreprinzător sau a unor acțiuni aferente și indispensabile acestei activități. Actul permisiv poate avea denumirea de licență, autorizație, permis, certificat, aviz, aprobare, brevet, de atestat de calificare” [190] care este preluată de fapt din aceeași lege generală despre care am vorbit anterior, Legea nr. 160 din 22.07.2011 privind reglementarea prin autorizare a activității de întreprinzător, art.2. Considerăm inoportună o astfel de abordare, cu referire la asemenea acte importante cum ar fi autorizațiile de mediu.

După cum a fost menționat anterior, cu părere de rău, aceste acte permissive de mediu au diferite conotații și efecte juridice, începând de la niște acte ce acordă anumite drepturi deținătorului de autorizație, cum ar fi în cazul autorizației de folosire specială a apei, până la anumite documente tehnice care mai apoi sunt utilizate drept temei de încheiere a unor contracte specifice de dare în exploatare, ca de exemplu actele privind perimetrul minier/geologic care este o cerință obligatorie pentru ca ulterior să fie încheiat contractul de atribuirea sectorului de subsol pentru cercetare geologică sau pentru extragerea substanțelor minerale utile.

Din punct de vedere instituțional, iarăși există anumite neconcordanțe, unele tipuri de acte fiind primordial eliberate de Agenția de Mediu, iar altele fiind eliberate de alte instituții subordonate Ministerului de Mediu, ceea ce complică, într-o oarecare măsură, uniformizarea constituirii și eliberării actelor permissive de mediu. A fost făcută încercarea ca acestea să fie eliberate prin intermediul ghișeului unic, ceea ce este un lucru benefic, dar fără existența unei ideologii clare asupra naturii și caracterelor juridice ale acestor acte per general, presupunem că situația dată va crea ulterior mai multe probleme decât soluții. La moment, Agenția de Mediu eliberează un număr de 37 de acte permissive în materie de mediu, dintre care 90% sunt acte ce ar permite gestiunea într-o oarecare măsură a resurselor naturale [31, p. 25-27]. Totodată, fiecare dintre acestea are o reglementare separată, care conceptual poate diferenția una de alta, dar până la urmă țin să reglementeze același obiect general, cum ar fi resursele naturale. Prin urmare, concepția acestor acte este una ambiguă, în unele situații neclară și induce spre ideea că nimeni nu a încercat să uniformizeze practica în scopul gestionării resurselor respective, fiecare dintre autoritățile competente în domeniu trăgând în direcția sa, creând în unele cazuri niște perversiuni juridice ne-maiîntâlnite. Reiterăm încă o dată poziția noastră potrivit căreia unicele metode prin care ar putea fi atribuite în gestiune resursele naturale, datorită formei și compoziției acestor obiecte, este prin intermediul contractelor de concesiune și a autorizațiilor de mediu ce ar conferi o protecție și o limitare a drepturilor manifestate față de aceste obiecte, cât și anumite obligații

specifice ale celui care a luat în gestiune aceste obiecte, menținând totodată aceste bunuri în domeniul public. Din păcate, situația actuală a reglementărilor în acest domeniu este destul de dezastruoasă și de fapt împiedică formularea cu brio a unei astfel de ipoteze în raport cu legislația RM. Tabelul 3.2 vine să ne demonstreze situația deplorabilă ce ține de însăși manifestarea conceptuală la acest subiect.

În consecință, resursele naturale ca obiecte de proprietate au nu numai valori economice, ci și ecologice, curative, valori recreative, estetice, culturale, istorice și altele [315, p. 66]. Anume utilizând acest principiu au fost create o multitudine de tipuri de acte, contracte sau forme de gestiune care ar reglementa gestionarea lor, în așa fel încât aceasta să aibă un caracter optim concomitent pentru persoana în a cărei gestiune se află bunul, pentru persoanele ce sunt afectate de bunul respectiv, interesele sociale, cât și nemijlocit interesele de regenerare/eficientizare a bunului. Rregretăm, la moment nu există o idee unică ce ar guverna în general forma respectivă de gestionare, care, după părerea noastră, este foarte importantă pentru asigurarea tuturor acelor idei expuse anterior și asigurarea cetățeanului cu un mediu sănătos prielnic pentru viață.

În loc să încercăm să includem pentru aceste obiecte în interiorul instituției dreptului de proprietate, aducând limitări și interpretări nedorite, care schimonosesc instituția și o cioplesc în forme bizare, ar trebui să ne axăm anume pe aspectul promovat de această lucrare și tocmai că aceste obiecte sunt în domeniul statului, fiecare având dreptul și acces general la utilizarea lor, dar în caz de dorință a exploatării mai „speciale”, statul să le ofere în gestiune exclusivă pe o anumită perioadă, cu anumite condiții specifice și urmărind anumite scopuri predeterminate. Anume această formă a gestiunii este așa-numita manifestare a proprietății asupra resurselor naturale și necesită reglementări exhaustive pentru a îmbunătăți calitatea mediului per general.

Tabelul 3.2.

Reglementările actuale în materie de exploatare a resurselor naturale

Resursa naturală	Aer	Subsol	Apă	Pădurile/fondul silvic	Flora	Fauna
Formele reglementare de dare în gestiune	- Autorizație de emisie a poluanților în atmosferă de la surse fixe de poluare	- Atribuirea perimetrelor miniere - Atribuirea perimetrelor geologice - Contract de atribuirea sectorului de subsol pentru cercetare geologică - Contract de atribuirea sectorului de subsol pentru extragerea substanțelor minerale utile	-Autorizație de folosire specială a apei -Taxa pentru folosirea apei	- Arenda terenului forestier în scop cinegetic - Arenda fondului forestier în scop de recreere - Autorizație pentru tăierea în fondul forestier și în vegetația forestieră din afara fondului		-Autorizație pentru cazurile excepționale de vânătoare în scopuri științifice, cultural-educative și estetice în termenele și locurile interzise pentru vânătoare sau a animalelor a căror dobândire este limitată, precum și întreținerea acestora în captivitate pentru scopurile menționate
Actele normative ce reglementează atribuirea în gestiune și formele	●Legea nr. 1422 din 17-12-1997 privind protecția aerului atmosferic ●Legea nr. 1540 din 25.02.1998 privind plata pentru poluarea mediului	●Codul subsolului ●HG cu privire la aprobarea unor acte în vederea implementării Codului Subsolului	● Legea apelor ● Cod fiscal art. 302-306 ● Legea nr. 1540 din 25.02.1998 privind plata pentru poluarea mediului	●Codul silvic, art. 26 ●H.G. 187 din 20.02.2008		
Autoritățile competente	Agenția de Mediu	● Agenția de Mediu, ● Agenția pentru Geologie și Resurse Minerale	● Agenția de Mediu, ● Agenția de Stat „Apele Moldovei”	●Agenția de Mediu, ●Agenția Moldsilva	Agenția de Mediu	Agenția de Mediu

3.4. Conceptualizarea problemei din perspectiva jurisprudenței CEDO

3.4.1. Manifestarea în Convenție a reglementărilor de protecție a mediului și a dreptului de proprietate

Problematica unui mediu sănătos și integrarea sa cu omul a fost și este sesizată de mai multe organisme internaționale. Dreptul la un mediu sănătos sau formulări asemănătoare au fost consacrate în majoritatea instrumentelor de reglementare a drepturilor fundamentale ale omului. Deși inițial în 1950 atât elementul de protecție al mediului cât și cel de asigurare a dreptului de proprietate lipseau din cea mai influentă la moment convenție cunoscută sub denumirea de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Dacă în cazul protecției mediului, aceasta urma să fie inventată în anii 1970, chiar și astăzi Convenția nu specifică un drept anumit pentru asigurarea unui mediu înconjurător sănătos. A fost lăsată la discreția Curții Europene a Drepturilor Omului de a stabili că unele dintre drepturile consacrate în Convenție are putea fi lezate sau încălcate de existența daunelor produse mediului sau de expunerea la riscurile de mediu [227, p. 28; 236].

Referitor la dreptul de proprietate a fost o problemă. În negocierile preliminare s-a ajuns la concluzia că dreptul de proprietate trebuie inclus în textul Convenției, doar că problema primordială era cum va fi formulat conținutul acestuia. După cum a fost discutat anterior în lucrare diferențele de doctrine ale statelor participante la negocieri au prelungit negocierile referitor la subiectul dat cu încă 2 ani. Respectiv în 1950 a fost adoptată Convenția, iar în 1952 a fost suplinită prin Protocolul adițional nr.1 care se referea anume la dreptul de proprietate garantat de Convenție.

Importanța dreptului la un mediu sănătos și importanța protecției mediului pentru asigurarea drepturilor fundamentale ale omului au fost sesizate de CtEDO de mai multe ori pe parcursul activității sale. O practică destul de vastă în jurul art. 2 și 8 din Convenție sau manifestat pe parcursul anilor, formulând anumite concepte definitorii în ceea ce privește esența protecției mediului în sensul Convenției [49, 53, 66, 70, 83]. În vederea acoperirii subiectului respectiv neabordat separat de convenție, Curtea a tratat problematica respectivă strâns legată de garantarea dreptului la viață și dreptul de a respecta viața privată și viața de familie care nu pot exista fără un mediu sănătos.

Dreptul la viață este protejat prin articolul 2 din Convenție. În mod incontestabil, dreptul la viață apare ca esențial în sistemul drepturilor și al libertăților fundamentale apărute prin Convenția Europeană în materie, pentru că fără consacrarea și protejarea efectivă a acestui drept, protecția celorlalte drepturi ar rămâne fără obiect. Este evident că dreptul la viață reprezintă

condiția esențială a posibilității în exercitarea tuturor drepturilor și libertăților fundamentale [28, p. 156]. Acest articol nu se referă numai la decesele rezultate direct din acțiunile agenților unui stat, dar prevede și o obligație pozitivă a statelor de a lua măsuri adecvate pentru a proteja viețile celor aflați în jurisdicția lor. Aceasta înseamnă că autoritățile publice au datoria de a lua măsuri pentru a garanta drepturile consacrate în Convenție, chiar și atunci când sunt amenințate de alți subiecți sau activități care nu au legătură directă cu statul [195, p. 18]. Formularea art. 2 „Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege” este negativă în esență, sau mai bine spus prohibitivă, în raport cu unele acțiuni ale statului sau ai agenților săi, însă Curtea paralel a dezvoltat în jurisprudența sa „doctrina obligației pozitive” [195, p. 35]. Prin prisma acestui articol, inclusiv prin prisma art. 8, Curtea a găsit de cuviință, în unele cazuri, aplicarea obligației pozitive a statului de a proteja cetățenii proprii, sau a asigura garantarea dreptului prin toate măsurile posibile. Însă această obligație vizavi de degradarea mediului sau problemelor de mediu și în contextul acestor două articole este aplicată foarte atent și într-un număr relativ restrâns de cazuri. Măsurile date au fost prevăzute doar pentru cazurile extrem de grave, ca de exemplu: testele nucleare [63, para. 36], uzinele chimice sau operarea stațiilor de tratare a deșeurilor, indiferent dacă sunt efectuate de stat sau de alți subiecți.

Suplimentar la cele expuse, prin prisma art.2, Curtea a analizat și posibilitatea ca statul să întreprindă măsuri în favoarea cetățenilor prin prisma obligației pozitive cu referire la prevenirea decesului persoanei cauzate de calamități naturale [41, para. 135], în pofida faptului că ele nu pot fi controlate sau împiedicate, statul trebuie să întreprindă mecanisme de avertizare și protecție.

Conceptul obligațiilor pozitive se manifestă prin impunerea statului de a întreprinde anumite acțiuni pentru a preveni lezarea drepturilor consacrate în art.2 cât și în art. 8. Manifestarea acestora în jurisprudența Curții are loc prin trei mecanisme distincte:

- realizarea unor legi/acte normative care să țină cont de particularitățile unei situații sau ale unei activități și de potențialul de risc al acesteia pentru viață. În cazul unei activități cu risc sporit, aceasta urmează să conțină reglementări care să prevadă acordarea de licență, înființarea, operarea, securitatea și supravegherea unor astfel de activități [74, para. 90; 41, para. 129 și 132];
- accentul deosebit pe dreptul publicului la informare cu privire la activitățile cu risc sporit. În cazul calamităților naturale, aceasta include menținerea unei infrastructuri adecvate de apărare și avertizare [74, para. 90; 41, para. 129 și 132];

- prevederea unor proceduri adecvate pentru identificarea deficiențelor în procesele tehnice în cauză și erorile comise de cei responsabili [74, para. 90; 41, para. 129 și 132].

Mecanismele date facilitează respectarea drepturilor consacrate în convenție și inexistența lor poate duce la sancționarea Statului. Curtea aplică aceste forme ale obligațiilor pozitive foarte atent și în funcție de estimările prejudiciului adus pentru inexistența acestora.

Dreptul la respectarea vieții private și de familie și a locuinței sunt protejate conform art. 8 din Convenție, „Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale” [102]. În sistemul Convenției, caracteristica esențială a tuturor acestor drepturi și libertăți constă în aceea că fiecare text ce le reglementează conține un prim alineat ce le proclamă aproape de o manieră absolută, pentru ca, într-un al doilea alineat al aceluiași text, să fie prevăzute anumite condiții în care exercițiul drepturilor și libertăților poate fi supus anumitor restricții. A revenit organelor Convenției, în special Curții, misiunea de a determina atât domeniul de aplicare a drepturilor și libertăților garantate de aceste dispoziții, cât și aceea de a preciza conținutul condițiilor în care exercițiul lor poate cunoaște limitările prevăzute de textele ce reprezintă sediul materiei lor [28, p. 593], inclusiv în materie de protecție a mediului.

Sub aspectul ce ne interesează pe noi în lucrare, acest drept presupune respectul pentru calitatea vieții private, precum și bucuria de facilitățile casei cuiva („spațiul de locuit”) [195, p. 19]. Respectiv, dreptul la viață privată în împrejurările descrise nu trebuie interpretat strict în sensul intimității persoanei, ci și în sensul drepturilor ce apără interesul ei privat din perspectiva drepturilor sale civile apărute și promovate de ramura dreptului privat (dreptului civil) [8]. Totodată, degradarea mediului nu presupune imediat că are loc violarea art.8 din Convenție, deoarece acesta nu prevede expres dreptul la protecție a mediului sau dreptul de conservare a mediului. Degradarea mediului trebuie să aibă o corelație directă cu viața privată sau de familie a persoanei sau cu locuința acesteia. De fapt, o asemenea abordare se cere a fi dedusă și din esența condamnării relativ recente (25.01.2017) a Republicii Moldova la CtEDO pentru încălcarea prevederilor art. 8 din Convenție în temeiul cererii nr. 22473/07, Otgon vs. Moldova [76]. Din conținutul cererii și al materialelor prezentate de reclamant, Curtea constată că autoritățile naționale se fac vinovate de afectarea integrității fizice în urma consumului de către reclamantă a apei infectate de la robinet. În speță, acest fapt s-a întâmplat din cauza că în vecinătatea blocului în care se afla apartamentul reclamantului, conducta de canalizare defectă era situată deasupra conductei de apă, care s-a spart și ea la 26 octombrie 2005, iar apele reziduale s-au infiltrat în conducta de apă potabilă [8]. Respectiv, observăm raportul de cauzalitate dintre degradarea mediului și prejudiciile cauzate persoanei, sub care aspect și este interpretat art. 8 al Convenției.

Deși tot în această hotărâre avem opinia disidentă a Judecătorului Lemmens care consideră de fapt că interpretarea art. 8 în cazul dat este una prea lărgită argumentând că „Cauza privește efectele cauzate sănătății reclamantei de apa potabilă contaminată de la robinet. Instanțele naționale au stabilit că întreprinderea furnizoare de apă a comis un act ilicit, obligând-o să repare prejudiciul. Reclamanta nu este de acord cu suma care i-a fost acordată. În recursul depus la Curtea Supremă de Justiție, aceasta a invocat dreptul constituțional la un mediu sănătos, pentru a contesta suma compensației acordate. Se pare că aceasta nu s-ar fi plâns vreodată la nivel național de vreo încălcare a dreptului său la respectarea vieții private. Prin urmare, această cauză se referă în mod esențial la dreptul la despăgubire în cazul unui delict civil” [76]. Lemmens urmează să dea exemple cum în speța dată nu este de fapt o legătură între viața privată a persoanei și faptul că aceasta ar fi invocat undeva criteriul respectiv – cât și legătura făcută de Curte în alte situații similare, individul nefiind de acord doar cu compensația acordată. Drept concluzie judecătorul menționează că „datorită unei interpretări foarte generoase a noțiunii de viață privată, speța respectivă a fost <<ridicată>> de la un caz ordinar de răspundere civilă la un caz care ridică o problemă în conformitate cu articolul 8” [76]. Prin urmare, interpretarea acestui articol și formele lui de interpretare au o variație destul de largă, chiar și prin prisma jurisprudenței CtEDO.

Curtea este obligată să ia în considerație legătura de cauzalitate dintre acțiunea sau inacțiunea propriu-zisă și impactul sau efectele negative asupra subiectului afectat și să estimeze dacă aceste acțiuni sau inacțiuni au un anumit nivel de grad de prejudiciabilitate în raport cu subiectul. Gradul de prejudiciabilitate este determinat în funcție de caz. Drept exemple sunt luate durata și intensitatea disconfortului și efectele materiale sau nemateriale produse, dar și aspectul general de mediu. Deci Curtea se expune asupra prejudiciului cauzat persoanei în primul rând și în funcție de situație prin prisma doctrinei obligațiilor pozitive, care au fost menționate anterior, poate sancționa sau impune un comportament statului ca astfel de situații să nu mai apară, în cazul nostru acestea fiind de păstrarea și conservarea mediului.

În plus, Curtea a recunoscut conservarea mediului, în special în cadrul politicilor de planificare, ca scop legitim care justifică anumite restricții de către autoritățile publice asupra dreptului persoanei la respectarea vieții private și de familie și a locuinței [42, para. 82].

În conformitate cu art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție, persoanele au dreptul de a se bucura pașnic de bunurile lor, inclusiv de a beneficia de protecție împotriva privării ilegale de proprietate. „Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional” [102, art. 1]. Termenul de

bunuri în existența articolului respectiv nu trebuie egalat cu interpretările date de doctrinele naționale. Termenul nu înglobează accepțiunile care au fost analizate anterior în Cap. 2 și manifestă o totalitate nedefinită de obiecte materiale sau imateriale. Profesorul Bîrsan în comentariul său la fel accentuează „că noțiunea de <<bunuri>> cuprinsă în prima frază a art. 1 „are o accepție autonomă, care nu se limitează numai la proprietatea asupra unor bunuri corporale, accepție independentă față de calificările formale din dreptul intern: anumite alte drepturi și interese ce constituie elemente patrimoniale active pot fi considerate ca fiind <<drepturi de proprietate>> și, în consecință, <<bunuri>> în sensul dispozițiilor acestui text” [28, p. 983]. Respectiv, toate discuțiile referitor la bunuri în sensul Convenției vor fi izolate de analiza efectuată anterior, dar este necesar de menționat că aceasta este una foarte largă și înglobează o serie de obiecte care nu au fost vizate sau au fost vizate sub un alt aspect în retorica noastră.

Faptul că legislația internă a unui stat nu recunoaște un anumit interes ca fiind un „drept” sau chiar un „drept de proprietate” nu împiedică în mod necesar să se considere că interesul în cauză este un „bun” în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1 [102, p. 7]. În continuare, vor fi aduse niște exemple unde Curtea a considerat existența unor „bunuri” care ulterior afectează aplicarea dreptului consacrat în acest articol:

- Depalle împotriva Franței (MC), pct. 68, în ceea ce privește dreptul revocabil și precar de ocupare a unei proprietăți aflate pe domeniul public, ca urmare a trecerii unei perioade de timp [47];
- Öneriyıldız împotriva Turciei (MC), pct. 129, în ceea ce privește dreptul patrimonial al reclamantului la locuința sa construită fără autorizație – construcțiile ilegale [74];
- De asemenea, o tolerare de lungă durată din partea autorităților a conferit drepturi de proprietate reclamantilor, în ceea ce privește un teren aflat în litigiu; (Kosmas și alții împotriva Greciei, pct. 68-71) [61];
- În plus, s-a considerat că o lege internă care dispunea exproprierea unei parcele de teren în anumite circumstanțe, cu drept de despăgubire, a creat un drept patrimonial. (Kutlu și alții împotriva Turciei, pct. 58) [62].

Prin urmare, scopul este de protecție a proprietății dobândite, ea fiind materializată prin diverse obiecte, relații de creație cu anii și care au influențat valoarea afacerii, buna-credință manifestată și diverse creanțe dobândite din dreptul public [227, p. 30]. De asemenea, dreptul de proprietate în accepțiunea Convenției acoperă și relațiile de proprietate intelectuală, ba chiar mai mult, deși textul nemijlocit nu se referă la succesiuni, Curtea prin prisma ideilor concentrate anterior tratează aceasta ca un drept al persoanei de a dispune de bunurile sale [67].

Tot în acest context cu referire la tematica noastră este relevant să menționăm că licențele de exploatare a unui bun într-un anumit mod sau drepturile de pescuit (Tre Traktörer Aktiebolag împotriva Suediei [84, pct. 53]; Alatulkkila și alții împotriva Finlandei; O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd împotriva Irlandei [75, pct. 89]), constituie „bunuri”. Observăm că permisele de a exploata anumite resurse naturale sau cum le-am numit noi anterior-obiecte de mediu, dă naștere la protecția prin prisma dreptului de proprietate.

3.4.2. Tratarea în jurisprudența CtEDO a raporturilor dintre dreptul de proprietate și protecția mediului

În raport cu obiectele de mediu, jurisprudența CtEDO manifestă două tratări a ceea ce ține de dreptul de proprietate în accepțiunea Convenției:

- 1) caracterul advers – manifestându-se prin necesitatea determinării rolului mai important dintre dreptul de proprietate al individului și interesele publice. În aceste cazuri, Curtea aplică sau revocă anumite limitări instituite proprietarului în raport cu protecția mediului, inclusiv diverse forme de lipsiri și exproprieri pentru cauză de utilitate publică;
- 2) caracterul complementar – manifestându-se prin faptul că proprietarii invocă dreptul de proprietate pentru a aduce argumente suplimentare pentru favorizarea protecției de mediu.

Aceste manifestări au fost analizate și anterior, adică interacțiunea dintre dreptul de proprietate și protecția mediului. Doar că în retorica respectivă observăm că Curtea are un unghi mai deosebit în ceea ce vizează dreptul de proprietate, dar și faptul că protecția mediului este într-o oarecare măsură privit expres și mai restrâns prin prisma art. 8 și 2 din Convenție, oferind o altă abordare a problematicii de interacțiune a acestor două instituții.

Primul caracter enunțat ce manifestă interacțiunea acestor două instituții este cel *advers*. După cum a fost descris anterior, el se manifestă prin incompatibilitatea intereselor protejate de dreptul de proprietate și intereselor publice de protecție a mediului.

Prima formă a acestui caracter care este identificată atât de Convenție cât și de Curte este exproprierea sau lipsirea de proprietate în interesul protecției mediului. Conform formulărilor art.1 din Protocolul nr.1 al Convenției, acesta acceptă exproprierea sau lipsirea unei persoane de proprietatea sa pentru o cauză de utilitate publică. Luând în considerare importanța protecției mediului, Curtea acceptă interpretarea interesului public – protecția sănătății și a mediului ambiant [64, para. 34]. Curtea prin definiția sa de mediu înțelege o noțiune foarte largă din perspectiva atât a sensului cât și a scopului [216]. Totodată acceptă ideea de protecție a mediului drept un scop legitim și îi acordă statului toate pârghiile pentru soluționarea problemelor complexe și de planificare, inclusiv lipsirea sau exproprierea persoanei de proprietate.

Exproprierea trebuie să fie însoțită de un scop legitim, în cazurile expuse de noi, ce urmăresc direct protecția mediului. Curtea de obicei nu se expune asupra necesității exproprierii considerând că statul este mai competent în determinarea acesteia pentru public. Dar în ceea ce ține de însăși expropriere, ea se expune asupra faptului dacă:

- exproprierea este făcută în corespundere cu legislația internă, și nu arbitrar;
- legitimitatea scopului de a limita drepturile persoanei;
- buna-credință și echilibrul dintre interesul public și interesele proprietarului [227, p. 31].

O aplicare a celor expuse poate fi observată în cazul *Ferdin vs. Suedia*. Reclamantul exploata o carieră de pietriș care se afla pe terenul său. Autoritățile Suedeze nu au reînnoit permisul de exploatare a acestei cariere în baza Actului suedez de conservare a naturii. Permisul trebuia reînnoit fiecare zece ani. Reclamantul cunoștea despre posibilitatea că reînnoirea permisului poate să nu aibă loc. Autoritățile trebuiau să ia în considerație protecția mediului. Reclamantul, de asemenea, a primit o înștiințare cu trei ani și unsprezece luni înainte de închiderea carierei, respectiv măsurile luate de stat nu au fost considerate disproporționale. Așadar, Curtea a respins cererea reclamantului drept încălcare a art.1 Protocolul nr.1 CEDO. Cazuri de genul dat, unde interesul public prevalează interesul personal sunt destul de multe și anume la domeniul exproprierii.

Foarte multe cazuri sunt legate de proprietari și eforturile autorităților publice de planificare în materie de urbanism – *Pine Valley Ltd și alții vs. Irlanda* [78], *Kapsis vs. Grecia* [60], *Hamer vs. Belgia* [54], *Depalle vs. Franța* [47] și altele. Toate aceste cazuri întrunesc condițiile enunțate anterior, care călăuzesc Curtea pentru a determina date dacă exproprierea a avut loc legal, legitim și persoanele au fost compensate satisfăcător pentru a fi un echilibru între obiectul expropriat și interesul public.

Însă sunt situații când deși unele elemente au fost respectate de către stat în vederea exproprierii, dar elementul compensatoriu lasă de dorit și, respectiv, Curtea se expune pe faptul că exproprierea a avut loc ilegal și în violarea art.14 CEDO în coroborare cu art.1 Protocolul nr.1 CEDO. Aprecierea Curții cu referire la mecanismul compensatoriu a statului diferă de la caz la caz, dar dacă Ea determină absența unui echilibru între bunul expropriat și compensare, deși procedura a fost respectată și scopul este unul vădit întemeiat, decizia va fi de a-i da câștig reclamantului motivând că acesta a fost expropriat ilegal.

Un asemenea exemplu avem în cazul *Papastavrou și alții vs. Grecia* [77], unde cei 25 de reclamanți sunt într-un conflict de lungă durată cu statul referitor la dreptul de proprietate asupra unui teren în Omorphokklisia în Galatsi făcând parte dintr-o regiune mai mare denumită „Veikou Estate”, care a fost expropriată în perioada 1923-1941. Pe data de 10 octombrie 1994 prefectura

Atenei a decis că teritoriul în cauză din „Veikou Estate” trebuie să fie împădurit. Reclamanții au înaintat o acțiune pentru a împiedica aceste acțiuni din partea statului în instanțele locale, menționând că spațiul demarcat pentru a fi împădurit include și terenul lor, și acțiunea de împădurire nemijlocit îi va expropria de acesta. Cererea acestora a fost respinsă, pe baza că decizia pretorului este o simplă executare a unui ordin întocmit de Ministerul Agriculturii încă în anul 1934. Respectiv, reclamanții au sesizat o violare a art.1 Protocolul nr.1 CEDO, prin care proprietatea lor efectiv a fost expropriată fără ca aceștia să fie compensați într-o oarecare măsură. Corespunzător, Curtea a decis că în formularea actuală a cererii nu ține de competența ei să se expună asupra dreptului de proprietate asupra terenului, dar pentru soluționarea cazului reclamantului i-ar putea fi atribuit statutul de proprietar asupra terenului în cauză sau cel puțin drept având un interes, ceea ce declanșează protecția art.1 Protocolul nr.1 CEDO. În perspectiva Curții autoritățile statului nu au procedat corect prin faptul că nu au încercat să reexamineze cum au evoluat circumstanțele referitor la terenul respectiv din 1934 și au pus spre executare un act normativ învechit, fără a fi ajustat la necesitățile și cerințele contemporane. Mai mult ca atât s-a constatat că prin faptul că instanțele locale au respins toate cererile reclamanților drept fiind nefondate, datorită existenței unui act din 1934 care prevedea exproprierea de facto a proprietarilor, fără a prevedea o remunerare pentru prejudiciile cauzate acestora, este o încălcare grosolană și un eșec de a proteja drepturile proprietarilor. Prin urmare, nu putem vorbi despre existența unui balans rezonabil între drepturile proprietarilor expropriați și interesul public. Curtea a decis existența încălcărilor art.1 Protocolul nr.1 CEDO unanim, dar în vederea satisfacerii pretențiilor reclamantului nu s-a expus, oferindu-le posibilitate părților într-un termen rezonabil să ajungă la un compromis care ulterior a fost prezentat Curții [317].

Observăm iarăși manifestarea specifică a criteriului de bunuri și proprietate în perspectiva CEDO și faptul că în acest caz acestea au stat mai presus decât interesele publice manifestate prin acțiuni care ar contribui la favorizarea unui mediu sănătos. Revenind la cele trei principii enunțate anterior după care se conduce Curtea în cazul exproprierii, versatilitatea cea mai sporită se manifestă în cazurile existenței echilibrului între bunul expropriat și recompensa primită de titular, fiindcă, după cum am spus anterior, pentru primele două Curtea oferă o discreție lărgită statului.

Un caz similar este Turgut și alții vs. Turcia [85], reclamantul susține că familia sa a deținut în proprietate un teren mai mult de 50 de ani. Autoritățile i-au anulat titlul de proprietate asupra terenului în baza principiului constituțional de inalienabilitate a terenului fondului forestier. Respectiv, titlul reclamantului a fost considerat fără efect juridic și persoana nu a fost compensată. Curtea a considerat exproprierea ca fiind una legitimă, invocând temeiul de

protecție a fondului forestier și al mediului, dar faptul că reclamantul nu a fost despăgubit a fost constatat drept disproporțional și injust.

Problema compensării persoanei expropriate trebuie obligatoriu să fie prevăzută de legislația națională. În așa cazuri Curtea doar evaluează dacă statul a făcut o treabă bună în evaluarea circumstanțelor ce vizează cazul exproprierii. Curtea este foarte atentă privind elucidarea circumstanțelor de fapt și se implică doar în situațiile când constată că anumite împrejurări au fost omise de către stat. Cu toate acestea, unică pârgă reală a Curții este determinarea proporționalității compensării sau declararea ilegalității exproprierii în baza lipsei sau disproporționalității acesteia [227, p. 35]

Drept concluzie asupra caracterului dat ar trebui să menționăm că deși exproprierea sau lipsirea de bunuri din proprietatea unei persoane este privită ca o măsură adecvată pentru protecția intereselor publice, în cazul nostru, protecția mediului și dreptul la un mediu sănătos; aceste interese nu mereu prevalează, dacă persoana care are de suferit în urma acestor exproprieri nu este proporțional despăgubită. Prin urmare, în cazul lipsei sau disproporționalității acestei despăgubiri, exproprierea va fi anulată și bunurile vor fi returnate proprietarului.

A doua formă a caracterului advers este limitarea anumitor acțiuni ale proprietarului în raport cu bunul său, drept urmare a prejudiciilor aduse mediului sau posibilitatea cauzării acestora. Forma indicată face referire directă la partea a doua a art. 1 Protocolul nr.1 CEDO, și anume „Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare reglementării folosirii bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții, sau a amenzilor” [102]. Respectiv, sintagma ce ne interesează pe noi este *reglementarea folosirii bunurilor conform interesului general* care poate fi orice măsură de a ordona sau a limita folosirea proprietății. Formularea utilizată de text este foarte generală și pare a acorda statelor „puteri nemărginite” în materie. Dacă noțiunea de „folosință a bunurilor” poate pune mai puține probleme, fie și prin raportarea la sensul ei din dreptul civil, cea de „interes general” este cât se poate de imprecisă [28, p. 1035]. Rămâne la discreția Curții să determine care sunt limitele interpretative ale acesteia.

Criteriile de aplicare a limitărilor de către stat proprietății sunt aceleași ca și în cazul exproprierilor. Principiul de legalitate al limitărilor și principiul proporționalității se aplică corespunzător și aici. Dar, comparativ cu modalitatea analizată anterior, în aceste situații Curtea oferă statelor membre o discreție și mai largă în determinarea limitelor de folosire a proprietății. Limitele respective, de regulă, nu trebuie compensate. Ba chiar mai mult, discreția statului în a determina limitele de folosire și lipsa mecanismului compensatoriu sunt și mai larg privite și

acceptate de către Curte când este vorba de măsuri întreprinse de stat pentru a proteja mediul [227, p. 36].

Pentru a exemplifica cele expuse putem menționa o cauză relativ recentă, O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd vs. Irlanda [75], o societate care pescuia midii imature (larve de midii) a reclamat faptul că Guvernul irlandez i-a cauzat pierderi financiare prin modul în care a respectat legislația de mediu a Uniunii Europene. Guvernul a interzis temporar pescuitul de larve de midii în anul 2008 în portul în care opera societatea după ce Curtea de Justiție a Uniunii Europene a constatat că Irlanda nu își îndeplinise obligațiile care îi reveneau în temeiul a două directive UE privind mediul. Astfel, societatea nu a putut vinde midii mature în 2010, ceea ce i-a provocat pierderi ale profitului. Curtea a observat că protecția mediului și respectarea de către statul pârât a obligațiilor care îi reveneau în temeiul dreptului Uniunii constituiau ambele obiective legitime. În calitate de operator comercial, compania ar fi trebuit să fie conștientă de faptul că este probabil ca obligația impusă statului să respecte normele UE să aibă impact asupra activității sale. În special, Curtea a considerat că prezumția Bosphorus nu se aplică în circumstanțele cauzei, întrucât statul pârât nu a fost privat în totalitate de marja sa de manevră în îndeplinirea obligației sale de a respecta Hotărârea CJUE și legislația secundară de implementare a directivei. Curtea a lăsat deschisă întrebarea dacă o hotărâre a CJUE în cadrul unei proceduri de constatare a neîndeplinirii obligațiilor ar putea, în alte circumstanțe, să fie considerată ca nelăsând nicio marjă de manevră (O’Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd împotriva Irlandei, pct. 110-112). În ansamblu, Curtea a constatat că societatea nu a suferit o sarcină disproporționată ca urmare a acțiunilor guvernului și că Irlanda asigurase un just echilibru între interesele generale ale comunității și protecția drepturilor individuale. Prin urmare, nu au fost încălcate drepturile de proprietate ale societății în temeiul art. 1 din Protocolul nr. 1 [135, p. 70].

Până în prezent Curtea nu a declarat nicio măsură întreprinsă de către stat ce urmărește limitarea folosirii dreptului de proprietate drept scop de a proteja mediul înconjurător, de a fi o violare a art.1 Protocolul nr.1 CEDO [227, p. 36].

Cea de-a doua formă a interacțiunii dreptului de proprietate și a protecției mediului este forma complementară sau caracterul complementar al raporturilor vizate. Forma dată presupune faptul că aceste două instituții colaborează întru crearea unui front comun pentru conturarea anumitor interese ale reclamanților.

Totodată, este corect de menționat că art. 1 Protocolul nr. 1 nu garantează dreptul la respectarea „bunurilor” într-un mediu plăcut (a se vedea Flamenbaum și alții împotriva Franței, pct. 184, care privea extinderea pistei aeroportuare și în temeiul art. 8 [50]). În plus, întrucât reclamanții nu au stabilit dacă și în ce măsură extinderea pistei afectase valoarea bunurilor lor,

Curtea nu a constatat nicio încălcare a drepturilor în temeiul dispoziției menționate (ibid., pct. 188-190) [135, p. 44]. Un alt exemplu este cazul *Kyrtatos vs. Grecia*, unde reclamantul nu a izbutit să demonstreze că activitățile autorităților publice locale de a dezmlăștini un teren adiacent proprietății lor a dus la dispariția priveliștii pitorești ce se întindea de pe perimetrul acesteia. Curtea a stabilit că nici art. 8 și nici alte articole ale Convenției nu sunt proiectate pentru a întruni o astfel de formă de apărare a proprietății și a mediului. Convenția având interesul de a proteja drepturile individuale ale persoanei, și nu drepturile unei comunități sau a publicului în întregime. Respectiv prin prisma ideii enunțate, reclamantii în mare parte au eșuat de a-și găsi dreptatea în cazurile de tulburare a proprietății cauzate de zgomote, deteriorarea peisajului din apropiere și alte acțiuni de gen asemănător, cauzate de stat sau de alte persoane.

Dar, totodată, este necesar de a menționa anumite excepții de la această regulă. Pe parcursul activității Curții, ea a admis și situații similare, dar cu decizii contradictorii regulii stipulate anterior, de exemplu *Leon și Agnieszka Kania vs. Polonia* [65], unde reclamantul se plînge pe zgomotul insuportabil cauzat de o uzină din apropiere, unde Curtea constată că „nu există niciun drept explicit în Convenție la un mediu curat și liniștit, dar în cazul în care o persoană este direct și grav afectată de zgomot sau de altă poluare, poate apărea o problemă în temeiul art. 8 din Convenție” [65, para. 98]. În cazul dat însă aceste tulburări au fost considerate grave, fapt datorat ulterioarei încetări a funcționării uzinei în cauză. Un alt exemplu este cazul *Lopez Ostra vs. Spania* [66], unde reclamantul se plînge pe zgomotele și mirosurile provocate de uzină la prelucrarea deșeurilor situată la 12 metri de casa sa. Reclamantul a fost nevoit să se strămute cu locul de trai pentru a evita tulburările. Curtea a considerat tulburările destul de grave pentru a le interpreta drept o violare a art. 8 și doar din cauză că reclamantul nu era proprietarul casei indicate, speța a fost soluționată prin prisma acestui articol, și nu prin prisma art.1 Protocolul nr.1 CEDO.

Regula generală a interpretărilor articolelor prezentate însă se resimte prin prisma a astfel de cazuri precum *Powell și Rayner vs. Regatul Unit*; *Hatton vs. Regatul Unit* [136, art. 13] sau *Flamenbaum v. Franța* [50], unde Curtea unanim respinge plângerile reclamantilor împotriva zgomotului produs, în cazul nostru de aeroporturi, menționînd că necesitatea este un interes economic al statului de a menține zborurile de noapte sau că prezența poluării sonore respective nu a dus efectiv la diminuarea prețului locuințelor.

După cum observăm, este clar că raportul de cauzalitate în suplinirea acestor instituții pentru a avea un câștig de cauză este mai rar decât s-ar părea la prima vedere, însă după cum a fost stipulat anterior, acestea există și se manifestă diferit în funcție de circumstanțele speței. De exemplu, doar în situații excepționale dreptul de proprietate poate fi invocat pentru a arăta eșecul

statului de a proteja individul în cazul calamităților naturale. Budayeva și alții vs. Rusia este un exemplu [41]. Speța prezintă o regiune unde reclamanta locuia cu familia sa – notorie de prezența alunecărilor de teren. În vara anului 2000, timp de șapte zile, orașul a fost lovit de o succesiune de alunecări de teren, în urma cărora au decedat cel puțin 8 persoane, inclusiv soțul reclamantei. Fiul mai mic al acesteia a fost și el grav rănit. Casele și bunurile reclamanților au fost distruse și, deși li s-au oferit alte locuințe gratuite și câte o indemnizație forfetară de urgență, sănătatea acestora s-a deteriorat din momentul catastrofei. Curtea însă a constatat că autoritățile statului au avut o marjă extinsă în raport cu dreptul de proprietate de a stabili care ar fi măsurile necesare de a determina ce este rezonabil în circumstanțele create, delimitând calamitățile naturale de calamitățile cauzate de om și specificând că în cazul celor naturale implicarea statului nu poate fi tratată la același nivel ca cele cauzate de om, datorită caracterului relativ spontan și imprevizibil al acestora. De asemenea, în speța respectivă Curtea diferențiază obligațiile pozitive ale statului ce decurg din art.2 al Convenției de obligațiile pozitive născute din art.1 Protocolul nr.1, și anume, „trebuie făcută o distincție între obligațiile pozitive prevăzute la articolul 2 din Convenție și cele prevăzute la articolul 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție. În timp ce importanța fundamentală a dreptului la viață impune ca domeniul de aplicare al obligațiilor pozitive în temeiul articolului 2 să includă obligația de a face tot ce stă în puterea autorităților în sfera ajutorului în caz de dezastre pentru protecția acestui drept, obligația de a proteja dreptul la posesia pașnică a bunurilor, care nu este absolută, nu se poate extinde mai mult decât este rezonabil în funcție de circumstanțe. În consecință, autoritățile se bucură de o marjă de apreciere mai largă în a decide ce măsuri să ia pentru a proteja bunurile persoanelor de pericolele meteorologice decât în a decide cu privire la măsurile necesare pentru a proteja viețile” [41, para. 175]. Deși în cazul dat statul a dat dovadă de neglijență în măsurile luate în a asigura securitatea proprietății și a agravat prejudiciile cauzate de calamitățile naturale, aceasta nu a fost o cauză unică a existenței prejudiciilor [301]. Drept rezultat, Curtea nu a constatat drept o violare a dreptului de proprietate în cazul respectiv, dar prejudiciile aduse proprietății au modelat decizia de condamnare luată ulterior de către Curte în condamnarea statului în baza art. 2 CEDO.

Prin urmare, după cum observăm, problema protecției mediului și a dreptului de proprietate este una în continuă derulare și în ceea ce privește jurisprudența CtEDO. Dar în pofida faptului, Curtea deja a trasat anumite rigori și a stabilit anumite principii de funcționare și aplicare a articolelor pentru soluționarea problemelor respective, deși unele probleme fundamentale ale subiectului dat în discuție sunt evitate sau încă nu au fost tratate fundamental pentru a da o concepție clară [141].

Protecția mediului este considerată ca fiind de interes public și exemple în acest sens sunt G.I.E.M. S.R.L. și alții vs. Italia pct. 295 [52]; Bahia Nova S.A. vs. Spania; Chapman vs. Regatul Unit, pct. 82 [135, p. 24], unde Curtea direct acceptă și consacră acest titlu instituției respective, ceea ce a fost stipulat și anterior. Aspectul dat este extrem de necesar a fi accentuat, anume pentru consecințele care le creează în materie de expropriere și limitare a folosinței impuse de necesitățile născute din interes public. Până la moment, Curtea nu a constatat încă nici o legislație a unei țări membre, ce urmărește scopul de protecție a mediului de a fi în violare de art.1 Protocolul nr.1 CEDO [227, p. 39].

Curtea oferă o marjă destul de largă în activitatea statului pentru a întreprinde acțiuni ce favorizează, direct sau indirect, protecția mediului și oferă posibilități extensive de aplicare a diverselor mecanisme, dar cu condiția ca indivizii care au de suferit din cauza acestor acțiuni să fie despăgubiți echitabil. Situațiile de genul indicat, când dreptul de proprietate se bate cap în cap cu protecția mediului, se soldau în mare parte anume prin prisma faptului dacă individul a fost sau nu a fost despăgubit echitabil pentru expropriere sau limitare în folosință. Curtea nu atenta practic în niciun caz la dreptul statului și intenția statului de a asigura un mediu sănătos ce cauza acțiunile respective.

În ceea ce privește acțiunea dreptului de proprietate și protecției mediului în unison, Curtea privește situația dată destul de specific. În mare parte, Curtea disociază ideea de colaborare dintre aceste două instituții menționând că Convenția nu asigură dreptul persoanei de a se bucura de bunurile sale într-un mediu sănătos și plăcut. După cum a fost consemnat și anterior, în majoritatea cazurilor, Curtea nu oferă un răspuns complementar pe baza problematicii comune iscate de imposibilitatea de a folosi bunurile sale într-un mediu sănătos și prielnic, dar totodată sunt și anumite excepții unde Curtea folosește anumite elemente structurale din art.1 Protocolul nr.1 pentru a da argumentări prin prisma violărilor produse drepturilor din art.8 sau art. 2.

În consecință, afirma cu certitudine că Curtea deocamdată nu are o practică unificată ce privește soluționarea problemelor de genul dat. Ea oferă un anumit pilon teoretic care este prezent în majoritatea hotărârilor sale, dar totodată vedem că există și abateri de la această normă, acestea oferind o întorsătură radicală de la principiile formulate anterior [138].

3.5. Raporturile dintre investitori și stat vizavi de proprietate și protecția mediului

O problemă destul de interesantă ce apare relativ frecvent este cauzarea de efecte negative pentru mediu prin activitățile investiționale ale antreprenorilor autohtoni sau străini. Situațiile respective nu sunt străine pentru noi, manifestându-se prin faptul că anumiți

antreprenori doresc să efectueze investiții de proporții pentru a crea anumite fabrici, uzine sau alte edificii ce presupun ocuparea spațiilor mari de teren și, respectiv, producerea în masă a poluanților, dar oferă în schimb anumite beneficii sociale și duce la satisfacerea unor interese publice – cum ar fi crearea de noi locuri de muncă, dezvoltarea infrastructurii, contribuția prin taxe și impozite etc. Unul din recente de astfel de proiecte este „Satul German” care presupune un proiect imobiliar prevăzut pentru 5.000 de locuitori, cu infrastructură, facilități și arhitectură conforme tuturor standardelor contemporane cu o suprafață de peste 800 mii m², dar pentru realizarea lui a fost necesar a schimba destinațiile terenurilor din proprietatea Băcioiului, din cele agricole în cele destinate pentru construcții [234, 243]. Respectiv, când vorbim despre proiecte de așa proporții, ele vin nemijlocit cu forme diverse de poluanți și un alt factor este schimbarea destinației terenurilor – unde terenurile agricole sunt considerate a fi resurse naturale cu un grad sporit de protecție. Și ce facem cu dreptul la un mediu înconjurător sănătos, care este asigurat prin prisma art. 37 al Constituției? Care va fi la sigur încălcat pentru persoanele din vecinătate, cel puțin, pe timpul realizării construcțiilor. Aceste probleme au fost pe agenda birocrăților din domeniul mediului și a Asociațiilor obștești de mediu încă de la începutul anilor 90, dar necesitatea unor astfel de proiecte de investiții și infrastructură este necesară sau chiar vitală pentru dezvoltarea statului. Prin urmare, au fost necesare anumite rigori și cerințe care ulterior și-au găsit locul lor determinat în acordurile încheiate între investitori și autoritățile statului care au scopul să protejeze drepturile cetățenilor la un mediu sănătos dar, totodată, să protejeze și părțile la contract, îndeosebi investitorul, pentru a-și satisface interesul personal [303].

Aceste tipuri de clauze și idei au apărut în formă de prime încercări la nivel internațional prin prisma iscării problemelor de mediu în cadrul elaborării Criteriilor pentru Întreprinderile Multinaționale de către CED, O 1991 și la negocierea Acordului Nord-American de Comerț Liber și includerea clauzei de mediu în Capitolul 11, 1994. Acest compartiment se va axa pe clauzele contractuale existente în acordurile internaționale de investiții și formele naționale de contracte între investitori și stat în materie ce vizează obiectele de mediu sau protecția mediului, de asemenea, metodele prevăzute de soluționare a litigiilor apărute din aceste clauze.

O dilemă consistentă în elaborarea tratatelor internaționale investiționale este pentru țări, asigurarea protecției investitorilor și, totodată, oferind o flexibilitate deosebită în proiectarea documentelor de politici noi [227, p. 76]. Țările care sunt tratate drept sursă de investitori doresc includerea în acestea a cât mai multe forme de protecții pentru agenții săi, iar țările care sunt privite drept destinatari ai investițiilor doresc să își păstreze autonomia în efectuarea deciziilor în diverse domenii, dar și asigurând o oarecare stabilitate pentru a fi atrăgătoare din punctul de vedere al investițiilor.

Pentru a purcede la metodele care sunt introduse să protejeze atât capitalul investițional, cât și interesele naționale ale statului-gazdă în cadrul tratatelor investiționale, este necesar să dăm o caracteristică ce anume presupun acestea și care este rolul lor. Ar fi corect de menționat că esența acestor Acorduri este, cum a fost menționat anterior, existența anumitor asigurări pentru ambii subiecți ale Acordului și în cazul dat avem două forme ale acestora, și anume, Partea care reprezintă investitorii și Partea care reprezintă gazda investițiilor. După cum a fost stipulat anterior, părți la aceste tipuri de tratate pot fi mai multe, dar ulterior, datorită esenței actului, participanții în funcție de circumstanțe capătă una sau cealaltă calitate.

Cel de al doilea element important este determinarea, ceea ce presupune investiții. Obiectul acordurilor de investiții – adică investițiile, sunt în general foarte extensiv definite de către aceste tratate. Definiție ce depășește esența oricărei idei și concept de proprietate definit de majoritatea legislațiilor naționale. Lucrul acesta este efectuat pentru a evita exproprierea prin prisma legislației naționale. Din punctul de vedere al intereselor de mediu, este destul de important până la ce nivel astfel de noțiuni ar putea fi extinse pentru a nu sesiza curiozitatea autorităților naționale în vederea deposedărilor în baza activităților dăunătoare mediului [227, p. 77]. Acceptarea acestora însă se manifestă prin ulterioara acordare de permise de exploatare, încheierea acordurilor de parteneriate public-private sau concesiuni. Respectiv, formele date, sunt privite drept investiții și forțează autoritățile naționale de a despăgubi persoanele nominalizate în cazul unei exproprieri. Pentru a evidenția aceste idei, facem trimitere la art. 2 lit. c) din legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică nr. 488 din 08.07.1999 „drepturile patrimoniale și personale nepatrimoniale, legate nemijlocit de invențiile care pot contribui considerabil la asigurarea intereselor de apărare și de securitate ale țării” [177]. Așadar, exproprierea ce va avea drept astfel de obiecte poate fi efectuată doar pe cale prevăzută de lege și care presupune o procedură legală și o compensare echitabilă. Efectuarea altor acțiuni care duc la depravarea investitorului de investițiile sale pe bază de prejudiciere a mediului vor fi considerate a fi ilegale sau abuzive. În majoritatea acordurilor de genul dat, noțiunea de investiții este de obicei tratată sub orice formă posibilă, cu o ulterioară enumerare a unor acțiuni ale activității concrete pentru a exemplifica aceste situații. Ideea formulării indicate este pentru a nu îngreuna investitorii de a-și proteja toate bunurile care ar putea fi considerate ale lor, datorită reglementărilor naționale restrictive (exemplele ce au fost date anterior în delimitarea dreptului de proprietate și a proprietății). Drept consecință a formulării standard găsită în modelele acordurilor de investiții, astfel de țări precum Germania (2008), Franța (2006) și Italia (2003) prevăd extinderea noțiunii de investiții la astfel de acțiuni și obiecte ca explorarea, creșterea sau cultivarea, extragerea sau exploatarea resurselor naturale și acoperă aceste de concesiuni,

indiferent de forma lor, garantată de legislație, act administrativ sau contract. Deși este clar că limbajul folosit dă posibilitate ca investitorii să beneficieze de concesiuni în materie de pescuit, minare a resurselor naturale, extragerea apei, precum și activități de prelucrare a terenului și a suprafețelor de apă în scopuri agricole, este mai puțin clar dacă aceasta le permite să emită poluanți, să folosească chimicale dăunătoare mediului în procesul de producere sau a permiselor de construcție și a contractelor [227, p. 78].

Un exemplu mai apropiat nouă, pentru a determina și a contura ideea investițiilor, este Acordul de Asociere RM – UE, care, în esența sa, are mai multe părți componente ce țin de politici, dar primordial este un acord pentru a favoriza liberul schimb între aceste două entități – deci este sigur de asumat că ne aflăm în prezența unui acord ce stabilește inclusiv relațiile investiționale. Intenția părților referitor la subiectul investițional este prezent practic la fiecare compartiment important al acordului, cum ar fi art. 77 lit. c) și d), Art. 88 lit. b), 98 și altele [1].

Definirea termenului de *investiții* în acest acord, după regula generală, stipulată anterior este unul foarte ambiguu și extensiv. Acordul vorbește de termenul investiții în mai multe articole ale documentului desemnând mai multe forme de activități și diverse obiecte. Cel mai relevant articol pentru a observa o anumită conturare a acestei noțiuni este art. 265 cu privire la circulația capitalurilor, și anume: „În ceea ce privește tranzacțiile aferente contului de capital și contului financiar din balanța de plăți, părțile asigură, de la intrarea în vigoare a prezentului acord, liberă circulație a capitalurilor în ceea ce privește investițiile directe, inclusiv achiziționarea de bunuri imobile, efectuate în conformitate cu legislația țării-gazdă, investițiile efectuate în conformitate cu dispozițiile Capitolului 6 (Dreptul de stabilire, Comerțul cu servicii și Comerțul electronic) din Titlul V (Comerț și aspecte legate de comerț) din prezentul acord și lichidarea sau repatrierea acestor capitaluri investite și a oricărui beneficiu care rezultă din ele” [1]. Observăm o anumită enumerare a bunurilor ce ar putea fi considerate drept investiții efectuate de către reprezentanții unei părți, dar iarăși nu avem o claritate ce ar presupune aceste obiecte în totalitate. Un alt exemplu îl avem în cazul Acordului dintre Guvernul Canadei și Guvernul Republicii Moldova pentru promovarea și protecția investițiilor (2018), unde în art. 1 intitulat Definiții avem și cea a investițiilor „Investiție înseamnă: (a) o întreprindere; (b) acțiuni, cote-părți sau orice altă formă de participare într-o întreprindere; (c) obligațiuni, titluri de creanță sau orice alt instrument de creanță a unei întreprinderi; (d) împrumut la o întreprindere; (e) fără a aduce atingere alineatelor (c) și (d) de mai sus, un împrumut sau o garanție de credit emise de către o instituție financiară este o investiție doar în cazul în care împrumutul sau garanția de credit este tratat drept capital de reglementare de către Partea pe al cărei teritoriu este situată instituția financiară; (f) partea în cadrul unei întreprinderi, care oferă dreptul proprietarului de a

repartiza în venitul sau profitul întreprinderii; (g) partea în cadrul unei întreprinderi, care oferă dreptul proprietarului de a repartiza în activele întreprinderii cu privire la dizolvare; (h) dobânda care reiese din angajamentul de capital sau alte resurse de pe teritoriul unei Părți a activității economice în acel teritoriu, cum ar fi: (i) un contract care implică prezența oricărei proprietăți a investitorului de pe teritoriul Părții, inclusiv un contract de construcții sau la cheie, sau o concesiune, sau (ii) un contract în cazul în care remunerarea depinde în mod substanțial de producere, veniturile sau profiturile unei întreprinderi; (i) drepturi de proprietate intelectuală; și (j) orice altă proprietate asupra bunurilor corporale sau necorporale, mobile sau imobile, și drepturi conexe de proprietate obținute în vederea sau utilizate în scopul unui profit economic sau alt scop de afaceri;”[178]. În acest context este corect de menționat și Legea cu privire la investițiile în activitatea de întreprinzător nr.81 din 18.03.2004 care prevede că investițiile sunt „totalitate de bunuri (active) depuse în activitatea de întreprinzător pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv pe baza contractului de leasing financiar, precum și în cadrul parteneriatului public-privat pentru a se obține venit”, ceea ce iarăși dă dovadă de o percepere extensivă a noțiunii. Prin urmare, este relevant de menționat încă o dată că tratarea în astfel de mod a investițiilor presupune o protecție cât mai largită a obiectelor/bunurilor oferite de investitori și o anumită ramificare a acestora în funcție de efectele care le produce, pentru ca aceștia să fie siguri în neingerința statului în activitatea lor.

Importanța determinării conceptului de investiții pentru noi este de a arăta necesitatea acoperirii unui spectru mai larg oferit de orice tip de instituție de drept pentru a acoperi conceptul de proprietate. Dar până la urmă noțiunea dată rămâne a fi determinată de părți în cazul apariției unui conflict, fiindcă doar în așa situații se observă dorința unei părți de a identifica acțiunile celeilalte de a nu fi acoperite de acordul investițional semnat. Când apar astfel de situații, conceptul vizat va fi determinat în mare parte de instanța de arbitraj care va soluționa litigiul, și baza determinării acestuia va fi situația concretă și toate circumstanțele ce au dus la declanșarea litigiului. Criteriile de determinare sunt diverse și se extind de la restrângerea noțiunii la lărgirea ei. Anume din aceste considerente Modelul Statelor Unite de Tratat investiționale bilaterale (BIT – *Bilateral Investment Treaty*) din 2012 încearcă să dea o claritate acestor criterii și interpretări în subsolul art.1 „Indiferent dacă un anumit tip de licență, autorizație, permis sau instrument similar (inclusiv o concesiune, în măsura în care are natura unui astfel de instrument) are caracteristicile unde investiția depinde de factori precum natura și întinderea drepturilor pe care titularul le are în temeiul legii Părții tratatului. Printre licențe, autorizații, permise și instrumente similare care nu au caracteristicile unei investiții sunt cele care nu creează niciun drept protejat de dreptul național” [249, p. 3]. Formularea respectivă vine să

accentueze faptul că în cazul apariției unui litigiu, forma de determinare a faptului dacă investitorul are dreptate sau nu va fi anume legislația națională a țării-gazdă. Prin urmare, formulările extensive în acordurile ce prevăd investițiile nu au nicio valoare, dacă legislația națională a țării-gazdă nu oferă suport prin normativ.

Problema cea mai importantă a investitorilor este cum să nu rămână fără capitalul investit în afacere și afacerea propriu-zisă. Prin urmare, situația analizată anterior referitor la noțiune are un rol de a nu include obiectele respective în prisma mecanismelor naționale de deprivare a proprietății sau expropriere. Dar în cazul în care aceste mecanisme nu au succes, acordurile internaționale de investiții bilaterale sau multilaterale prevăd și anumite clauze speciale referitor la aplicarea exproprierilor de statul -gazdă.

Orice formă de expropriere, care presupune transferul de titlu de proprietate de la un subiect la altul, este interzisă de dreptul internațional cutumiar [227, p. 82] doar cu condiția că aceasta a fost făcută în interes public, fără a fi discriminatorie și cu o compensație cuvenită. Luând în considerație că interesul public poate fi și unul de asigurare a unui mediu sănătos, este evident interesul nostru în formularea ideilor în compartimentul respectiv.

Dacă în cazul formulărilor definițiilor de investiții este mai cointereseată partea ce vine cu investițiile, atunci în cazul exproprierii este mai cointereseată partea-gazdă. Minuțiozitatea statului-gazdă la formulările privind exproprierea se argumentează prin faptul că în caz că aceasta va surveni, el să dispună de toate pârghiile pentru a se apăra în cazul unui eventual litigiu. Cel mai periculos pentru investitori este de fapt caracterul exproprierii indirecte. Exproprierea indirectă, după cum este analizată de doctrinari, este o formă simplă de pierdere a dreptului de proprietate prin forțarea proprietarului de a ceda proprietatea sa în baza anumitor criterii. Dacă în cazul exproprierii pentru utilitate publică aceasta are loc conform interesului public, conform unei proceduri legale și cu un mecanism compensatoriu bine determinat, pâi în cazurile exproprierilor indirecte aceasta are loc, fără ca proprietarul bunurilor să fie despăgubit, compensat. Din perspectiva legislației naționale, astfel de exemple ar putea fi formulate prin prisma instituțiilor ca confiscarea sau rechiziția. Faptul dat se observă foarte bine în Anexa B Modelul Statelor Unite de Tratatate investiționale bilaterale: „Determinarea dacă o acțiune sau o serie de acțiuni ale unei părți, în o situație de fapt specifică, constituie o expropriere indirectă, necesită o anchetă de la caz la caz, bazată pe fapte, care ia în considerare, printre alți factori: impactul economic al acțiunii guvernamentale, deși faptul că o acțiune sau o serie de acțiuni ale unei părți au un efect negativ asupra valorii unei investiții, de sine stătătoare, nu stabilește că este o expropriere indirectă; măsura în care acțiunea guvernului interferează cu așteptări rezonabile susținute de investiții; și caracterul acțiunii guvernamentale” [239, p. 41]. Observăm delimitarea

concretă după care în cazul modelului respectiv părțile își propun analiza situației de exproprierea indirectă în caz că ea are loc. Tot aici un factor important este formularea următoarei idei „Cu excepția unor circumstanțe rare, acțiuni de reglementare nediscriminatorii ale unei părți care sunt concepute și aplicate pentru a proteja obiectivele legitime de ordine publică, cum ar fi sănătatea publică, siguranța și mediul, nu constituie o expropriere indirectă.” Observăm că se face referire directă la circumstanțele care ar putea înlătura circumstanțele de caracterizare a existenței unei exproprieri indirecte, și se face referire directă la așa lucruri ca ordine publică, sănătatea publică și siguranța de mediu. Acest concept este reflectat în majoritatea acordurilor bilaterale sau multilaterale referitor la investiții și revenim cu un exemplu din acordul recent semnat de RM și Canada, unde în Anexa b.10 care ține să interpreteze formele de expropriere menționează în litera (c) [178] practic aceeași frază delimitată anterior, unde se pune accentul deosebit pe caracterul posibilității existenței unei exproprieri pe bază de necesitatea statului de a asigura protecția mediului.

Acestea au fost formele de protecție a statelor oferite prin prisma acordurilor de investiții referitoare la aspectul de expropriere. Însă aici măsurile protecționiste nu se finalizează. Anterior, a fost stipulat despre includerea clauzelor de mediu în toate acordurile ce vizează prelevări de capital și investiții. Aceste clauze au un rol dublu, de a adresa problema existenței în primul rând a problemelor de mediu și în al doilea rând angajamentul părților de a fi la curent cu legislația și rigorile de protecție a mediului care s-ar putea intersecta cu activitățile investiționale. Clauza de mediu în tratatele investiționale ține să menționeze importanța acestor probleme și faptul că atragerea de investiții și înșiși investitorii nu se vor putea bucura de anumite facilități în acest domeniu, manifestate prin atitudinea mai lejeră a statului-gazdă în raport cu investitorii. Clauza dată este întâlnită în toate tratatele investiționale moderne și în Acordul de Asociere RM – UE o formulează în felul următor: „(1) Părțile recunosc că este inoportună încurajarea comerțului sau a investițiilor prin reducerea nivelurilor de protecție prevăzute în legislația națională în materie de mediu sau de muncă. (2) Niciuna dintre părți nu scutește sau derogă și nu oferă scutiri sau derogări de la aplicarea dispozițiilor interne de dreptul mediului ori de dreptul muncii pentru a încuraja comerțul sau stabilirea, achiziția, extinderea sau menținerea unei investiții a unui investitor pe teritoriul său. (3) Niciuna dintre părți nu omite să asigure respectarea aplicării efective a dispozițiilor interne de dreptul mediului și de dreptul muncii, prin acțiuni susținute sau repetate ori prin inacțiune, într-un mod care să încurajeze comerțul sau investițiile” [1, art. 371]. Intenția acestui articol este destul de clară în vederea reafirmării celor expuse anterior. Părțile sunt menite să se conformeze la reglementările naționale în materie de mediu și nu au dreptul de a negocia reducerea gradului de protecție a unui mediu sănătos asigurat de aceste reglementări

prin alte mecanisme de șantajare a investițiilor. Clauza respectivă vine în primul și în primul rând să apere acele valori naționale și principii statuate în materie importantă activității protecționiste a statului.

Formele acestei clauze sunt în mare parte asemănătoare în majoritatea acordurilor investiționale. Modelul Statelor Unite de tratate investiționale bilaterale vine să ne reconfirme cele expuse „Părțile recunosc că este inadecvat să încurajeze investițiile prin slăbirea sau reducerea protecțiilor oferite de legile interne de mediu. În consecință, fiecare parte va asigurați-vă că nu renunță sau derogă în alt mod de la reglementările sale de mediu într-o manieră care slăbește sau reduce protecțiile oferite în acele legi” [249 p. 17] și tot aceeași retorică avem în Acordul investițional între RM și Canada în art. 15 „Părțile recunosc faptul că este neadecvat încurajarea investițiilor prin relaxarea măsurilor interne privind sănătatea, securitatea sau protecția mediului. În consecință, o Parte nu va renunța sau deroga în alt mod, sau nu se va oferi să renunțe sau deroge la/de la astfel de măsuri ca o încurajare pentru înființarea, dobândirea, extinderea sau reținerea pe teritoriul său a unei investiții a unui investitor. Dacă o Parte consideră că cealaltă Parte a oferit o astfel de încurajare, aceasta poate solicita consultări cu cealaltă Parte și cele două Părți se vor consulta în vederea evitării încurajării”. O parte poate face o cerere scrisă de consultare cu cealaltă parte cu privire la oricare chestiune care decurge în temeiul prezentului articol. Cealaltă parte răspunde unei cereri de consultări în termen prestabilit. Ulterior, părțile se vor consulta și se vor strădui să ajungă la o rezoluție reciproc satisfăcătoare.

Deși se acordă o importanță deosebită negocierii tratatelor investiționale, în jurisprudență și în doctrină, problema exproprierilor indirecte este una persistentă în cazurile dreptului investițional. Ultimele evoluții din acest domeniu arată o tendință în acest compartiment ce denotă o manifestare a restrângerii discreției tribunalelor și lărgirea libertăților statelor de a reglementa activitatea investitorilor, fără a avea responsabilitatea de a compensa. Dar, totodată, practica este una foarte diversă și încă nu a fost stabilit un precedent ce ar arăta o anumită stabilitate în materia respectivă [227, p. 99]. Tendințele ce se observă la moment în practicile de soluționare a litigiilor legate de acest subiect sunt relativ nesemnificative, deși această întrebare continuă să apară deja de o perioadă de peste 20 de ani. Mai multe litigii au fost inițiate de către investitori împotriva Spaniei ([44, 57, 80] etc.), Cehiei ([38, 72, 86] etc.) și Italiei [40] în baza Tratatului Cartei Energiei Canadei, în baza NAFTA [48, 71] ce vizează la fel tarife pentru energia regenerabilă, care ar putea fi o bază pozitivă pentru a identifica anumite rigori și principii pentru soluționarea cazurilor ce vizează problema de mediu și efectele exproprierii atașate de ele, dar din păcate aceste cazuri nu au încă o finalitate bine deslușită și însuși procesul de examinare al acestora este unul fără multe informații. După cum observăm, tribunalele internaționale care

sunt împuternicite de a soluționa conflictele de genul respectiv deocamdată nu au o claritate în privința rigorilor de expropriere atribuite de stat și manifestarea acestor rigori. În acest context, ar fi benefic de menționat și cauza Avia Invest SRL vs Republica Moldova ce are loc la Arbitrajul Internațional de la Stockholm în vederea contractului de concesiune a Aeroportului Internațional Chișinău. Deținătorul majoritar al capitalului social al acestei întreprinderi este de origine cipriotă și RM a semnat în 2007 un tratat bilateral de investiții cu Cipru, respectiv drept bază legală și protecție suplimentară pentru compania dată intervine și acest acord în cazul examinării sale în arbitraj. Este relevant de menționat că tratatul vizat nu conține o cauză explicită referitor la protecția de mediu, după cum s-a expus anterior în lucrare, dar acordul conține clauza evidentă referitor la expropriere, care este formulată în sensul analizat anterior. Deși cazul este mult mai complex și abordează un pic alte probleme, am considerat necesar menționarea acestuia și a formelor de protecție a intereselor părților în cadrul litigiului respectiv.

O altă întrebare este dacă practica tribunalelor internaționale de arbitraj este una vădit inconsistentă și manifestă puțin alte caracteristici, de ce părțile care au fost prejudiciate nu se adresează pentru a-și apăra interesele prin prisma altor instrumente, după cum a fost stipulat anterior ca CtEDO. Principalele diferențe ar fi că pentru a accesa CtEDO este necesar de a epuiza toate căile ordinare de atac ce vizează problema respectivă și după epuizarea lor procesul de examinare a cererii poate fi unul de foarte lungă durată. Arbitrajele internaționale, pe de altă parte, sunt convocate la necesitatea părților, necesită investiții cu mult mai semnificative, dar oferă un rezultat mai rapid în soluționarea problemei cerute de părți. Anume din această cauză se recurge frecvent la ele pentru a soluționa probleme de genul dat.

Drept concluzie, ar fi corect de menționat că problema protecției mediului este prezentă și în cazul acordurilor investiționale între state care presupun anumite acțiuni patrimoniale ce denotă existența unei proprietăți și că această problemă este tratată relativ serios de părți, însă la moment nu avem o practică bine formată în ceea ce vizează problemele apărute în raport cu existența de anumite litigii privind clauzele de mediu sau exproprierile legate de condiții nefavorabile create de investitorii ce atentează la legislațiile de mediu [140].

3.6. Problematika reglementării gestiunii resurselor naturale

Felul prin care are loc darea în gestiune a resurselor naturale în RM este unul foarte confuz și ambiguu din mai multe puncte de vedere. Unul fiind formele abordate de diferite acte normative, celălalt este discrepanța în conținutul acestora și drepturile promovate de acestea.

Problematika acestui compartiment al legislației autohtone a fost abordată parțial anterior și faptul că din păcate nici regimul juridic al resurselor naturale nu este bine definit, ceea ce

ulterior creează probleme pentru interpretarea și aplicarea metodelor convenite pentru gestionarea lor. Faptul dat este bine observat dacă analizăm Tabelul 3.2, unde observăm că persistă pe lângă autorizațiile de mediu și anumite tipuri de contracte care oferă în gestiune aceste resurse, dar cu regret conceptual și doctrinar aceste contracte nu reflectă adevărul obiectiv de manifestare a bunurilor de mediu. Chiar și în cazul când resursele naturale sunt date în gestionare prin prisma modelului preferat de către noi, și anume, autorizațiile de mediu, reglementarea emiterii acestor autorizații este făcută prin prisma unei legi generice ce reglementează autorizarea activității de întreprinzător, fapt ce nu este mereu relevant pentru tipul nostru de activitate. Reglementările din această lege nu oferă nicio delimitare specifică conceptuală acordată pentru autorizațiile de mediu sau actele permissive de mediu. Lipsește orice mențiune tangibilă cu referire la importanța acestor acte și forma lor. Se creează impresia că legiuitorul, dorind să facă mai mult haos în vederea reglementării acestora, a luat și le-a lipit aleatoriu într-o anumită lege ce conține cuvântul „autorizație” pentru a facilita, într-o oarecare măsură lipsa de reglementare concretă a procesului de eliberare și ceea ce tocmai presupune actele permissive de mediu. Tot în acest context, ar fi relevant să menționăm despre acordul de mediu, care este reglementat de Legea nr. 86 din 29.05.2014 privind evaluarea impactului asupra mediului și anume: „act permisiv, emis de organul central de mediu al administrației publice, prin care sunt stabilite condițiile și, după caz, măsurile pentru protecția mediului care trebuie respectate în cazul realizării proiectului” unde sintagma proiect ar presupune „constă în construcția de obiecte noi, extinderea, reconstrucția, modernizarea, reprofilarea, planificarea unor genuri noi de activitate, dobândirea sau utilizarea resurselor naturale, influența asupra teritoriului sau peisajului neatins sau puțin modificat de activitatea omului, precum și alte acțiuni a căror efectuare sau al căror rezultat final poate avea impact semnificativ asupra mediului” [186]. Importanța acestui act permisiv de mediu este că, prin el, autoritatea competentă acceptă desfășurarea lucrărilor sus-menționate, după ce au fost prevăzute toate riscurile și rigorile de mediu. Lista activităților care necesită efectuarea evaluării impactului asupra mediului cu ulterioară emitere a acordului de mediu sunt stabilite în legea citată *supra*. Importanța menționării existenței acestui acord este să evidențiem faptul că legiuitorul totuși conștientizează importanța necesității reglementărilor stringente în mediu, formulând instituții clar definite, cum ar fi acordul de mediu și efectele sale, dar totodată uită să materializeze aceleași idei față de cele mai elementare raporturi care pot să apară, și anume – gestiunea resurselor naturale. În acest context, putem formula situația când un antreprenor are nevoie să primească acordul de mediu pentru desfășurarea activității sale, ca ulterior, să fie necesară achiziționarea mai multor acte de gestiune a resurselor naturale de diferite tipuri. Așadar,

observăm că actele de gestiune a resurselor naturale precum și formele acestora au o reglementare cu mult mai slabă, în baza celor expuse de către noi anterior, dar prioritar sunt mult mai necesare și mai uzuale comparativ cu alte tipuri de acte permissive de mediu.

Pentru a fi posibilă uniformizarea corectă a reglementărilor de gestionare a resurselor naturale sau per general a obiectelor de mediu, este necesar să fie accentuată apartenența lor la un singur concept de divizare a bunurilor. După cum a fost propus anterior și pornind de la analiza efectuată pe parcursul lucrării, obiectele de mediu nu pot fi și nu trebuie să fie obiecte ale dreptului de proprietate, fiind parte a bunurilor din domeniul public limitate prin esența și conceptul lor de a fi parte a circuitului economic. Prin urmare, în toate situațiile resursele naturale sunt bunuri din domeniul public ce nu pot fi atribuite cu caracter de drept de proprietate. Aici putem fi inclusiv în situații ce pictează acea instituție de expropriere indirectă, despre care am vorbit anterior, și anume – situațiile în care pe terenuri aparținând persoanelor fizice sau juridice există bunuri din domeniul mediului care sunt formă exclusivă a bunurilor din domeniul public și limitează astfel drepturile de proprietate a titularului de teren de a-și exploata bunul după propriile necesități și dorințe. Exemple de genul dat pot fi formulate în contextul reglementărilor actuale cu referire la apă; faptul că acel iaz, lac sau eleșteu, fiind bun din domeniul public, asupra căruia poate fi manifestată folosința generală a apelor, reglementată în art. 22 din Legea apelor nr.272 din 23.12.2011: „a) consumul uman și alte necesități casnice; b) adăparea animalelor fără utilizarea de structuri permanente; c) irigarea terenurilor de pe lângă casă; d) scăldatul și agrementul; e) captarea și folosința apei pentru lupta împotriva incendiilor sau în orice altă situație de urgență”, ceea ce ar permite utilizarea acestor bazine sau a apei din aceste bazine în scopurile menționate, în egală măsură, de către toți cetățenii oferind un acces liber [180]. Desigur, sunt cazuri când terenul de sub aceste entități de apă aparține unor persoane fizice sau juridice cu drept de proprietate, aici și intervine conceptul de expropriere indirectă, întrucât proprietarului terenului pe care se află anumite obiecte de mediu/resurse naturale, în cazul nostru apa, ce manifestă caracterele unei folosințe generale, apoi de aceste bunuri se pot folosi toți cetățenii în condițiile stipulate anterior, indiferent de regimul juridic al terenului de sub ele. Este necesar de menționat și faptul existenței reglementărilor din art.22 alin. (7) al aceleiași legi: „Dreptul la folosința generală a apei nu implică dreptul de trecere printr-un teren privat decât în condițiile prevăzute de Codul civil”, ceea ce împiedică accesul pe terenul persoanei pe care se află resursa naturală, contrar necesităților stipulate anterior formulate drept folosință generală [180]. Prin urmare, acest mod de interpretare este necesar a fi aplicat pentru toate resursele naturale, pentru a accentua importanța lor și a asigura protecția cuvenită. Ideea respectivă este propusă prin prisma schemei (Fig. 3.1) și reprezintă conceptul universal de tratare

a obiectelor de mediu, în așa fel încât să fie asigurate toate calificativele și toate extensiunile acestor obiecte.

Luând în considerare că a fost propusă varianta unde toate resursele naturale sunt bunuri ale domeniului public, este necesar să asigurăm și forma prin care aceste tipuri de obiecte vor fi gestionate în caz de necesitate persoanelor fizice sau juridice. După cum a fost menționat anterior, formele principale care ar trebui să le menționăm în cazurile date sunt concesiunea și autorizațiile de mediu. Dacă în cazul concesiunii situația este mai clară și reglementată relativ bine, în cazul autorizațiilor avem mai multe divergențe.

Pentru a crea o idee unică relativ la forma de gestiune a resurselor naturale prin autorizații, după părerea noastră, este, cel puțin, necesar ca acestea să fie reglementate specific într-un singur loc. Aceea ce există acum, din păcate, nu le dă dreptate complexității obiectelor și implică părțile de a face multe abstractizări incompetente din punctul de vedere al folosirii acestora și regimul lor juridic. Insistăm asupra necesității de a crea unui cadru normativ specializat ce va defini ce sunt autorizațiile de mediu, cât și forma actului respectiv, determinând concret întinderile drepturilor asupra obiectelor de mediu de către exploatator, precum și obligațiile pe care acesta le are în vederea păstrării, conservării și protecției acestora.

Funcționarea autorizației de mediu trebuie să fie conceptualizată și reglementată conform unor principii predeterminate. Unele dintre aceste principii au fost stipulate anterior, altele chiar reglementate în diverse acte normative în materie de mediu, însă ca și toate celelalte idei abordate anterior, nu este o uniformitate și o concepție clară după care am putea ghida funcționarea acestei instituții.

Prin urmare, atunci când vorbim despre crearea unui act normativ unic în vederea reglementărilor autorizațiilor de mediu, este necesar să formulăm acele principii care vor ghida activitatea și funcționalitatea acestor acte. Unele din aceste principii au fost formulate anterior, altele și-au decăzut din importanță, dar sunt și dintre cele care au decăzut din motiv că nu manifestă concepțiile actuale ce ar fi relevante la tratarea problematicii respective.

Viziunea referitoare la esența exploatarei obiectivelor de mediu este necesară a fi formulată prin prisma următoarelor principii:

□ *Folosința rațională* – reprezintă unul dintre cele mai importante principii posibile existente în raport cu gestiunea obiectivelor de mediu. Despre acesta am discutat pe parcursul lucrării de foarte multe ori în raport cu diverse aspecte ale problematicii de exploatare a resurselor naturale. Însă, după părerea noastră, acesta nu este bine definit sau conceptualizat într-un oarecare act normativ, iar abordările în doctrină la fel sunt foarte modeste. Pe parcursul lucrării am încercat a determina și a formula ce presupune această noțiune și, respectiv, considerăm că

trebuie să fie pe prim-plan când analizăm conceptualizarea proprietății asupra obiectivelor de mediu. Considerăm însă că acesta, din punctul de vedere al valorilor și conceptelor care le cuprinde, poate fi interpretat limitativ în cazul în care nu va fi explicat sau, pur și simplu, nu va fi fragmentat în mai multe principii ce denotă specificul acestuia. Prin urmare, considerăm că principiul de „folosință rațională” cuprinde următoarele sub principii:

- *Conservarea resurselor naturale* – acesta a fost analizat destul de bine în Cap 2.4 al lucrării noastre și presupunem că nu necesită o abordare deosebită la această etapă. Principiul conservării resurselor naturale, în raport cu ideea de exploatare a acestora, ar presupune atentarea minimal posibilă asupra acestora, păstrându-le forma și esența, consumându-le moderat. Tot aici putem să accentuăm situațiile când aceste resurse naturale trec din gestiunea unui utilizator la altul. Obligatorietatea utilizatorului de resurse naturale de a lăsa obiectivele de mediu preluate relativ în aceeași stare în care au fost preluate, este un factor vital în forma de comportament față de acestea. Condiția respectivă parvine din însăși esența juridică a obiectivelor de mediu, după cum le-am clasificat în bunuri ale domeniului public, prin urmare, folosirea specială a lor este mereu condiționată și limitată de timp. Respectiv, în cazurile când acestea inevitabil se întorc în gestiunea statului sau trec în gestiunea altei persoane, condiția lor trebuie să fie adecvată pentru a fi posibilă reexploatarea acestora.
- *Regenerarea resurselor naturale* – este conceptul prin care exploatatorul obiectivelor de mediu încearcă să regenereze, într-o oarecare măsură, bunurile de mediu pe care le folosește. Necesitatea de a întreține și a regenera aceste bunuri reiese exclusiv din forma lor și aici facem trimitere inclusiv la ideea de reciclare. Un exemplu al aplicării acestui principiu ar fi stațiile de epurare. Folosirea specială a apelor în industrii presupune anumite rigori față de starea în care aceasta ies după acea folosire. Asta presupune aducerea acelei ape degradate folosite pentru diverse scopuri la o stare cât de cât acceptabilă de a intra în circuitul din care a fost extrasă pentru a nu deteriora procesele simbiotice din mediu. În acest context este necesar să menționăm reglementările prezente în Legea nr. 1102 din 06.02.1997 cu privire la resursele naturale, ce în Anexa nr.1 clasifică resursele naturale în cele renovabile și nerenovabile: „Resursele naturale renovabile: - pământurile; - pădurile; - apele freatice și subterane; - apele râurilor, lacurilor, acumulărilor, canalelor; - flora și fauna. Resursele naturale nerenovabile: - petrolul, gazele naturale, gazul condensat; - substanțele minerale utile solide”, ceea ce indică direct la care din ele poate fi aplicat direct acest principiu și la care din ele este imposibil, cel puțin la etapa actuală de dezvoltare, de a fi acesta aplicat [185]. Indiferent de condiția obiectelor de mediu și de genul de folosire specială, exploatatorul mereu trebuie să tindă spre valorificarea principiului dat.

- *Folosință controlată a resurselor naturale* – ca și celelalte principii anterioare, acesta vine să accentueze criteriile suplimentare de întindere a drepturilor, dar și apariția unor obligații atât față de obiectul în cauză, cât și față de cei din jur. Folosința limitată în acest context se manifestă prin acele rigori de conduită a exploatatorului care vizează nemijlocit dreptul născut față de obiectivele de mediu de a le folosi. După cum a fost accentuat anterior, prin esența sa, datorită principiilor anterioare, observăm că se impun anumite limite specifice în raport cu exploatarea acestora, cum ar fi necesitatea de a conserva bunurile, de a le folosi în așa fel ca să fie posibilă regenerarea lor. Acest principiu însă reiterează accentul asupra folosirii, în așa fel încât să nu afecteze persoanele din apropierea imediată. Specificul acestuia, comparativ cu conceptul general de folosință limitată a dreptului civil, se manifestă prin specificul obiectivelor de mediu despre care am discutat anterior. În consecință, utilizarea necontrolată a acestora afectează mult mai grav și mai rapid bunăstarea și sănătatea celorla din jur.
- *Protecția resurselor naturale* – se manifestă prin faptul că exploatatorul arată o grijă deosebită față de obiectivele de mediu, suportând toate prejudiciile cauzate de către el bunului, cât și prejudiciilor cauzate bunului de terți. Principiul respectiv este conceput direct în raport cu ideea răspunderii specifice de mediu, angajându-l pe utilizatorul de resurse naturale la o precauție deosebită și îl antrenează în a elabora metode și mijloace de a proteja bunurile aflate în gestiune.
- *Dezvoltarea moderată a obiectivelor de mediu* – dacă regenerarea ar presupune aducerea obiectivelor de mediu la forma anterioară folosirii lor, atunci acest principiu creează situația când exploatatorul aduce îmbunătățiri obiectivului de mediu, dezvoltându-l sau îmbogățindu-l. Din punct de vedere practic poate fi adus exemplul când o persoană ia în gestiune o fâșie de pădure, pentru scopuri cinegetice sau de agrement și îmbunătățește fauna din această pădure, sădește mai mulți copaci și vine per general cu anumite îmbunătățiri publice. Desigur, aceste lucruri nu sunt aplicabile pentru toate resursele naturale, dar mereu trebuie ca exploatatorul de resurse să tindă spre a efectua acțiuni de așa gen.

Totalitatea celor expuse anterior manifestă conceptul de folosință rațională și deja rămâne la discreția legiuitorului de a le include separat sau a le formula prin prisma conceptului definit anterior.

Următorul principiu vital pentru utilizarea specială a resurselor de mediu se manifestă prin prisma plății pecuniare percepute pentru accesul cu aceste scopuri la resursele date.

Plata pentru folosință specială a resurselor de mediu este o necesitate obligatorie în toate cazurile de exploatare specială a obiectivelor de mediu. Dacă pornim iarăși de la regimul juridic al resurselor naturale, ca fiind bunuri din domeniul public, apoi teoretic ele aparțin dominionului de

gestiune a cetățenilor statului și aparține tuturor. Odată ce noi oferim în gestiune unor persoane fizice sau juridice bunuri ce aparțin tuturor, atunci ceilalți necesită o compensare. În cazul nostru, această compensare este necesar a fi realizată anume prin plata pentru emiterea autorizației de mediu, ce ar manifesta acceptul societății ca acei indivizi să efectueze anumite acțiuni denumite drept *folosință specială* contrar unei sume de bani ce va merge în interesul tuturor. Aceste sume bănești urmează a fi vărsate în bugetul public național și, respectiv, de a satisface acele necesități sociale stringente de care statul are nevoie.

Principiul cooperării – presupune ideea că cel ce primește în gestiune resursele naturale, este obligat să coopereze cu autoritățile competente întru înlăturarea problemelor sau prevenirii dezastrelor ecologice. Subiecții dați, fiind mai aproape de sursa bogățiilor naturale, ar trebui să manifeste o atenție deosebită referitor la starea lor și să comunice autorităților statului care este situația de calitate, cantitate și prognoze pentru viitorul acestor resurse. Faptul dat este necesar pentru a fi posibile prevenirile anumitor situații care dezavantajează per general situația ecologică în țară.

Principiul de supraveghere și control din partea autorităților competente – se manifestă prin exercitarea regulată a supravegherii și controlului exercitat de către autoritățile statului întru asigurarea conform rigorilor de mediu a folosirii speciale a resurselor naturale. Faptul dat cuprinde în sine necesitatea corespunderii principiilor enunțate anterior, a activităților desfășurate de subiecții împuterniciți cu atributele de gestionare a resurselor naturale.

Principiul exploatării temporare a obiectivelor de mediu – presupune manifestarea temporară a caracterului autorizației de mediu. Considerăm principiul respectiv unul obligator și care reiterează aspectul temporar de aflare în gestiune a persoanei acestor obiecte importante. Caracterul temporar oferă o disciplinare a subiectului ce preia obiectivul de mediu și totodată reiterează poziția că bunurile acestea nu îi aparțin și după expirarea termenului el va trebui să le întoarcă într-o condiție acceptabilă.

Sub aspect de formă și conținut, desigur, este necesar de a formula un aspect concret distinct și uniform. Ne propunem să dezvoltăm conceptul autorizațiilor de mediu sub concepția unui contract administrativ. Conceptul de contract administrativ nu este ceva nou, dar din păcate esența sa și natura sa juridică nu prea bine sunt dezvăluite în Legislația RM, deși în art. 13 Cod administrativ avem definit acesta drept „... contractul care poate da naștere, modifica sau stinge un raport juridic de drept public, dacă legea nu prevede altfel” [94] și art. 154 vine să explice mai detaliat la ce se referă acesta, și anume: „Un raport juridic în domeniul dreptului public poate fi întemeiat, modificat sau stins prin contract administrativ, dacă aceasta nu contravine prevederilor legii. În special, autoritatea publică poate încheia, în locul emiterii unui act administrativ

individual, un contract administrativ cu persoana căreia i-ar fi adresat actul administrativ” [94]. Pentru a concretiza anumite aspecte, vom apela la opinia prof. Verginia Vedinaș, care subliniază că o nouă etapă în evoluția teoriei contractului administrativ în România a început odată cu adoptarea Constituției României din 1991 care a recunoscut prin art.135 alin.(5), pe de o parte, proprietatea publică inalienabilă, iar pe de altă parte, posibilitatea existenței unor mijloace juridice de valorificare a bunurilor proprietate publică [15, 153], ceea ce de fapt coincide și cu scopul pus în fața noastră, de a oferi posibilitatea valorificării bunurilor de mediu și, totodată, ele fiind inalienabile. Dacă vorbim de formele în care, în general, apar aceste contracte, pot fi deosebite trei tipuri de contracte administrative: darea în administrare, care nu se poate face decât către o regie autonomă sau instituție publică; concesiunea; închirierea [261, p. 126]. Conceptele respective au căpătat amploare pe teritoriul mai multor state europene, inclusiv în tratarea autorilor ruși [278, p. 91]. În doctrina dreptului administrativ se impune tot mai insistent opinia ce enunță existența unei forme specifice de contract administrativ, și anume, contractul administrativ de serviciu. Teoria contractelor administrative își are originea în doctrina administrativă franceză și în practica jurisdicțională a Consiliului de Stat din Franța [250, p.12]. Așadar, observăm după trăsăturile nominalizate că forma dată corespunde foarte bine cu intențiile prevăzute de către noi referitor la conceptul autorizațiilor de mediu. Unii autori [250] chiar merg mai departe și acceptă o categorie aparte – contracte de mediu, ce în esență ar presupune că este vorba de aceleași contracte administrative doar care vizează obiectivele exclusive de mediu. Având, în vedere formele de acte ce vizează obiectivele de mediu, aici putem include atât actele de gestiune a resurselor naturale, acordurile de mediu, autorizațiile de emisie a poluanților în mediu, cât și alte acte permissive ce afectează mediul înconjurător prin acțiunile comise de terți.

Prin urmare, conceptul autorizației de mediu trebuie să fie privit prin prisma unui contract, și nu un contract simplu, dar un contract administrativ cu regim specific, aplicabil tuturor formelor de folosire specială a obiectelor de mediu, încheiat între autoritatea competentă, care poate fi determinată după caz și partea cointereseată, având drept bază conceptuală principiile enunțate anterior. Definiția propusă ar fi – autorizația de mediu, este după conținutul său un tip de contract administrativ încheiat între autoritatea competentă și o persoană fizică sau juridică, pentru a da în folosință specială anumite resurse naturale sau obiective de mediu pentru satisfacerea unor scopuri economice, științifice sau de agrement, pentru o perioadă de timp determinată.

Importanța de a acorda un înveliș juridic concret și stabil pentru formele de gestiune a resurselor naturale se materializează prin faptul că, la moment, acest lucru nu există și

obiectivele de mediu sunt remise prin prisma diferitelor instrumente, instituții și forme de acte care creează o incertitudine atât pentru organul competent de a le da în gestiune, cât și asupra drepturilor care reies din această formă de gestiune. Existența contractelor de arendă a fâșiilor forestiere, existența contractelor de atribuire a sectorului de subsol și autorizațiile de mediu reglementate printr-o lege generică care le atribuie în categoria actelor permissive emise de către stat, știrbește considerabil din importanța acestor acte, cât și claritatea societății și a celui ce le ia în gestiune referitor la grija care trebuie să o manifeste față de acestea.

Considerând forma propusă autorizației și principiile formulate ce guvernează aceasta, autorizația de mediu ca formă a contractului administrativ trebuie să prevadă o delimitare concretă a obiectelor ce pot fi conferite prin prisma acesteia, precum și drepturile, și obligațiile ce părțile le au în raportul respectiv. Drept o primă reiterare referitor la drepturile ce reies din acest tip de act este faptul că în baza lui persoanele capătă acces controlat într-un anumit interes special asupra obiectivelor de mediu. Adică, ceea ce urmărește subiectul intrând într-un astfel de raport este folosirea resurselor naturale întru satisfacerea unor interese speciale. Accentuăm termenul de *folosire* și nu de posesie și folosință, ca în majoritatea tipurilor de contracte de așa gen, deoarece după cum s-a discutat și anterior, nu este posibilă manifestarea obiectivă a posesiunii față de obiectivele de mediu. De altfel, în interiorul raportului respectiv avem un accept de transmitere a folosinței rezonabile asupra bunurilor date. Se poate de mers până la extremă că acest drept este de fapt creat și atribuit subiectului ce dorește a se angaja în astfel de raporturi vizând resursele naturale. Anume din aceste considerente este foarte important principiul folosinței raționale, deoarece observăm că principalele drepturi care se manifestă, sau ar trebui să se manifeste prin prisma acestui act, este tocmai acesta. Datorită abordărilor anterioare referitoare la ceea ce presupune folosința atât ca manifestare a dreptului de proprietate, cât și ceea ce presupune folosința rațională, a fost expus destul de clar ce include în sine termenul respectiv.

Tot aici putem să includem și acele autorizații de emiteră a poluanților, care într-o oarecare măsură pot fi percepute ca folosire a acelor obiecte, unde are loc degajarea acestor poluanți. Adică, prin acordarea posibilității de a degaja acești poluanți în natură are loc nemijlocit folosirea acestor obiective determinate de mediu. Respectiv, conotația de atribuire a dreptului de folosință asupra acestora poate fi manifestată echivoc și prin prisma rigorilor formulate anterior.

Deși dreptul de a folosi este degajat subiecților prin prisma actului respectiv, este necesar de menționat că acesta nu poate fi ulterior retransmis altor subiecți de către dobânditor. Datorită formulării principiilor anterioare, formei actului respectiv și obiectelor vizate de către acesta,

autorizația este un act emis în interesul acelei persoane care este ajustat individual și valabil doar cu condiția că este executat de individul care întrunește condițiile pentru care a fost el emis. Din punctul de vedere al conceptului actului dat, este imposibilă retransmisiunea de la subiectul care a primit autorizația dată către un alt subiect. Aceasta ar fi posibilă doar în cazurile în care celălalt subiect este evaluat de către autoritatea competentă, emițând o nouă autorizație cu posibila compensare în interesul subiectului vechi din partea subiectului nou. Aceste circumstanțe ar putea avea loc în situațiile când subiectul original decide să nu mai activeze în baza autorizației propuse până la expirarea termenului pentru care a fost emisă, sau în situațiile când acesta dorește să partajeze resursa naturală determinată cu un alt subiect. Forma respectivă corespunde cu cea a modelului ceh, analizat anterior în lucrare (p. 112).

O altă problemă ce afectează la moment integritatea conceptuală a autorizațiilor de mediu este lipsa unei concepții clare a uniformizării și activităților instituționale ale autorităților ce ar trebui să emită, gestioneze și să controleze aceste acte. În momentul actual, din păcate, nu avem o claritate instituțională în ceea ce privește atribuțiile depline și competențele ce vizează acordarea autorizațiilor de mediu sau, în genere, a actelor permissive în materie de mediu. Considerăm că la moment există o concurență între competențele Agenției de Mediu și Ministerului Mediului, dar, și în unele cazuri nu este clar aportul și importanța agențiilor specializate. Respectiv, acești factori sunt interdependenți pentru a fi posibilă crearea unei clarități în materie.

Așadar, reiterăm poziția noastră de a crea un cadru uniform de reglementare al regimului juridic al dării în exploatare a resurselor naturale, ce, după părerea noastră, trebuie să conțină următoarele elemente și să fie încheiat cu respectarea formelor propuse. Conceptualizarea autorizației de mediu, anume în concepția dată, va manifesta ideea corectă atât față de natura juridică a obiectivelor de mediu, cât și de interpretarea clară și specifică a raportului în care se angajează subiecții, și ar trebui să înlăture orice tentative de a abuza de dreptul conferit din partea exploatatorului.

3.7. Concluzii la Capitolul 3

Cercetarea aprofundată în domeniul formelor de interacțiune a obiectivelor de mediu și conceptelor de proprietate ne-a bucurat cu anumite concepte novatorii și deosebite. Per ansamblu, este obligatoriu de menționat că în capitolul dat manifestăm poziția prioritară conform căreia resursele de mediu și obiectele de mediu nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, însă acestea, prin anumite forme specifice, construcții juridice, pot fi caracterizate și recunoscute drept manifestarea proprietății ca concept economic. Acest fapt este acceptat și materializat de

însăși forma doctrinar juridică prin care acestea se manifestă și ulterior fiind transpusă în practică prin prisma a astfel de instituții, cum ar fi CtEDO și Arbitrajele Comerciale Internaționale.

În baza analizelor perfectate, am determinat că unica resursă naturală ce poate fi concomitent obiect al dreptului de proprietate este pământul. E necesar de menționat că acest obiect complex stă la intersecția ambelor ramuri de drept ce necesită protecții specifice în vederea elucidării problematicilor care pot să apară în raport cu exploatarea acestuia. Legislația actuală oferă multe pârghii care delimită terenul, atribuindu-i un statut specific, chiar fiind unicul sau cel mai important bun imobil.

Interacțiunile per general dintre obiectele de mediu și reglementările acestora cu conceptele de proprietate nu mereu manifestă un front unic și chiar deseori concurează în interesele care le manifestă. Desigur, de cele mai multe ori, interesele câștigătoare sunt de partea intereselor de mediu, dar sunt și situații când raporturile de proprietate capătă o manifestare superioară acestora. Deși formele propuse de către noi au fost de colaborare și de divergențe, observăm că situațiile de divergențe predomină situațiile în care aceste instituții colaborează. Metodele de divergențe între aceste instituții capătă o varietate destul de bogată fiind manifestate prin diferite forme specifice juridice, inclusiv ceea ce a fost prezentat de noi drept expropriere indirectă.

O problemă care a fost depistată pe durata analizei situației regimului juridic vizavi de bunurile din domeniul public este faptul că acestea nu sunt și nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, dar pot fi parte a manifestărilor proprietății ca concept economic. Considerând că aceasta nu este o instituție juridică, ne-am pus sarcina să determinăm ce instituție juridică acoperă formele specifice de folosire a obiectelor de mediu determinate de noi. Analizând formele existente și manifestările specifice, am ajuns la concluzia că este necesar să discutăm despre actele permissive de mediu sau autorizațiile de mediu ca forme de gestionare a resurselor naturale. Însă, din păcate, la etapa actuală în RM nu avem o uniformitate ce privește atât regimul de dare în exploatare a resurselor naturale, cât și o uniformitate în ceea ce presupune autorizația de mediu.

Aspectele translativă în gestiunea subiecților de drept privat a obiectivelor de mediu vizează problematica reglementărilor existente în toată lumea. Luând în considerație forma sistemului nostru juridic și amplasarea, este relevant să luăm în calcul și practicile altor țări europene în materia dată. O unificare conceptuală a acestor practici este făcută prin prisma CtEDO care, într-o oarecare măsură, oferă dreptul la un mediu sănătos precum și protecția proprietății. Deși, vorbim de una dintre cele mai moderne reglementări în materie de protecție a drepturilor omului, aceasta nu are o reglementare sau o garantare clară ce privește asigurarea

unui mediu sănătos. Însă, datorită practicii și necesităților stringente în materie, acestea și-au iscat interpretări prin prisma elaborării practicii Curții. Concepția abordată de Curte cu privire la proprietate, fiind un concept mai general, oferă posibilitatea includerii drepturilor născute asupra obiectivelor de mediu prin prisma autorizațiilor și concesiunilor în cadrul mecanismelor de protecție a proprietății, însă și aici sunt anumite limitări, și anume, faptul că autorizațiile de poluare nu sunt percepute drept bunuri din dominionul unei persoane. Interacțiunile și formele de realizare a interacțiunilor conceptelor de proprietate cu obiectele de mediu au transpunere în practica bogată a Curții, însă o concepție unificată la moment nu există din cauza problematicii relativ recente ce vizează dreptul la un mediu înconjurător sănătos, absența normei ce vizează faptul dat exclusiv statuat în Convenție și formele diverse ce afectează conceptul de proprietate reglementat de statele membre.

Un alt subiect abordat este manifestarea intereselor statului în vederea protecției și gestionării obiectelor de mediu în raporturile de investiții internaționale. A fost delimitat că datorită specificului acestor acorduri încheiate între state, unde avem o Parte ce dorește să își protejeze capitalul vărsat în interese investiționale și cealaltă Parte ce dorește pe de o parte să faciliteze investițiile date, iar pe de altă parte, să își protejeze interesele sale naționale, apar clauze ce dirijează exclusiv raporturile de interacțiune a acestor bunuri cu obiectele de mediu. Am analizat exclusiv întinderea clauzelor de reglementare a conceptelor de expropriere ce vizează capitalul investițional, cât și manifestarea acestei instituții față de protecția mediului și corelațiile nemijlocite dintre necesitatea de a respecta normele de mediu în vederea introducerii și desfășurării activității investiționale.

Pornind de la toate cele expuse anterior, concluzionăm că manifestarea specifică a proprietății în raport cu obiectivele de mediu poate fi expusă exclusiv prin prisma unor instituții juridice formulate cu un grad sporit de protecție ce le oferă manifestarea corectă. Din păcate, legislația autohtonă eșuează să manifeste aceste forme cu succes inducând în eroare atât opinia publică, opinia subiectului ce ia în gestiune și chiar singur statul are un statut confuz. Am încercat să abordăm constructiv instituția de dare în gestiune a resurselor naturale și am ajuns la concluzia că este necesar un nou act normativ care să reglementeze în exclusivitate autorizațiile de mediu, cu principii proprii, cu formă proprie și cu o integritate administrativă pentru a fi posibilă crearea unei idei unice vizavi de aceste obiecte specifice. Au fost abordate principiile de bază ce ar guverna actul respectiv, dar și forma și conținutul acestuia.

Subiectul de dare în gestiune a obiectelor de mediu manifestă o importanță vitală pentru dezvoltarea normală și sănătoasă a omului. Observăm că o bună parte din țările de pe glob își redau îngrijorarea față de starea mediului și perfectează anumite planuri de acțiuni pentru a

reduce din consumul resurselor naturale sau, mai bine spus, de a le face mai eficiente cât și forma în care aceasta are loc. Anume din aceste considerente, este necesar să conștientizăm ce avem în momentul respectiv și încotro ne îndreptăm mai departe.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Totalizarea rezultatelor în materie de proprietate și materializarea acestora în raport cu obiectele de mediu, faptul cum acesta se comportă și retoricile prezente actualmente în domeniu, pot fi create un șir de **concluzii** ce ar sta drept temelie la continuitatea cercetărilor în domeniu:

- 1) Proprietatea și protecția mediului conceptual se află pe poziție conflictuală, din cauza intereselor ce le urmăresc ambele domenii. Protecția mediului fiind cea ce urmărește asigurarea unui beneficiu universal pentru toți, iar proprietatea și formele de manifestare ale sale legale manifestă intențiile subiective egoiste ale individului, ce favorizează apariția discrepantei dintre ambele. Deși inexistența acestui conflict este imposibil, este necesar de a-l reorienta în direcția pentru a favoriza protecția mediului prin mecanisme corelate cu cele ale instituției de proprietate.
- 2) A fost determinată delimitarea conceptului de proprietate și percepția dreptului de proprietate formulată de legislație cât și doctrina Republicii Moldova, stabilindu-se niște criterii clare de interpretare a posibilității sau imposibilității de acordarea statutului de obiect al dreptului de proprietate resurselor naturale. Acordarea statutului de obiect pentru resursele naturale impune necesitatea delimitării dintre dreptul de proprietate și proprietate la nivel conceptual. Aceasta este necesar pentru a ușura atribuirea reglementărilor instituționale distincte dreptului de proprietate incompatibile per general cu obiectele de mediu.
- 3) Majoritatea resurselor naturale nu pot forma obiectul dreptului de proprietate. Asta se datorează faptului că nu îndeplinesc cerințele necesare pentru a putea fi protejate prin prisma acestei instituții. Respectiv, colectivitățile de bunuri, cum ar fi regnul animal, regnul vegetal, nu pot fi obiecte ale dreptului de proprietate, însă obiectele individuale din aceste categorii ar putea fi - un copac, un animal.

Aerul, apa, lumina solară, la fel, nu pot fi caracterizate drept obiecte ale dreptului de proprietate datorită esenței pe care acestea o posedă și faptului că nu satisfac criteriul de lucru, respectiv nu le putem aplica toate cele trei atribute ale dreptului de proprietate. Aici în prim-plan analizăm perspectiva aplicării conceptelor de sesizabilitate ale obiectelor de mediu și felul cum sunt ele văzute de către public pe plan general. Ele sunt niște obiecte intangibile care afectează semnificativ viața cotidiană a individului. Totodată, intangibilitatea respectivă împiedică conștientizarea acestora din perspectiva atât a dreptului de proprietate cât și a consecințelor per general de poluare a mediului.

- 4) Au fost delimitate obiecte de mediu care pot fi încadrate în categoria obiectelor de proprietate, ba chiar mai mult, unele manifestând chiar însăși esența dreptului de proprietate, cum ar fi

terenurile. Aceste forme de obiecte impun o formă de reglementare în comun, cu respectarea atât a intereselor generale de mediu, cât și interesele subiective ale proprietarului terenului. Pentru a manifesta aceste idei, sunt necesare niște principii ce ar permite existența reglementărilor paralele sau în comun cu regimul specific de proprietate vizavi de obiectele de mediu care sunt și obiecte ale dreptului de proprietate.

- 5) Este necesar a înfăptui o limitare a atributelor dreptului de proprietate, atunci când vorbim despre obiectele de mediu. Aceste forme de limitare specifică au fost identificate sub așa modalități ca folosința rațională (conservare, raționalizare) și dispoziția limitată.
- 6) Au fost analizate și unele caractere pe care trebuie să le posedă subiectul, în unele cazuri, pentru a fi împuternicit să exploateze aceste obiecte de mediu. Aceste criterii merg într-un tandem cu limitele predispuse pentru obiectele discutate și faptul că pentru interesul social este mai importantă gestiunea lor corectă, prioritară.
- 7) Analizând formele existente și modalitățile specifice de exploatare a resurselor naturale, am ajuns la concluzia că este necesar să discutăm despre actele permissive de mediu sau autorizațiile de mediu ca forme de gestionare a resurselor naturale și de caracteristica lor actuală întru redarea conceptelor de proprietate. Sistemul existent de acte permissive de mediu și a autorizațiilor de mediu este necesar pentru existența protecției obiectelor de mediu prin prisma dreptului de proprietate, dar forma în care ele există la moment este inefficientă.
- 8) Am ajuns la concluzia că manifestarea specifică a proprietății în raport cu obiectivele de mediu poate fi expusă exclusiv prin prisma unor instituții juridice formulate cu un grad sporit de protecție ce le oferă manifestarea corectă. Din păcate, legislația autohtonă eșuează să manifeste aceste forme cu succes inducând în eroare atât opinia publică, opinia subiectului ce ia în gestiune și chiar singur statul are un statut confuz.
- 9) S-a încercat de a aborda constructiv instituția de dare în gestiune a resurselor naturale și s-a ajuns la concluzia că este necesar un nou act normativ ce ar reglementa în exclusivitate autorizațiile de mediu, cu principii proprii, cu formă proprie și cu o integritate administrativă pentru a fi posibilă crearea unei idei unice privind de aceste obiecte specifice

Având în vedere concluziile formulate *supra*, venim cu o serie de **recomandări** pentru a edifica o abordare pragmatică a problemei de protecție a mediului prin prisma conceptelor de proprietate:

1. A face distincție între dreptul de proprietate reglementat de Codul civil și accepțiunile acestuia prezente în alte ramuri de drept, inclusiv percepute de Constituția Republicii Moldova, și anume acceptarea ideii de dualism în reglementare. Lucrul respectiv este posibil de realizat prin delimitarea, sau concretizarea faptului că dreptul de proprietate reglementat

de Codul civil este unic și se manifestă drept o instituție, iar proprietatea menționată în Constituție percepe un concept mult mai general, și anume, conceptul economic ce include la rândul său și dreptul de proprietate.

2. De a introduce în Codul civil mențiunea cu referire la faptul ce constituie obiect al dreptului de proprietate, pentru a evita erorile de interpretare și generalizările instituției de drept de proprietate asupra obiectelor ce de facto nu pot fi obiectele acesteia.
3. Totodată suplinirea sau modificarea alin.(5) art. 500 Cod civil ce vorbește de particularitățile de folosință a terenurilor agricole, pentru a se referi la obiectele de mediu printre care se enumeră și terenurile per general și cele agricole în mod special.

Articolul 500. Conținutul dreptului de proprietate

(5) Posesia, folosința și dispoziția terenurilor și altor resurse naturale, în măsura în care aflarea lor în circuitul civil este permisă de lege, se realizează de către proprietarul acestora în mod liber, dacă aceasta nu aduce prejudicii mediului și nu încalcă drepturile și interesele legitime ale altor persoane.

4. Propunem completarea articolului 457 al Codului civil intitulat „Circuitul civil al bunurilor” cu un nou alin. (2) cu următorul cuprins:

Articolul 457. Circuitul civil al bunurilor

(2) Terenurile și alte resurse naturale pot face obiectul circuitului civil, în măsura în care este permis de legislația funciară și legislația de mediu.

5. A întări mecanismul de dare în gestiune a resurselor naturale prin revizuirea actelor ce dau drepturi posesorilor de a utiliza intensiv bunurile respective. Acest lucru trebuie făcut prin abordarea necesităților exploatatorilor de resurse naturale, intereselor de protecție a mediului potrivit principiilor ce ar urma să guverneze în exclusivitate aceste raporturi.
6. Au fost propuse baze unice de tratare corectă a problematicii de încadrare a obiectelor de mediu într-un anumit concept de proprietate. Identificăm necesitatea desprinderii obiectelor de mediu de percepția ordinară inclusă sub egida dreptului de proprietate. Este necesară operarea cu termenii de ***folosință generală și folosință special (unde folosința special ar fi un regim apropiat dreptului de proprietate)*** și nicidecum nu transmitere în proprietate a obiectivelor de mediu. Propunem revigorarea conceptului de *drept de proprietate asupra resurselor naturale* cu propunerea de a opera cu astfel de noțiuni ca *contract de mediu, concesiuni și autorizații de mediu*, dar nu în forma lor actuală.
7. Drept propunere *de lege ferenda* este necesar sau crearea unui act normativ specializat ce ar reglementa în detaliu modul în care sunt transmise în gestiune obiectivele de mediu, incluzând principiile și rigorile prestabilite în lucrare, sau includerea unui compartiment

separat în fiecare act normativ care să reglementeze raporturile vizavi de un obiectiv de mediu. Acest lucru este extrem de necesar pentru a identifica corect obiectul ce urmează a fi dat în exploatare luând în considerație specificul deosebit ce a fost desfășurat pe parcursul lucrării. Este total inacceptabilă varianta de reglementare a actelor de transmitere în gestiune a obiectivelor de mediu printr-un act generic ce reglementează o multitudine de autorizații, inclusiv autorizațiile de mediu.

8. Veșmântul juridic al actului care va governa raportul dintre stat și cel ce intenționează să exploateze resursele naturale, folosința specială a resurselor naturale – este necesar de a fi prin prisma unui contract administrativ, care în perspectivă se va transforma într-un contract de mediu. Considerăm că acesta are toate elementele necesare să asigure protecția obiectivelor de mediu și să dea posibilitate exploatatorului de resurse naturale să beneficieze de anumite pârghii pentru a le valorifica.

Sugestii privind potențialele direcții viitoare de cercetare.

Tema deschide noi tematici potențiale de studiu datorită complexității abordărilor ce se află la intersecția a, cel puțin, două ramuri de drept, precum și intervertirea ramurilor de drept public și privat. Drept sugestii pot fi formulate următoarele direcții:

- 1) Conceptul de proprietate privit prin prisma dualismului de reglementare;
- 2) Actele permissive de mediu și lipsa de claritate în drepturile și obligațiile subiecților participanți;
- 3) Contractele de mediu;
- 4) Forma specifică a proprietății în cazurile obiectelor de mediu;
- 5) Reglementarea exploatării obiectelor de mediu;
- 6) Interacțiunile negative între principiile dreptului de proprietate și necesitățile de protecție a mediului.

BIBLIOGRAFIE

1. *Acord de asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a energiei atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte.* [citat 25.06.2022]. Disponibil: <https://mecc.gov.md/sites/default/files/acordul-de-asociere-rm-ue.pdf>
2. *Acordul de la Paris privind schimbările climatice.* [citat 24.02.2022]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/climate-change/paris-agreement/>.
3. ANGHEL, Doina. *Efectele juridice ale nerespectării dreptului la informația de mediu.* În: *Dreptul*. București, pp. 121-129.
4. ARDELEAN, Doru Ioan, LEȘ, Gabriel. *Mediul și dezvoltarea durabilă (cu elemente de management ecologic și de dreptul mediului)*. Satu Mare: Daya, 2006. 124 p. ISBN 973-7756-08-8. 2.
5. ARDELEAN, Gr. *Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor*. Chișinău: ed. Cartea Militară, 2020. 460 p. ISBN 978-997-533-66-3-5.
6. ARDELEAN, Gr. *Dreptul mediului: Culegere de spețe și teste grilă*. Chișinău: Cartea Militară, 2018 (Tipografia Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI). 228 p.
7. ARDELEAN, Gr. *Repararea prejudiciului ecologic: Teză de doctor în drept*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2018. 180 p.
8. ARDELEAN, Grigore, BOȘCĂNEANU, Marcel. *Degradarea calității apei potabile – violarea dreptului la un mediu sănătos sau a dreptului viață private.* În: ISCIENCE.IN.UA «Актуальные научные исследования в современном мире». 2019, Выпуск 5(49) ч. 6 , с. 5-12.
9. ARDELEAN, Grigore. *Problema responsabilizării subiectului vinovat de cauzarea prejudiciului ecologic în cazul în care acesta este subordonat jurisdicției transnistrene.* În: *Legea și viața*. 2015. nr. 10. pp. 22-26.
10. Arhiva Curții de Justiție a Uniunii Europene. C-379/08 - *ERG and Others* [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-79/08>
11. Arhiva Curții de Justiție a Uniunii Europene. C-416/10 - *Križan and Others* [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-416/10&language=EN>
12. Arhiva Curții de Justiție a Uniunii Europene. C-420/11 – *Leth* [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=135025&pageIndex=0&doclang=RO&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6096817>
13. Arhiva Curții de Justiție a Uniunii Europene. C-483/99 *Commission v France* [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-483/99>.

14. Arhiva Curții de Justiție a Uniunii Europene. C-5/88 - *Wachauf v Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft* [citat 12.01.2022]. Disponibil: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=95830&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4758705>.
15. *Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul european în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*. Coord. și red. șt. Ion GUCEAC. Chișinău: CEP USM, 2010. 368 p. ISBN 978-9975-71-054-1.
16. ARNĂUT, Sergiu. *Abordări conceptual-juridice privind competența autorităților statale în asigurarea dreptului omului la un mediu înconjurător sănătos*. În: *Legea și viața*. 2013, nr. 2, pp. 27-32.
17. ARNĂUT, Sergiu. *Particularitățile juridice privind participarea cetățenilor la soluționarea problemelor ecologice*. În: *Legea și viața*. 2012, nr. 12, pp. 46-51.
18. ARNĂUT, Sergiu. *Răspunderea juridică în dreptul*. In: *Legea și viața*. 2012, nr. 6, pp. 40-44.
19. AVORNIC, Gh., IORDANOV, Iordanca-Rodica. *Dreptul la un mediu sănătos*. În: *Ecological and environmental chemistry*. Ediția 7, vol.2, 2022. Chisinau: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, pp. 10-11. ISBN 978-9975-159-06-7.
20. AVRAM, Iu. *Contractele de concesiune*. București: Ed. Rosetti, 2003. 240 p.
21. BAIEȘ, S., ROȘCA, N. *Drept civil: Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*. Chișinău: Î.S.F.E.P. "Tipografia Centrală", 2011. 392 p. ISBN 978-9975-78-968-4.
22. BAIEȘ, S., ROȘCA, N. *Dreptul civil, drepturi reale, teoria generală a obligațiilor (scheme)*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001. ISBN 9975780962.
23. BARBU, Silviu Gabriel. *Administrarea probelor în unele state europene, în litigii privind dreptul mediului*. Craiova: Sitech, 2012. 169 p. ISBN 978-606-11-2984-3.
24. BAUR, F., BAUR J.F., STUERNER, R. A. a. O. S. 31-32; KOZIOL, H., WELSER, R. *Grundriss des bürgerlichen Rechts*. Bd. I. 11. Aufl. Wien, 2000 209 p.
25. BELECCIU, Ștefan. *Legislația ecologică a Republicii Moldova: concept și esență*. În: *Revista Națională de Drept*. 2010, nr. 1(112), pp. 44-50.
26. BELECCIU, Ștefan. *Politica de mediu a Republicii Moldova - cadru general de realizare a protecției mediului înconjurător*. În: *Legea și viața*. 2009, nr. 12(216), pp. 16-22.
27. BELECCIU, Ștefan. *Rolul și importanța principiilor juridice în dezvoltarea legislației ecologice*. În: *Legea și viața*. 2010, nr. 4(220), pp. 4-12.
28. BIRSAN, C. *Conventia europeana a drepturilor omului. Comentariu pe articole*. Editia 2. București: ed. C.H. BECK, 2010. 1920 p.

29. BÎRSAN, C., GĂIȚĂ, M., PIVNICERU, M-M. *Drept civil. Drepturi reale*. Iași, 1997. 358 p.
30. BÎTCĂ, I. *Drept civil. Introducere în drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică*. Chișinău: USEM, 2016. 221 p. ISBN 978-9975-3116-6-3.
31. CAPCELEA, A. ș.a. *Rolul autorităților locale în protecția mediului și gestionarea resurselor naturale: Ghid practic*. Chișinău: Cartea Moldovei, 1999. 48 p. ISBN 9975-60-045-X. 5.
32. CAPCELEA, Arcadie. *Dreptul ecologic*. Chișinău: Știința, 2000. 271 p. ISBN 9975-67-159-4.
33. CAPCELEA, Arcadie. *Legislația de Mediu a Uniunii Europene: Compendium*. Chișinău: [S.n.], 2001. 101 p.
34. CAPCELEA, Arcadie. *Legislația Republicii Moldova despre accesul la informație, justiție și participarea publicului la adoptarea deciziilor în domeniul mediului: Ghid pentru organizațiile neguvernamentale de mediu*. Chișinău: Cartea Moldovei, 1999. 31 p. ISBN 9975-60-050-6.
35. CAPCELEA, Arcadie. *Republica Moldova pe calea dezvoltării durabile - realizări și probleme*. Chișinău, 1995. 96 p. ISBN 5-376-01880-6.
36. CARBONNIER, J. *Droit civil, vol. II: Les biens, les obligations*. Paris: PUF Quadrige, 2004. 1059 p.
37. Cauza AES SOLAR și alții (PV Investors) contra Spaniei. Cererea nr. 2012-14. Curtea Permanentă de Arbitraj [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2119>.
38. Cauza ANTARIS contra Republicii Cehe. Cererea nr. 2014-01. Curtea Permanentă de Arbitraj, [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2080>
39. Cauza ANTIN contra Spaniei. Cererea nr. ARB/13/31). Camera de Comerț din Stockholm, 11 noiembrie 2013 [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2319>
40. Cauza BLUSUN contra Italiei. Cererea nr. ARB/14/3. Camera de Comerț din Stockholm [citată 30.01.2022]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/5739>
41. Cauza BUDAYEVA și alții contra Rusiei. Cererile nr. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 and 15343/02. Hotărârea CtEDO din 20 martie 2008, definitivă din 29 septembrie 2008 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: [citată 24.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85436%22%5D%7D>
42. Cauza CHAPMAN contra Regatului Unit. Cererea nr. 27238/95 din 18 ianuarie 2001. [citată 28.02.2022]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2227238%22%5D%7D>

[\[%22Chapman%22\], _____ %22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-59154%22\]}}](#)

43. Cauza CHARANNE and Construction Investments contra Spaniei. Cererea nr. 062/2012. Camera de Comerț din Stockholm, 21 ianuarie 2016 [citat 26.01.2021]. Disponibil: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-charanne-b-v-and-construction-investments-s-a-r-l-v-spain-final-award-thursday-21st-january-2016>
44. Cauza CHARANNE contra Spaniei. Cererea nr. V 062/2012. Camera de Comerț din Stockholm [citat 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2082>
45. Cauza CSP contra Spaniei. Camera de Comerț din Stockholm, 2013 [citat 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2303>
46. Cauza EISER contra Spaniei. Cererea nr. ARB/13/36. Camera de Comerț din Stockholm, 23 decembrie 2013; [citat 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/5721>
47. Cauza DEPALLE contra Franței. Cererea nr. 34044/02. Hotărârea CtEDO din 29 martie 2010, definitivă din 29 martie 2010 (Strasbourg) [citat 22.01.2021]. Disponibil: <https://jurinfo.jep.gov.co/normograma/compilacion/docs/pdf/CASE%20OF%20DEPALLE%20v.%20FRANCE.PDF>
48. Cauza ELI LILLY AND COMPANY contra Canadei. Cererea nr. UNCT/14/2 [citat 15.03.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/1625>
49. Cauza FADEEVA contra Rusiei. Cererea nr. 55723/00. Hotărârea CtEDO din 9 iunie 2005, definitivă din 30 noiembrie 2005 (Strasbourg) [citat 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69315%22%5D%7D>
50. Cauza FLAMENBAUM contra Franței. Cererea nr. 3675/04. Hotărârea CtEDO din 10 aprilie 2007, definitivă din 10 aprilie 2007 (Strasbourg) [citat 26.01.2021]. Disponibil: <file:///D:/GLADCHI/Gladchi/Mircea/CEDH.pdf>
51. Cauza GASUS DOSIER- UND FÖRDERTECHNIK GmbH contra Olandei. Cererea nr. 15375/89. Hotărârea CtEDO din 23 februarie 1995, definitivă din 23 februarie 1995 (Strasbourg) [citat 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57918&filename=001-57918.pdf>
52. Cauza G.I.E.M. S.R.L. și alții împotriva Italiei. Cererea nr.1828/06. Hotărârea CtEDO din 28 iunie 2018, definitivă din 28 iunie 2018 (Strasbourg) [citat 26.01.2021]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2019/04/G.I.E.M.-S.R.L.-si-altii-impotriva-Italiei.pdf>
53. Cauza GUERRA și alții contra Italiei. Cererea nr. 116/1996/735/932. Hotărârea CtEDO din 19 februarie 1998, definitivă din 19 februarie 1998 (Strasbourg) [citat 22.01.2021]. Disponibil: <https://disasterlaw.ifrc.org/media/2980>

54. Cauza HAMER contra Belgiei. Cererea nr. 21861/03. Hotărârea CtEDO din 27 noiembrie 2007, definitivă din 27 februarie 2008 (Strasbourg) [citată 25.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-83537&filename=CASE%20OF%20HAMER%20v.%20BELGIUM%20%5BExtracts%5D.docx&logEvent=False>
55. Cauza I.C.W. contra Republica Cehă. Cererea nr. 2014-22, [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/7465>
56. Cauza INFRARED contra Spaniei. Cererea nr. ARB/14/12. Camera de Comerț din Stockholm, 3 iunie 2014; [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/8049>
57. Cauza ISOLUX contra Spaniei. Cererea nr. V2013/153. Camera de Comerț din Stockholm. [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/5893?fbclid=IwAR3JNwU4XvdXxsqbz4OwSVqNakc048nSdV5tJ6ZVa5eX28GvtCh2rQFMcRI>
58. Cauza JAHN și alții contra Germaniei. Cererile nr. 46720/99, 72203/01, 72552/01. Hotărârea CtEDO din 30 iunie 2005, definitivă din 30 iunie 2005 (Strasbourg) [citată 28.02.2022]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69560>
59. Cauza JSW SOLAR v. Republica Cehă. Cererea nr. 2014-03. [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/6428>
60. Cauza KAPSIS și DANIKAS contra Greciei. Cererea nr. 52137/12. Hotărârea CtEDO din 19 ianuarie 2017, definitivă din 19 ianuarie 2017 (Strasbourg) [citată 28.02.2022]. Disponibil: https://luju.ro/static/files/2017/ianuarie/22/Judgment_Kapsis_and_Danikas_v._Greece.pdf
61. Cauza KOSMAS contra Greciei. Cererea nr. 20086/13. Hotărârea CtEDO din 29 iunie 2017, definitivă din 29 iunie 2017 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-5769757-7335282&filename=Judgments%20and%20decisions%20of%2029.06.17.pdf>
62. Cauza KUTLU și alții contra Turciei. Cererea nr. 18357/11. Hotărârea CtEDO din 12 martie 2019, definitivă din 12 martie 2019 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://laweuro.com/?p=1497>
63. Cauza L.C.B. contra Regatului Unit. Cererea nr. 14/1997/798/1001. Hotărârea CtEDO din 9 iunie 1998, definitivă din 9 iunie 1998 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58176&filename=001-58176.pdf>

75. Cauza O'SULLIVAN MCCARTHY MUSSEL DEVELOPMENT LTD contra Irlandei. Cererea nr. 44460/16. Hotărârea CtEDO din 07 iunie 2018, definitivă din 07 iunie 2018 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://laweuro.com/?p=7523>
76. Cauza OTGON contra Republicii Moldova. Cererea nr. 22473/07. Hotărârea CtEDO din 25 octombrie 2016, definitivă din 25 octombrie 2016 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://www.lhr.md/ro/2016/10/hotararea-in-cauza-otgon-c-moldovei/>
77. Cauza PAPASTAVROU și alții contra Greciei. Cererea nr. 46372/99. Hotărârea CtEDO din 10 aprilie 2003, definitivă din 10 iulie 2003 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-61019&filename=CASE%20OF%20PAPASTAVROU%20AND%20OTHERS%20v.%20GREECE.docx&logEvent=False>
78. Cauza PINE VALLEY DEVELOPMENTS LTD. și alții contra Irlandei. Cererea nr. 12742/87. Hotărârea CtEDO din 03 mai 1989, definitivă din 03 mai 1989 (Strasbourg) [citată 24.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001036&filename=PINE%20VALLEY%20DEVELOPMENTS%20LTD%20%3B%20and%20OTHERS%20v.%20IRELAND.pdf&logEvent=False>
79. Cauza PHOTOVOLTAIK contra Republica Cehă. Cererea nr. 2014-21: [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/7463>
80. Cauza PV Investors contra Spaniei. Cererea nr. 2012-14. Curtea permanentă de Arbitraj [citată 03.04.2022]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2119>
81. Cauza RENERGY contra Spaniei. Cererea nr. ARB/14/18). Camera de Comerț din Stockholm, 1 august 2014. [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/9415>
82. Cauza RREEF contra Spaniei. Cererea nr. ARB/13/30. Camera de Comerț din Stockholm, 22 noiembrie 2013; [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2317>
83. Cauza TASKIN și alții contra Turciei. Cererea nr. 46117/99. Hotărârea CtCEDO din 10 noiembrie 2004, definitivă din 30 martie 2005 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_46117-99
84. Cauza TRAKTORER AKTEBOLAG contra Suediei. Cererea nr. 10873/84. Hotărârea CtCEDO din 07 iulie 1989, definitivă din 07 iulie 1989 (Strasbourg) [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57586&filename=CASE%20OF%20TRE%20TRAKT%C3%96RER%20AKTIEBOLAG%20v.%20SWEDEN.docx&logEvent=False>

85. Cauza TURGUT și alții contra Turciei. Cererea nr. 4860/09. Hotărârea CtCEDO din 26 martie 2013, definitivă din 26 martie 2013 (Strasbourg) [citată 24.01.2021]. Disponibil: <file:///D:/GLADCHI/Gladchi/Mircea/Turgut002-7522.pdf>
86. Cauza VOLTAIC contra Republicii Cehe. Cererea nr. 2014-20, [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/2515>
87. Cauza WA împotriva Republicii Cehe. Cererea nr. 2014-19: [citată 26.01.2021]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/7461>
88. Cauza WINDSTREAM contra Guvernului Canadei. Cererea nr. 2013-22, 5 noiembrie 2013. [citată 30.01.2022]. Disponibil: <https://www.italaw.com/cases/1585>
89. *Cetățenii ar putea primi cote de teren agricol. Care sunt condițiile.* [citată 28.02.2022]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/cetatenii-ar-putea-primi-cote-de-teren-agricol-care-sunt-conditiile>.
90. *Charter Of Fundamental Rights Of The European Union.* C 364/1. Official Journal of the European Communities, 18.12.2000. [citată 28.02.2022]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
91. CHIBAC, Gh., BĂIEȘU, A., ROTARI, A., EFRIM, O. *Drept civil. Contracte și succesiuni. Ediția a III-a, revăzută și completată.* Chișinău: CARTIER, 2010. 568 p.
92. CHIRA, Ion. *Elemente ale dreptului mediului înconjurător.* În: *Ecologie industrială.* 2004. nr. 1-2. pp. 63- 69.
93. COCÎRȚĂ, Petru, CLIPA, C. *Legislația ecologică a Republicii Moldova:* Catalogul doc. Chișinău: Știința, 2008. 64 p. ISBN 978-9975-67-615-1.
94. *Codul administrativ al Republicii Moldova, nr. 116 din 19.07.2018.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 17.08.2018, nr. 309-320, art. 466.
95. *Codul civil al Republicii Moldova, nr. 1107 din 06.06.2002.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 01.03.2019, nr. 66-75, art. 132.
96. *Codul civil al României.* Legea nr. 287/2009 a fost publicată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, a fost modificată prin Legea nr. 71/2011 și rectificată în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 și în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011.
97. *Cod funciar.* Publicat pe 04.09.2001 în *Monitorul Oficial*, nr. 107, art. 817 5.
98. *Codul silvic, nr. 887 din 21.06.1996.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.01.1997, nr. 4-5, art. 36.
99. *Codul subsolului nr. 3 din 02.02.2009* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 17.04.2009, nr. 75-75, art. 197.

100. CONSTANTIN, L. *Aspecte generale ale evoluției dreptului de proprietate în epoca modernă și contemporană în spațiul românesc*. În: *Revista Universul Juridic*, Revistă lunară de doctrină și jurisprudență, nr. 6, iunie 2019, pp. 45-53. ISSN 2393-3445 [citat 19.02.2022]. Disponibil: <http://revista.universuljuridic.ro/aspecte-generale-ale-evolutiei-dreptului-de-proprietate-epoca-moderna-si-contemporana-spatiul-romanesc/>
101. *Constituția Republicii Moldova*. Constituția nr. 1 din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.06.2016, nr. 78 art. 140.
102. *Convenția CEDO - Protocolul I*. [citat 28.02.2022]. Disponibil: <https://jurisprudentacedo.com/Conventia-CEDO/Protocolul-1.html>
103. COȘEA, M. *Manual de Economie* 2013 [citat 12.02.2022]. Disponibil: https://file.ucdc.ro/cursuri/D_1_N18_Economie_Politica_Cosea_Mircea.pdf
104. COSTACHI, Gheorghe. *Protecția mediului înconjurător – concept și esență*. În: *Legea și viața*. 200, nr. 4, pp. 40-45.
105. CRASNOBAEV, Adrian. *Carențe privind determinarea conținutului dreptului fundamental al omului la un mediu înconjurător sănătos*. În: *Administrarea publică*. 2014, nr. 2, pp. 155-163.
106. CURTI, Alexei. *Auditul ecologic: noțiunea și scopul*. În: *Legea și viața*. 2007, nr. 8(188), pp. 41-44.
107. DEMSETZ, H. *Toward a Theory of Property Rights*. În: *Papers and Proceedings of the Seventy-ninth Annual Meeting of the American Economic Association*. Published By: American Economic Association (May, 1967), vol. 57, no. 2, pp. 347-359. [citat 19.02.2022]. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/1821637>.
108. DEN HOUDIKER, F.M.J. *Afweging van grondrechten in een veellaging rechtssysteem. De toepassing van het proportionaliteitsbeginsel in strikte zin door het EHRM en het HvJ EU. Doctoral Thesis*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2012. 474 p.
109. DIACONU, Iu., STATI, V. *Infracțiuni ecologice*. În: *Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Ch, 2013. pp. 890-929.
110. Dicționar explicativ online [citat 28.07.2020]. Disponibil: <https://dexonline.ro/>
111. DRĂGHICI, P., DUȘCĂ, A.I. *Dreptul intern și comunitar al mediului*. Craiova: Ed. Universitaria, 2003. 402 p. ISBN 973-8043-303.
112. DROSS, W. *Droit des biens*, 2e éd. Paris: Montchrestien, 2014. 460 p.
113. DUCA, Gh., LUPĂȘCU, T., NICOLAU, E., GONȚA, M. *Chimia ecologica si a mediului*. Chisinau: Ed. Biotehdesign, 2018. 248 p. ISBN 978-9975-108-51-5.

114. DUCA, Gh., SCURLATOV, Iu., MISITI, A., MACOVEANU, M., SURPĂȚEANU M. *Chimie ecologică*. Ed. a 2-a, revăz. Chișinău: CE USM, 2003. 304 p. ISBN 9975-70-255-4.
115. DUCA, Gh., STOLERU, I., TELEUȚĂ, A. *Starea factorilor de mediu din Republica Moldova*. Chișinău: Grafema Libris, 2003. 79 p. ISBN 9975-9737-7-9.
116. DUCA, Gh., TELEUȚĂ, A., MIHAILESCU, C., STRATAN, A. *Environmental economics*. Chișinău: CEP USM, 2005. 140 p. ISBN 9975-64-039-7.
117. DUCA, Gheorghe ș.a. *Auditul ecologic*. Chișinău: Șearec-Com S.R.L., 2001. 260 p. ISBN 9975-9592-7-X.
118. DUMNEANU, Victor. *Dreptul de beneficiere asupra fondului forestier*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*: Ser. Științe socioumanistice. 2002, vol.I, pp.134-137.
119. DUMNEANU, Victor. *Răspunderea administrativă pentru încălcarea legislației silvice*. In: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Serie nouă "Științe juridice". nr. 8: Probleme actuale - teoretice și practice - privind legislația Republicii Moldova, 2005, pp. 241-248.
120. DUMNEANU, Victor. *Regimul juridic al aerului atmosferic*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*: Ser. Științe socioumanistice. 2002, vol. I, pp.126-133.
121. DUȚU, M. *Dreptul de proprietate și exigentele protecției mediului*. [citat 15.01.2021]. Disponibil: <https://www.ueb.ro/drept/master/diim/sinteze%20Dreptul%20mediului.pdf>
122. DUȚU, M., DUȚU, A. *Răspunderea în Dreptul Mediului*. București: Ed. Academiei Române, 2015. 663 p.
123. DUȚU, Mircea. *Criminologia mediului*. În: *Dreptul*. 2013, nr. 6, pp. 220-233.
124. DUȚU, Mircea. *Dicționar de drept al mediului*. București: Ed. Economică, 2000. 192 p. ISBN 973-590- 268-0.
125. DUȚU, Mircea. *Dimensiuni, particularități și semnificații ale unui drept penal al mediului*. În: *Dreptul*. 2013, nr. 2, pp. 187-209.
126. DUȚU, Mircea. *Dreptul internațional și comunitar al mediului*. București: Ed. Economică, 1995. 352 p. ISBN 973-9198-12-0.
127. DUȚU, Mircea. *Dreptul mediului*. București: Ed. C.H. Beck, 2008. 511 p. ISBN 978-973-115-343-8.
128. DUȚU, Mircea. *Implicații ale transpunerii în dreptul român a directivei 2008/99/CE din 19 noiembrie 2008 privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal*. In: *Dreptul*. 2010, nr. 6, pp. 210-225.

129. *Elogiu Codului civil*. Judecător Ion Predescu, Curtea constituțională a României [citată 12.09.2021]. Disponibil: <https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2006/RSJ1/0101PredescuIon.pdf>
130. *Environmental Economics*. [citată 24.02.2022]. Disponibil: <https://www.epa.gov/environmental-economics>.
131. FLOREA, Serafim, IACOVLEV Vladimir. *Resursele naturale ale Republicii Moldova: problemele gestionării și valorificării durabile*. [citată 28.03.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/55-60.Resurse%20naturale%20ale%20RM.pdf.
132. *French court rules country's Steam users can resell their games* [citată 24.02.2022]. Disponibil: <https://www.gamesindustry.biz/articles/2019-09-19-french-court-rules-countrys-steam-users-can-resell-their-games>.
133. *Fundamentele economiei și mediului*. [citată 24.02.2022]. Disponibil: <https://www.eea.europa.eu/ro/semnale/semnale-de-mediu-2014/imagine-de-detaliu/fundamentele-economiei-si-mediului>
134. *Ghid practic cu privire la admisibilitate*. Consiliul Europei/Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2011. 95 p. [citată 22.01.2021]. Disponibil: <https://stoptorture.humanrightsembassy.org/attachments/article/169/GHID%20PRACTIC%20CU%20PRIVIRE%20LA%20ADMISIBILITATE.pdf>
135. *Ghid privind art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Protecția proprietății*. Curtea Europeană a Drepturilor Omului [citată 22.01.2021]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ROM.pdf
136. *Ghid privind art. 13 din Convenția Europeană a drepturilor omului. . Dreptul la un recurs efectiv (o cale de atac efectivă). Actualizat la 30 aprilie 2020*. Curtea Europeană a Drepturilor Omului [citată 28.02.2021]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_13_ROM.pdf
137. *Ghid privind jurisprudența referitoare la dispozițiile Convenției europene a drepturilor omului. Mediu*. Actualizat la 31 decembrie 2021. Consiliul Europei / Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2022. [citată 22.01.2021]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Environment_ROM.pdf.
138. **GLADCHI**, Mircea. *Accepțiunile aplicate dreptului de proprietate și protecția mediului din perspectiva jurisprudenței CtEDO*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al R. Moldova*, 2022, ed.15, pp. 276-288. ISSN 1857-0976.

139. **GLADCHI**, Mircea. *Aspecte teoretice privind superficial pe cote-părți*. In: *Revista Națională de Drept*. 2013, nr. 5(151), pp. 59-62. ISSN 1811-0770.
140. **GLADCHI**, Mircea. *Interactions between the state and foreign investors in environmental and property protection*. În: *Legea și viața*. 2022, nr. 7-8 (367-368), pp. 128-135. ISSN 2587-4365/ISSNe 2587-4373.
141. **GLADCHI**, Mircea. *Interaction of property right with environmental law from human rights perspective*. In: *Ecological and environmental chemistry - 2022*. Ediția 7, vol.1, 3-4 martie 2022, Chișinău. Chisinau: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2022, pp. 193-194. ISBN 978-9975-159-06-7.
142. **GLADCHI**, Mircea. *Manifestarea rațională a atributelor dreptului de proprietate în raport cu obiectul dreptului mediului*. În: *Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, Studia Universitatis Moldaviae, Seria "Științe juridice"*, nr 11(01), Chișinău 2021, pp. 195-199. ISSN 2587-4233.
143. **GLADCHI**, Mircea. *Necesitatea conceptualizării principiilor de aplicare a instituției proprietății pentru obiectele de mediu/The need to conceptualize the principles of application of the institution of property for environmental objects*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al R. Moldova*. 2021, ed.14, pp. 269-279. ISSN 1857-0976.
144. **GLADCHI**, Mircea. *Obiectul dreptului de proprietate în sistemele de drept Europene - abordările categoriei de quasi-lucruri/The object of property right regulation in European legal systems – approaches on the quasi-things category*. În: *Analele Științifice ale Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI al R. Moldova*. 2021, ed.13, pp 246-258.
145. **GLADCHI**, Mircea. *Pământul – bun imobil sau resursă naturală*. În: *Integrare prin cercetare și inovare Științe juridice și economice*. Vol. 2, 7-8 noiembrie 2020, Chișinău. Chisinau: CEP USM, 2020. ISBN 978-9975-152-48-8.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/258-261_12.pdf.
146. **GLADCHI**, Mircea. *Termenul de folosire rațională și interacțiunea sa cu dreptul mediului și dreptul de proprietate*. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice*. 8-9 noiembrie 2018, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: CEP USM, 2018, pp. 311-313. ISBN 978-9975-142-50-2.
147. **GLADCHI**, Mircea. *Mijloacele juridico-civile de apărare a drepturilor reale: probleme și abordări*. In: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Științe socioumanistice*. Vol.2, SSU, 8 august 2014, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: CEP al Universității de Stat din Moldova, 2014, pp. 12-14. ISBN 978-9975-71-420-4.

148. **GLADCHI**, Mircea. *Percepțiile juridice ale dreptului de preemțiune*. In: *Legea și Viața*. 2021, nr. 1(S_ed.3), pp. 51-53. ISSN 2587-4365.
149. **GLADCHI**, Mircea. *Problema transfrontalieră de protecție a resurselor de apă potabilă ale râului Nistru*. In: *Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere*. 26 iunie 2018, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2018, pp. 324-328. ISBN 978-9975-121-48-4.
150. **GLADCHI**, Mircea. *Reglementarea obiectelor de mediu prin prisma proprietății – dualismul reglementărilor de proprietate*. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice și economice*. 10-11 noiembrie 2021, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2021, pp. 147-149. ISBN 978-9975-152-48-8.
151. GRĂDINARU, Ilie. *Protecția mediului: abordare previzională*. București: Ed. Economică, 2000. ISBN 973-590-427-6.
152. GRAMA, Dumitru. *Evoluția drepturilor, libertăților și îndatoririlor omului din domeniul mediului*. In: *Revista națională de drept*. 2007, nr. 5(80), pp. 34-37.
153. GUCEAC Ion, BALMUȘ Victor. *Originea și dimensiunea conceptului contract administrativ*. În: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 1(100), pp. 2-10. ISSN 1811-0770.
154. *Handbook of Research on Emerging Developments and Environmental Impacts of Ecological Chemistry*. Sub redacția Gh. DUCA and Ashok VASEASHTA (International Clean Water Institute, USA & New Jersey City University). Ed.: IGI Global, USA, 2020. 649 Pages. ISBN13: 9781799812418, ISBN10: 1799812413, EISBN13: 9781799812432, DOI: 10.4018/978-1-7998-1241-8
155. *Handbook of Research on Water Science and Society*. Sub redacția Ashok VASEASHTA, Gh. DUCA, S. TRAVIN. Ed.: IGI Global, USA. 2022. Volume 1. 931 p. ISBN 9781799873563 (hardcover); ISBN 9781799873570(ebook).
156. HARDIN, Garrett. *The Tragedy of the Commons*. Science, New Series, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248. Published by: American Association for the Advancement of Science. [citat 15.02.2022]. Disponibil: https://pages.mtu.edu/~asmayer/rural_sustain/governance/Hardin%201968.pdf
157. HONORE, A.M. *The nature of property and the value of justice*. 1st edn, Oxford University Press, 1993. 370 p.
158. *Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea Planului de gestionare a districtului bazinului hidrografic Nistru nr. 814 din 17.10.2017*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 371-382 publicat la 27.10.2017.

159. *Hotărâre de Guvern cu privire la aprobarea Planului de gestionare a districtului bazinului hidrografic Dunărea-Prut și Marea Neagră, nr. 955 din 03.10.2018. În: Monitorul Oficial, nr. 448-460 la 07.12.2018.*
160. *Hotărâre de Guvern pentru aprobarea Regulamentului privind atribuirea în folosință a terenurilor din fondul forestier în scopuri de gospodărire cinegetică și/sau de recreere, nr. 187 din 20.02.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 29-02-2008 nr. 42-44, art. 254.*
161. *Hotărâre de Guvern privind stabilirea schemei de comercializare a certificatelor de emisii de gaze cu efect de seră, nr.780 din 14 iunie 2006. În: Monitorul Oficial al României, 27.07.2006, nr.554.*
162. *Hotărârea de Guvern cu privire la aprobarea Regulamentului-tip de exploatare a lacurilor de acumulare/iazurilor nr. 977 din 16.08.2016. În: Monitorul Oficial nr. 265-276 din 19.08.2016.*
163. *Hotărârea de Guvern cu privire la aprobarea Strategiei de mediu pentru anii 2023 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia nr. 301 din 24.04.2014. În: Monitorul Oficial nr.104-109, publicat la 06.05.2014.*
164. *Hotărârea de Guvern pentru aprobarea Regulamentului privind cerințele de colectare, epurare și deversare a apelor uzate în sistemul de canalizare și/sau în emisare pentru localitățile urbane și rurale nr. 950 din 25.11.2013. În: Monitorul Oficial, nr. 284-289, publicat la 06.12.2013.*
165. *Hotărârea de Guvern pentru aprobarea Regulamentului privind condițiile de deversare a apelor uzate în corpurile de apă nr. 802 din 09.10.2013. În: Monitorul Oficial, nr. 243-247, publicat la 01.11.2013.*
166. *Hotărîrea de Guvern Nr. 1157 din 13-10-2008 cu privire la aprobarea Reglementării tehnice “Măsurile de protecție a solului în cadrul practicilor agricole”. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 28.10.2008, nr. 193-194, art. 1195.*
167. HOWARD, Breda, GOFMAN, Ludmila. *Legislația și politicile în domeniul protecției mediului. Armonizarea legislației Republicii Moldova cu standardele UE: Suport pentru Implementarea Acordurilor dintre Rep. Moldova și UE.* Chișinău: ed. Policolor, 2010. 379 p. ISBN 978-9975-9956-6-5.
168. HUMA, Ioan. *Teoria generală a dreptului.* Galați: Ed. Fundației Academice Danubius, 2000. 101 p.
169. IACOVLEV, Vladimir. *Științele solului în valorile rentei naturale și dezvoltării viabile.* In: *Cernoziomurile Moldovei – evoluția, protecția și restabilirea fertilității lor.* 12-

- 13 septembrie 2013, Chișinău. Chișinău: Tipografia "Reclama", 2013, pp. 186-187. ISBN 978-9975-4494-1-0.
170. ILAȘCU, Lidia. *Competența administrației publice locale în domeniul protecției mediului și gestiunii resurselor naturale: (extrase din legislația RM)*. Chișinău, 2000. 44 p. ISBN 9975-900-63-1.
 171. ILLGE, L., SCHWARZE, R. *A Matter of Opinion: How Ecological and Neoclassical Environmental Economists Think about Sustainability and Economics*. In: *Ecological Economics, February*. 2009, no. 68(3), pp. 594-604.
 172. IORDANOV, Iordanca-Rodica. *Dreptul fundamental la un mediu sănătos*. In: *Revista Națională de Drept*. 2006, nr. 11(74), pp. 52-55.
 173. JANČÁŘOVÁ, I. *Právní prostředky a cesty k řešení starých ekologických zátěží*. Brno: Masarykova. Univerzita, 2008. 252 p.
 174. JEROEN C.J.M, van de Bergh. In: *Regional Environmental Change*. ed. Springer, 2001, 2, pp.13-23.
 175. JUNK, W. J., BROWN, M., CAMPBELL, I. C., FINLAYSON, M., GOPAL, B., RAMBERG, L., & WARNER, B. G. *The comparative biodiversity of seven globally important wetlands: a synthesis*. In: *Aquatic Sciences*, 68(3), 2006, pp. 400-414.
 176. KRAAN, D.J. *The Role of Property Rights in Environmental Protection*. In: Kraan, D.J., in 't Veld, R.J. (eds) *Environmental Protection: Public or Private Choice*. Economy & Environment. Vol 4. Springer, Dordrecht, pp. 167-169. [citat 24.04.2022]. Disponibil: https://doi.org/10.1007/978-94-011-3560-3_10.
 177. *Lege exproprierii pentru cauză de utilitate publică*, nr. 488 din 08.07.1999. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 20.04.2000, nr. 42-44, art. 311.
 178. *Lege pentru ratificarea Acordului dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Canadei privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor* nr. 99 din 26.07.2019. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 23.08.2019, nr. 261-268, art. 374.
 179. *Lege cu privire la arenda în agricultură* nr. 198 din 15.05.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* din 01.08.2003, nr. 163-166, art. 650.
 180. *Legea apelor* nr. 272 din 23.12.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 26.04.2012, nr. 81, art. 264.
 181. *Lege cu privire la apa potabilă* nr. 182 din 19.12.2019. În: *Monitorul Oficial*, nr. 1-2, publicat la 03.01.2020.
 182. *Lege cu privire la concesiuni* nr. 534 din 13.07.1995. În: *Monitorul Oficial* nr. 67 publicat la 10.11.1995, art. 752.

183. *Lege cu privire la concesiunile de lucrări și concesiunile de servicii, nr. 121 din 05.07.2018.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 17.07.2018, nr. 309-320, art. 470.
184. *Lege cu privire la zonele și fâșiile de protecție a apelor râurilor și bazinelor de apă nr. 440 din 27.04.1995.* În: *Monitorul Oficial*, nr.43 din 03.08.1995.
185. *Lege cu privire la resursele naturale nr. 1102 din 06.02.1997.* În: *Monitorul Oficial*, nr. 40 din 19.06.1997, art. 337.
186. *Lege privind evaluarea impactului asupra mediului nr. 86 din 29.05.2014.* În: *Monitorul Oficial*, nr. 174-177 din 04.07.2014, art. 393.
187. *Lege privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului nr. 1308 din 25.07.1997.* În: *Monitorul Oficial*, nr. 57-58 din 04.09.1997, art. 515.
188. *Lege privind protecția aerului atmosferic nr. 1422 din 17.12.1997.* În: *Monitorul Oficial*, nr. 44-46 din 21.05.1998, art. 312.
189. *Lege privind protecția mediului înconjurător nr. 1515 din 16.06.1993.* Publicat pe 30.10.1993 în *Monitorul Oficial*, nr. 10, art. 283.
190. *Lege privind reglementarea prin autorizare a activității de întreprinzător nr. 160 din 27.07.2011.* În: *Monitorul Oficial*, nr. 170-175 din 14.10.2011, art. 494.
191. *Legislația de mediu a Republicii Moldova.* Chișinău: Eco-TIRAS, 2008. ISBN 978-9975-66-020-4.
192. LUPAN, E., SABĂU-POP, I. *Tratat de Drept Civil Român. Partea generală.* Vol. 1. București: C.H. Beck, 2006. 376 p. ISBN 978-973-655-854-1.
193. LUPAN, Ernest. *Dreptul mediului.* București: Lumina Lex, 2001. 366 p. ISBN 973-588-381-3.
194. LUPAN, Ernest. *Tratat de dreptul protecției mediului.* București: C.H. Beck, 2009. 669 p. ISBN 978-973-115-519-7.
195. *Manual On Human Rights And The Environment.* Council of Europe, Second edition, 2012. ISBN 978-92-871-7319-5 [citat 26.08.2021]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/librarydocs/dh_dev_manual_environment_eng.pdf
196. *Manualul privind funcționarea depozitului specializat de păstrare a pesticidelor.* Chișinău, 2016. 33 p. [citat 28.02.2022]. Disponibil: [http://old.ansa.gov.md/uploads/files/Fertilizanti/MANUALUL%20DEPOZITULUI%20SPECIALIZAT%20DE%20P%C4%82STRARE%20A%20PESTICIDELOR_docx%2028_12_2016%20FINAL%20\(1\).pdf](http://old.ansa.gov.md/uploads/files/Fertilizanti/MANUALUL%20DEPOZITULUI%20SPECIALIZAT%20DE%20P%C4%82STRARE%20A%20PESTICIDELOR_docx%2028_12_2016%20FINAL%20(1).pdf)
197. MARINESCU, D. *Tratat de dreptul mediului.* Ed III. București: Univrsul Juridic, 2008. 784 p.

198. MARINESCU, D. *Dreptul mediului înconjurător*. București: Casa de Ed. și Presă „Șansa”, 1996. 397 p. ISBN 973-9167-64-0.
199. MARINESCU, D. *Tratat de dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2007. 755 p. ISBN 978- 973-8929-68-5.
200. MARINESCU, D. *Tratat de dreptul mediului*. București: Universul Juridic, 2010. 760 p. ISBN 978- 973-127-378-5.
201. MATTEI, U., BAIEȘ, S., ROȘCA, N. *Principiile fundamentale ale dreptului de proprietate*. Chișinău: ARC, 2000. 346 p. ISBN 9975-61-147-8.
202. MERRILL, Thomas W. *Private Property and the Politics of Environmental Protection*, 28 HARV. J. L. & PUB. POL'Y 69 (2004) [citat 04.01.2020]. Disponibil: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/830.
203. MINEA Elena Maria. *Protecția mediului*. Cluj-Napoca: Edit. ”Accent”, 2008. 296 p. ISBN 978 973- 8915-76-3.
204. MUJERE, N., & ESLAMIAN, S. *Urban Wetland Hydrology and Water Purification*. In: Urban Water Reuse Handbook, 2016. pp. 645-658.
205. NEAGU, M. *Perspective de reglementare în domeniul ocrotirii dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos prin mijloace de drept penal în România*. In: *Prevenirea și combaterea crimelor transnaționale: Probleme teoretice și practice* (Traficul de ființe umane, terorismul, spălarea banilor, traficul ilicit de droguri și armament): Materialele conf. șt.-practice int., Ch., 6-7 oct. 2005, pp. 388-390.
206. NEDEALCOV, M., IVANOV, V., DUCA, Gh. *Clima si apele de suprafața*. Chisinau: Ed. Artpoligraf, 2018. 205 p. ISBN 978-9975-3278-0-0.
207. NEGRU, C. *Regimul internațional și aspectul legislativ al Republicii Moldova privitor la gestionarea deșeurilor*. În: *Legea și viața*. 2004, nr. 12, pp. 42-43.
208. NEGRU, C. *Regimul juridic de protecție al mediului înconjurător în dreptul internațional public*: Autoref. teza. dr. în drept. Chișinău, 2004. 20 p.
209. NICOARĂ, M. *Legislația mediului: curs universitar*. Iași: Ed. Univ. „A.I. Cuza”, 2003. 211 p.
210. NICOARĂ, M. *Legislație, instituții și politici de mediu*. Iași: Ed. Tehnopress, 2009. 267 p. ISBN 978- 973-702-668-2.
211. NICOARĂ, M. *Legislație, instituții și politici de mediu*. Vol.3: *Tratatetele internaționale multilaterale în domeniul mediului*. Iași: Ed. Tehnopress, 2009. 260 p. ISBN 978-9975-66-099-0.

212. NICOARĂ, M. *Legislație, instituții și politici de mediu*. Vol.1. Iași: Ed. Tehnopress, 2008. 292 p. ISBN 978-9975-66-026-6.
213. NICOARĂ, M. *Legislație, instituții și politici de mediu*. Vol.2. Iași: Ed. Tehnopress, 2008. 368 p. ISBN 978-9975-66-045-7.
214. NICOLAU, Ingrid. *Aspecte privind raportul juridic de dreptul mediului. Privire comparativă asupra legislației Republicii Moldova și a României*. În: *Legea și viața*. 2009, nr. 12(216), pp. 53-55
215. NICOLAU, Ingrid-Ileana. *Raportul juridic de drept al mediului*. București: Pro Universitaria, 2022. 270 p.
216. NUKHET, Yilmaz Turgut. *The European Court of Human Rights and The Right to The Environment*. In: *Ankara Law Review*. Summer 2007, vol. 4, no.1, p 10.
217. OSMOCHESCU, Nicolae. *Dreptul internațional al mediului: instituirea și problemele conceptuale de dezvoltare*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Serie nouă "Științe juridice". Nr. 8: Probleme actuale - teoretice și practice - privind legislația Republicii Moldova, 2005. pp. 130-135.
218. OSMOCHESCU, Nicolae. *Răspunderea internațională a statelor pentru daune aduse mediului*. In: *Revista Națională de Drept*. 2007, nr. 4(79), pp. 17-22.
219. POLEACOV, Vladimir. *Unele probleme ce privește răspunderea pentru încălcarea legislației silvice*. În: *Analele științifice ale Academiei Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. Seria Drept privat. 2004, nr. 4, pp. 115-118.
220. POP, Vlad George. *Organizații internaționale neguvernamentale în slujba respectării dreptului mediului*. În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Iurisprudenția. Cluj-Napoca. 2006, anul LI. nr 1, pp. 160-169.
221. POPA, N. *Filosofia dreptului*. C.H.Beck, 2010. 576 p.
222. POPOVICI, Cristina. *Regimul juridic al terenurilor ce constituie fondul funciar al Republicii Moldova* [citat 25.03.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/339-342_0.pdf.
223. PREDA, Andrei Bogdan. *Furtul de arbori din fondul forestier*. In: *Pro Lege*. 2013, nr. 1, pp. 68-78.
224. *Private Client Law in Japan: Overview Administering the Estate*. [citat 24.02.2022]. Disponibil: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-523-4977?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true#:~:text=Under%20Japanese%20law%2C%20the%20heirs,to%20the%20US%20in%20Japan](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/6-523-4977?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true#:~:text=Under%20Japanese%20law%2C%20the%20heirs,to%20the%20US%20in%20Japan)

225. *Program Report: Environment and Energy Economics*. THE REPORTER: NO. 2, JUNE 2016. <https://www.nber.org/reporter/2016number2/program-report-environment-and-energy-economics>
226. *Proiectul de lege pentru modificarea Codului funciar nr. 828/1991 (art.36, 83)*. [citât 28.02.2022]. Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/5681/language/ro-RO/Default.aspx>
227. *Property and Environmental Protection in Europe*. Edited by Gerd Winter. Amsterdam: Ed. European Law Publishing, 2015. 362 p. ISBN 978-90-8952-167-5.
228. *Property guardians: guidance. Updated 29 April 2022*. [citât 18.02.2022]. Disponibil: <https://www.gov.uk/government/publications/property-guardians-fact-sheet/property-guardians-a-fact-sheet-for-current-and-potential-property-guardians>
229. RODGERS, W.H. *Environmental Law, Second Edition*. Hardcover Published 1994. 1158 Pages. ISBN 9780314908964.
230. ROJANSCHI, V. ș.a. *Abordări economice în protecția mediului*. București: Editura ASE, 2003.
231. ROJANSCHI, V. ș.a. *Elemente de economia și managementul mediului*. București: Ed. Economica, 2004. 672 p. ISBN 973-590-982-0.
232. SANDS, Ph. *Principles of International Environmental Law*. 2nd Edition. Cambridge University Press. 1116 p.
233. SANDULESCU, Ingrid-Ileana. *Definiția răspunderii civile în raporturile de dreptul mediului*. În: *Analele științifice ale Academiei "Ștefan cel Mare" a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. Științe socio-umanistice. Ch., 2006, pp. 121-123.
234. *"Satul German", cel mai important proiect imobiliar din R. Moldova din ultimii 30 de ani*. [citât 28.02.2022]. Disponibil: <https://stiri.md/article/afaceri/satul-german-cel-mai-important-proiect-imobiliar-din-r-moldova-din-ultimii-30-de-ani>.
235. SĂNDULESCU, Nicolau, Ingrid. *Delimitarea raporturilor juridice de dreptul mediului de alte raporturi de drept*. În: *Legea și viața*. 2008, nr. 6(198), pp. 43-46.
236. SOLOMON, Mircea. *Cauzele care exclud răspunderea civilă pentru daunele ecologice*. În: *Revista Națională de Drept*. 2008, nr. 12(99). pp. 89-90.
237. STAHI, Tatiana. *Regimul juridic și piața funciară a terenurilor cu destinație agricolă în Republica Moldova* [citât 25.03.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/228-232_3.pdf.
238. STAVINS, Robert N. *Experience with Market-Based Environmental Policy Instruments. Discussion Paper*. Ed. Resources for the Future, Washington, November 2001. 58 p.

239. *Treaty Between The Government Of The United States Of America And The Government Of [Country] Concerning The Encouragement And Reciprocal Protection Of Investment*. [citat 14.03.2022]. Disponibil: [https://ustr.gov/sites/default/files/BIT%20text%20for%20ACIEP %20Meeting.pdf](https://ustr.gov/sites/default/files/BIT%20text%20for%20ACIEP%20Meeting.pdf)
240. *Steam* [citat 24.02.2022]. Disponibil: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Steam>].
241. ȘTEFU, Ioan. *Dreptul fundamental la un mediu sănătos și echilibrat ecologic – parte integrantă a conceptului de dezvoltare durabilă*. În: Dimensiunea științifică și praxiologică a dreptului: *Materialele conf. șt. int. "Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului. In honorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit"*, 14-15 mart. 2009. Ch., 2009, pp. 349-357.
242. STICKLER, Y. *Les biens*. Paris: PUF, 2006, n° 53 à 68, pp. 94-113.
243. *Stop cadru. Ceban, despre „un primar de la PAS foarte bravo”: Vedeți că nu doar îi critic, dar spun că au și oameni cumsecade* [citat 28.02.2022]. Disponibil: <https://unimedia.info/ro/news/c7b3be5c8bbdb854/stop-cadru-ceban-despre-un-primar-de-la-pas-foarte-bravo-vedeti-ca-nu-doar-ii-critic-dar-spun-ca-au-si-oameni-cumsecade.html> .
244. STROE, Cosmin. *Probleme globale de mediu: aportul eforturilor Uniunii Europene*. În: *Sectorul serviciilor în secolul XXI: realizări, probleme, perspective : Simp. șt. intern.*, 28 mar. 2011. Ch., 2011, pp. 9-12.
245. TATU, Viorel. *Specific Institutions For "Common – Law"*. În: *Management Intercultural, Romanian Foundation for Business Intelligence*, Editorial Department, issue 34, pages 585-587, December. [citat 19.02.2022]. Disponibil: <https://ideas.repec.org/a/cmj/interc/y2015i34p585-587.html>
246. TELEUȚĂ, A., DUCA, Gh., STRATAN, A. *Economia mediului și dezvoltarea durabilă*. Chișinău: Centrul Editorial U.A.S.M., 2003. 190 p. ISBN 9975-946-62-3.
247. TERRÉ, F., SIMMLER, P. *Droit civil: les biens*, 9è éd. Paris: Dalloz, 2014. 863 p.
248. *The Paris Agreement*. What is the Paris Agreement? [citat 24.02.2022]. Disponibil: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>.
249. *Treaty Between The Government Of The United States Of America And The Government Of [Country] Concerning The Encouragement And Reciprocal Protection Of Investment*. U.S. Model Bilateral Investment Treaty, 2012, 42 p. [citat 28.02.2022]. Disponibil: <https://ustr.gov/sites/default/files/BIT%20text%20for%20ACIEP%20Meeting.pdf>
250. TROFIMOV, I. *Drept civil, contractele civile*. Chișinău: "Elena - VI", 2004. 256 p.
251. TROFIMOV, I. *Dreptul civil: Introducere în dreptul civil*. Chișinău: S.n. „Adriga Vis”, 2020. 250 p.

252. TROFIMOV, I. ș.a. *Dreptul mediului*. Chișinău: „Bons Offices”, 2015. 320 p. ISBN 978-9975-80-955-9.
253. TROFIMOV, Igor. *Problema determinării limitelor răspunderii patrimoniului pentru actele de poluare transfrontalieră*. În: *Cooperarea internațională a organelor de Drept în prevenirea și combaterea criminalității transnaționale*: Materialele conf. șt.-practice int., 5-6 noiemb. 2009, Chișinău, 2009, pp. 91-94
254. TROFIMOV, Igor. *Reflecții teoretice privind răspunderea patrimonială în dreptul mediului*. În: *Administrarea publică*. 2015, nr. 1, pp. 49-56.
255. TROFIMOV, Igor. *Vinovăția pentru cauzarea de daune civile prin poluare de mediu*. In: *Analele științifice ale Academiei Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. Seria Drept privat. 2004, nr. 4. pp. 41-48.
256. ȚURCANU, Carolina. *Premisele apariției cooperării internaționale în domeniul protecției mediului*. În: *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*. 2007, nr. ¾, pp. 36-39.
257. ULIANOVSKI, Xenofon. *Noțiunea și caracterizarea generală a infracțiunilor ecologice*. In: *Revista Națională de Drept*. 2015, nr. 10, pp. 2-9.
258. URSU, Victor. *Diversitatea biologică: termeni și conținut*. In: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Seria "Științe socioumanistice". 2003, vol.1, pp. 87-90.
259. URSU, Victor. *Perspectivile codificării legislației ecologice în Republica Moldova: aspecte generale*. In: *Administrarea publică*. 2008, nr. 3/4(59/60), pp. 89-94.
260. *Valve will appeal French courts ruling that Steam cannot ban resale of 'dematerialised' games (updated)* by Dominic TARASON, published September 19, 2019. [citat 24.02.2022]. Disponibil: <https://www.pcgamer.com/french-courts-rule-that-steam-cannot-ban-resale-of-dematerialised-games>
261. VERDINAȘ, V. *Drept administrativ și instituții politico-administrative*. București: Lumina Lex, 2002. 186 p.
262. Versiune consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene - Tratatul privind Uniunea Europeană (versiune consolidată) - Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată) - Protocoale - Anexe - Declarații anexate la Actul final al Conferinței interguvernamentale care a adoptat Tratatul de la Lisabona semnat la 13 decembrie 2007-Tabele de corespondență. *Jurnalul Oficial C 326* , 26/10/2012 p. 0001-0390 [citat 22.01.2021]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

263. VLAICU, Vlad. *Aspecte ale evoluției protecției mediului*. În: *Avocatul poporului*. 2007, nr. 6/7, pp. 21-23
264. VLAICU, Vlad. *Conceptul protecției mediului*. În: *Avocatul poporului*. 2007, nr. 8/9, pp. 17-18.
265. VLAICU, Vlad. *Locul și rolul statului în asigurarea unui mediu sănătos*. În: *Legea și viața*. 2007, nr. 8(188), pp. 53-58.
266. ZAMFIR, P. *Obiectivele dezvoltării durabile: provocări pentru Republica Moldova*. În: *Buletinul științific al Universității de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul, Seria "Științe sociale"*. 2017, nr. 1(5), pp. 78-90. ISSN 2345-1858.
267. ZAMFIR, Pavel, MACINSKAIA, Vera. *Dreptul mediului: [pentru uzul audiențelor]*. Chișinău: Elan Inc, 2009. 217 p. ISBN 978-9975-66-093-8. 15
268. ZAMFIR, Pavel, ZAMFIR, Natalia. *Răspunderea internațională pentru daunele aduse apelor transfrontaliere*. În: *Revista Națională de Drept*. 2004, nr. 8, pp.21-23.
269. ZAMFIR, Pavel. *Convenția de la Stockholm - un pas democratic spre integrare în sistemul ecologo-juridic european*. In: *Analele științifice ale Academiei Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova*. Seria Drept privat. 2004, nr. 4, pp. 31-40.
270. ZAMFIR, Pavel. *Dezvoltarea durabilă prin asigurarea securității ecologice*. În: *Revista Națională de Drept*. 2009, nr. 10-12(109-111), pp. 68-70.
271. ZAMFIR, Pavel. *Dreptul mediului : Partea specială : (curs introductiv)*. Universitatea de Stat din Moldova, Catedra de Drept Civil și Procedură Civilă. Chișinău, 1998. 238 p.
272. ZAMFIR, Pavel. *Ghidul judecătorului în materia aplicării Convenției de la Aarhus*. Chișinău: Eco-TIRAS, 2010. 88 p. ISBN 978-9975-66-211-6.
273. ZAMFIR, Pavel. *Răspunderea internațională pentru daunele aduse apelor transfrontaliere*. În: *Revista Națională de Drept*. 2004, nr. 8, pp.21-23.
274. ZAMFIR, Pavel. *Rolul și atribuțiile statului în asigurarea securității ecologice*. În: *Academia de administrare publică - 15 ani de modernizare a serviciului public din Republica Moldova : Materiale ale conf. int. șt.-practice, 21 mai 2008*. Chișinău, vol.1, 2008, pp. 223225-
275. ZÉNATI-CASTAING, F., REVET, T. *Les biens, zè éd.* Paris: PUF, 2008, n° 8, pp. 27-33.
276. АБРАМОВА, Е.Н. *К вопросу о соотношении электронных денег и криптовалюты*. [citat 21.02.2022]. Disponibil: https://urfac.ru/?p=2679#_ftn11
277. АБРАМОВА, Е.Н. *Электронные денежные средства как непоименованный объект гражданских прав*. В: *Хозяйство и право*. 2016, N 7 (474), сс. 3-15.

278. АЛЕХИН, А., КАРМАЛИЦКИЙ, А., КОЗЛОВ, Ю. *Административное право Российской Федерации*. Москва: ИКД "Зерцало-М", 2003. 608 с.
279. АСКЕРОВА, Матанат. *Орхусская конвенция и законодательство Азербайджанской республики о доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды*. În: *Revista Institutului Național al Justiției*. 2010, nr. 1(12), pp. 70-78.
280. БОГОЛЮБОВ, С. А. *Экологическое право : учеб. для вузов*. Москва: Изд-во НОРМА; НОРМА-ИНФРА М, 2000. 434 с. ISBN 5-86225-839-6; ISBN 5-89123-259-6.
281. БРИНЧУК, М. М. *Безответственность в современном экологическом праве*. В: *Государство и право*. 2010, No. 11. сс. 56-66
282. БРИНЧУК, М. М. *Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для студентов вузов обучающихся по специальности Юриспруденция*. Москва: Юристъ, 1998. 688 с. ISBN 5-7975-0090-6.
283. ВАСИЛЬЕВА, М.И. *О применении в праве экологических критериев благоприятности окружающей среды*. В: *Государство и право*. 2002, No. 11. сс. 84-92.
284. ГЕНКИН, Д. М. *Право собственности в СССР*. Москва: Гос. Изд-во Юрид. Лит-ры, 1961 г. 222 с.
285. ГРАЖДАНСКИЙ КОДЕКС РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ. Принят Государственной Думой 21 октября 1994 года.
286. *Гражданское право*. В 3 томах. Том 1. Под редакцией Б.К. ТОЛСТОГО. Москва: Проспект, 2009. 784 с. ISBN 978-5-392-00684-7.
287. *Гражданское право*. В 4 томах. Том 1. Общая часть. Отв. ред. проф. Е.А. СУХАНОВ. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 720 с. ISBN 5-466-00043-4.
288. ЕРОФЕЕВ, Б. В. *Экологическое право: учеб. пособие для студентов учреждений сред. проф. образования*. Москва: Форум; ИНФРА-М, 2002. 318 р с. ISBN 5-16-000854-0; ISBN 5-8199- 0029-4.
289. ЗАЕЦ, О., ВАСИЛЬЕВА, Н. *Страхование экологических рисков - способ снижения налоговой нагрузки субъектов хозяйствования*. В: *Закон и жизнь*. 2013, №. 8, сс. 43-47.
290. ЗАМФИР, Павел, ЗАМФИР, Наталья. *Экологическое право: учебное пособие в схемах*. Кишинэу: S.n., 2002. 104 с. ISBN 9975-932-31-2.
291. ИГНАТЬЕВА, И. А. *Кодификация экологического законодательства : вопросы теории и практики*. In: *Вестник Московского университета*. Сер.11, Право, 2007. №. 5, сс.27-53.

292. ИГНАТЬЕВА, И. А. *Цели и задачи экологического законодательства*. В: Государство и право. 2002. №. 7, сс.71-81.
293. КАПЕЛЮШНИКОВ, Р. *Множественность Институциональных Миров: Нобелевская Премия по Экономике-2009*. Москва: Экономический журнал Высшей школы экономики. –2010. Т. 14, № 1, сс. 12–69.
294. КРИВОШЕИН, Д. А., и др. *Экология и безопасность жизнедеятельности: учеб. пособие для вузов*. Москва: ЮНИТИ, 2000. 447 с. ISBN 5-238-00139-8.
295. КУЗНЕЦОВ, Ю.В. *Криптоактивы как документарные ценные бумаги*. В: Закон. 2018, N 9, сс. 96-105.
296. КУЗНЕЦОВА, О. Н. *О наказуемости деяний, посягающих на атмосферный воздух*. В: *Научные основы уголовного права и процессы глобализации: Материалы V Рос. конгр. уголовного права (27- 28 мая 2010 г.)*. М., 2010, сс. 112-117.
297. ЛАББЕ-ВОЛЬФ, Г. *Основные характеристики права окружающей среды Германии*. В: *Государство и право*. М. 2000, №. 11, сс. 89-94.
298. ЛИХАЧЕВА, А. *Проблема пресной воды как структурный фактор мировой экономики*. Москва: Экономический журнал Высшей школы экономики. 2013, Т. 17, № 3, сс. 497-523.
299. МАКАРОВ, И. *Глобальное изменение климата как вызов мировой экономике и экономической науке*. Москва: Экономический журнал Высшей школы экономики. 2013, Т. 17, № 3, сс. 480-499.
300. МАТТЕИ, У., СУХАНОВ, Е.А. *Основные положения права собственности*. Москва: изд. Юристъ, 1999г. 384 с. ISBN 5-7975-0155-4.
301. МОРОЗОВ, Г. Б. *Экологическая безопасность и право*. В: *Экология и жизнь*. 2010, № 12, сс. 34-39
302. НОВОСЕЛОВА, Л.А. *О правовой природе биткоина*. В: *Хозяйство и право*. 2017, N 9 (488), сс. 3-16.
303. НУРМУХАМЕТОВА, Э.Ф. *Способы воздействия на государства с целью вовлечения их в договоры в области охраны окружающей среды*. В: *Государство и право*. 2005, № 2, сс. 50-58.
304. ОДЕРИЙ, А. *Расследование преступлений против окружающей среды: криминалистическая личности преступника*. În: *Legea și viața*. 2013, nr. 12, pp. 34-38.
305. *Очереди и переливание газировки в пятилитровые бутылки: открытие первого Burger King в Минске* [citat 15.02.2022]. Disponibil: <https://tjournal.ru/flood/55684-minsk-burger-king>

306. ПЕЛИПЕЦКАЯ, К. *К вопросу о международно-правовой охране окружающей среды*. В: *Закон и жизнь*. 2003, №. 12, сс. 54-56.
307. ПЕТРОВ, В. В. *Экологическое право России: учебник для юридических вузов*. Москва: Изд-во Бек, 1997. 557 с. ISBN 3-40639-154-0; ISBN 5-85639-045-8.
308. РЕДНИКОВА, Т. В. *Предупреждение негативного воздействия на окружающую среду различных видов продукции средствами уголовного закона в эпоху глобализации*. В: *Научные основы уголовного права и процессы глобализации: Материалы V Рос. конгр. уголовного права (27-28 мая 2010 г.)*. М., 2010, сс. 168-172.
309. *Российское гражданское право: Учебник: В 2-х томах. Том II. Обязательственное право*. Отв. ред. Е.А. СУХАНОВ. Москва: Статут, 2011. 1208 с. ISBN 978-5-8354-0592-3.
310. РОССИНСКАЯ, Е. Р. *Судебно-экологическая экспертиза*. В: *Эж-Юрист*. 2006, № 4, с. 6.
311. СУХАНОВ, Е.А. *Гражданское право в 4-х томах. Том 2. Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права*. Отв. ред. проф. Е.А. СУХАНОВ. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 496 с. ISBN 5-466-00083-3.
312. САВИНЬИ, Ф.К. *Система современного римского права*. Москва: Статут, 2011. 510 с.
313. САЖЕНОВ, А.В. *Криптовалюты: дематериализация категории вещей в гражданском праве*. В: *Закон*. 2018, N 9, сс. 106-121.
314. САННИКОВА, Л.В., ХАРИТОНОВА, Ю.С. *Правовые аспекты применения технологии распределенных реестров для формирования новой среды доверия в обществе*. В: *Гражданское право*. 2018, N 5, сс. 3-8.
315. САРКИСОВ, О. Р., ЛЮБАРСКИЙ Е. Л. *Экологическое право*. Казань: Центр инновационных технологий, 2014. 335 с.
316. СКЛОВСКИЙ, К. И. *Собственность в гражданском праве: учебное пособие для вузов*. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2022. 1016 с. ISBN 978-5-534-13090-4.
317. СОСНОВСКИЙ, В.В. *Профилактическая ориентация уголовно-экологического законодательства ЕС с учетом глобализации процессов борьбы с преступностью*. В: *Научные основы уголовного права и процессы глобализации: Материалы V Рос. конгр. уголовного права (27-28 мая 2010 г.)*. М. 2010, сс. 181-185.

318. СТЕПАНЕНКО, В. С. *Уголовно-правовое и экологическое значение борьбы с нарушениями законодательства об обращении с отходами в условиях глобализации*. В: *Научные основы уголовного права и процессы глобализации: Материалы V Рос. конгр. уголовного права (27-28 мая 2010 г.)*. М. 2010, сс. 185-190.
319. ТОЛКАЧЕВ А.Ю., ЖУЖЖАЛОВ, М.Б. *Криптовалюта как имущество - анализ текущего правового статуса*. В: *Вестник экономического правосудия Российской Федерации*. 2018, N 9, сс. 91-135.
320. УСТЮЖАНИНА Е.В. *Проблемы развития отношений собственности в современной российской экономике*. Москва: ГУУ, 2006.
321. ФЕДОРОВ, Д.В. *Токены, криптовалюта и смарт-контракты в отечественных законопроектах с позиции иностранного опыта*. В: *Вестник гражданского права*. 2018, Т. 18, N 2, сс. 30-74.
322. ХАЛАБУДЕНКО, О.А. *Имущественные права. Книга 1. Вещное право*. Кишинэу: Междунар. независимый ун-т Молдовы, 2011. 604 р.
323. ХУСЕЙН, Абид Насир. *Принципы правового регулирования экологических прав граждан в странах ЕС*. В: *Закон и жизнь*. 2006, № 11, сс. 55-56.
324. ЧЕПУРИН, М.Н., КИСЕЛЕВА, Е.А. *Курс экономической теории*. Москва: Изд. "АСА", 2006. 832 с.
325. *Экологическое законодательство Республики Молдова. Т.3: Многосторонние экологические соглашения*. Кишинев: Есо-TIRAS, 2009. 270 р. ISBN 978-9975-66-103-4.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teză de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

GLADCHI Mircea

Mircea Gladchi

Data nașterii: 18/01/1991 | **Cetățenie:** moldoveană | **Gen:** Masculin |

Număr de telefon: (+373) 068493286 (Număr de telefon mobil) | **E-mail:**

mircea.gladchi@gmail.com |

Adresă: B.P Hasdeu 36, 4839, Stauceni, Moldova (Acasă)

● EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

2019 – ÎN CURS Chisinau, Moldova

ASISTENT UNIVERSITAR ACADEMIA "ȘTEFAN CEL MARE"

2017 – 2019 Chisinau, Moldova

LECTOR ACADEMIA "ȘTEFAN CEL MARE"

2014 – 2017 Chisinau, Moldova

ASISTENT UNIVERSITAR ACADEMIA "ȘTEFAN CEL MARE"

2013 – 2014 Chisinau, Moldova

JURIST CONSULTANT IOM (INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION)

08/2013 – 12/2013 Viena, Austria

CONSULTANT JUNIOR (ICMPD) INTERNATIONAL CENTRE FOR MIGRATION POLICY DEVELOPMENT

02/2011 – 06/2011 Chisinau, Moldova

LEGAL ASSISTANT TEAM LEADER AIESEC CHISINAU

09/2010 – 02/2011 Chisinau, Moldova

LEGAL ASSISTANT AIESEC CHISINAU

12/2010 – 05/2011 Chisinau, Moldova

VICEPREȘEDINTELE PE FINANȚE ÎN COMITETUL ORGANIZATORIC AL PROGRAMULUI UPGREAT AIESEC CHISINAU

08/2010 – 03/2011 Chisinau, Moldova

MEMBRU AL ECHIPEI DE GRANTURI AIESEC CHISINAU

● EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

2022 – 2024 Galați, România

MASTER ÎN ȘTIINȚE PENALE ȘI CRIMINALISTICĂ Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

2017 – 2023 Chisinau, Moldova

STUDII DE DOCTORAT Academia "Ștefan cel Mare"

02/2016 – 09/2016 Riga, Letonia

ADVANCED PROGRAM IN LAW AND ECONOMICS Riga Graduate School of Law

09/2014 – 12/2015 Chisinau

MASTER ÎN DREPT ECONOMIC Academia "Ștefan cel Mare"

2015 – 2016 Chisinau, Moldova

BURSA DE MERIT 2014 Centrul de Informatii Universitare

2013 – 2014 Chisinau, Moldova

BURSA PREȘEDINTELUI REPUBLICII MOLDOVA

09/2012 – 10/2012 Batumi, Georgia

ȘCOALA DE VARĂ INTERNAȚIONALĂ "THE DILEMMAS OF THE NATIONAL AND COMPARATIVE CONSTITUTIONAL LAW" Centrul regional de cercetare și promovare a constituționalității

07/2013 – 08/2013 Kiev, Ucraina

ȘCOALA DE VARĂ INTERNAȚIONALĂ "PUBLIC ADMINISTRATION AND THE RULE OF LAW IN THE CONTEXT OF EU ENLARGEMENT" "Taras Shevchenko" National University of Kyiv

2012 Batumi, Georgia

CEA DE-A DOUA OLIMPIADĂ STUDENȚIASCĂ INTERNAȚIONALĂ ÎN DREPT CONSTITUȚIONAL NAȚIONAL ȘI COMPARAT Centrul regional de cercetare și promovare a constituționalității

06/2012 – 07/2012 Batumi, Georgia

ȘCOALA DE VARĂ INTERNAȚIONALĂ GOVAC PE PROBLEME DE MIGRAȚIE ICMPD

2010 – 2014 Chisinau, Moldova

STUDII DE LICENȚĂ ÎN DREPT Universitatea de Stat din Moldova

● **COMPETENȚE LINGVISTICE**

Limbă(i) maternă(e): **ROMÂNĂ**

Altă limbă (Alte limbi):

	COMPREHENSIUNE		VORBIT		SCRIS
	Comprehensiune orală	Citit	Exprimare scrisă	Conversație	
ENGLEZA	C1	C1	C1	C1	C1
RUSĂ	C1	C1	C1	C1	C1
GERMANĂ	A2	A2	A2	A2	A2
FRANCEZĂ	A1	A1	A1	A1	A1

Niveluri: A1 și A2 Utilizator de bază B1 și B2 Utilizator independent C1 și C2 Utilizator experimentat